BARTOLOME BERMASSAR
În colaborare cu Catherine Brault-Noble Jean-Pierre Dedieu Claire Guilhem Marie-José Marc Dominique Peyre

INCHIZIŢIA SPANIOLĂ

secolele XV – XIX

Traducere din limba franceză: Carmela Roman
Control ştiinţific şi adnotări: Victor Kernbach
1983
EDITURA POLITICĂ
Bucureşti

INTRODUCERE

Inchiziţia, ca şi crima, continuă să-i fascineze pe contemporanii noştri, şi evocarea statului totalitar, în care ideologia este impusă poporului încă din copilărie iar orice dizidenţă presupune represiunea, marginalizarea şi izolarea, implică aproape inevitabil referirea la Inchiziţie, Această referire provine dintr-o logică profundă a cărei justeţe nu poate fi contestată, dar care, de cele mai multe ori, este însoţită de imagini stereotipe ce ar trebui să fie complet revizuite. O analiză a vocabularului folosit în legătură cu Inchiziţia, efectuată prin metodele cantitative moderne, ar conduce probabil la o cotă de frecvenţă foarte ridicată a unor cuvinte ca: Torquemada, intoleranţă, fanatism, tortură, rug… Inchiziţia a însemnat altceva, chiar dacă aşa au arătat primii treizeci de ani ai istoriei ei.

Bibliografia referitoare la Inchiziţie este enormă. Atunci când, în 1963, Emil van der Vekene şi-a propus să publice această bibliografie a găsit 1 950 de titluri: el a constatat că bibliografia creştea în ritmul dezvoltării tipăriturilor fără să înregistreze nici cea mai mică relaxare, ceea ce dovedea interesul profund pe care lumea cultivată

îl acorda acestei instituţii. 629 de titluri apar în secolul al XIX-lea, 739 – din 1900 până în 1961! Autorii lor sunt de naţionalităţi foarte diferite: desigur, spanioli, dar şi italieni, francezi, portughezi, germani, australieni, englezi, americani, chilieni şi, printre ei, istorici israelieni cum sunt Baer sau Roth, pentru a nu-i cita decât pe cei mai importanţi.

Dar de la apariţia lucrării lui Van der Vekene fluxul scrierilor referitoare la Inchiziţie a crescut continuu, unele bucurându-se de o audienţă considerabilă: cartea lui Henry

Kamen History of the Spanish Inquisition, apărută în 1965, care nu conţine nicio revelaţie excepţională, dar care a constituit o expunere clară şi completă şi a reflectat elocvent noua tendinţă de interpretare sociologică a instituţiei, a fost tradusă în aproape toate limbile europene. Lucrări importante care analizează parţial sau total Inchiziţia au fost publicate de spaniolii A. Domínguez Ortiz, J. Caro Baroja, V. Palacio Atard, S. Perez Vilarino, R. García Cârcel şi, recent, M. García Arenal; sau de francezii A. Sicroaf şi L. Sala-Molins, pentru a nu-i numi decât pe cei mai însemnaţi. Danezul G. Henningsen şi francezul J.-P. Dedieu au publicat articole la fel de pertinente. E adevărat, aceste lucrări, cu excepţia celei a lui Ricardo García Cârcel şi a articolelor lui Dedieu şi Henningsen, nu se referă, în general, decât la raporturile dintre Inchiziţie şi o singură categorie de eventuale victime: de exemplu, evreii iudaizanţi şi maurii convertiţi sau vrăjitoarele.

Or, în pofida acestei game largi de publicaţii, nu ezit să afirm că lucrarea de faţă este nouă, că ea renovează profund cunoaşterea Inchiziţiei. Peste un deceniu această carte va fi şi ea depăşită, ba chiar perimată. Iată cum, iată de ce.

La o studiere mai aprofundată a lucrării celei mai

complete despre Inchiziţia spaniolă, aceea a americanului Henry Charles Lea, A History of the Inquisition of Spain (patru volume), publicată în 1906 – 1907 la New York, ea pare să nu fi fost depăşită în anumite planuri, ci, poate, doar în unele detalii. Această constatare este valabilă în special în ceea ce priveşte modul de funcţionare şi procedura tribunalelor, precum şi principalele lor personaje, inchizitorii, despre care, regreta recent Julio care Baroja; nu ştim aproape nimic.

Pe de altă parte, nimeni nu s-a ocupat aşa cum. trebuie de această variabilă, primordială totuşi în cercetarea istorică, şi anume cronologia sau, dacă vreţi, periodizarea. Inchiziţia spaniolă a durat trei secole şi jumătate (1479 – 1834). Cum am putea crede că ea a rămas aceeaşi în toată această perioadă îndelungată?

În sfârşit, în pofida calităţii adesea excelente a cercetărilor lor, majoritatea autorilor care au scris în ultima vreme despre Inchiziţie au urmat o linie pe care aş califica-o drept tradiţională, deoarece nu instituţia în sine era obiectul studiului lor. Ceea ce-i interesa înainte de toate era soarta unei minorităţi religioase persecutate de Inchiziţie: kabbaliştii *, maurii convertiţi, protestanţii, quietiştii ** ... Sau o categorie absolut specială cum erau vrăjitoarele. Cu excepţia a doua importante capitole aparţinând lui H.C. Lea, nimeni nu a observat că, după 1530, vechii creştini au constituit, din diverse motive, ţinta preferată a celebrului tribunal.

Or, condiţiile cercetării istorice consacrate Inchiziţiei sunt pe cale de transformare radicală datorită apariţiei unei noi generaţii de cercetători, care au înţeles necesitatea de a se reveni la surse, de a le folosi exhaustiv pe cele mai temeinice şi de a le aborda într-o nouă manieră pe care aş califica-o etnologică.

Cele patru persoane care cunosc astăzi cel mai bine

sursele Inchiziţiei spaniole stricto sensu (căci las la o parte pentru moment tribunalele din America şi Sicilia) sunt spaniolii Ricardo García Cârcel şi Jaime Contreras, danezul Gustav Henningsen şi francezul Jean-Pierre Dedieu, unul dintre autorii acestei cărţi1.

Ricardo García Cârcel a purces la analizarea tuturor documentelor unuia dintre tribunalele la care s-a păstrat cea mai mare parte a dosarelor judiciare. Este vorba de tribunalul din Valencia, despre care el a publicat în 1976 o carte cu totul remarcabilă, dar care se limitează la perioada anterioară anului 1530. Acest autor şi-a continuat studiile legate de epocile următoare, astfel încât, peste câţiva ani, vom dispune de o lucrare exhaustivă despre tribunalul din Valencia.

Jaime Contreras face o cercetare similară despre tribunalul din Galicia, cel mai puţin cunoscut dintre toate; în acelaşi timp, acest autor poate fi considerat, ca şi Gustav Henningsen cu care lucrează, adevăratul „inventator" al „relatărilor de cauze", deşi sursele respective fuseseră cunoscute înaintea lor. Căci ei au înţeles primii marea utilitate a acestor relatări sau rezumate ale proceselor din care dispunem de o serie, dacă nu completă, cel puţin foarte lungă pentru toate tribunalele. Tot ei au

Note:

— Kabbaliştii profesau un sistem de metafizică religioasă speculativă (Kabbala), format în cadrul iudaismului antic şi reconsolidat în Evul mediu pe baza unei neomitologiii derivate din mistica cifrelor. (V.K.)

** Quietismul – doctrină întemeiată în sec. XVII de teologul spaniol Miguel Molinos, caracteristică prin indiferentismul ei moral, dar reprezentând o reacţie contra iezuiţilor şi autorităţii papale, pentru care a şi fost condamnată ca erezie. (V.K.)

elaborat şi metoda amr±izei la ordinator a acestor serii, metodă expusă de Gustav Henningsen într-un articol deosebit de sugestiv 2. În acelaşi timp, fapt deloc surprinzător deoarece Gustav Henningsen este directorul Muzeului de folclor danez, aceşti doi cercetători s-au angajat cu hotărâre pe o nouă cale care le-a fost sugerată de extraordinara bogăţie de surse. Cred că e mai bine să dau aici cuvântul lui Gustav Henningsen:

„Cei care au lucrat în arhivele Sfântului Oficiu pat aduce mărturii despre ceva cu totul diferit 3. În funcţie de natura delictelor, piesele proceselor ne reamintesc mai curând de: rapoartele medicale ale unei clinici de psihiatrie; notele unui psiholog asupra discuţiilor cu pacienţii săi; analizele detaliate făcute de un sexolog asupra comportamentelor sexuale anormale; însemnările de teren ale unui antropolog dornic să schiţeze portretul unui tămăduitor şi al clientelei acestuia; studiile de caz ale unui sociolog în legătură cu normele şi valorile sociale, aşa cum apar ele în conversaţiile cotidiene la nivelul diferitelor pături sociale; analizele fenomenologice pe care un istoric al religiilor le face credinţei şi ritualurilor evreilor sau musulmanilor; descrierea vieţii comunităţilor luterane sau calvine făcută de un istoric al Bisericii; efortul unui istoric literar de a interpreta opera unui poet şi de a o raporta la personalitatea lui şi la tendinţele spirituale ale epocii…”

Aceste câteva rânduri sunt suficiente pentru a sugera ceea ce vom afla din lucrările lui Henningsen şi Contreras atunci când ordinatorul va da rezultatele şi ele vor fi folosite. Dar iată că, fără să-i fi cunoscut pe aceşti doi autori, am descoperit eu însumi, în urmă cu 7 sau 8 ani, admirabilul filon de relatări de cauze şi valoarea etnografică a zeci de procese considerate până acum vulgare, deoarece ele nu interesau decât mici comunităţi de la ţară şi de la oraş ocupate în activităţile cele mai

banale, şi am realizat o primă utilizare a acestui material în L'Homme espagnol4, încă din anii 1972 – 1975 i-am orientat pe studenţii mei, care erau pregătiţi să facă efortul de a citi într-o limbă străină şi un text adesea dificil, spre cercetarea acestor procese sau acestor relatări de cauze. Unul dintre ei, Jean-Pierre Dedieu, s-a lansat în îndelungata aventură a tezei de doctorat şi de trei ani aceste documente au devenit ocupaţia sa cotidiană.

Mi sr-a părut, că lucrările una studenţi aduc atât de multeelemente noi şi sunt. atât de valoroase, încât aşâi considerat o adevărată lipsă de probitate intelectuală să le folosesc fără să-i asociez direct la această treabă. Căci ei. nu numai că au descoperit materialul documentar, ei; chiar au emis ipoteze sau idei care le aparţin. În întregime. Catherine Brault-Noble a descoperit un „Montaillou" evreu din Albuquerque, în Extremadura, încă activ spre 1565, deşi degradat, după mai bine de 70 de ani de1 la convertirea forţată! Chiar dacă nu a descoperit, acel „Montaillou" maur de la Hornachos, în Extremadura, care era deja cunoscut, Marie-J-ose Marc a găsit sursa principală care descrie şi. se referă la existenţa acestei comunităţi musulmane care, încă în 1589, profesa aproape făţiş mahomedanismul. Dominique Peyre a dovedit că în anii 1573 – 1577, după războiul din Granada şi în pofida deportărilor, în partea de răsărit a regatului Granada unde se conservau practicile musulmane, în special datorită femeilor, exista un mare număr de mauri convertiţi la creştinism; el a reuşit, de asemenea, să reconstituie, aşa cum a făcut-o Jean-Pierre Dedieu în cazul tribunalului din Toledo, mecanismele şi. itinerariile vizitelor inchizitorilor, neglijate într-un mod atât de straniu de istoriografie.

La rândul ei, Claire Guilhem a definit atitudinea inchizitorilor faţă de oraţiile rostite de femei, analizând exhaustiv câteva procese ale „preafericitelor" (beatas) * şi

câteva procese de vrăjitorie. În ceea ce-l priveşte pe Jean-Pierre Dedieu, care, ca şi mine, a descoperit documentele utilizate, acesta a stabilit mai întâi, într-o manieră aproape definitivă, cronologia diferenţială a activităţii Sfântului Oficiu. El a demonstrat, apoi, felul în care Inchiziţia a impus cu perseverenţă populaţiei creştine aceleaşi credinţe, acelaşi mod de a vorbi, aceleaşi comportamente.

Pe de altă parte, este evident că nu aş fi putut să duc la bun sfârşit această sarcină singur, în numai doi ani. Trebuiau citite mii de relatări de cauze, sute de procese, cercetată corespondenţa Consiliului Supremei cu tribunalele provinciale, folosite procesele verbale de inspecţii păstrate în fişe. Mai mult, voiam ca întreaga Spanie să fie cuprinsă în cercetările noastre. Cu toate că nu toate aceste obiective au fost realizate, deoarece noi nu am utili Note: „Vezi capitolul VI.

— Nota imd.

zat decât rar şi din mâna a doua documentaţia tribunalelor din Barcelona, Mallorca, Murcia şi Galicia, am folosit foarte mult documentele oferite de alte tribunale, în special de cele din Llerena (Extremadura), Cordoba şi Granada, până acum aproape neutilizate, iar tribunalul din Zaragoza ne-a furnizat aproape în întregime datele necesare întocmirii capitolului al IX-lea. Fireşte, am investigat mai puţin Logroño, Sevilla, Valladolidul decât Cuenca, Toledo şi Valencia. Aceasta din cauză că ultimele trei tribunale sunt singurele care, cel puţin parţial, dispun de piesele complete ale proceselor.

Un material documentar atât de bogat şi dens putea fi analizat şi prelucrat numai de o echipă. Hachette a acceptat uşor să primească o carte a unei echipe cu condiţia ca, pe lângă contribuţia mea originală, să asigur unitatea întregii lucrări.

În afară de contribuţiile aduse de Catherme Brault-

Noble, Marie-José Marc, Dominique Peyre, precum şi de aceea a lui Michel Hugonnet despre evreii iudaizanţi din Alba de Tormes, noutatea acestei cărţi nu se datorează reflectării luptei Inchiziţiei împotriva minorităţilor religioase. În acest domeniu, cercetările au ajuns foarte departe, iar aportul nostru n-ar fi putut fi decât complementar. Acelaşi lucru se poate spune şi despre raportul dintre Inchiziţie şi vrăjitorie, reiterat de Julio care Baroja, sau despre lupta dintre luminişti şi reprezentanţii Sfântului Oficiu, pe care am tratat-o pe scurt.

Credem că am putut extinde, aşa cum a făcut-o înaintea noastră Ricardo García Cârcel, pista fecundă, dar prea repede abandonată, deschisă de istoriografia secolului al XIX-lea în legătură cu rolul politic al Inchiziţiei, puternic instrument de control social în serviciul statului monarhic. Acest control presupunea o dominare totală a teritoriului, prin modalităţi pe care le-am şi definit. Dar controlul era garantat mai ales de presiuni psihologice atât de mari, încât antrenau cea mai mare parte a populaţiei creştine într-un joc complicat de mărturisiri şi denunţuri fără precedent în istoria dinainte de secolul al XX-lea, şi de noile născociri ale Leviathanului. Strânsa legătură cu aparatul de stat, în care reprezenta un element important, ocuparea spaţiului şi influenţa exercitată asupra spiritului şi sufletului au asigurat eficacitatea redutabilă a Inchiziţiei mai mult decât recurgerea, nu prea frecventă şi în general moderată, la tortură sau, după 1500, la pedeapsa capitală. Cifrele publicate aici sunt aproape definitive, iar calculele noastre coincid cu cele, şi mai elaborate, ale lui Gustav Henningsen: calculele fantastice şi omisiunile pioase sunt de acum încolo imposibile.

Această carte deschide, totodată, noi piste, până în prezent aproape necunoscute: identitatea, cariera şi comportamentul „în situaţia dată” a inchizitorilor; Sfântul

Oficiu şi femeile, despre care nu s-a mai vorbit de la Lea, care, de altfel, ne-a furnizat puţine elemente; Inchiziţia şi credinţa populară, fidelă creştinismului primitiv, în sfârşit, Inchiziţia şi sexualitatea, vast domeniu complet neexplorat.

Cititorul poate deschide această carte la orice pagină va dori. Sperăm însă că, odată consumată curiozitatea primului impuls, el va accepta să parcurgă de la început până la sfârşit itinerarul pe care i-l propunem, pentru că îl considerăm foarte comod şi, în acelaşi timp, foarte edificator.

NOTE

1. Este vorba de istorici. Căci există anumiţi arhivari specializaţi în studilul şi clasarea documentelor Inchiziţiei care cunosc şi ei aceste surse; este cazul părintelui Enrique Llamas şi al lui Natividad Moreno Garbayo.

2. Vezi Gustav Henningsen. „El banco de datos del Santo Oficio”, în Boletân de la Real Academia de Historia, 1977, t. CLXXIV, p. 547 – 570. Un articol excepţional prin densitatea şi forţa ideilor pe care le vehiculează.

3. Totul e diferit de ceea ce ne-am obişnuit să credem sau să afirmăm. Interogatoriile inchizitorilor nu urmează deloc un model prefabricat.

4. Bartolomé Bermassar. L’Home espagnol. Attitudes et mentalites XVI-XIX-ime siècle, Paris, Hachette, 1975.

CAPITOLUL I

CELE PATRU EPOCI ALE INCHIZIŢIEI

„Noi, N., prin graţia divină (…) Inchizitor general, cu încredere în scrisorile de recomandare şi în dreapta voastră conştiinţă, N., prin autoritatea apostolică nouă conferită, vă facem, vă numim, vă creăm şi vă instituim inchizitor apostolic împotriva depravării eretice şi apostaziei în tribunalul Inchiziţiei din N., în districtul şi jurisdicţia lui. Şi vă investim cu puterea şi facultatea (…) de a ancheta toate persoanele» oricare ar fi ele, bărbat sau

femeie, în viaţă sau decedate, absente sau prezente, de orice stare, condiţie, prerogative sau demnitate, absolvite sau nu, rezidente sau cu domiciliu temporar, care au locuit permanent sau temporar în oraşele, târgurile şi satele din districtul respectiv, care s-au făcut vinovate, suspecte sau dezonorate prin delicte şi crime de erezie şi apostazie şi pe toţi incitatorii, apărătorii şi tăinuitorii lor. Şi pentru ca să porniţi împotriva lor, şi a fiecăruia dintre ei, procese potrivit legii şi Sfintelor Canoane…”

Astfel este definită misiunea inchizitorului în scrisorile de împuternicire. O constantă: timp de trei secole formula nu s-a modificat. Din 1480 până în 1820 scopul a rămas acelaşi: eradicarea ereziei. Oare această definiţie juridică este suficientă pentru a trata Inchiziţia spaniolă ca un tot geografic şi cronologic unitar? O constantă, dar în acelaşi timp şi o permanentă adaptare la condiţiile momentului, la condiţiile locale. Căci Spania Regilor Catolici nu este Spania lui Filip al II-lea şi cu atât mai puţin Spania lui Carol al III-lea, iar Galicia nu este Andaluzia. De la Granada la Logroño, de la Filip cel Frumos la Ferdinand al VII-lea, tribunalele îşi reorientează activitatea, îşi modifică metodele în funcţie de circumstanţe, de directivele puterii, dialogând permanent cu Biserica, statul, grupurile influente locale şi naţionale, s. vând mereu în atenţie marile curente de gândire care străbat Europa. Etapelor de activitate intensă le succed altele mai calme. În funcţie de epocă şi de loc, sub numele de erezie au fost vizate ţinte complet diferite. Tactica s-a modificat: itineranţei începuturilor i-a urmat sedentarizarea maturităţii. Deci, o instituţie polimorfă. Am fi chiar tentaţi să scriem Inchiziţie la plural.

Tocmai pe această diversitate ne propunem noi să punem accentul. Sarcina nu este uşoară. Dispunem de istorii generale ale Inchiziţiei, dar nu dispunem încă de

monografii ale tribunalelor, care ne-ar fi indispensabile pentru a urmări aceste transformări în detaliu. În aşteptarea rezultatelor cercetărilor întreprinse de un grup de tineri care s-au înhămat la această treabă, vă prezentăm doar câteva aspecte ale problemei.

NUMĂRUL PROCESELOR

Mai întâi, câte victime? Calul de bătaie al partizanilor şi duşmanilor Sfântului Oficiu. La începutul secolului al XIX-lea Llorente socotise: „Anul 1481: în tot regatul nu exista decât un singur tribunal, cu sediul la Sevilla. Conform raportului Mariana, tribunalul a ordonat arderea a mai bine de două mii de condamnaţi în persoană şi a tot atâtea efigii în locul celor care muriseră sau fugiseră; în total, în acest prim an, numărul victimelor s-a ridicat la 21.000. Nu spun nimic aici despre cei care au pierit în Aragón unde vechea Inchiziţie era în plină activitate (...). Anul 1483: după metoda mea de calcul 1, la Sevilla s-a înregistrat acelaşi număr de victime ca şi în 1482, adică 88, 44 şi 625, în total 757. În acest an a fost instituită şi Inchiziţia de la Cordoba şi este probabil ca ea să fi condamnat tot atâtea persoane ca şi tribunalul din Sevilla în primul an de funcţionare a lui. Aş reduce, însă, acest număr la o zecime pentru a nu mă îndepărta de sistemul pe care ă-am adoptat. Astfel, pentru tribunalul din Cordoba calculez doar 200 de indivizi arşi în persoană, 200 în efigie şi 1 700 condamnaţi la pedepse cu închisoarea. În total – 2 100 victime”. Din acest calcul, prin ex „trapolare, ajungem la 1 808. Să facem totalul împreună cu Llorente.

Recapitulare:

condamnaţi arşi în persoană 031912

condamnaţi arşi în efigie., 017 659

condamnaţi la închisoare cu pedepse drastice... 291 021

340 592

Comentariu: „A calcula numărul victimelor Inchiziţiei înseamnă a stabili material una dintre cauzele cele mai puternice şi mai „active ale scăderii nivelului demografic al Spaniei” ’2.

Numeroşi autori nu au întârziat să condamne lipsa de rigurozitate a acestor acrobaţii statistice. Pe drept cuvânt. Dar grija lor de a apăra memoria Inchiziţiei de povara crimelor puse pe seama ei de Llorente este mult mai evidentă decât soliditatea documentaţiei lucrărilor lor. H. Charles Lea nu manifesta niciun fel de simpatie pentru Sfântul Oficiu. Dar cartea sa History of the Inquisition of Spain, rodul a patruzeci de ani de muncă, rămâne, în pofida celor 70 de ani ai ei, cea mai documentată lucrare pe această temă. În mai multe rânduri el abordează problema statisticii sentinţelor. Estimarea lui Llorente este singura căreia el îi acordă o anumită atenţie şi în funcţie de care el îşi prezintă propriile rezultate. El nu se lansează în extrapolări hazardate, limitându-se să compare punct cu punct cele câteva cifre pe care le-a găsit în cronici cu cele pe care le oferă Llorente. Rezultatul este acelaşi: Llorente exagerează enorm 3.

Să mărturisim că înţelegem scrupulele lui Lea şi că calculele globale ni se par destul de inutile. Cifra totală a sentinţelor pronunţate de Inchiziţie nu va fi cunoscută de nimeni, niciodată, din cauza lipsei de documente. Arhivele centrale ale Sfântului Oficiu, cele ale Consiliului Supremei, care se conservă din 1499, nu ne oferă date asupra acestei probleme până în 1560. După acest an, datorită rapoartelor anuale trimise de fiecare tribunal Consiliului, Supremei, relatărilor de cauze păstrate integral la Archivo Historico National din Madrid, avem o viziune completă asupra activităţii Inchiziţiei, clasată în fişe pe procese. Exploatarea acestui enorm fişier este în curs; în acest capitol ne-am folosit în mare măsură de primele rezultate

obţinute. Pentru perioada dinainte de 1560 ar fi trebuit să studiem arhivele tribunalelor locale. Dar se pare că ele s-au pierdut, în afară de cele din Toledo.

Cuenca şi Valencia. Studiind sistematic fondul din Toledo am reuşit să realizăm o curbă de ansamblu a proceselor de conştiinţă judecate de acest tribunal de la înfiinţare şi până la abolirea lui (1483 – 1820 4).

Subliniem că, până în 1560, această curbă reprezintă o estimare pe care o considerăm destul de exactă, cel puţin în linii mari Astfel, Inchiziţia din Toledo ar fi judecat peste 12.000 persoane, 17.000 dacă-i. socotim şi pe cei reconciliaţi cu Biserica în perioada de graţie. Dar, repet, nu cifra globală ne interesează, ci dinamica generală a graficului.

Mai întâi o activitate intensă (1483 – 1495) corespunzând instalării tribunalului din Ciudad Real (1483), transferării acestuia la Toledo (1485) şi unei prime acţiuni de curăţire a districtului: Oficiul urmăreşte şi zdrobeşte nucleele de evrei iudaizanţi de pe teritoriul arhiepiscopiei. Raziile, care luau prin surprindere comunităţile masive şi puţin suspicioase, erau foarte productive. Sistemul „reconcilierii în perioada de graţie” făcea posibilă o serie spectaculoasă de mai multe sute de condamnaţi. Principiul este următorul: atunci când inchizitorii sosesc într-un oraş, delincvenţii au la dispoziţie o perioadă de timp pentru a se autodenunţa. În acest caz ei se în absolviţi şi reprimiţi în Biserică, din care fuseseră excluşi din cauza ereziei lor (reconciliere). Se considera suficient să li se impună câteva penitenţe spirituale. Toată lumea era mulţumită. Inchiziţia sparge astfel zidul tăcerii pe care riscă să i-l opună suspecţii, căci denunţarea spontană a propriilor păcate însemna implicit denunţarea complicilor; cei ce se autodenunţau aveau siguranţa că scapă de rug şi de confiscarea bunurilor, ceea ce însemna

o reconciliere. Mii de suspecţi au profitat în primii ani de acestq dispoziţii, împrejurare ce umflă peste măsură cifrele. Dar chiar lăsând la o parte (aşa cum am făcut noi) aceste „reconcilieri în perioada de graţie”, numărul persoanelor judecate este foarte ridicat. Recordul absolut a fost înregistrat în 1490 cu 433 de condamnaţi arşi în persoană, în efigie şi reconciliaţi.

Către 1495, întregul district a fost curăţat, principalele lăcaşuri ale iudaismului au fost distruse, iar conducătorii au fugit sau au fost ucişi. De-abia reanimată în 1501, în urma descoperirii la Herrera del Duque a unei profetese evreice şi a unui mare număr de discipoli, activitatea tribunalului scade brusc. Primii ani ai secolului al

INCHIZIŢIA DIN TOLEDO – CAUZE DE CREDINŢA
TOTAL PE PERIOADE DE CINCI ANI

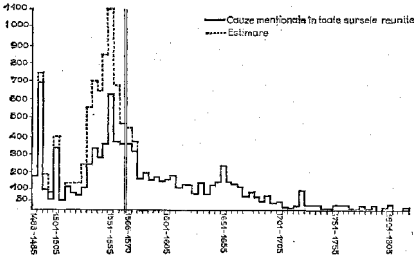

XVI-lea constituie o perioadă de activitate redusă, ceea ce pune în adevărata ei lumină ofensiva politică care era pe punctul de a răpune Sfântul Oficiu. Stagnarea durează până la sfârşitul anilor ’20 ai secolului al XVI-lea, când, de fapt, se încheie primul ciclu.

Activitatea creşte din nou, pentru a culmina către 1555 cu peste 200 de sentinţe anual, nivel care egalează şi chiar depăşeşte pe cel atins în primii ani de existenţă a tribunalului. În această perioadă, tribunalul din Toledo cunoaşte cea mai intensă activitate, dacă judecăm după numărul de sentinţe pronunţate. Vom vedea că acest

reviriment se datorează descoperirii unui nou. vânat – vechii creştini şi aplicării unei tactici noi – vizite în districte.

Către 1555 – 1560 curba înregistrează o cădere vertii să urmată de un declin lent, numărul anual de cauze; ad la aproximativ 30. De ce? Instalarea Curţii la Madrid antrenează înfiinţarea unui. tribunal concurent în Capitală. Dar acest factor a acţionat mai. târziu. Degradarea sistemului de vizite în districte pare să fie qauza imediată a reducerii activităţii, care, la rândul ei, este consecinţa unei schimbări mai profunde în activitatea inchizitorială, a unei modificări a listei de delicte prioritare, asupra cărora vom reveni, şi a unei schimbări în modul de desfăşurare a proceselor. Sfântul Oficiu acţionează mult mai calm şi mai nuanţat, cu mult mai multă grijă în stabilirea exactă a responsabilităţii fiecărui acuzat, devenind mult mai birocratic. Aşa se face că, în perioada respectivă, cei trei inchizitori de la Toledo n-au reuşit decât cu mare greutate să expedieze un număr de cauze de patru ori mai mic decât cel al cauzelor pe care doi dintre colegii lor le expediaseră fără dificultate înainte. Către 1630 – 1640 se încheie cel de-al doilea ciclu.

Aprigile persecuţii care s-au abătut asupra comunităţilor de noi creştini portughezi emigraţi în Castilia după 1580, în special asupra aceleia din Madrid, duc la o uşoară înviorare a activităţii în anii 1640 – 1660, poate chiar mai mare decât ne indică curba, dacă ţinem seama de complexitatea cazurilor judecate. Este cel de-al treilea ciclu. Apoi totul diminuează până la cvasidispariţie în secolul al XVIII-lea.

Să rezumăm. În primul rând: niveluri de activitate foarte diferite în funcţie de epoci. Trei sau patru procese pe an în anii buni ai secolului al XVIII-lea; aproximativ 30 în prima jumătate a secolului al XVII-lea; 200 la jumătatea

secolului al XVI-lea; aproape 50 numai într-un singur an, 1490… în al doilea rând: un ritm bine marcat, care scoate în evidenţă primii ani şi mijlocul secolului al XVI-lea şi, întrucâtva, mijlocul secolului al XVII-lea.

Nu pretindem că astfel am măsurat variaţiile întregii activităţi inchizitoriale, nici pe cele înregistrate de ponderea ei reală în ţară. Ştim bine, cauzele de credinţă nu constituie decât o parte a acestei activităţi, iar tribunalul judeca şi cauze de crimă în care erau implicaţi agenţi ai lui, făcea anchete asupra purităţii sângelui în vederea recrutării acestora, dar, totodată, contra unei sume oferite de orice doritor, funcţiona ca semiagenţie publică care controla mai ales difuzarea scrierilor; influenţa numeroase aspecte ale vieţii spaniole care nu. constituiau neapărat cauze de credinţă. Dar, aşa cum o proclamă, în scrisorile de împuternicire ale inchizitorilor şi cum o subliniază Consiliul Supremei, procesele de conştiinţă constituie nucleul activităţii inchizitoriale, restul nefiind decât accesorii… Daţi-vă silinţa să rezolvaţi cauzele de credinţă, căci aceasta este principala activitate căreia trebuie să vă dedicaţi”, reaminteşte o scrisoare a Consiliului adresată inchizitorilor din Toledo.

ŢINTELE PRINCIPALE

Pentru a explica curba activităţii (p. 19), trebuie să ne referim la diferitele categorii de „vânat” urmărite de Sfântul Oficiu. Ţintele au cunoscut o evoluţie considerabilă, iar cuvântul erezie a avut, în funcţie de epocă, un conţinut foarte diferit. Să revenim la Toledo şi să împărţim procesele, în care este cunoscut obiectul pe tipuri de delicte, reluând apoi, după simplificare, clasificarea făcută de inchizitorii înşişi 5.

Simpla enunţare a categoriilor este grăitoare. Mai întâi, delictele clasice, asupra cărora insistă de regulă istoricii Inchiziţiei. În primul rând, iudaismul şi

mahomedanismul, delicte tipice, aproape exclusive, ale noilor creştini, moriscos şi conversos *, delicte ale minorităţilor, delicte împotriva creştinismului, semne de neasi-Note: „Vezi capitolul V. – Nota trad.

milare în societatea dominantă. Apoi protestantismul, căruia i-am asociat, dat fiind faptul că erau puţine la număr, cele câteva cazuri de iluminism întâlnite. Tot aici am inclus respingerea catolicismului roman, şi el, fără îndoială, o „erezie”. Existenţa unei categorii denumite „delicte împotriva Sfântului Oficiu” nu-i va surprinde pe cei care cunosc cât de cât procedurile judiciare ale Vechiului Regim. Fiecare jurisdicţie îi urmăreşte pe cei vinovaţi de ofense aduse membrilor ei, de insulte, de uzurpare a competenţei ei. Avem, aşadar, trei categorii de „eretici” şi o categorie instituţională. Acestea nu sunt decât datele conforme scopurilor mărturisite ale tribunalului.

Ce se poate spune despre alte patru tipuri de delicte? Sub formula „cuvinte scandaloase” grupăm ceea ce inchizitorii numeau astfel, sau „cuvinte eretice”, sau „cuvinte eronate”, plus blasfemiile şi sacrilegiile. Această categorie este, deci, un conglomerat, deoarece, în practică, este greu de făcut o diferenţiere exactă între elementele menţionate. Un asemenea dosar va fi plasat arbitrar într-una din aceste cauze în funcţie de obiceiurile schimbătoare ale epocii sau de dispoziţia secretarilor. Toate aceste procese au în plus un element comun: delincvenţii au atacat rareori în mod conştient şi voit credinţa. Cuvinte aruncate nefericit de un meseriaş sau un ţăran incult, glume echivoce după o masă bine stropită cu vin, câteva cuvinte spuse cu năduf la adresa unui franciscan văzut adesea cerşind pe aceeaşi stradă, fraze proferate aproape întotdeauna de vechi creştini a căror credinţă şi ataşament faţă de Biserică nu pot fi puse la

îndoială. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu bigamii, vrăjitoarele (de fapt, aproape toţi tămăduitori şi ghicitoare) şi a fortiori cu suplicanţii, preoţi care speculează momentul confesiunii pentru a-i invita pe penitenţii lor ad turpia. Şi ne referim aici doar la Regatul Castiliei. În Aragón trebuie să completăm lista cu sodomia şi bestialitatea. Fără să mai menţionăm delictele secundare, cum ar fi contrabanda, cu cai, care, la un moment dat, intra în competenţa Sfântului Oficiu. De ce oare un tribunal însărcinat cu reprimarea ereziei se ocupa cu asemenea fleacuri? Nu suntem în faţa unui caz de abuz de putere care probează natura intrinsec rea a instituţiei?

Este uşor să te scandalizezi, şi în această privinţă nu s-a făcut economie. Este, de asemenea, uşor să treci sub

INCHIZIŢIA DIM TOLEDO – Cauze decredinţă şi tipuri de in delicte pe perioade cincinale

Solicitare
Vrăjitorie. [3 Bigamie
Împotriva Sfântului f3 Oficiu L
Proiecte Cuvinte şi blasfemii
Protestantism
Mahomedanismf30 (-O
Iudaism
TOTAL

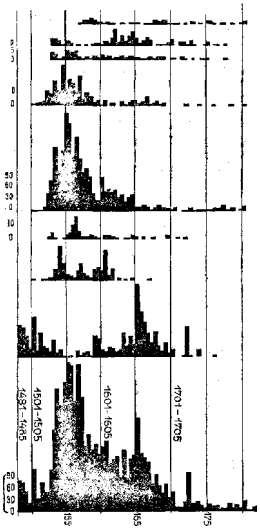

tăcere problem-a 6. Faptul că Inchiziţia s-a ocupat de asemenea lucruri nu este un accident. Toate aceste categorii „neclasice” reprezintă într-adevăr 55% din procesele judecate la Toledo în secolul al XVI-lea (sigur două treimi, odată operate corecturile necesare ţinând seama de documentele pierdute), 41% – în secolul al XVII-lea, 55% în secolul al XVIII-lea. Istoria Sfântului Oficiu nu poate fi înţeleasă fără să se ţină seama de acest aspect al activităţii lui, desigur, mai puţin prestigios, mai puţin dramatic decât celelalte – dar fără îndoială majoritar. Sperăm să facem dovada acestor afirmaţii în capitolele următoare.

Să revenim însă la evoluţia cronologică. Căci şi aici au existat cicluri. Primul durează de la origine până în jurul anului 1525. Este ciclul evreilor iudaizanţi care în acea epocă reprezentau cvasitotalitatea acuzaţilor cunoscuţi: 99, 18% în secolul al XV-lea, pentru a fi exacţi… şi peste 91% la Valencia. Câteva cazuri de moriscos *, câteva de opoziţie faţă de tribunal, nimic altceva. Această primă perioadă corespunde perfect primului ciclu de

activitate pe care l-am definit în paragraful precedent.

Către 1525, o schimbare profundă. Evreii iudaizanţi dispar, astfel încât la jumătatea secolului un inchizitor se plângea că nu mai găseşte niciunul. Acum, pe primul loc se situează delictele vechilor creştini, dominând net până prin 1590 şi scăzând puţin până pe la 1630. Aceste cazuri şi, în special, grupul „cuvintelor scandaloase" determină traiectoria curbei totale.

Mahomedanismul, care nu avusese „niciodată o mare importanţă la Toledo, a dobândit, datorită evoluţiei evenimentelor naţionale, o mare răspândire la jumătatea secolului. Iudaismul renaşte şi el ca urmare a afluxului de imigranţi portughezi şi, pe la 1630, redobândeşte vechea preponderenţă. Până pe la 1720 – 1725, rând s-a desfăşurat ultima mare vânătoare antievreiască pe care a cunoscut-o Spania, iudaismul ocupă locul central. Nu furnizează el oare jumătate din cauzele de delincvenţă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea?

Secolul al XVIII-lea nu reclamă comentarii speciale.

Ne propunem, deci, că sintetizăm în patru perioade activitatea Inchiziţiei din Toledo. Două perioade caracterizate, în esenţă, de urmărirea evreilor iudaizanţi înca Note: „Vezi capitolul V. – Nota trad.

drează un secol de „cuvinte scandaloase", totul urmat de un secol al XVIII-lea în care tribunalul lâncezeşte înainte de a-şi da obştescul sfârşit la începutul secolului al XIX-lea. Aşadar, o instituţie antievreiagcă cu o breşă în centru, în care, timp de un secol, ea se îndreaptă împotriva vechilor creştini. Este momentul de vârf al activităţii ei.

UN MODEL CARE POATE FI GENERALIZAT?

Vom găsi oare şi în altă parte aceste patru epoci, pe care credem că le-am decelat la Toledo? Este Toledo un caz reprezentativ? în urmă cu doi ani această întrebare n-ar fi avut răspuns. O serie de lucrări recente fac acum posibile

unele elemente ale răspunsului. Să analizăm fază cu fază.

Prima perioadă (1483 – 1525) se pare că e prezentă peste tot. O statistică omogenă, ca a noastră, a proceselor tribunalului din Valencia este greu de întocmit pe baza datelor furnizate de Ricardo García Cârcel. Şi totuşi, aprecierile acestui autor asupra activităţii respectivei inchiziţii până în 1530 seamănă mult cu ceea ce am constatat noi la Toledo, atât în ceea ce priveşte ritmul cât şi natura delictelor judecate: peste 900 de reconcilieri în perioada de graţie între 1484 şi 1488; 2 534 persoane judecate în întreaga perioadă, 51 pe an; plus aproximativ nouă zecimi pentru iudaism7.

Lista persoanelor compărute în autodafeurile din Zaragoza între anii 1484 – 1502, aşa cum a fost publicată de Lea, ne conduce la concluzii asemănătoare, ţinând seama că este vorba de un total parţial, fiind excluşi penitenţii din afara autodafeurilor şi reconciliaţii în perioada de graţie8.

Dispunem, de asemenea, de statistica, după toate aparenţele exactă, pe care ne-o furnizează părintele Miquel Carbonell 9 pentru Barcelona, până în 1505.

1486 – 1490 1491 – 1495 1496 – 1500
307 186 74
567
Perioada în afara perioadei de graţie
În perioada de gratie Total
1488 – 1490 1491 – 1495 1496 – 1500 f501 – 1505
308 307 147 136
253 48
561 355 147 136
TOTAL
898
301
1 199

Toţi sunt evrei cu excepţia a doi bigami, un blasfemator, un eretic incert, un musulman convertit, doi instigatori la erezie şi un impediente (persoană care se opune activităţii Inchiziţiei).

Toate acestea atestă că în secolul al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea, tribunalele Inchiziţiei spaniole se ocupau aproape exclusiv de evreii iudaizanţi. După o scurtă perioadă de activitate intensă, odată curăţate respectivele districte, numărul cauzelor judecate scade, în special la începutul secolului al XVI-lea.

Pentru cea de-a doua perioadă, dispunem de puţină vreme de primele rezultate ale anchetei făcute de Gustav Henningsen şi Jaime Contreras asupra „relatărilor de cauze", de natură să revoluţioneze cunoştinţele noastre despre Inchiziţiee. Cerem scuze pentru caracterul arid al expunerii ce urmează, dar acum pătrundem într-un domeniu aproape neexplorat, în care trebuie să înaintăm pas cu pas.

Vom reproduce o serie de tabele în care, pe baza cifrelor, facem o comparaţie sistematică a propriilor noastre date privind tribunalul din Toledo, pe.de o parte, cu cele stabilite de Henningsen şi Contreras pentru ansamblul Inchiziţiei spaniole din Sicilia, Sardinia, inclusiv America, şi, pe de altă parte, cu cele furnizate de ei referitor la tribunalul din Zaragoza, singurul pentru care rezultatele obţinute sunt practic definitive. Mai întâi câteva observaţii. 1) Ancheta întreprinsă de Contreras şi Henningsen se bazează exclusiv pe relatări de cauze şi liste de condamnaţi, în timp ce noi completăm aceste serii cu alte documente. Deci, baza.de lucru diferă, fapt deosebit de important pentru perioada dinainte de 1560 – 1570. Într-adevăr, înainte de această dată relatările de cauze nu erau complete, cifrele furnizate de cei doi sunt mult inferioare celor reale, iar repartizarea pe delicte

poate fi deformată, exage»

rându-se latura factică a celor mai grave dintre ele. Pe de altă parte, din lipsă de documente, seria lor începe abia din 1540. După 1560 – 1570 noi lucrăm, practic, pe aceleaşi baze. 2) Ancheta lor nu este încă încheiată în pofida celor 50.000 de relatări de cauze analizate până acum. Deşi incomparabil mai solide, cifrele de după 1560 rămân parţiale. Or, tribunalele a căror activitate a fost studiată cel mai temeinic sunt cele din partea orientală a peninsulei, cele din districtul cu cele mai numeroase şi reprezentative comunităţi maure convertite la creştinism. Este, deci, probabil ca importanţa mahomedanismului să fi fost supraevaluată în aceste cifre. 3) în prezentarea globală a rezultatelor lor, Henningsen şi Contreras adoptă un decupaj cronologic, cu întrerupere în 1614, care nu corespunde întru totul cu cel găsit de noi în cazul special al tribunalului din Toledo. Din comoditate şi socotind că aceasta nu schimbă cu nimic datele fundamentale, noi am turnat propriile noastre date toledane în tiparul lor. 4) în sfârşit, din cauza incertitudinii cifrelor absolute de care dispunem» preferăm să reducem totul la procente. La capătul fiecărei coloane redăm numărul total de cazuri pe baza cărora am obţinut cifrele. Toate acestea trebuie avute în vedere atunci când se interpretează tabelele următoare11.

154
0 – 1559
(în
%)

	Tota l	Zar agoza	To ledo
Iudaism	1, 8	4	1, 9

Mahomedanism	7	13, 3	55, 6, 2	12, 8
Protestantism				1, 8
Iluminaţi				0, 07
Proiecte		52	7, 7	55
Bigamie		5, 9	fi, 2	3, 9
Solicitare		0,02		0, 07
Împotriva Sfântului Oficiu	3	11,	9, 6	19, 7
Superstiţie		1, 5	1, 2	1, 9
Diverse		9, 5	9, 8	2. 2
		100	100	L0 0
Bază	182	4	481	13 46

1560 – 1614 (în %)
Total Zaragoza
Toledt i ludailsm
Mahomedanism
Protestantism
Iluminaţi Proiecte Bigamie Solicitare împotriva Sfântului Oficiu
Superstiţie
Diverse
5, 9 O, 6
31, 6 56, 5

7, 5 8, 8
O, 2 – 29, 7 8, 6
5, 4 1, 5
2 O, 6
9 11, 4
3.8 1, 2
4.9 10, 9
9, 7 12, 9
6.7 O, 1
46, 1 4, 6
2.8 12, 7
1, 5 2, 9
Bază
100 100 29 584 4 194
100
2 269

Din lipsă de spaţiu nu vom comenta în detaliu aceste cifre pasionante. Ne vom limita la o analiză a punctelor care sunt esenţiale pentru expunerea noastră. Cea de-a doua perioadă a tribunalului din Toledo se caracterizează printr-o preponderenţă a acuzaţilor vechi creştini, care se traduce prin importanţa grupului de delicte pe care le-am denumit „proiecte”. Faptul că el reprezintă 52% din totalul lui Contreras şi Henningsen pentru perioada dinainte de 1560 nu ne surprinde: acest procentaj este foarte apropiat de cel aproximativ 55% calculat de noi pentru Toledo, în aceeaşi perioadă. Nu la fel stau, însă, lucrurile pentru perioada 1560 – 1614, când „proiectele” reprezintă cu siguranţă mai puţin de o treime din cauze, cedând primul loc mahomedanismului. O analiză mai profundă a cazului aragónez ne oferă cheia misterului: represiunea antimusulmană, care a jucat permanent un rol important în anumite tribunale, creşte considerabil şi face ca inchiziţiile respective să fie cele mai active: în cea de-a doua jumătate

a secolului al XVI-lea Inchiziţia din Zaragoza pare să fi judecat cel mai mare număr de delincvenţi. Totul dă impresia că în regiunile unde comunităţile de moriscos sunt puternice şi virulente, acestea absorb aproape întreaga activitate a Sfântului Oficiu, vechii creştini rămânând relativ la adăpost de furia tribunalului. În ceea ce priveşte delictele judecate, vom avea deci de-a face cu două tipuri de inchiziţie.

Pe de altă parte, la Toledo constatăm o scădere a nu – mărului cauzelor judecate către 1555 – 1560. Din motivele mai sus menţionate, cifrele lui Henningspn şi Contreras. nu ne permit să tragem o concluzie privind generalizarea respectivului model. Dar ele atestă o creştere continuă a numărului de procese judecate către 1595. Putem admite că, până în 1570, ne aflăm în faţa unei iluzii datorate caracterului, din ce în ce mai complex, al surselor folosite. După această dată este foarte posibil să se vorbească de un fenomen real pentru care procesele de mahomedanism nu sunt, poate, singurele răspunzătoare12. În acest caz, reducerea activităţii Inchiziţiei din Toledo ar fi survenit foarte devreme.

Curbele descendente, care caracterizează cea de-a treia perioadă toledană, se regăsesc pretutindeni.

1540 – 1559 1560 – 1614 1615 – 1639 1640 – 1700 Total 4 182 29 584 7 565 7 765

1? 330

Total pe an 209 538 302 127

178

La Zaragoza se judecau în medie 15 procese anual între 1615 şi 1700, faţă de 75 – din 1560 până în 1615.23 faţă de 42 de procese la Toledo.

16

15 –

1700

(în %)

	Total	Togoza	Zarăv	Tol
Iudaism	20, 6	3, 1	3	44,
Mohamedanism	9	2, 4	5	2,
Protestantism	7	10, 1	8	1,
Iluminaţi	O, 6	0,07	6	O,
Proiecte	21, 9	24, 3	4	19,
Bigamie	6, 2	5, 4	4	4,
Solicitare	5, 4	5, 2		3
Împotriva Sfântului Oficiu	4, 2	6, 1	8	6,
Superstiţie	16, 7	21	9	11,
Diverse	7, 9	22, 4.	2	5,
	100	100	0	10
Bază	15326	1292	949	1

Dispariţia relativă a delictului „proiecte” se confirmă şi la nivelul general, precum şi o creştere a celui „superstiţie”.

jj Procentul iudaismului înregistrează pretutindeni o creştere. Dar acest avans este selectiv: de exemplu

Zaragoza nu este afectată. Toledo, Sevilla, Llerena, Santiago, Valladolid… reprezintă, fără îndoială, grosul. Ca şi în cazul moriscos este, deci, vorba de variaţii regionale notabile datorate repartizării inegale a comunităţilor portugheze în geografia naţională.

În ceea ce priveşte secolul al XVII-lea, nu mai dispunem de relatări de cauze şi nici de lucrările lui Henningsen şi Contreras pentru a ne orienta. Am recurs la Alegaciones fiscales, un excelent catalog publicat recent de Natividad Moreno Garbayo. Este vorba de rezumate ale unor cauze de credinţă trimise Consiliului Supremei de diferite tribunale într-o perioadă în care numai Consiliul putea pronunţa sentinţe definitive. Tocmai pe baza acestor rapoarte judecătorii madrileni hotărau. Seria nu prezintă o continuitate decât începând din 1730 – 1735 şi nu are decât o legătură îndepărtată cu numărul şi natura cauzelor realmente judecate. Dar comparaţia cu rezultatele obţinute de noi pentru Toledo dovedeşte că, deşi cifrele pe care le-am putut obţine sunt uşor subevaluate, ele nu sunt deloc absurde13.

Numărul cauzelor pe tribunale (Alegaciones fiscales)
Tribunalul
Total
Anual
— Santilago Valladolid
Logroño Zaragoza
Valencia
Cuenca
Toledo
Llerena
Sevilla
Cordoba
Murcia
Granada

Cour
Barcelona
208 188 295 330 220 259 236 186 239 541 163 381 2 «2 268
3
2, 3 3, 2 3, 9 2 r, 4
2.7 2, 5 2
2.8 5, 7 1, 9
4
3, 1 3
26
Pr & centul tipurilor de delicte
(Alegaciones fiscales) (Toate tribunalele)

	Număr absolut	Procent
Iudaism	312	7, 5
Mahomedanism	80	1, 9
Protestantism	22	O, 5
Ilumilnaţi – f Molinism	72	1, 7
Proiecte	1 819	43, 5
Bigamie	315	7, 5
Solicitare	644	15, 4
Împotriva Sfântului Oficiu	2 lff	5, %
Superstiţie	382	9,

Diverse	322	1 7, 7	
Total	4.184		41
Bază		84	

Deci, principalele caracteristici întâlnite la Toledo se confirmă: reducerea activităţii, dispariţia cazurilor de iudaism după 1730, proporţia importantă a „proiectelor” care atestă lupta Sfântului Oficiu împotriva iluminaţilor

Ce concluzie putem trage de aici? Credem că, în linii mari, cele patru perioade ale Inchiziţiei, aşa cum le-am definit pentru Toledo, sunt valabile pentru întreaga peninsulă la tribunalele unde problema mahomedanismului rămâne secundară. Existenţa unor comunităţi de mauri convertiţi importante şi ferme în apărarea culturii lor determină puternice nuanţe în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea. În ce priveşte secolul al XVII-lea, concluziile noastre sunt asemănătoare, deoarece emigraţia de conversos portughezi domină conjunctura. Toate acestea sunt, desigur, ipoteze. Graţie ritmului în care avansează cercetarea în acest domeniu în curând vom ajunge la certitudini

DE LA CRUZIME LA ACOMODARE

Schimbarea nivelelor de activitate, schimbarea ţintelor – aceste două mişcări se înscriu într-o tendinţă mai vastă de lungă durată: încetul cu încetul se observă o îmblânzire a tribunalului. Folosirea acestui termen la adresa Inchiziţiei poate părea un paradox şi am ezitat înainte de a-l pune pe hârtie; dar nu ne putem elibera de impresia că se trece de la o instituţie crâncenă, feroce, în primele perioade, la un tibunal infinit mai civilizat.

a) Cruzimea începuturilor. Mai întâi cruzimea pedepselor. Să reamintim punctele fundamentale ale dreptului penal aplicat de Sfântul Oficiu. Am văzut ce

înseamnă o reconciliere în perioada de graţie. Puteau fi arşi pe rug patru categorii de eretici: 1) Pertinax – cei care refuzau să se denunţe în perioada de graţie sau care, reţinuţi în afara acestei perioade, rămâneau fermi în erorile lor. 2) Relapsos – cei ce fuseseră reconciliaţi anterior – în perioada de graţie sau nu-şi recădeau în erezie. Aceste două categorii erau arse în persoană, „eliberate în persoană" în termeni tehnici. 3) Suspecţii fugari. 4) Suspecţii decedaţi. După un proces sumar, aceştia erau arşi în efigie, „eliberaţi în efigie". Când era posibil, se recupera cadavrul ereticului decedat şi se ardea pe rug. În caz contrar, era ars un manechin. În toate cazurile eliberarea sau reconcilierea erau însoţite de confiscarea bunurilor. Într-o primă perioadă, se pare că Inchiziţia a aplicat strict şi rigid dreptul. Lectura documentelor este cutremurătoare. Am elaborat următorul tabel pe baza listelor de condamnaţi păstrate şi a proceselor pe care le-am putut găsi14.

Inchiziţia din Ávila: 1490 – 1500

Reconciliaţi Eliberaţi în efigie Eliberaţi în persoană

74 31 72

41, 8% 17, 5% 40, 6%

Inchiziţia din Valencia: 1484 – 1530

Reconciliaţi) şi deţinuţi Eliberaţi în efigie Eliberaţi în persoană Absolviţi

1 076 155 754 12

53, 8% 7, 7% 37, 7% O, 6%

Inchiziţia din Guadalupe: 1485

Liste de condamnaţi Reconciliaţi şi deţinuţi Eliberaţi în efigie decedaţi Eliberaţi în efigie absenţi Elilberaţi în persoană

20 17, 8% 24 41, 4%

41 36, 6% 9 15, 5%

2 1, 8% 8 13, 8%

49 43, 8% 14 29, 3%

Procese păstrate

Inchiziţia din Belalcazar: 1486

Liste de condamnaţi Reconciliaţi şi deţinuţi Eliberaţi în efigie decedaţi) Eliberaţi în efigie absenţi Eliberaţi în persoană

3 2, 7% 3 15, 8%

60 56, 1% 9 47, 4%

16 14, 5% 2 10, 5%

31 28, 1% 5 26, 3%

Procese păstrate

Frapează numărul enorm al condamnaţilor la eliberare în persoană. Evident, consultarea proceselor determină o nuanţare a impresiei lăsate de listele de condamnaţi care au tendinţa de a nu menţiona persoanele condamnate la pedepse uşoare. Chiar şi în aceste cazuri judecătorii nu aplicau legea orbeşte. În 1485, în Guadalupe, Isabel Gutierrez nu a abjurat decât de vehementţi, deşi făcea parte din categoria pertinax. Este adevărat, ea avea numai 13 ani... Acelaşi tribunal a condamnat-o pe Maria Gutierrez la eliberare în persoană, deoarece a tăinuit anumite lucruri în timpul confesiunii în perioada de graţie. Dar alte persoane au reuşit să scape numai cu o condamnare la închisoare conform dorinţei inchizitorului sau pur şi simplu cu 100 de lovituri de bici şi o interdicţie de şedere permanentă. Totuşi, potrivit legii, ele făceau parte din categoria relapsos. Fapt este că circa 40% dintre persoanele judecate de tribunal în prezenţă, în afara perioadei de graţie, au fost arse pe rug. Fireşte, multe dintre ele ar fi preferat să dispară abandonând totul.

Această ferocitate este agravată de proporţia de masă a fenomenului. Condamnările afectau comunităţi puţin numeroase. Familii întregi au fost distruse, iar Sfântul Oficiu a căpătat pentru aceste comunităţi de

conversos dimensiuni apocaliptice. Toate victimele Inchiziţiei din Belalcazar proveneau din Puebla de Alcocer. Cele ale Inchiziţiei din Guadalupe – din Puebla de Guadalupe... Tribunalul din Ciudad Real a judecat în 1484 – 1485 peste 200 de persoane. Or, nu existau decât aproximativ 50 de familii de conversos. În oraş... Ricardo García Cârcel's. ajuns la aceleaşi concluzii în ceea ce priveşte Valencia.

Contemporanii au înţeles acest lucru, mult mai notabil dacă se ţine seama de ceremoniile de reconciliere în perioada de graţie care aruncau în stradă mii de penitenţi, iar publicitatea făcută în jurul evenimentului şi calitatea persoanelor implicate întăreau efectul asupra masei. „Duminică 12 februarie 1486 toţi reconciliaţii din şapte parohii din Toledo, 750 persoane, bărbaţi şi femei au pornit în procesiune de la San Pedro Martir (...). Bărbaţii într-un grup, cu capetele descoperite, fără încălţări, fără pantaloni; fiindcă era foarte frig li s-a permis să-şi pună sub picioare o talpă, cu condiţia ca piciorul să rămână descoperit; purtau luminări stinse în mână. Femeile în alt grup, fără veşminte groase, cu capul descoperit, desculţe ca şi bărbaţii, cu luminări în mâini. Printre ei se aflau multe persoane importante şi onorabile. Din cauza frigului, din cauza dezonoarei şi ruşinii ce le-o provoca numărul mare de oameni care îi priveau – căci venise multă lume să-i vadă –, mergeau gemând cumplit, plângând. Câte unii îşi smulgeau barba şi părul (...). În dramatica lor aventură, păşeau pe drumul pe care îl parcurgea procesiunea acestui Corpus până la catedrală. Ajunşi aici, după oficierea slujbei şi rostirea predicii, se ridica un notar care începea să-i strige pe fiecare în parte pe nume, spunând: „cutare este aici"? Cel reconciliat ridica luminarea şi răspundea: „Da". Notarul citea atunci toate păcatele de evreu iudaizant de care se făcuse vinovat. 5.000 de persoane au împărtăşit

această soartă în 1486 şi 1487 la Toledo. La Belalcazar, în 1486 15, 300 de persoane au făcut acelaşi lucru.

În primii ani, se pare că procedura nu oferea acuzatului toate garanţiile dorite. Nu ne referim la procedura inchizitorială în sine, căreia îi este dedicat un întreg capitol al acestei cărţi. Ne limităm la câteva însemnări pentru a arăta că chiar în interiorul sistemului inchizitorial primii ani au fost deosebit de duri, folosind remarcile pe care Haâm Beinart le face în introducerea la cartea despre procesele de la Ciudad Real16.

Înţelegem cu uşurinţă că un tribunal care rezolva mai multe sute de cazuri într-un an şi jumătate nu avea timp să se ocupe de detalii, nici să studieze în profunzime fiecare caz. De altfel, atunci când timpul presa, în ajunul ceremoniei autodafeului se făceau procese colective, acordându-se aceeaşi sentinţă la 42 de persoane ale căror delicte erau mai mult sau mai puţin asimilabile. Sistem foarte regretabil, mai ales într-un domeniu atât de dificil şi delicat cum este dovedirea ereziei. Beinart notează că au fost numeroşi cei condamnaţi la arderea pe rug din motive mai

Note:

— Corpus se numea cortegiu] integral şi complex al festivităţii unul autodafe. (V.K.).

mult sau mai puţin întemeiate, că avocaţii apărării au manifestat timp îndelungat; o mare timiditate, de care s-au debarasat destul de târziu. După aceea au obţinut rezultate foarte bune. În cursul primei perioade, tortura, dimpotrivă, pare să fi fost foarte puţin practicată; ea a fost folosită, deşi în cazuri rare, târziu. În pofida paradoxului aparent, ne permitem să susţinem că tortura folosită mai des reprezenta indiciul unui progres şi o garanţie suplimentară pentru acuzat; ea atesta din partea judecătorilor o mai mare dorinţă de a-şi funda sentinţele

pe baze solide. Tortura era folosită în cazurile îndoielnice, permiţând curţii să-şi formulezio opinie. „Tortura se practica în lipsă de probe”, afirma Pena… A-i rezista este şi acesta un mijloc foarte eficace de a te elibera de suspiciunea de erezie”, spunea el, şi am putut verifica în cazuri preci «e veridicitatea acestei aserţiuni. Mai bine salvarea vieţii după tortură, decât rugul fără tortură prealabilă.

b) Prudenţă şi acomodare. Foarte repede se fac eforturi pentru asigurarea unei desfăşurări mai organizate a proceselor. Este simptomatic că la jumătatea secolului al XVI-lea spaniolul Pena insista asupra necesităţii respectării formelor legale, în timp ce textul lui Eymerich, pe care îl comentează, pune accentul tocmai pe libertăţile pe care inchizitorul şi le poate lua pe baza lor… Scandaluri, ca cel al faimosului Lucero de Cordova, par să fi determinat Sfântul Oficiu la o mai mare vigilenţă în acest sens, şi găsim în corespondenţa de la jumătatea secolului al XVI-lea aluzii la perioada în care judecătorii erau teologi fanatici şi la decepţiile provocate de această realitate Oficiului. Vom constata că, după primii ani, inchizitorul era aproape întotdeauna un jurist.

Consiliul Supremei veghea din ce în ce mai mult asupra desfăşurării proceselor conform procedurii stabilite, fie prin inspecţii periodice la tribunale, fie prin solicitarea de dosare în curs de judecată spre examinare. Această practică a apărut în prima jumătate a secolului al XVI-lea. S-a generalizat în secolul al XVII-lea, astfel că în cele din urmă Consiliul a intervenit direct în desfăşurarea cvasitotalităţii proceselor. De altfel, din deceniul al şaselea al secolului al XVI-lea toate sentinţele de eliberare trebuiau să-i fie prezentate înainte de executare, iar începând din 1647 – toate sentinţele fără excepţie. Paralel, creşte şi numărul apelurilor, mai întâi la Inchizitorul

general şi apoi la Consiliul Supremei. Şi nu putem decât să confirmăm opinia lui Lea care consideră că aproape întotdeauna intervenţia Consiliului însemna o îndulcire a pedepsei.

Preocuparea pentru o justiţie mai informată se face simţită în desfăşurarea proceselor. Interogatoriile devin mai precise, astfel încât la sfârşitul secolului al XVI-lea încep să apară manuale care conţin, în ordine, toate întrebările ce urmau să fie puse-delincvenţilor pentru fiecare tip de delict în parte. Ele trebuiau să fie puse verbatim, cuvânt cu cuvânt. Un adevărat algoritm al activităţii inchizitoriale... Se manifestă tot mai mult grija de a cunoaşte foarte bine acuzatul pentru a aprecia cu exactitate răspunderea ce-i revine. Începând din deceniul al şaptelea al secolului al XVI-lea, acestuia i se cere să-şi povestească viaţa, este supus unui interogatoriu foarte precis pentru a i se verifica cunoştinţele de dogmatică şi de cultură generală. În acelaşi timp, se stabileşte un sistem de circumstanţe agravante şi atenuante, a căror amploare şi complexitate ne-au surprins atunci când ele ne-au fost revelate de analiza relatărilor de cauze şi de procese.

Toate acestea nu urmăreau numai să acorde garanţii acuzatului. Dorinţa de a face activitatea tribunalului mai eficace, de a dezvălui mai bine culpabilitatea inculpatului au jucat un rol important. Aceste complicaţii au provocat, de altfel, întârzierea proceselor, prelungirea lor. Dar echitatea (desigur, în cadrul sistemului dat) a avut, fără îndoială, de câştigat.

Pentru că, începând din secolul al XVI-lea, condamnările la moarte devin din ce în ce mai rare. La Toledo, ultima manifestare a vechiului stil are loc în 1501. Apoi se instalează calmul. Câteva eliberări izolate, până la pârjolul antiprotestant din deceniul al şaptelea, care nu a

fost, aşa cum vom vedea, decât un acces pasager, limitat strict la delictul de luteranism. Revenirea în forţă a maurilor şi a evreilor la sfârşitul secolului a făcut să crească cifrele. La autodafeul din 14 noiembrie 1 599, la Logroño, din 48 de luterani, moriscos şi conversos, 5 au fost eliberaţi în persoană şi 8 în efigie (dintre care 7 fugari). Dar acesta) este rezultatul mai multor ani de activitate în aşteptarea unui autodafe… într-un articol, pe care prin bunăvoinţa autorului l-am putut consulta, Gustav Henningsen, după examinarea a 50.000 de relatări de cauze ajunge la concluzia că între 1560 – 1700, numai aproximativ 1% dintre acuzaţi au fost executaţi, iar peste 2% eliberaţi în efigie. Unul dintre capitolele următoare va furniza câteva exemple precise atestând aceasta nouă atitudine 11.

Menţionăm că noi înşine am constatat în mai multe cazuri din secolul al XVII-lea că inchizitorii au făcut tot posibilul să nu trimită la rug relapsos sau pertinax care, după legi, nu puteau să scape de ultimul supliciu. Li se trimiteau misionari după misionari, li se acorda timp pentru a se converti, era pândit fie şi cel mai mic semn de căinţă, fără iluzii în ce priveşte sinceritatea… 18.

Atitudine ce ar putea explica următoarea scenă, care, începând din secolul al XVI-lea, nu mai constituia o excepţie: în timpul unui autodafe un condamnat la arderea pe rug cade la picioarele inchizitorului, declarând că se converteşte şi se căieşte. Judecătorul îl ridică cu un gest teatral în faţa mulţimii, îl graţiază in extremis şi-l trimite în celulă unde este ţinut sub observaţie timp de câteva săptămâni înainte de a fi reconciliat. Desigur, publicitate, căci efectul asupra mulţimii este colosal. Cu toate că acest lucru era strict interzis de regulament 19.

Deci, destul de repede, Sfântul Oficiu ezită să ucidă, în majoritatea cazurilor grave pedeapsa normală este

reconcilierea cu confiscarea bunurilor, aceasta din urmă nu întotdeauna aplicată, şi închisoarea pe viaţă. Dar, atenţie, în limbaj inchizitorial pe viaţă înseamnă maximum patru ani…

Dar să iau ne imaginăm inchiziţiile din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea ca modele de blândeţe. În acelaşi timp, este absurd să li se atribuie terifiantele descrieri ce pot fi făcute tribunalelor în primii ani de activitate. Încă o dată, totul depinde de locuri, date şi circumstanţe. Capitolele următoare vor ilustra încă o dată această afirmaţie

NOTE

1. Llorente foloseşte aici cifra condamnaţilor ia moarte de Inchiziţia din Sevilla, dată de cronica lui Andrés Bernaldez pentru perioada 1482 – 1489. El extrapolează cifra totală a sentinţelor după o metodă contestabilă.

2. Jean-Antoine Llorente. Histoire critique de l'Inquistion d'Espagne, Paris, 1918, vol. IV, p. 242, 247, 263, 271.

3. Henry Charles Lea. A History of the Inquisition of Spain New York, 1906 – 1907, reed. 1966, vol. IV, p. 516 – 525.

4. Pentru mai multe detalii legate de cele ce urmează, vezi Jean-Pierre Dedieu. „Les causes de foi de l „Inquisiti! on de Tolede" în Melanges de la Casa Velásquez, 1978, vol. XIV.

5. Curba „Total" din figura II nu corespunde curbei cauzelor de credinţă din figura I. Nu ţinem cont aici decât de procese a căror natură este cunoscută cu certitudine, în timp ce în fig. I am inclus toate cazurile pe care le-am menţionat.

6. În cartea sa Histoire de l'Inquisition espagnole – trad. fr. Albin Mi chel, 1966 – Henry Kamen nu consacră decât 17 pagini din 340 acestor delicte, ilar dintre aceste

12 – vrăjitoriei.

7. Vezi Ricardo García Cârcel. Origines de la Inquisición española, El tribunal de Valencia, 1478 – 1530, Barcelone, 1976, p. 109 – 134, 167 – 175, 195 – 214, 241 – 304.

8. H.C. Lea. Op. cit., t. I, p, 592 – 611.

9. Părintele Miquel Carbonell. Liber descriptionis reconciliationisqw… hereticorum. publicată de Manuel Bofarull de Sartorio în Colección de documentos ineditos del archivo de la Corona de Aragón, vol. XXVII, Barcelone, 1865, p. 5 – 235. Autorul, arhivar al Casei de Aragón în perioada evenimentelor, pare să fi avut acces la arhivele tribunalului, caz aproape unic printre vechii istorici ai Inchiziţiei.

10. Rezultatele au fost publicate în articolul lui Gustav Henningsen la care ne-am mai referit, El banco de datos del Sa nto Of ido, şi în comunicarea prezentată de Jaime Contreras la Simpozionul interdisciplinar al Inchiziţiei medievale şi moderne, Las cansas de fe de la Inqu Mdon española, 1540 – 1700. Analisis estad-iatica, 5-i) septembrie H) 7R, Copenhaga. Am participat la acest simpozion.

11. Categoria „diverse” include procesele de sodomie şi bestialitate judecate de tribunalele dip Aragón.

12. Analiza statistică a cauzelor de credinţă menţionate în catalogul tribunalului din Cuenca sugerează că aceasta era situaţia la Cuenca. Noi avem, însă, rezerve.

13. Natividad Moreno Garbayo. Catalogo de Alegaciones fiscales, Madrid, 1977. Un model.

14. Sursele noastre; pentru Ávila, Fidel Fita. „Nuevos datos para escribitla historia de los judios. espagnoles”, în Boletin de la Beai Academia de Historia, vol. XV, 1889, p. 313 – 346. Pentru Valencia, Ricardo García Cârcel. Op, cil., p. 174. Pentru Guadalupe şi Belalcazar, A.H.N., Inquisición,

Leg. 2 t>2, exp. no. 4. Procesele acestor două tribunale sunt dispersate printre cele ale tribunalului din Toledo, conservate la A.H.N. în seria „Judaismo” a cauzelor de credinţă.

15. Fidel Fita. „La Inquisición toledana. Relación contempovran & a...”, în Boletin de la Real Academia de la Historia. i. XI, 1887. p. 294 – 295.

16. Hai în Beinart. Uecorăs of the trials of the Spanish Inqirieition in Ciudad Real, trad. engleză, Ierusalim, 1974 – 1977.

— 17. Gustav Henningsen: Op. cât!

y 18. Vezi, bunăoară, povestea Isabelei Enriquez pe care o relatăm pe scurt în capitolul IV.

19, Vezi relatarea istoricului toleclan Sebastián de Orozco asu”.prea unui caz la care a fost martor ocular. Bibi. del Palacio Real ide Madrid, Mss. 1846, F. J46 sq...

DISTRICTELE INCHIZIŢIEI SPANIOLE 1570 – 1820

tEGeftlDA

Frontiere de sfat /V Limite de district

— CUENCA Sedii ale tribunalelor 1489 şi data înfiinţării lor

«uelya Alteoraşs

berona

CAPITOLUL II

INCHIZIŢIA SAU POLITICA PREZENŢEI

INSTITUIREA INCHIZIŢIEI

Este o problemă cunoscută de aproape întreaga lume. Nu ne rămâne decât să facem o succintă trecere în revistă.

Regii Catolici au moştenit fiecare, în 1474 şi 1479, cele două regate ce treceau printr-o perioadă dificilă. Pentru a-şi întări puterea ei trebuiau concomitent să ţină în frâu o nobilime turbulentă care-şi consolidase poziţia în timpul războaielor civile din secolul al XV-lea, să-şi însănătoşească finanţele, să creeze instituţii de control politic şi social şi să asigure unitatea religioasă a Spaniilor.

Pe atunci. În Spania convieţuiau trei comunităţi religioase: creştinii, musulmanii şi evreii. Convieţuire foarte veche, adesea dificilă, dar câteodată rodnică şi paşnică. Dar. ce păcat! Creştinii, care în 1492 au încheiat Reconquista prin cucerirea oraşului Granada, devin din acest moment cei mai puternici şi doresc să-şi impună rânduielile. Musulmanii au beneficiat de un răgaz; evenimentele s-au precipitat în defavoarea evreilor.

Este adevărat, aceştia au fost dintotdeauna ţinta diverselor afronturi, iar în Spania, ca şi în restul Occidentului, exista un antisemitism latent. Poporul şi, după cum se pare, stăpânii lui spirituali, călugării, considerau că evreii reuşiseră prea bine, erau prea bogaţi, făcuseră prea repede avere. În plus, talentul pe care-l probaseră în domeniul finanţelor publice, în exercitarea medicinei şi scrisului, au făcut din ei consilieri foarte ascultaţi, intimi ai regilor şi marilor seniori. E suficient pentru a stârni gelozia şi ura. La fel, fanatismul religios, simple incidente provocate câteodată de aroganţa notarilor evrei îmbătaţi de putere au declanşat la sfârşitul Evului mediu valuri de persecuţii, în 1391, în numeroase oraşe spaniole au avut loc adevărate „pogromuri” avânt la lettre, cele mai importante declanşându-se la Sevilla, Barcelona,

Valencia, Toledo.

Adesea, pentru a-şi salva viaţa, evrei dintre cei mai cunoscuţi s-au văzut obligaţi să îmbrăţişeze creştinismul. De atunci, aceşti convertiţi ce purtau numele de conversos sau confesos au alcătuit o categorie numeroasă. Curând, însă, creştinii au pus la îndoială credinţa noilor convertiţi pe care îi acuzau cu uşurinţă că practică în taină iudaismul. Dar poziţia socială a conversos nu a slăbit, ci, dimpotrivă, ei au continuat să concureze înalta nobilime în exercitarea puterii şi adesea au contractat cu aceasta alianţe matrimoniale, urmând, de altfel, o veche tradiţie. La începutul secolului al XVI-lea „EI Libro Verde de Aragón", manual de genealogie, voia să demonstreze că principalele familii din regat au sânge evreiesc în vine.

Cu toate acestea, problema religioasă devenea deosebit de importantă. În 1467, la Llerena în Extremadura, doi conversos au fost arşi de vii pentru că practicau în secret religia mozaică. În campania de idei contra conversos, dominicanii, demascatori obişnuiţi ai ereziei, au jucat un rol determinant, mai ales Alonso de Hojeda, stareţ al mănăstirii din Sevilla, care a exercitat o mare influenţă asupra Regilor Catolici. El a descoperit că conversos din Sevilla se întruneau în taină pentru a profesa iudaismul şi a cerut suveranilor să acţioneze. O anchetă întreprinsă sub conducerea arhiepiscopului de Sevilla, Pedro Gonzales de Mendoza, a dovedit că în acest oraş, precum şi în întreaga Andaluzie şi Castilie, conversos practicau în secret iudaismul. Regii Catolici hotărăsc atunci să introducă Inchiziţia în Castilia şi solicită Romei o bulă de instituire.

Inchiziţia din Aragón le-a servit drept model: aceasta exista din secolul al XIII-lea; totuşi, deşi tutelată de dominicani, ea depindea direct de Roma, iar în secolul al XV-lea nu mai desfăşura decât o activitate limitată. În

restul Spaniei, ortodoxia credinţei era lăsată în grija episcopului local şi a tribunalului său ecleziastic. Este imposibil ca Ferdinand de Aragón, a cărui încăpăţânare de a impune Inchiziţia era remarcabilă, să nu fi intuit că extinderea acestei instituţii la întreaga Spanie reprezenta un mijloc de acţiune privilegiat. Mai ales că făcea să triumfe o formulă nouă în care rolul regilor devenea esenţial.

Într-adevăr, prin bula din 1 noiembrie 1478, papa-Sixtus al IV-lea decidea numirea ca inchizitori a doi sau trei ecleziaşti în vârstă de peste 40 de ani, dar acorda regilor de Aragón şi Castilia dreptul de a-i desemna şi destitui. La 27 septembrie 1480, la Medina del Campo, dominicanii Juan de San Martin şi Miguel de Modillo au fost desemnaţi inchizitori, iar Juan Ruiz de Medina – asesor al lor. Acestora li se acorda autoritate deplină asupra creştinilor botezaţi, şi, imediat după desemnare, au luat drumul Sevillei, unde au început să-şi exercite funcţia în octombrie 1480, provocând fuga sau zadarnica rebeliune a conversos. La 6 februarie 1481 a avut loc primul autodafe în cursul căruia au fost arse şase persoane.

Foarte repede s-a impus necesitatea creării de noi tribunale în restul ţării. La 11 februarie 1582, o brevă ratifica numirea a şapte noi inchizitori, toţi dominicani, printre care Tomás de Torquemada. S-au înfiinţat tribunale la Cordova (1482), Ciudad Real şi Jaén (1483); încetul cu încetul, se ţesea pânza, se năştea plasa care, în mai puţin de un secol, avea să cuprindă întreaga Spanie şi să o aducă la discreţia Sfântului Oficiu. Va trebui să revenim la acest „câştig de teren”.

Regilor Catolici nu le-a trebuit mult să înţeleagă profitul pe care-l puteau trage de pe urma Inchiziţiei, fie şi numai în ce priveşte puterea statului; de aceea, i-au făcut loc printre formele de organizare ale puterii. Din 1480,

Cortesurile ce-şi aveau sediul la Toledo au confirmat existenţa a patru mari consilii: de stat, al finanţelor, Castiliei, Aragónului; un al cincilea îşi făcea apariţia, Consiliul Inchiziţiei, denumit, începând din 1483, Consiliul Inchiziţiei Supreme şi Generale (Consejo de la Suprema y General Ijiquisición). La început, acest consiliu era format din patru clerici, unul din ei fiind Inchizitor general.

Instituirea Inchiziţiei a determinat o opoziţie vehementă, asupra căreia vom mai reveni. Să reţinem doar că în Aragón. Ferdinand a profitat de conjunctură pentru „a reforma" vechea inchiziţie: suveranul îi numea şi remunera pe inchizitori, tribunalul depinzând mai degrabă de rege; decât, ele papă. Tribunalele Coroanei de Aragón: Zaragoza, Barcelona şi „Valencia se ocupau în primul rând de conversos. Graţie banilor lor, aceştia exercitau presiuni puternice asupra Romei pentru a determina o intervenţie a papei. În 1482, Sixtus al IV-lea a emis o bulă în care condamna „setea de profit" a Inchiziţiei, judecăţile sumare şi tratamentul dur la care erau supuşi numeroşi creştini. În consecinţă, el cerea ca Sfântul Oficiu să fie controlat de episcopi. Ferdinand a reacţionat imediat şi

L-a determinat pe papă să revină asupra deciziei. Mai mult, regele obţinea şi alte avantaje: îl obligă pe Sixtus. al IV-lea să emită o bulă prin care, la 17 octombrie 1483, Torquemada, Inchizitor general al Castiliei, este numit Inchizitor general al Aragónului, Valenciei şi Cataloniei, plasând astfel întreaga Inchiziţie spaniolă sub o autoritate unică.

Evident, reacţia nu a întârziat, căci aceasta punea în pericol vechile fueros (privilegii) ale Coroanei de Aragón. În plus, notabilităţile regatului, în special cele din Barcelona unde situaţia economică era critică, se temeau de plecarea în masă a conversos.

Fără să ţină seama de opoziţia supuşilor săi şi,

fireşte, de aceea manifestată de conversos, în pofida importanţei rolului acestora, Ferdinand numeşte în mai 1484 doi inchizitori la Zaragoza, pe Gaspar Juglar şi Pedro Arbues de Epila. Activitatea intensă a noului tribunal a generat aceeaşi opoziţie din partea conversos, grav ameninţaţi, şi a vechilor creştini ataşaţi privilegiilor, iararagonezii şi-au exprimat cu fermitate refuzul. În acelaşi an 1484, magistraţi din Teruel interzic intrarea în oraş a doi inchizitori trimişi să înfiinţeze un tribunal; aceştia sunt nevoiţi să se retragă într-o localitate apropiată, Cella, de unde lanrsează excomunicări şi interdicţii împotriva Teruelulud. Clerul oraşului face apel la papă, care invalidează măsurile luate de inchizitori. Ferdinand recurge mai întâi la ameninţări, apoi, în februarie 1485, cere autorităţilor aragóneze să pedepsească oraşul rebel. În zadar. Regele este nevoit să facă apel la trupele care staţionau la frontiera cu Castilia; în faţa forţei, Teruelul cedează.

În acest timp, la Zaragoza, pe conversos începe să-i seducă ideea lichidării unuia dintre inchizitori. Crima, plătită. apoi foarte scump, se comite la 15 septembrie 1485, în catedrala din Zaragoza unde inchizitorul Pedro Arbues de Epila e asasinat în timp ce îngenunchea în faţa altarului major. În faţa acestei drame, vechii creştini, care se opuseseră şi ei inchiziţiei, îşi schimbă atitudinea. În afară de asasini, prinşi şi executaţi, represiunea a afectat în anii următori, numeroase alte persoane, şi Henry Kamen evocă pe bună dreptate „colosala campanie de arestări în rândurile conversos” care urmărea „distrugerea definitivă a dominaţiei politice şi sociale a noilor creştini asupra administraţiei aragóneze” 1.

La Valencia opozita a fost mai puţin violentă, mai „legalistă”, dar n-a ştiut întotdeauna să-şi exploateze avantajele asupra Coroanei.

Astfel, în 1484, valencienii îl acuză pe rege că le nesocoteşte privilegiile (fueros), instalând în oraş „străini” ca inchizitori; căci fueros stipulau că numai-persoane originare din această provincie aveau dreptul să exercite funcţii publice în Valencia. În acelaşi timp, ei propun modificări ale procedurii inchizitoriale: anularea instrucţiei în cazul decesului acuzatului înainte de pronunţarea sentinţei; anularea confiscării automate a bunurilor celor întemniţaţi etc. Ca şi barcelonezii, ei afirmau că Inchiziţia va duce la ruinarea comerţului, punând numeroşi oameni pe fugă. Los brazos (ordinele) senioriale şi ecleziastice se temeau şi-ele; cele senioriale subliniau pericolul „imperialismului jurisdicţional”. reprezentat de Inchiziţie2, iar cele ecleziastice considerau că noua instituţie sustrage importante venituri bisericii locale. Căci, i se spunea regelui, „Onorabilii inchizitori… acţionând împotriva ereticilor şi adepţilor sectei iudaice, au condamnat pe mulţi şi le-au confiscat bunurile aflate sub autoritatea directă a bisericii din Valencia3…”. Acest aspect al lucrurilor va constitui una dintre cauzele profunde ale opoziţiei clerului faţă de voinţa regală.

Regele a încercat să atenueze tensiunea creată, acordând clerului câteva privilegii, dar, în paralel, a accelerat instalarea tribunalului. O misiune condusă de Juan Ruiz de Eliori a fost trimisă la rege. De această dată valencienii au fost mult mai fermi. Ei au subliniat că inchizitorul dominican Juan de Epiela nu a fost numit de papă, nu a fost desemnat de şeful provincial al ordinului său, nu este rezident al mănăstirii ordinului său din Valencia, elemente ce atestă încălcarea fueros. Totodată, valencienii s-au opus mai ales procedurii, secretului mărturiilor şi sistemului abuziv de confiscare a bunurilor. Regele a respins ferm toate aceste obiecţii, iar valencienii au fost obligaţi să cedeze temporar; în 1486, însă, ei au

publicat un manifest în care denunţau cu precizie contrafueros comise de suveran, în special: a) obligativitatea deţinerii unui permis de vânzare de bunuri pentru cei care au abjurat şi au fost reconciliaţi; b) confiscarea bunurilor celor întemniţaţi în afara perioadei de graţie; c) confiscarea bunurilor posedate în momentul comiterii ereziei; d) limitarea validităţii contractelor încheiate de condamnaţi sau reconciliaţi pe o perioadă anterioară anului 1479; e) pedepsirea cu o sută de lovituri de nuia şi însemnarea feţei pentru fraudă fiscală. Tuturor acestor măsuri valencienii le-au opus privilegiile acordate de Iacob I care a recucerit la vremea respectivă Valencia de la musulmani.

Ferdinand Catolicul îşi impune din nou voinţa şi demonstrează importanţa pe care o acordă Inchiziţiei. El reaminteşte faptul că instituirea Inchiziţiei nu a atras proteste din partea Cortesurilor din Taragona şi argumentează că fueros nu pot justifica erezia.

Pe de altă parte, regele ia toate măsurile necesare pentru a asigura eficacitatea tribunalului său din Valencia. În 1484, porunceşte populaţiei să facă o primire bună inchizitorilor, ameninţându-i pe cei care vor crea dificultăţi activităţii tribunalului. În 1484 şi 1485, două ordonanţe succesive interzic invocarea bulelor papale împotriva Inchiziţiei. În noiembrie 1484, Ferdinand dă ordin guvernatorului Valenciei să se opună plecării eventualilor suspecţi. Odată asigurat monopolul jurisdicţional, posibilele victime blocate, regele încearcă să lichideze ultimele puncte de rezistenţă, în special rezistenţa bisericii.

Într-adevăr, situaţia din biserica valenciană în acea epocă era întrucâtva specială: episcopii nu locuiau în oraş, ci erau reprezentaţi de un vicar general. Absenţa lor a facilitat instalarea Sfântului Oficiu. Totuşi, vicarul general,

Magia Mercader, s-a opus violent inchizitorilor, în special lui Gualbes. Regele a reuşit să obţină înlocuirea lui Mercader cu un alt vicar, Marţi Trigo, evident, favorabil Sfântului Oficiu.

Odată înfrântă orice rezistenţă, Ferdinand l-a însărcinat pe stareţul de la San Augustin şi pe Pedro de Luna să elaboreze, în ianuarie 1485, justificări teoretice menite să legitimeze a posteriori lovitura monarhică. Şi, astfel, inchiziţia se instalează solid la Valencia.

O nouă ofensivă pusă la cale de conversos şi sprijinită prudent de Leon X s-a manifestat în Cortesurile din Monzón în 1510, adică un sfert de secol mai târziu. Aragónezii, catalanii şi valencienii şi-au unit criticile împotriva Inchiziţiei: Cortesurile au cerut limitarea abuzurilor comise de membrii Sfântului Oficiu, interzicerea activităţilor comerciale desfăşurate de ei, suspendarea avantajelor fiscale de care beneficiau aceştia; retragerea jurisdicţiei în cazurile de bigamie, blasfemie, camătă; reprezentarea episcopului local la procese; acordarea de garanţii acuzaţilor…

Leon X a aprobat, nu fără ezitări, aceste revendicări, în 1516 moare Ferdinand şi adversarii încep să spere că noul suveran, Carol, va satisface măcar parţial cererile lor de reformă şi va tempera violenţa inchizitorială. Cu atât mai mult cu cât Cortesurile din Castilia, reunite în 1518 la Valladolid, s-au situat pe aceeaşi poziţie şi au formulat revendicări similare. Dar, în pofida câtorva concesii, noul suveran a urmat politica lui Ferdinand, fie direct, fie prin intermediul consilierului său, cardinalul Adrian, Inchizitor general din 1518 până în 1523 şi viitor papă. Carol a reuşit să obţină de la Roma anularea bulei în pregătire, care dădea satisfacţie opoziţiei, însoţind diplomaţia sa cu ameninţări voalate. Pentru a doua oară capitularea papei consolida Inchiziţia, iar Carol V desăvârşea opera lui

Ferdinand.

Merită să dezvoltăm exemplul Valenciei, deoarece el demonstrează voinţa de nezdruncinat a Regelui Catolic; de a impune Inchiziţia în întreaga Spanie şi în special în propriul său regat. Nu exista niciun dubiu că această nouă instituţie era o întreprindere a regilor Spaniei şi nu a papei, care la început s-a lăsat surprins, iar ulterior a manifestat frecvent, dar nu prea energic, rezerve sau opoziţie. În 1518 era prea târziu: în momentul în care s-a declanşat marea criză germană, putea oare papa să se opună regelui Spaniei devenit împărat? întrebarea presupune şi răspunsul.

Instrument al politicii regale, agent eficace al centralismului şi pavăză în calea particularismului privilegiilor, Sfântul Oficiu va începe să se organizeze, să instaleze pe întreg teritoriul spaniol tribunalele necesare unei acoperiri satisfăcătoare a spaţiului politic şi social, în sfârşit, să-şi impună prezenţa... Fără îndoială, până acum nu s-a acordat suficientă atenţie acestei întreprinderi sistematice de control social. Este timpul s-o facem.

SPRE Q ACOPERIRE RAŢIONALA A TERITORIULUI: PRETEXTUL GEOGRAFIC

Instalarea primelor tribunale a fost dificilă. În câţiva ani ele au fost, totuşi, înfiinţate în întreaga Spanie, cu excepţia Caliciei, Navarrei şi regatului Granada., între 1480 şi 1484 prima serie: Sevilla, Cordoba, Valencia, Ciudad Real, Jaén şi Zaragoza. Andaluzia, unde conversos erau foarte numeroşi, a fost dotată cu un dispozitiv aproape complet. Valencia şi Zaragoza erau şi ele importante centre de iudaism.

Din 1485 până în 1492 ritmul de instalare se accelerează, urcând din Andaluzia spre Castilia şi întărind prezenta Sfântului Oficiu în Aragón. Cele mai importante tribunale au fost instituite la Toledo (1485). Teruel,

Barcelona (1486), Murcia (1488), Valladolid, Cuenca, Leon, Palencia (1492). În 1495 existau deja 25 de tribunale. Aria lor corespundea aproximativ cu aceea a diviziunilor ecleziastice. Graniţele politice interne ale Spaniei nu contau: Orihuela din regatul Valencia depindea de tribunalul din Murcia, aflat în Castilia. Alfaro şi Agreda, deşi castiliene, ţineau de Zaragoza. Districtele puteau fi modificate în funcţie de necesităţi: Toledo pierde Alcázar în beneficiul Jaen-ului. Sevilla pierde Cadix în momentul creării tribunalului din Jerez. Pentru o mai mare eficacitate tribunalele nu aveau sedii fixe: inchizitorii din Barcelona organizau autodafeuri la Tarragona, Gerona, Perpignan, în afară de cele din oraşul de reşedinţă. Iar atunci când, în 1483, Pedro Díaz de la Costana şi Francisco Sanchez de la Fuente au fost numiţi inchizitori „pentru întreg campo de Galatrava şi arhiepiscopatul Toledo" nu s-au instalat Ja Toledo unde noii creştini erau prea puternici. Ei au venit mai întâi la Ciudad Real. unde ţinta lor a devenit o comunitate de conversos mai puţin importantă. După ce şi-au consolidat puterea* s-au instalat în 1485 la Toledo. Această mobilitate constantă a tribunalelor corespunde primei perioade de luare în stăpânire a districtelor, perioadei „vizitei generale" la care se referă instrucţiunile lui Torquemada din 1498 şi ale lui Deza4. Inchizitorii, veneau în fiecare oraş însoţiţi de un fiscal (procuror), notari şi de portărei, cu alte cuvinte, de întreg tribunalul. Se citeau bulele papale şi edictele regale care îi împuterniceau, iar toţi cei prezenţi, în frunte cu reprezentanţii municipalităţii, jurau că vor sluji pe Dumnezeu şi pe rege, că vor glorifica credinţa catolică, că-i „vor apăra şi proteja pe administratorii Sfintei închizi ţii". După aceea, se rostea edictul de graţie; cei care continuau să practice iudaismul aveau la dispoziţie 40 de zile pentru a reveni la credinţa creştină printr-o penitenţă uşoară.

Deşi dificultăţile au fost mari şi inchizitorii au întâmpinat rezistenţă, ei au ştiut totuşi să exploateze prestigiul lor în popor împotriva ostilităţii unei mari părţi a claselor dominante.

Către 1500 activitatea Sfântului Oficiu se reduce foarte mult. Evreii, principalul centru de interes, devin din ce în ce mai rari. Or, pentru a exista, un tribunal avea nevoie de o activitate susţinută, altminteri veniturile din amenzi şi confiscări nu mai acopereau cheltuielile. Trebuia redus numărul tribunalelor; suprimările se succed: Burgos şi Palencia trec în 1499 la Valladolid, Leon în 1500, Sevilla înglobează Jerezul, Lérida este împărţită între Zaragoza şi Barcelona etc.

La moartea Isabelei Catolică, separarea de facto a Castiliei de Aragón obligă Inchiziţia să respecte noile frontiere: astfel, Murcia pierde Orihuela, ataşată Valenciei în 1507.

În primii ani ai secolului al XVI-lea, Castilia, care în 1495 avea 16 tribunale, nu mai are decât 7. Circumstanţele se vor schimba şi de-a lungul anilor Inchiziţia îşi va desăvârşi implantarea ei teritorială.

În 1513, imediat după cucerirea Navarrei, Ferdinand Catolicul înfiinţează aici un tribunal.

În 1520 este rândul Galiciei, dar rezistenţa a fost atât de mare încât a trebuit să se renunţe pentru moment: puterile inchizitoriale au fost încredinţate vicarului general al episcopatului Santiago. De-abia în 1572 Galicia acceptă definitiv Sfântul Oficiu.

Regatul Granadei, cucerit de Regii Catolici în 1492, a fost teoretic împărţit între tribunalele din Cordoba şi Jaén, care, de fapt, nu întreprind nimic în acest regat. Moriscos se temeau de venirea inchizitorilor şi au obţinut amânarea instalării unui tribunal la Granada., lucru ce se va întâmpla în 1526.

Paralel, se proceda la o reîmpărţire a districtelor în funcţie de necesităţile practice. În 1510 se reînfiinţează tribunalul din Cuenca, în 1515 se instituie cel din Orihuela, integrat în 1517 celui din Murcia; în acelaşi an se desfiinţează tribunalul din Teruel, iar Teruelul este înglobat în districtul Valencia; în 1521 episcopatul din Calahorra trece din districtul Valladolid în Navarra, în 1526 cel din Jaén este dezmembrat şi împărţit între Granada şi Cordoba. Către jumătatea secolului numeroasele schifribări au conferit districtelor inchizitoriale graniţe car", cu mici excepţii, vor rămâne neschimbate până la desfiinţarea Inchiziţiei în 1820.

După 1560 şi până în 1820 graniţele districtelor nu se vor mai modifica. Se precizează graniţele asupra cărora mai existau îndoieli şi se procedează la reajustări de detaliu, cum ar fi localităţile din provincia Teruel care trec de la Inchiziţia din Zaragoza la cea din Valencia. În preajma lui 1650, Consiliul Supremei cere tribunalelor să-i trimită lista completă a localităţilor din districtele lor.

Singurele modificări în reţeaua tribunalelor au fost determinate de funcţionarea temporară a unui tribunal al flotei şi de înfiinţarea unui tribunal al Curţii. Deci, puţine schimbări. Dar să revenim la momentul în care se fixează graniţele.

Spania era împărţită în 14 districte (vezi harta de la pag. 35). În general, ele erau omogene ca suprafaţă: opt aveau o suprafaţă de 27.000 – 33.000 km² (Cordoba, Granada, Sevilla, Valencia, Santiago de Compostella, Calahorra, Cuenca, Murcia), trei – între 42.000 şi 48.000 knv* (Llerena, Zaragoza, Toledo). Există totuşi excepţii: insulele Baleare şi Canare (5 014 km² şi respectiv 7 273 km²) şi Valladolid, un adevărat gigant cu 89 873 km²; de altfel, inchizitorii se plângeau de întinderea lui. Între 1507 şi 1541 acest ultim district a pierdut, însă, cel puţin un

sfert din teritoriu: exista deci o preocupare de uniformizare. Aceste teritorii se caracterizau încă printr-o anumită masivitate în comparaţie cu districtele mici şi complexe din 1507. Controlul exercitat din Capitală, care ocupa o poziţie centrală, era, astfel, facilitat.

O ultimă precizare: libertatea în ce priveşte frontierele politice şi graniţele ecleziastice. În 1521, Cortesurile din Navarra protestau împotriva faptului că Inchiziţia se instalase la Tudela şi nu la Pamplona, capitala, şi, mai mult, în anumite cazuri erau consultaţi inchizitorii din Zaragoza, adevăraţi străini 5! în 1518 sindicii din Teruel se plângeau că oraşul lor a fost ataşat inchiziţiei din Valencia: oare ei nu sunt cu adevărat aragónezi?

La 21 noiembrie 1518 Consiliul Supremei dă Teruelul Zaragozei. Din martie 1519 el va depinde însă de Valencia. Criteriile inchizitorilor prevalau asupra politicului. În 1520, inchizitorii din Murcia au fost sfătuiţi să dea dovadă de prudenţă: în cazul unor arestări în rândurile cârmuitorilor Orihuelei (partea valenciană a inchiziţiei castiliene din Murcia) cei vinovaţi trebuiau să fie încarceraţi chiar în Orihuela şi să fie interogaţi ca valencieni6. Dar Orihuela nu va fi în niciun caz cedată Valenciei.

În 1521, inchizitorii din Logroño se ocupau şi de Navarra, Rioja şi Ţara Bascilor preluate de la Valladolid.

Dacă într-o primă perioadă circumscripţiile ecleziastice au fost respectate, ulterior ele au fost încălcate, ca şi frontierele politice. Tribunalul din Zaragoza îngloba episcopiile din Lérida, Jaca, Barbastro şi Huesca, plus părţi ale celor din Taragona, Sigüenza, Pamplona şi, evident, arhiepiscopia de Zaragoza. Inchizitorii din Toledo au abandonat dioceza din Alcázar, care făcea parte din arhiepiscopia toledană, căci era prea departe: Murcia şi-a

asumat răspundere – Inchiziţia nu ţinea cont nici de privilegiile de jurisdicţie garantate: existau mănăstiri şi teritorii vere mullius (nu depindeau de niciun episcop).

Aceste schimbări atestă o singură preocupare: grija de a controla cât mai bine teritoriul. Valladolid se plângea că i-a fost luată o parte din episcopia de Burgos? „Această decizie, răspunde Consiliul, a fost luată nu pentru a vă micşora districtul, nici pentru a vă aduce prejudicii, ci pentru a-i pedepsi pe vinovaţi şi pentru că ea convine mai bine slujirii Domnului şi administrării justiţiei” 7. Acelaşi tribunal protesta împotriva faptului că oraşul Calahorra a fost dat tribunalului din Navarra: „Aceasta, deoarece tribunalul din Valladolid nu poate supraveghea aşa cum se cuvine oraşul Calahorra, căci districtul lui este prea întins” 8.

A controla districtul în prima jumătate a secolului al XVI-lea însemna a-l vizita. Tribunalul nu mai era itinerant; el se stabilise, de regulă, în centrul districtului; trebuia, deci, găsită o nouă metodă de control. Această necesitate devenise iminentă încă din 1500. Iată ce spuneau instrucţiunile lui Torquemada (1498) reluate de Deza (1500): „Inchizitorii din toate inchiziţiile să viziteze toate localităţile şi satele din districte pe care nu le-au vizitat încă personal, şi în fiecare din ele să primească martorii Inchiziţiei generale…” 9.

Aceleaşi instrucţiuni recomandau inchizitorilor să meargă fiecare în altă parte, împreună cu un notar secret pentru a câştiga timp şi, după examinarea mărturiilor la sediul tribunalului, să procedeze la arestarea vinovaţilor. Sediul tribunalului era centrul şi pivotul vităţii

DOUĂ VIZITE INCHIZITOR! ALE ÎN DISTRICTUL GRANADA (1573 – 1575)

LEGENpă”.

Limite de district –

Vizita din 1573: – Vizita din – 1575 Localilâti vizitatei» Loja Data trecerii sau şederii inchizitorului = 13 – 16 ix.

Scarat

Archidona

— „Terminata ta – 2.1.1576

Antequero Jţi» Alhama de Granada

10.1X. Montejicar, six Noalei Qjr„— – inchizitoriale. Pornind de aici, fiecare inchizitor călătorea cu un personal redus, având puteri limitate. Ruptura de vechiul sistem nu s-a produs în mod brutal, dar formula tribunalului fix şi a vizitelor ce se completau reciproc se impunea. Să reamintim instrucţiunile lui Torquemada şi ale lui Deza: „În fiecare an, unul dintre inchizitori trebuie să meargă prin oraşele şi satele din district. După ce fac publice edictele generale, să-i chestioneze pe cei ce au cunoştinţă de crime de erezie pentru ca aceştia să le denunţe. Celălalt inchizitor să rămână la sediul tribunalului pentru a rezolva procesele în curs. Dacă nu există, fiecare să meargă în altă direcţie şi să facă ceea ce s-a spus mai sus” 10.

Ce se întâmpla, concret, în cursul unei vizite şi cum

se desfăşura ea? Vom vedea în continuare cum a evoluat practica, principiul vizitelor rămânând neschimbat de-a lungul secolului al XVI-lea şi o bună parte din secolul al XVII-lea.

Vom exemplifica prin două vizite făcute de inchizitorii din Granada în 1573 şi 1575 11 (vezi harta de la pag. 47), oprindu-ne ceva mai mult asupra celei dintâi. Miercuri, 11 noiembrie 1573, doctorul Mesia de la Sarte „inchizitor apostolic al cetăţii şi regatului Granada" a plecat să viziteze episcopia Guadix, oraşul Baza şi împrejurimile acestuia, cetatea Huescar. El era însoţit de Diego de Torres, notar secret, Alonso Hernandez nunţiu, García Chacón, interpret, Pedro Carrillo „făcând oficiul de portărel".

În localităţile pe care le-a vizitat, inchizitorul a fost primit cu fast de municipalitate, de comisarul şi familiares (vezi capitolul III) ai inchiziţiei.

Sâmbătă 14 noiembrie a fost rostit edictul credinţei, o lungă expunere a tuturor păcatelor urmărite de Inchiziţie. Fiecare în parte a fost invitat să vină să spună dacă „a auzit sau a văzut făcând, pe oricine viu sau mort, prezent sau absent, cuvinte sau acte de erezie, suspecte, greşite, cutezătoare, scandaloase, blasfematoare". A urmat o listă care-i demasca pe evrei, pe adepţii lui Mahomed, pe iluminaţi, protestanţi etc., furnizând în detaliu cuvintele sau gesturile după care puteau fi recunoscuţi aceştia. Adesea, aceste edicte erau adaptate la situaţie; într-un Ţinut cu mulţi moriscos, cum era cazul Gaudix-ului, totul sau aproape totul se referea la practicarea religiei musulmane. Se acorda apoi un răgaz de câteva zile, după care pedepsele posibile erau mult mai severe.

A doua zi, duminică, edictul credinţei a fost din nou rostit, în mod solemn, la biserica Santiago, în prezenţa inchizitorului, a tuturor notabilităţilor din oraş, regiune şi

a demnitarilor bisericii, în faţa unui numeros public. Edictului i-a urmat o predică. În ziua următoare, în aceeaşi biserică, edictul a fost rostit în algaravia 12 de interpretul Chacón pentru moriscos special convocaţi la această „şedinţă”. Simultan, edictul a fost citit în împrejurimi, pe domeniul Zenete şi în localităţile de „pe rio Almería, toate localităţi mici, din care cauză oamenii dau o fugă la Guadix, care e alături”. Inchizitorul a vizitat apoi Finana, domeniul Zenete şi a revenit la Guadix unde, odată încheiat răgazul acordat prin edictul credinţei, s-a pronunţat sentinţa de anatemă, marţi 8 decembrie, „ziua Fecioarei”, toate acestea fiind făcute cu mare solemnitate. Iată instrucţiunile Sfântului Oficiu în acest sens: sentinţa trebuie să fie citită în timpul liturghiei: preoţii să se îndrepte în procesiune eu crucea acoperită cu un văl negru şi încadrată de două luminări spre amvon unde să fie citită sentinţa. Să se păstreze tăcere până la terminarea rostirii sentinţei, apoi să se revină la altar; în timp ce sună clopotele ca pentru mort, preoţii să cânte cu voce joasă, dar inteligibil, pe două voci alternativ, psalmul: „O Doamne nu rămâne mut, iată că duşmanii tăi ameninţă…” După rostirea psalmului, pe acelaşi ton, să se pronunţe versetele: „Vii, noi am murit. Cine ne poate ajuta Doamne, dacă nu tu, deşi te-am mâniat cu păcatele noastre? (…). Cerurile vor arăta nelegiuirea lui Iuda (…), el va împărtăşi soarta celora care i-au spus Domnului: «Departe de noi!» în ziua pierzaniei ei vor fi reduşi la sclavie, ziua răzbunării se apropie 13…”

Ceremonie impresianantă care pregătea auditoriul: inchizitorul nu avea nimic altceva de făcut decât să aştepte denunţurile. El a strâns 77 la Guadix şi a pronunţat 5 hotărâri, problemele de mai mică importanţă fiind rezolvate în cursul vizitei. După ce şi-au îndeplinit misiunea, doctorul Mesia de la Sarte şi suita au plecat la 7

ianuarie la Baza, unde edictul a fost citit din nou de mai multe ori, o dată în algaravia la Baza şi în întreaga regiune. La 21 ianuarie au plecat la Huescar fără să se fi rostit sentinţa de anatemă. Aici a fost judecat mai întâi un caz particular: cel al unui călugăr care se căsătorise. Căsătoria era atestată de un document trimis de colegul inchizitor rămas la Granada; odată verificarea încheiată, călugărul a fost arestat şi trimis la Granada pentru judecată.

Sâmbătă 23 ianuarie edictul credinţei a fost rostit în împrejurimile Huqscar-ului. Joi 11 februarie, Mesia de la Sarte s-a întors la Baza unde a fost citită sentinţa de anatemă şi unde a încheiat cazurile. Începute în ianuarie, întrerupte de procesul călugărului, cazuri, se pare, uşor de rezolvai, iar la 26 a revenit la Guadix pentru a pune lipsă, trimise între timp de la Granada; la Huescar şi Baza ele nu a trebuit să fie înlocuite deoarece erau încă în stare bună. La 1 martie, după ce totul a fost pus la punct, inchizitorul a revenit la Granada după o 7 Î de mers. El a – lipsit aproape cinci luni de la sediul tribunalului; în acest timp, a examinat 181 de cazuri din care 21 au fost judecate pe loc. În 1574 se pare că nu s-au făcut vizite. În 1575 licenţiatul Mogrovejo a început, la 3 septembrie, o vizită care va dura patru luni (ea se va încheia la 5 ianuarie 1576). Itinerarul, mult mai lung şi complex a fost reluat de două ori; inchizitorul şi-a avut „sediul” în 13 localităţi. La trecerea prin Noalejo a rostit edictul – credinţei în aer liber, desigur, într-o piaţă şi cu acest prilej au fost expuse relicve venerate de mulţime.

La Antcquera şi Archidona au fost „examinate” sanbeniios din biserici, iar paracliserilor li s-a recomandat să aibă grijă de ele. Acesta nu era deloc un lucru secundar în cadrul unei vizite; inchizitorii îi urmăreau îndeaproape pe inhabiâes ** care ar fi dorit să dispară orice urmă de

condamnare a lor sau a strămoşilor lor.

În 1561. cu prilejul unei vizite. În episcopia Almería inchizitorii au pus la loc 210 de sanbeniios de reconciliaţi şi condamnaţi!

În sfârşit, inchizitorul a strâns toate plângerile şi mărturiile împotriva membrilor locali: ai inchiziţiei: comisar şi familiares: >.

Astfel se desfăşura o vizită; dar. aşa cum am mai arătat, practica s-a modificat în funcţie de perioadă. Numai cazul Toledo, studiat pe întreaga perioadă de desfăşurare a vizitelor de Jean-Pierre Dedieu, ne poate permite să înţelegem, evoluţia.

Note:

— Vezi capitolul IV.

— Nota trad.

** Vezi capitolul IV.

— Nota trad.

La Toledo activitatea itinerantă a tribunalului a durat până în 1493 şi, după o perioadă „moartă”, vizitele au reînceput în 1500. (De la această dată Deza obligă la o vizită pe an). În continuare, vizitefă se vor desfăşura regulat. Uneori activitatea era deosebit de intensă; în 1513 un inchizitor a vizitat Ciudad Real, Almodovar del Campo, Almaden, Puebla de Alcocer, Herrera del Duque, Guadalupe, Puente del Arzobispo, Talavera la Reina şi a ajuns, în sfârşit, la Toledo în martie 1514. În trei luni el a parcurs aproape 600 km!

Perioada 1525 – 1530 pare să fi marcat o cotitură. Vizitele au devenit mai numeroase ca oricând, durata lor s-a prelungit, iar numărul proceselor judecate a crescut. În 1529, acesta era egal cu numărul celor judecate la Toledo. Deşi se ocupa în special de conversos, Inchiziţia a început să se intereseze şi de vechii creştini: sporeşte numărul blasfematorilor, al celor ce proferează cuvinte

necuviincioase, greşie etc., al persoanelor judecate în timpul vizitelor. Acestea din urmă capătă, deci, o nouă importanţă. În 30 de ani au fost făcute 35 de vizite, în anumite perioade – două într-un an, ceea ce a permis inchizitorilor să parcurgă întreg teritoriul. Din 1550 până în 1559 au fost suficiente 11 vizite pentru a acoperi întregul district Toledo, conform unui plan sistematic: fiecare inchizitor relua itinerarul de acolo de unde colegul său Q întrerupsese în urmă cu un an.

În fiecare regiune, inchizitorul petrecea o perioadă îndelungată pentru a putea să viziteze toate localităţile importante şi să desfăşoare o activitate eficace.

Jean-Pierre Dedieu apreciază că între 1550 şi 1560 un inchizitor petrecea cel puţin o treime din „exerciţiul inchizitorial" în vizită şi că, tot atunci, erau pronunţate patru cincimi din numărul sentinţelor. Vizita era, deci, piesa forte a angrenajului Inchiziţiei în primele două treimi ale secolului al XVI-lea.

Inchizitorul era prezent practic peste tot; îl vedem acţionând, făcând uz de puterile sale; Inchiziţia devenea o realitate concretă în ochii oamenilor. Ea impresiona cu atât mai mult cu cât nu ezita să atace notabilităţile. Din 1525 până în 1560 tribunalul din Toledo a desfăşurat o vânătoare sistematică împotriva inhabiles, convocaţi cu prilejul vizitelor. Vizita era şi cel mai bun instrument de propagandă al Sfântului Oficiu: ca un fel de autodafe, te-a era marcată de ceremonii solemne şi pompoase menite să impresioneze mulţimea care vedea cum toate notabilităţile se conformează ordinelor inchizitorului.

Către 1560 asistăm la o nouă schimbare. În 1561, instrucţiunile Inchizitorului general Valdés suspendă autonomia inchizitorului în timpul vizitei: el nu va mai putea judeca decât cazuri uşoare. Procedura câştigă teren în detrimentul acţiunii imediate şi exemplare care se

materializa prin judecata pe loc.

Pe de altă parte, aceste deplasări erau costisitoare; se întâmpla chiar ca o vizită să fie „deficitară”, aducând mai puţine venituri decât cheltuielile făcute. Călătoriile erau dăunătoare sănătăţii inchizitorului. Astfel, într-o scrisoare adresată Consiliului Supremei, datată 23 august 1553, inchizitorul Valtodano explica: „În afară de forţa fizică, insuficientă pentru a călători întreaga viaţă, nici salariile nu o permit”. Cele două vizite din 1573 şi 1575 în districtul Granada s-au desfăşurat în mare parte în anotimpul rece şi, în plus, în zonele muntoase. Vizitele au continuat să fie numeroase, dar durata lor a scăzut de la şase luni până la un an între 1530 şi 1560 la trasau patru luni către 1570, fixându-se după 1575 la patru luni, ceea ce corespundea unei obligaţii regulamentare. Ele reprezentau 10 – 15% din activitatea inchizitorului până în 1580, apoi – numai 6%. De la vizita minuţioasă şi completă, din localitate în localitate, s-a trecut la e vizită „globală”, aproximativă: inchizitorul se instala în două sau trei oraşe de unde dispunea rostirea edictelor credinţei pretutindeni în împrejurimi. O mostră a vizitelor făcute la Llerena din 1567 până în 1595 ilustrează foarte bine fenomenul 14: din cele 11 vizite efectuate în această perioadă, 9 au fost făcute într-unul sau două oraşe. De exemplu, în 1584 inchizitorul s-a deplasat la celălalt capăt al districtului, la Ciudad Rodrigo, unde s-a instalai şi a dispus rostirea edictului credinţei în oraşele şi târgurile episcopiei, iar apoi a aşteptat denunţurile. Numa: 2 afectează mai multe localităţi, respectiv 4 şi 6, dar eli se referă la un sector din apropierea sediului tribunalului Inchizitorul pierdea contactul cu populaţia. Dacă reducerea numărului de procese expediate în timpul vizitei se explică prin noua reglementare, ce se poate spune despre scăderea considerabilă a denunţurilor în deceniul a optulea al

secolului al XVI-lea?

Consiliul Supremei a încercat să menţină sistemul îi vigoare, dar înşişi inchizitorii s-au eschivat de la aceeaşi;

sarcină. Unii se îmbolnăveau înainte sau în timpul vizitei, alţii refuzau pur şi simplu să plece, argumentând cu lipsa de importanţă a acestor deplasări făcute numai pentru câteva cazuri.

Consiliul Supremei organiza periodic inspecţii la tribunale pentru a controla comportamentul inchizitorilor şi personalului acestora. Aceste inspecţii erau încredinţate inchizitorului de la un alt tribunal care folosea un chestionar, întotdeauna acelaşi, cu 49 de întrebări15. Întrebarea 29 se referea la vizitarea districtului aflat sub jurisdicţia tribunalului. Aflăm astfel, încă în 1589, că adelantamiento (circumscripţia) Cazorla din districtul Cordoba nu mai fusese vizitat de cel puţin 20 de ani. Inspecţia la tribunalul din Sevilla, în 1628, a arătat că din 1619 nu mai fusese efectuată nicio vizită, pretextându-se că era mult de lucru la sediul tribunalului. Iată şi un caz limită, cel al districtului Barcelona, unde o scrisoare din august 1576 a inchizitorilor adresată Consiliului Supremei arăta că Val d'Aran, în Pirinei, nu fusese vizitat niciodată 16.

În prima treime a secolului al XVII-lea vizita mai juca un „anumit rol, după care, cu foarte mici excepţii, dispare.

Prin comisari şi farniliares, Sfântul Oficiu dispunea de o reţea de agenţi locali care înlocuia vizitele. Comisarii erau clerici, reprezentanţi ai Inchiziţiei în ţinut; puterea lor era limitată, dar ei jucau un rol important: citeau sau ordonau să fie citit edictul credinţei, strângeau denunţurile, procedau la arestări din ordinul tribunalului şi iniţiau anchete la cererea acestuia.

La sfârşitul secolului al XVI-lea, activitatea Sfântului Oficiu devenise mai birocratică. Sondajele efectuate la

Logroño, Cuenca, Llerena şi Granada ne-au permis să considerăm că Toledo este un caz reprezentativ pentru această evoluţie.

Activitatea Sfântului Oficiu se sedentarizează, nu se mai pleacă în căutarea delincvenţilor, ei sunt aşteptaţi. Marele corp al Inchiziţiei pare să fie atins de paralizie, sclerozat, anunţând, astfel, secolul al XVIII-lea, în cursul căruia instituţia va înregistra o activitate redusă.

În câteva decenii, Inchiziţia a pus la punct o reţea de districte omogene, de o modernitate remarcabilă; fără a ţine seamă de vechile graniţe politice sau ecleziastice, ea şi-a întărit coeziunea, vizând o mai mare eficacitate a activităţii. Inchiziţia a trecut, de asemenea, de la o activitate itinerantă la una sedentară care a rupt-o încetul cu încetul de popor. Odată spaţiul geografic acoperit, a reuşit oare Sfântul Oficiu prin mijloacele folosite să controleze toate categoriile societăţii?

UN CONTROL SOCIAL FĂRĂ LIMITE?

Sfântul Oficiu a dorit ca nicio categorie socială să nu rămână în afara controlului lui. S-ar părea că a reuşit în această tentativă, dar nu este decât o impresie, încă insuficient fundată de analiza statistică. Numai analiza la computer a ansamblului relatărilor de cauze efectuată de Gustav Henningsen şi Jaime Contreras ne va permite să răspundem definitiv la această întrebare. Vom observa, pe de altă parte, că, graţie tuturor acelor familiares distribuiţi în ansamblul corpului social, Inchiziţia putea pretinde că supraveghează întreaga societate. Dar distribuirea de familiar.es a fost făcută bine şi în funcţie de necesităţi? Ne îndoim, iar capitolul următor va aduce precizări interesante în acest sens.

Pentru moment, vom prezenta numai rezultatele unor sondaje care se referă la tribunalele din Llerena. adică Extremadura, şi Logroño, adică nordul Castiliei şi

provinciile basce, la sfârşitul secolului al XVI-lea; în fine, Toledo sau Castilia Nouă, pe o perioadă îndelungată, 1546 – 1700. În acest din urmă caz trebuie remarcat că sondajul 1546 – 1560, care corespunde cu perioada de vârf a vizitelor inchizitoriale, informează mai ales despre situaţia din târguri şi sate, în timp ce perioada 1560 – 1630 echilibrează reprezentarea oraşelor şi satelor, că perioada 1630 – 1700 se distinge printr-o concentrare a represiunii la Madrid şi printr-o puternică creştere a numărului evreilor de origine portugheză (comercianţi, bancheri, etc.).

Aceste sondaje nu au pretenţia să ofere o reprezentare globală corectă asupra situaţiei, deoarece au existat mari diferenţe între regiuni. Procentele rezultate corespund unor ordine de mărime, căci cercetarea arhivelor atestă din când în când faptul că relatările de cauze au fost omise din alte serii.

Inchiziţia i-a persecutat în aceeaşi măsură pe bărbaţi şi femei? Se poate constata imediat că bărbaţii au reprezentat trei pătrimi din acuzaţi, dar proporţia bărbaţilor şi femeilor a oscilat în funcţie de delicte: în cazul blasfemiei acuzatul este întotdeauna sau aproape întotdeauna un bărbat. Totuşi, în anumite regiuni şi în anumite perioade, procentul femeilor persecutate depăşeşte pe cel al bărbaţilor. Să luăm cazul limită al Granadei după revolta organizată de moriscos, care, în perioada 1573 – 1577, au reprezentat peste jumătate din acuzaţii judecaţi de acest tribunal: dintre moriscos 56% erau femei! Procentul ridicat al femeilor din această categorie face ca ponderea acestora în totalul acuzaţilor, indiferent de delict, să se ridice la peste 43%. În marea criză, pe care a traversat-o regatul Granada confruntat cu un an de război, femeile au jucat un important rol de îndoctrinare, de catehizare şi de apărare a religiei lui

Mahomed. Poate mai puţin spectaculoase, dar la fel de interesante, căci se referă la o perioadă îndelungată, sunt graficele întocmite de Mercedes García Arenal în legătură cu moriscos judecaţi de tribunalul din Cuenca: curba femeilor urmăreşte îndeaproape linia bărbaţilor şi este evident că procentele globale vor reflecta acest lucru 17.

În funcţie de regiuni şi perioade, moriscos şi conversos au exercitat o influenţă mai mult sau mai puţin importantă. După expulzarea moriscos din regatul Granada, tribunalele castiliene – cel din Cuenca, printre altele – au avut mult de lucru cu noii veniţi. În secolul al XVI-lea, evreii veniţi din Portugalia au îngroşat considerabil numărul acuzaţilor din numeroase tribunale. Nu trebuie să-i uităm nici pe străinii din zonele de frontieră sau de litoral: la Logroño, în perioada 1592 – 1598, francezii au reprezentat 13%; tribunalul din Sevilla a judecat persoane de origine foarte diversă: bunăoară, din 1606 până în 1612, din 206 acuzaţi 49 au fost străini, mai ales portughezi, dar şi numeroşi francezi, germani, englezi, doi turci, un grec, un italian… 18.

Dacă analizăm acum pe stări, profesii, funcţii, meserii şi alcătuim grupe socio-profesionale, vom constata că la Toledo aproximativ un sfert din numărul acuzaţilor aparţineau lumii agricole; meseriaşii şi micii comercianţi – o altă pătrime, negustorii şi bancherii; – 8%, clerul – pestă 11%, iar călugării – peste jumătate din această fracţiune. Ponderea femeilor în aceste diverse categorii înregistrează aproximativ acelaşi procentaj, mai puţin în cazul clerului.

La Logroño clerul reprezenta peste 12%, ţăranii şi păstorii – aproximativ 22%, în timp ce meseriaşii şi micii comercianţi – 47%! La Llerena, din 1589 până în 1592, cunoaştem apartenenţa socială a majorităţii acuzaţilor: 250 din 259. Aici clerul avea o pondere mult mai ridicată62 de persoane, din care 31 preoţi, 26 călugări (din

care 10 franciscasii) şi 5 călugăriţe, adică un procent neobişnuit, 24, 8%. Plugarii, muncitorii zileri, păstorii, căruţaşii, surugii, catârgii etc. reprezentau ceva mai mult de sfert, 66, adică 26, 4%. Numărul meseriaşilor, micilor comercianţi din oraşe sau târguri se ridica la aceeaşi cifră. Ultimul sfert era alcătuit din notabilităţi, numeroşi medici şi jurişti (notari, avocaţi, judecători), mai puţin nobili (un caballero, un hidalgo); urmau cei din categoria „diverse": soldaţi, studenţi, servitori, sclavi „poliţişti (trei alguaciles).

Câteva concluzii provizorii: o puternică reprezentare a clerului şi a oamenilor cu studii (jurişti, medici); o slabă reprezentare a nobilimii; o preponderenţă a citadinilor, confirmată de analiza seriilor toledane în care Madridul apare cu 20% din total, Toledo – cu 12% şi mai multe oraşe mici – cu aproximativ 2%. Cazul Logroño nu ne permite să tragem concluzii căci, cu toate că oraşul Agreda întruneşte singur 24% din numărul acuzaţilor, 72 din 77 sunt moriscos, fapt ce modifică datele. Totodată, Pamplona şi Águilar deţin şi ele 5% din acuzaţi, iar Logroño – 10%.

Este greu de ştiut dacă numărul mic de nobili urmăriţi se datorează unei slabe delincvenţe în acest mediu sau faptului că Inchiziţia închidea ochii. Este evident, însă, că activitatea Sfântului Oficiu nu s-a oprit nici la scările palatelor, nici la porţile mănăstirilor. Astfel, caballeros puteau fi aspru pedepsiţi când comiteau „păcatul ruşinos". Anumite personaje la modă în epoca lor au dispărut brusc în închisorile secrete unde au avut mari necazuri; acesta a fost cazul umanistului Juan de Vergara, al arhiepiscopului de Toledo, Carranza, al doctorilor Cazalla (care a murit pe rug), Constantino sau Egidio, al lui Juan de la Cruz, al părintelui Sigüenza, al călugărului Luis de Leon, al lui José Fernandez, el însuşi inchizitor, sau al unor oameni de stat ca Macanaz sau Pablo de Olavide. Majoritatea victimelor marilor autodafeuri de la Valladolid

(1559 şi 1561) au fost femei şi bărbaţi de origine socială foarte distinsă, mulţi provenind din familii celebre, chiar dia înalta nobilime. Să reţinem pentru moment cazurile lui

José Fernandez de Toro, al călugărului Luis de Leon şi al lui Pablo de Olavide care ilustrează situaţii diferite din epoci diferite.

Luis de Leon s-a născut în 1528 într-o familie foarte onorabilă: tatăl său era auditor la Cancelaria Granadei, fratele – guvernator al fortăreţei Alhambra. O pată: bunicii din partea tatălui, evrei convertiţi, fuseseră condamnaţi de Sfântul Oficiu.

În 1542, Luis este trimis la Salamanca pentru a-şi continua studiile. El intră la augustini, urmează universităţile din Toledo, Alcalá şi, în 1560, obţine titlul de doctor în teologie. În anul următor obţine o catedră la universitatea din Salamanca. Atitudinea sa combativă, exigentă şi critică îi va atrage ostilitatea, în special, a dominicanilor. Au fost numeroase ocaziile în care s-a opus acestora, fie atunci când susţinea candidaturi, fie când propunea el însuşi înfiinţarea de catedre. Evenimentele au luat, însă, o altă întorsătură când, în 1569, s-a ridicat o problemă doctrinară, fundamentală, în legătură cu Biblia. O nouă ediţie sosită din Franţa, însoţită de un comentariu contestat, a determinat Sfântul Oficiu să creeze o comisie din care făcea parte şi Luis de Leon. Conciliul din Trent proclamase în 1545 autoritatea Vulgatei sfântului Hieronymus. Or, Luis a criticat adesea această traducere şi nu a ezitat să recurgă discret la surse ebraice. Încă o dată, el s-a opus violent dominicanilor. În cele din urmă, „clanul tradiţionalist” a avut câştig de cauză şi s-a pus capăt comentariilor, la 1571, disensiunile ideologice, departe de a diminua, s-au ascuţit. Traducerea „Cântării cântărilor” al lui Luis a stârnit acuzaţii. Chiar şi prietenii săi „liberali”, Grajal şi Cantalapiedra, au fost cuprinşi de panică şi, după

denunţul stareţului mănăstirii dominicane din San Esteban, au fost arestaţi primii, ceea ce a provocat stupoare. La puţină vreme i-a venit rândul lui Luis. Primul dintre cele zece capete de acuzare se referea la Biblie. Lui, marelui specialist în Sfânta Scriptură, i se reproşa că ar fi afirmat: „Vulgata conţine numeroase erori şi se poate scrie un text mai bun”, ştirbindu-i autenticitatea şi autoritatea. Alte şapte acuzaţii se refereau la interpretarea Bibliei şi! a diversele ei traduceri. Procesul lent, minuţios, lung, va

Note:

— Vulgata – Biblia catolică oficială, tradusă în limba latină de sf. Hieronymus (347 – 420) şi autentificată de Conciliul din Trent (1545). (V.K.).

dura cinci ani! Inchizitorii şi-au luat toate măsurile de precauţie. După ce1 a încercat să reacţioneze, Luis şi-a a ndonat pretenţiile, agresivitatea şi a început să scrie. În acest timp, mănăstirea şi ordinul lui, al cărui strălucit reprezentant era, profesorii de la universitate s-au adresat Consiliului Supremei. În 1576, evenimentele s-au precipitat când calificatorii din Valladolid au stabilit caracterul heterodox al anumitor aspecte ale doctrinei lui Luis şi au propus să fie îndemnat să-şi dezmintă public, la universitatea din Salamanca, toate erorile. Evident, nu va mai avea dreptul să predea. Unii credeau chiar că ar trebui să fie – torturat pentru a se obţine o mărturisire completă şi detaliată. Toate acestea au fost comunicate Consiliului Supremei. La 7 decembrie 1576, lovitură de teatru: Inchizitorul general, personaj moderat şi liberal, a ordonat pur şi simplu absolvirea călugărului şi teologului Luis de Leon. Puţin mai târziu, acesta îşi făcea intrarea solemnă şi triumfală în Salamanca. La ceremonia de graţiere desfăşurată la mănăstirea lui, el a adus un omagiu colegilor şi prietenilor mai puţin fericiţi decât el: Cantalapiedra, încă în închisoare, Grajal şi Gudiel, morţi în

detenţie…

Mai puţin cunoscută este povestea lui José Fernandez de Toro, inchizitor la Murcia t9. Influenţat de quietism, el manifestă această înclinaţie atunci” când un ecleziast este adus în faţa sa fiind acuzat de solicitare ad turpia în confesional. Toro pare să se mulţumească cu un simplu caz de obsesie a demonului şi, sugerând Consiliului Supremei să accepte punctul său de vedere, interzice preotului să oficieze slujbe şi să asculte mărturisirile „până ce va trece obsesia”.

În 1706, el a fost promovat pe scaunul episcopal din Oviedo, unde se pare că reputaţia lui de quietist l-a precedat. Din nefericire, pentru el, în acest oraş exista un colegiu de iezuiţi. Aceştia i-au făcut o primire bună, dar, ca şi dominicanii care încercaseră să afle în ascuns ce spunea Luis de Leon la cursurile lui, i-au acordat încredere pentru a-l face să vorbească. În ianuarie 1707, părintele José del Campo a trimis Consiliului Supremei un denunţ precis şi detaliat, arătând cum, în cursul unei conversaţii, Toro i-a propus să-i explice doctrina lui Molinos. El a explicat şi descris cum se poate atinge culmea perfecţiunii în unirea cu Dumnezeu, în timp ce simţurile sunt abandonate tentaţiei, Cazul părea grav; s-a făcut o anchetă la Murcia, unde femeile complice ale lui Toro au fost arestate şi au mărturisit. Inchizitorul general s-a adresat Romei (afacerea Carranza a servit ca exemplu); papa a lăsat să se înţeleagă că-şi rezervă dreptul de decizie, dar trebuia să se elucideze complet cazul. După ce s-a apărat şi a prezentat argumente, înţelegând în ce situaţie se află, Toro a început să facă mărturisiri parţiale şi a cerut să fie judecat la Roma, unde a fost transferat în 1716. Din confesiunile şi scrisorile lui au fost extrase 455 de proiecte cu păcate de diverse grade. Pentru a pune capăt situaţiei el a renunţat la orice apărare şi a recunoscut că a fost eretic, dogmatist

suplicant, seducător, blasfemator etc. În ceea ce priveşte condamnarea, ceremonialul a fost acelaşi ca şi pentru Carranza; el a fost transferat la castelul San Angelo din Vatican, destituit din funcţia de episcop şi privat de avantaje, suspendat definitiv din funcţiile lui sacerdotale; trebuia să-şi sfârşească zilele într-o mănăstire în afara Spaniei, respectând anumite practici religioase.

Altă epocă, alt personaj – Pablo de Olavide S-a născut în 1725, la Lima, unde a făcut studii strălucite şi a predat la universitatea San Marcos; a fost întemniţat în 1754 în urma unor operaţiuni frauduloase. Doi ani mai târziu primeşte titlul de cavaler de Santiago. Călătoreşte în Franţa şi devine un înfocat propagator al filosofiei luminilor, ceea ce îi facilitează investirea cu funcţii oficiale de către Aranda şi Campomanes, miniştri liberali ai lui Carol al III-lea. Director al azilului San Fernando, unde a încercat să aplice noile idei; ales deputat, reputaţia lui continuă să crească. În 1767 a fost numit intendent al Andalusiei şi asistent al Sevillei, însărcinat de rege cu popularea Sierrei Morena, opera vieţii sale şi „operaţiune model" a Spaniei luministe. Acumulează înalte funcţii şi onoruri; consilier foarte ascultat al lui Carol al III-lea şi al miniştrilor acestuia, participă şi inspiră importante reforme – în special umv-ersitare şi agiare. Activitatea depusă în Sierra Mortfna îl face cunoscut în întreaga Europă. Strălucit cozeur, acest personaj era, însă, descoperit în faţa criticii. Prin el era vizată politica luministă a miniştrilor lui Carol al III-lea, în mod special a grupului filofrancez.

Întâmpină mari dificultăţi în diverse consilii, se declanşează o campanie împotriva lui, îndeosebi la Sevilla unde

Inchiziţia întreprinde o primă anchetă secretă. Motivul cel mai grav de acuzare era cel de impietate. Mai

mult, el afirma superioritatea puterii civile asupra unei jurisdicţii ecleziastice permanent suspectată de a prejudicia drepturile statului, ceea ce nu i-a atras bunăvoinţa inchizitorilor. Procedura şi-a urmat cursul. Plecarea ministrului Aranda îl lasă pe Olavide descoperit; prietenii din guvern sunt şi ei supuşi unor atacuri violente. Se declanşează o luptă teribilă în care capucinul german, Romuald, „colonizator" al Sierrei Morena, duşman acerb al lui Olavide, joacă un rol foarte activ. Sesizând primejdia ce-l paşte, Olavide încearcă să-şi spioneze duşmanii; aceste stângăcii precipită căderea lui, şi la 14 noiembrie, sub acuzaţia de erezie, el a fost arestat de Alguacil Mayor al Inchiziţiei, grande d'España, ducele de Mora. Îl aşteaptă doi ani de închisoare. Urmează: tratament dezonorant, sentinţă dezonorantă, libertate supravegheată, fuga în Franţa, întoarcerea în Spania, reabilitarea şi moartea în 1803.

— Omul învins şi-a repudiat-ideile luministe. Inchiziţia l-a ales deoarece putea să acţioneze. Trebuia să cadă victimă o mare personalitate, care se bucura de încrederea şi admiraţia regelui şi a miniştrilor lui, pentru a da un avertisment acestora din urmă, împotriva cărora nu se putea întreprinde nimic fără a aduce un grav prejudiciu suveranului.

S-a insistat adesea asupra duşmăniilor care au permis ca personalităţi importante să fie denunţate Inchiziţiei, inamicii lor personali putând fi inchizitorii înşişi, ca în cazul arhiepiscopului Carranza, sau inchizitorii din Sevilla în cazul lui Olavide. Ar fi periculos ca acest aspect să fie pws mai presus decât considerentele de ordin „ideologic". Pe inchizitori îi îngrijora un Carranza care părea nesigur pe plan teologic; Luis de Leon era, poate, prea novator pentru a nu părea heterodox, iar în ce-l priveşte pe Olavide el întruchipa perfect acel curent

cosmopolit care amenința autoritatea Bisericii. Şi din acest motiv Inchiziţia nu a ezitat „să lovească sus” şi cu putere. Cei mari beneficiau, desigur, de protecţie, ceea ce determina un comportament diferit al Inchiziţiei faţă de ei, dar ei ştiau tot atât de bine că rareori se aflau în afara razei ei de acţiune.

Capitolul precedent ne-a arătat felul cum Sfântul Oficiu s-a interesat, în funcţie de epoci, de diversele categorii sociale; la început aproape exclusiv de evrei, iar apoi, încetul cu încetul, de vechii creştini. Au existat perioade „forte”, perioade de criză în care întreaga activitate era concentrată asupra unei probleme particulare. Se pare, totuşi, că inchizitorii au manifestat interes faţă de toate cauzele, în măsura mijloacelor materiale de care dispi; ne-au: prestigiul şi autoritatea instituţiei depindeau de acest lucru.

Expansiune geografică, expansiune socială: pentru a le realiza Inchiziţia s-a dotat cu mijloace eficace, de concepţie modernă, câteodată avansate faţă de timpul respectiv. A reuşit cu adevărat? Va trebui să aşteptăm mult timp înainte de a face un bilanţ precis, şi, poate, aceasta nu are mare importanţă. Deşi nu a afectat direct totalitatea populaţiei, Inchiziţia a fost prezentă în mintea tuturor; trebuia să se ţină seama de ea: iată, poate, adevărata ei reuşită. Ea a ajuns să facă parte din viaţa coti diană, aşa cum o dovedeşte literatura, bunăoară. Dacă în prima perioadă inchizitorul nu era decât un personaj necunoscut, descoperit cu prilejul unei vizite, Inchiziţia Secolului de aur, cu întregul ei cortegiu de imagini, înspăimântătoare sau liniştitoare, a pătruns în structura mentală a tuturor spaniolilor.

NOTE

1. Henry Kamen. Op. cit., p. 58.
2. Ricardo García Cârcel. Op. cit., p. 51.

3. Ibid.

4. Gaspar Isidro de Argiiello. Instrucciones del Santo Oficio... Bibi. Nat., Madrid, Mss. D. 118, F. 13.

5. A-H.N. Lib. 316, F. 166.

6. A.H.N. Lib. 317, F. 23.

7. A.H.N. Lib. 574, F. 66.

8. A.H.N. Lib. 317, F. 211.

9. Gaspar Isidro de Argiiello. Op: cât., p. 13 – 14.

10. Ibid.

11. A.H.N. Inquisición, Leg. 1953, exp. 74 şi 75.

12. Ne aflăm într-un ţinut maur: mulţi dintre moriscos nu înţeleg bine castiliana şi vorbesc algaravia, limbă arabă alterată în contact cu castiliana.

13. A.H.N., Inquisición. Leg., 4, Caietul „Orden que se ha de lener en la lectura y publicación del edicto general".

14. A.H.N., Inquisición, Llerena, Leg. 1387 la 1989.

15. Vom reveni în capitolul următor asupra acestei interesante probleme.

16. Britiish Museum, Ms. Eg. 1507, fos. 61—62.

17. Mercedes García Arenal. Inquisición y Moris cos. Los procesos del tribunal de Cuenca, Madrid, Ed. Siglo XXII, 1978.

18. A.H.N. Inquisición, Sevilla, Leg. 2075.

19. H.C. Lea: Op. cit., t. IV, p. 72.

20. Marcelin Defourneaux. Pablo se olaviă a el afrancesa Ao, Pariis, P.U.F., 1959.

CAPITOLUL III

PUTEREA INCHIZITORIALĂ

Prezenţa remarcabilă a Inchiziţiei pe întregul teritoriu, instalarea trainică a tribunalelor permanente bine repartizate în ţară, în sfârşit, sistemul vizitelor – toate acestea nu înseamnă de loc, aşa cum am văzut, că Inchiziţia ar fi fost o instituţie descentralizată sau, cu atât

mai puţin, regionalizată. Chiar în primul secol al istoriei ei, ea a fost, dimpotrivă, un model de centralizare. Cu o structură piramidală a puterii, cu un caracter foarte modern, ea a acţionat cu o eficacitate excepţională care a făcut din ea nu numai aliatul privilegiat al catolicismului roman, ci, mult mai mult, un element esenţial al aparatului de stat, cel mai bun auxiliar al lui Leviathan.

Desigur, nu ne-am obişnuit să privim astfel Inchiziţia. Dar această carte va argumenta, după părerea noastră, o teză căreia Ricardo García Cârcel i-a adus, prin cazul Valencia, primul element hotărâtor. În acelaşi timp, dorim să demonstrăm nu numai că între monarhia spaniolă şi Inchiziţie a existat o strânsă colaborare, ci şi faptul că, timp de peste două secole, a existat, o identitate între aparatul de stat şi puterea inchizitorială.

E absolut inutil să insistăm asupra certitudinilor şi să repetăm ceea ce alţii au spus foarte bine. Toată lumea ştie că Inchiziţia a fost de timpuriu condusă de un consiliu, denumit în 1483 Consiliul Inchiziţiei Supreme şi Generale, pe scurt Suprema. Cum s-a mai spus, un consiliu de guvernare ca şi altele. Fireşte, era vorba de un tribunal ecleziastic supus autorităţii papale, dar ne va fi uşor să dovedim că această dependenţă era mai mult teoretică decât reală. Că Roma a acceptat să creeze Inchiziţia la cererea Regilor Catolici şi că, deci, şi-a asumat răspunderea pentru această Instituţie e incontestabil. Dar această creaţie i-a scăpat aproape imediat de sub control şi de fiecare dată când papa a vrut să se opună vreunei iniţiative a Inchiziţiei spaniole sau să-i diminueze puterea, el a eşuat. Cu toate acestea, se poate susţine întotdeauna că noua inchiziţie este similară vechiului opus romanum. Sau, după cum afirma Henry Kamen – a cărui luciditate este cel puţin o dată contestabilă –, că fără Roma „tribunalul ar fi încetat să existe”, că „bulele de numire,

regulile canonice, sferele jurisdicţiei erau, toate, supuse aprobării prealabile a papei” k Bineînţeles, dar aceasta înseamnă a confunda dreptul cu fapta: de jure „papalitatea controlează Inchiziţia spaniolă şi ea răspunde în faţa istoriei pentru activitatea acestei instituţii; de facto, Inchiziţia era un instrument al monarhiei spaniole.

Putem ignora faptul că unii membri ai Supremei au făcut parte şi din alte consilii de guvernare? Putem ignora rolul politic jucat de diverşi Inchizitori generali, prin definiţie preşedinţi ai Supremei? Cisneros, Inchizitor general din 1505 până în 1517. Adriaan de Utrecht, fost preceptor al lui Carol al V-lea din 1517 până în 1522. Diego Espinosa, Inchizitor general din 1566 până în 1571 şi… preşedinte al Consiliului Castiliei, ca şi Diego Sarmiento de Valladares din 1669 până în 1694 sau Larreategui din1733 până în 1740!

Fentru a îndepărta orice îndoială, pentru ca toată lumea să înţeleagă modul de funcţionare şi sensul sistemului trebuie să fie date răspunsuri satisfăcătoare la câteva întrebări esenţiale. Cum controla Suprema activitatea aparatului inchizitorial, cum se înfăptuia supravegherea ierarhiei? Cine erau inchizitorii şi care era natura puterii lor? Care erau mijloacele umane şi materiale de care dispuneau inchizitorii pentru a-şi îndeplini misiunea? Dar trebuie să ţinem seama că inchizitorii erau şi ei oameni: acest fapt asigura – din fericire! – o distanţă între intenţiile puterii şi activitatea cotidiană.

INCHIZIŢIA – PUTERE CENTRALIZATOARE: SUPRAVEGHEREA IERARHIEI

Consiliul Suprem al Inchiziţiei, ai cărui membri erau (realmente) numiţi de rege, desfăşura o intensă activitate: consilierii se întruneau luni, miercuri şi vineri dimineaţă;

marţi, joi şi sâmbătă seara. Legătura acestui consiliu

cu guvernul Spaniilor era una organică, deoarece doi membri ai Consiliului Castiliei asistau cu regularitate la şedinţele de seară. Majoritatea consilierilor erau selecţionaţi dintre inchizitorii tribunalelor de provincie, alături de care figurau prelaţi sau jurişti (titraţi) cu o certă experienţă. Consiliul cunoştea, deci, din interior felul cum funcţiona sistemul, iar consilierii îi cunoşteau personal pe inchizitorii din provincie, chiar şi personalul mai puţin important, datorită inspecţiilor periodice organizate de Suprema cu participarea consilierilor.

Sarcinile Consiliului erau numeroase: el elabora instrucţiunile cărora trebuiau să se conformeze tribunalele provinciale, cum ar fi celebrele instrucţiuni ale lui Deza din 1500 sau ale lui Valdés din 1561; el le modifica sau le completa în funcţie de conjunctura politică sau religioasă. De la sfârşitul secolului al XVI-lea, în special, Consiliul a îndrumat şi reorientat permanent activitatea tribunalelor clin provincie prin intermediul faimoaselor cartas acordadas. veritabile circulare al căror conţinut era pregătit şi hotărât în sesiunile Supremei.

Consiliul controla activitatea inchizitorilor provinciali, examina cu grijă rapoartele asupra vizitelor efectuate de inchizitori în districte, cerceia amănunţit relatările de cauze care, cel puţin din 1565, au devenit regulate; cunoaştem şi exemple anterioare: prima relatare este cea toledană datând din 1550; Gustav Henningsen semnalează alta din 1540, iar noi am găsit una din aceeaşi perioadă (Zaragoza). Aceste relatări constituie o remarcabilă sinteză a activităţii tribunalelor.

Consiliul judeca cauze în apel, examina întotdeauna cauzele cele mai grave, cele care antrenau o condamnare la moarte, şi comuta adesea pedepsele capitale în pedepse cu închisoare sau galere pe viaţă; el arbitra şi în cazurile de vot contradictoriu, destul de frecvente în procesele

importante; în sfârşit, îi judeca pe membrii Sfântului. Oficiu ale căror crime. erau „dovedite, de exemplufamiliares vinovaţi de asasinat.

Influenţa Supremei asupra instituţiei a crescut din ce în ce mai mult, iar puterea ei de control s-a amplificat fără încetare. Arhivele o dovedesc. Astfel, relatările de cauze au devenit tot mai amănunţite: la început, pe la mijlocul secolului al XVI-lea, se limitau la câteva rânduri; un secol mai târziu, cel mai neînsemnat caz însemna un rezumat de peste o pagină, iar dacă cazul era important Suprema primea câteva pagini.

În secolul al XVIII-lea, în perioada destrămării, a decadenţei instituţiei, iniţiativele aparţineau numai Supremei. Cazul din Teruel, din 1754, în cele din urmă aplanat, nu a fost declanşat de denunţuri, de rapoarte făcute de familiares sau de comisari, nici măcar din iniţiativa tribunalului din Valencia de care depindea Teruel-ul, ci din iniţiativa personală a Inchizitorului general, Francisco Perez de Prado y Cuesta, care era pe atunci... episcop de Teruel.

Modul de funcţionare a Consiliului era reglementat de o ierarhie foarte strictă. Votul se derula în ordinea vechimii membrilor, cei mai vechi votau ultimii. Consiliul era prezidat de Inchizitorul general. Din 1481 până în 1820 au funcţionat 45 de Inchizitori generali, media mandatului fiind de aproximativ şapte ani şi jumătate, dar aceasta nu este decât o medie. Cinci inchizitori generali au păstrat postul peste 20 de ani: Fernando de Valdés (1546 – 1566), Gaspar de Quiroga (1573 – 1594), Diego de Arce y Reinoso (1643 – 1665), Diego de Sarmiento y Valladares (1669 – 1694), Felipe Beltrán (1761 – 1783). Dimpotrivă, alţii nu şi-au exercitat mandatul decât câteva luni: Juan Pardo de Tavera în 1538, Alonso Fernandes de Águilar y Cordoba în 1699 şi Diego de Astorrga y Cespedes în 1720.

În general, era vorba de o funcţie de durată care permitea Inchizitorului să controleze bine aparatul, deşi au existat conflicte între Consiliu şi preşedintele lui. Legătura Consiliului eu înalta Biserică era evidentă: marea majoritate a inchizitorilor generali erau prelaţi care controlau deja o episcopie sau o arhiepiscopie. Şase dintre ei au fost, concomitent, inchizitori generali şi primaţi ai Spaniei, adică arhiepiscopi de Toledo, iar alţi 12 erau cardinali sau au devenit în timpul mandatului.

Suprema nu ezita să controleze activitatea unui tribunal sau activitatea personală a fiecărui inchizitor. Ea îl însărcina pe unul dintre membrii ei cu o misiune de inspecţie sau, mai frecvent, încredinţa unui inchizitor de la un alt tribunal această misiune, acordându-i depline puteri pentru a-şi putea duce la bun sfârşit ancheta. La încheierea misiunii inchizitorul întocmea un raport amănunţit pe care îl înainta Supremei: raportul putea antrena destituirea sau mutarea „cuvioşilor părinţi” a căror activitate nu era satisfăcătoare.

Aceste rapoarte de inspecţie nu au fost suficient studiate, fapt extrem de regretabil, căci ele aduc lămuriri preţioase în legătură cu modul de funcţionare a tribunalelor, prezentându-i pe inchizitori mai aproape de imaginea oamenilor obişnuiţi. De îndată ce sosea la tribunalul vizat, inspectorul aduna martorii pe care-i alegea după bunul lui plac: de fapt, aproape întregul personal al tribunalului, de la inchizitor până la aprozi şi gardienii închisorii, era interogat. Dar şi deţinuţii ce se aflau atunci în celule în aşteptarea procesului, şi condamnaţii care-şi ispăşeau pedeapsa, şi familiares ai Sfântului Oficiu şi alte persoane puteau fi folosite ca martori. Astfel, inspectorul a audiat 63 de martori la Cordoba în cursul vizitei din 1577, 37 – în timpul anchetei din 1597. La Sevilla, inspecţia din 1628 atestă audierea a

95 de martori din care 32 făceau sau făcuseră parte din tribunal. Unii erau familiares sau condamnaţi „reconciliaţi”, alţii – magistraţi sau ofiţeri din oraş.

Aceste inspecţii nu aveau o anumiţă periodicitate. Ştim, de pildă, că tribunalul din Cordoba a fost inspectat în 1544, 1577, 1589, 1597; cel din Sevilla – în 1611 şi 1628. Ancheta putea să vizeze o persoană anume desemnată prin proces-verbal, împotriva căreia existau acuzaţii: de exemplu, la Cordoba, în 1597 cel vizat era inchizitorul, doctor Alonso Ximenez de Reynoso, iar raportul final a reţinut împotriva lui 39 de delicte; la Sevilla, în 1611 ţinta a fost inchizitorul Alonso de Hoces împotriva căruia inspectorul a enunţat 30 de capete de acuzare. După cât ştim, recordul aparţine inchizitorului din Cordoba, doctor Cristobal de Vallesillo, care, în 1589, a fost acuzat de 106 delicte de către doctorul Luis de Capones, inchizitor din Sevilla însărcinat cu inspecţia. Poate că noi cercetări vor descoperi dosare şi mai încărcate.

Majoritatea inspecţiilor aveau, însă, un caracter general: o vizită amănunţită a închisorilor, cu aprecieri privind starea fiecărei celule; o examinare a deţinuţilor şi a stării sănătăţii lor; inspectarea „secretului”, a cheltuielilor, materialelor şi, bineînţeles, a întregului personal al tribunalului.

La anchete inspectorii foloseau un chestionar-model cu 49 de întrebări pe care le puneau martorilor. Informaţiile pe care doreau să le obţină vizau exercitarea funcţiilor inchizitoriale: sârguinţa şi competenţa inchizitorilor, nivelul lor de cultură, respectarea instrucţiunilor. Care era comportarea acestora faţă de acuzaţi? Erau suspecţi de a fi îngăduitori faţă de acuzaţi? Au ezitat să deschidă procese. împotriva anumitor suspecţi? Au controlat mărturiile? Au folosit tortura fără să deţină suficiente probe? Dar ancheta se interesa şi de

persoana inchizitorilor, de moralitatea lor: care erau relaţiile dintre ei? Aveau concubine cunoscute public sau întreţineau relaţii cu deţinutele, nevestele sau fiicele celor acuzaţi? Puteau fi corupţi? Au vizitat districtul lor în mod regulat sau nu?

Chestionarul se interesa de familiares, de numărul lor, de condiţia lor, de legalitatea numirii lor; ele soarta deţinuţilor care trebuiau să fie „trataţi în mod onest”, de apărarea lor, de comportarea judecătorului care se ocupa de bunurile acuzaţilor, a executorului sechestrelor, şi, în sfârşit, a ofiţerilor de poliţie.

Inspecţia presupunea câteva luni de anchete şi prilejuia întocmirea unui raport voluminos. Cel întocmit la Sevilla în 1 (528 număra 1 023 coli. adică peste 2000 de pagini. Raportul conţinea o listă a plângerilor reţinute împotriva fiecărui membru al personalului: de exemplu, raportul întocmit după ancheta din 1 577 la Cordoba prezenta următoarele plângeri:

— 2 împotriva inchizitorului licenţiat Andrés de Alba (devenit inchizitor de Valladolid);

— 3 împotriva inchizitorului licenţiat Alonso de Revn. oso (devenit inchizitor de Toledo);

— 18 împotriva inchizitorului licenţiat Francisco Gaşca Salazar (devenit inchizitor de Zaragoza);

— 20 împotriva inchizitorului dr. Alonso Lopez, rămas la Cordoba;

— 13 împotriva inchizitorului licenţiat Juan de Portella, rămas la Cordoba;

— 10 împotriva procurorului (jiscaZ-ului) Quintana;

— 7 împotriva lui Juan Lopez de Alegría, notar secret;

— 7 împotriva lui Sebastián Camacho, notar secret;

— 4 împotriva lui Juan Carrillo, notar secret;

— 4 împotriva lui Alonso Gallego de la Cueva. notar al sechestrelor;

— 1 împotriva lui Miguel de Ybarguen, aprod.

Suprema dispunea, astfel, de un extraordinar dosar personal pe care îl folosea la orientarea carierei oamenilor, la promovarea sau distrugerea lor. În ceea ce-l priveşte pe istoric, el descoperă oamenii, smulge masca cu care inchizitorii apar în tribunal.

CINE ERAU INCHIZITORII SAU NATURA PUTERII

Ciudat! Cea mai mare parte a istoricilor Inchiziţiei s-au ocupat foarte puţin de această problemă pe care noi vo considerăm esenţială: cine erau inchizitorii? Inclusiv Lea...!

O dată în plus, Julio care Baroja, cu perspicacitatea-i obişnuită, a pus în termeni clari problema în strălucitul şi succintul său eseu consacrat lui Señor inquisidor. „Să admitem că cunoaştem multe lucruri despre Inchiziţie în general (...). Dar iată că personajul cel mai important al tribunalului nu apare, practic, în operele apologeţilor, detractorilor, istoricilor sau criticilor. (...) Personajul la care mă refer este inchizitorul, scris cu minuscule. De Inchizitorul cu majuscule s-a vorbit foarte mult. Acest inchizitor poate fi Torquemada sau cardinalul Cisneros. Marele Inchizitor, un prelat mai puţin cunoscut, un cardinal birocrat, precum cardinalul Espinosa, don Fernando Niño de Guevara sau cardinalul Zapa ta. Dar cine este, cum este inchizitorul? De la sfârşitul secolului al XV-lea până la începutul secolului al XIX-lea el a fost un personaj obişnuit al vieţii spaniole (...). Prin ce prismă să-l studiem? Prin ceea ce este el ca «funcţionar», adică din punct de vedere general sau prin ceea ce îl defineşte ca om, prin cui său?” 2. i

Acest lung citat era necesar. În accepţia comună cuvântul inchizitor nu-l implică pe cel de funcţionar. Coşmarurile şi spaimele provocate de inchizitor, această aureolă de romantism negru care înconjoară personajul

nu-l desluşeşte niciodată pe funcţionar. Şi totuşi! Dacă majoritatea inchizitorilor au fost mai întâi funcţionari, oameni angajaţi într-o „carieră”, pe un făgaş al onorurilor şi funcţiilor, dacă activitatea lor inchizitorială a fost, uneori, în această carieră o etapă? Funcţionari conştiincioşi sau neglijenţi mai degrabă decât călugări fanatici obsedaţi de hăituirea sufletelor păcătoase, dornici de a supraveghea şi pedepsi? Se ştie, bunăoară, că exista regula generală în majoritatea tribunalelor ca inchizitorii să suspende audierile la oră fixă, chiar şi în cazul celor mai dificile interogatorii, chiar şi atunci când acuzaţii ajungeau în pragul mărturisirii? Iată funcţionari care-şi cunosc drepturile; este ora prânzului! 3.

Trebuie neapărat să spulberăm un mit. Pentru că inchiziţia medievală a fost instituţia dominicanilor, pentru că Inchiziţia spaniolă sub Regii Catolici a fost dominată la început de dominicani, pentru că primul Mare Inchizitor a fost dominicanul Torquemada, avem impresia că inchiziţia spaniolă a fost condusă şi controlată de ordinul fraţilor predicatori, care, după cum se ştia, au jucat un rol esenţial în lupta împotriva ereziei.

Este adevărat, printre cei 45 Mari Inchizitori au fost câţiva dominicani: în afară de Torquemada, îi putem aminti pe García de Loaysa (1538 – 1546), Luis de Aliaga (1618 – 1625), Antonio de Sotomayor (1632 – 1643) sau pe Jaime Tomas de Rocaberti (1694 – 1699) care a fost, concomitent, conducător al dominicanilor şi Mare Inchizitor. Dar vom vedea că prezenţa dominicanilor printre vârfurile Sfântului Oficiu a fost episodică, ei nu au dispus niciodată de o poziţie dominantă în Suprema.

Se poate spune că situaţia era similară şi în tribunalele provinciale, că inchizitorii cu minuscule, potrivit expresiei lui Julio care Baroja, nu erau în majoritatea lor dominicani. Acest lucru este adevărat chiar

dacă proporţia dominicanilor a fost mai mare la începutul istoriei tribunalului: La Valencia, între 1478 şi 1530, din 20 inchizitori recenzaţi numai cinci erau dominicani, faţă de 12 preoţi, toţi canonici ai unor catedrale, şi 3 persoane despre care nu deţinem informaţii precise 4.

Care era, totuşi, originea inchizitorilor? Explorarea preţiosului fişier alcătuit de Jean-Pierre Dedieu pentru tribunalul din Toledo, deşi se referă numai la secolele al XV-lea şi al XVI-lea, permite schiţarea unui răspuns, mai ales că tribunalul din Toledo era, fără îndoială, cel mai important: Suprema îi trimitea la Toledo pe cei mai remarcabili inchizitori, pe cei care întruchipau perfect modelul funcţiei.

Jean-Pierre Dedieu a recenzat la Toledo 57 de inchizitori între 1482 şi 1598. Călugării strălucesc prin absenţă: se pare, un singur dominican! Este semnificativă solida formaţie universitară a acestor inchizitori: printre ei, 41 de licenţiaţi şi 14 doctori. 96, 5% dintre inchizitori erau jurişti. Ei făceau parte din categoria din care provenea realmente guvernul Spaniilor din timpul lui Carol al V-lea şi, mai ales, cel al lui Filip al II-lea.

Să-i privim mai îndeaproape. Nu numai că erau jurişti; o mare parte din ei au trecut prin cele mai celebre colegii universitare (colegios mayores), care au constituit o pepinieră pentru înalta administraţie şi consiliile de guvernare: cel puţin 12 dintre inchizitorii toledani au absolvit colegiul San Bartolomé din Salamanca, cel mai ilustru; şase – colegiul Santa Cruz din Vallodolid, aproape la fel de celebru ca şi primul, iar alţi şase – alte colegii cu mare renume. Această importantă cohortă (42, 1%) de oameni cu studii la cele mai renumite colegii, acest excepţional grup de bartolomicos (21%) spune foarte mult despre calităţile intelectuale ale inchizitorilor toledani şi, în acelaşi timp, despre dorinţa lor de a face o carieră

strălucită pe calea spre putere.

Şi, de fapt, în momentul numirii lor la tribunalul din Toledo unii făceau deja parte din eşaloanele superioare ale ierarhiei ecleziastice: 26 (45, 6%) erau canonicii unor catedrale, alţii erau vicari sau cantori. Iar cariera lor ulterioară atestă justeţea acestui diagnostic: 14 dintre inchizitorii toledani au făcut parte din Consiliul Supremei, 10 au devenit episcopi şi 4 arhiepiscopi (la Granada, Compostela, Palermo şi Burgos). Doi viitori Inchizitori generali figurează şi ei în eşantionul nostru.

Dar nu numai în funcţii bisericeşti şi-au folosit talentul inchizitorii noştri toledani: mulţi dintre ei au devenit auditori la cancelariile din Granada şi Valladolid, iar trei – preşedinţi ai acestor înalte curţi. Alţii – chiar preşedinţi ai unor mari Consilii, bunăoară Francisco Tello de Sandoval – preşedintele Consiliului Indiilor, iar Mauricio Pazo y Figueroa – preşedintele Consiliului Castiliei. Cât despre Antonio Zapata de Mendoza, care făcea parte din înalta nobilime, acesta va deveni în secolul al XVII-lea viceregе al Neapole.

Astfel, chiar de la sfârşitul secolului al XVI-lea itinerarul politic al unei persoane provenind dintr-o mare familie putea să treacă prin Inchiziţie: născut în 1550, Antonio, fiul contelui de Baraj as, a urmat cursurile colegiului San Bartolomé din Salamanca devenind, încă de foarte tânăr, canonic la catedrala din Toledo. Iată-l, apoi, că-i pelan la fostul lui colegiu din Salamanca, moment în care începe etapa inchizitorială a vieţii lui: mai întâi este trimis la tribunalul din Llerena, apoi, în 1584 (la 34 de ani), este numit la Toledo. Începe cariera de prelat: episcop de Cadiz, apoi de Pamplona, arhiepiscop de Burgos, cardinal de Santa Cruz, Antonio Zapata de Mendoza va deveni Inchizitor general (1626 – 1632), patriarhul Indiilor şi viceregе al Neapole.

S-ar putea spune, pe drept cuvânt, că este vorba de o carieră excepţională favorizată de originea înaltă a celui în cauză. Bineînţeles! Dar iată drumul parcurs de Francisco Tello de Sandoval: şi el proaspăt absolvent al colegiului San Bartolomé, licenţiat, devine canonic la catedrala din Sevilla, apoi, în 1540, inchizitor la Toledo. Mai târziu, i se va încredinţa misiunea de a face o vizită în Mexic. Devenit episcop de Osuna, apoi de Plasencia, va prezida succesiv cancelaria din Granada, pe cea din Valladolid şi în sfârşit Consiliul Indiilor. O mare carieră în care funcţia politică este cel puţin. tot atât de importantă ca şi activitatea pastorală de prelat.

Ce se poate spune atunci despre Fernando de Valdés! Născut într-o familie nobilă din Saias, în Asturias, şi el şi-a făcut studiile la colegiul San Bartolomé. după care a reuşit să ocupe cele mai înalte funcţii în biserică şi stat: a fost succesiv episcop de Orense, Oviedo. Leon, Sigiimza şi arhiepiscop de Sevilla; dar şi membru al Consiliului Supremei şi Mare Inchizitor: dar şi preşedintele Cancelariei din Valladolid şi preşedintele Consiliului de Stat sub Filip al II-lea!

S-ar putea face o paralelă între cariera lui Valdés şi aceea a lui García de Loaysa. Şi ce să spunem, în sfârşit, despre Ramos José de Arce, Inchizitor general din 1797 până în 1808! Este cazul limită. La el nu se mai pune problema credinţei şi dogmelor, acest inchizitor nu era decât un auxiliar al puterii: omul lui Godov cu care făcea orgii, amantul preferat al marchizei de Mejorada, nu este acest inchizitor… francmason? O bătaie de joc!

Să revenim la itinerare mai clasice. Nu lipsesc., într-adevăr, oameni care şi-au împlinit cea mai mare parte a carierei urcând treptele ierarhiei Sfântului Oficiu. Sub Carol al II-lea, Diego de Sarmiento y Vallaclares, student la colegiul Santa Cruz din Valladolid părăseşte acest mare

colegiu pentru a deveni procuror al Inchiziţiei din Valladolid, apoi inchizitor la acelaşi tribunal, mai târziu consilier al Supremei, în sfârşit, Inchizitor general timp de 25 de ani (166S-1694), detmând, în acelaşi timp, funcţia de episcop ele Oviecão şi de Plasencia. Asemănător a fost şi cazul riojanulv. i Juan Marin de Rodiezno, născut în 1628 la Najera, care şi-a început studiile la Granada sub protecţia unui unchi ce prezida pe atunci judecătoria oraşului 5. Student al altui mat e colegiu din Salamanca, cel din Cuenca, şi-a început cariera la Sfântul Oficiu ca procuror la tribunalul din Cordoba în 1655; apoi a fost inchizitor la Granada, încheinduşi viaţa ca episcop de Badajos, din 1681 până în 1706.

Toate aceste cariere sunt semnificative: solide studii universitare, în care dreptul civil şi canonic (Leyes y Canones) au o pondere la fel de mare ca şi teologia, sunt condiţii necesare pentru a păşi pe calea puterii. Pentru cei mai dotaţi sau cei mai norocoşi, dar şi pentru cei mai ebili, itinerarul are întotdeauna aceleaşi etape: un mare colegiu universitar, intrarea în consiliul de canonici sau vicariatul unei dioceze, debutul la Sfântul Oficiu ca procuror, exercitarea funcţiei de inchizitor la unul sau mai multe tribunale, chemarea la Consiliul Supremei şi ridicarea la rangul de episcop, preşedinţia unuia dintre tribunale (Granada şi Valladolid în Castilia; Barcelona, Zaragoza şi Valencia în Aragón; tribunalele din Indii); în sfârşit, o distincţie majoră – preşedinţia unuia dintre marile Consilii ale regatului: Consiliul Indiilor, Consiliul Castiliei, Consiliul de Stat... Politica şi religia sunt indisolubil legate, dar mai ales în exercitarea puterii.

Pentru a obţine această putere există deci luptă, concurenţă. Să nu ne închipuim că studiile înalte au dat inchizitorilor noştri doar gustul speculaţiei intelectuale, ori le-au permis să acceadă la o concepţie pacificatoare în

relaţiile umane. Julio care Baroja reamintea oportun că „universitatea era o şcoală a violenţei intelectuale”, în cart profesorii încercau să-şi formeze o clientelă, constituind eu studenţii lor partide pe care le ridicau unele împotriva altora. Practica delaţiunii era atât de frecventă încât licenţiaţii sau doctorii deveniţi inchizitori nu aveau niciun fel de scrupule în a o recomanda creştinilor pentru a

Note:

— La Rioja – regiune în Spania.

— Nota trad. descoperi eroarea, erezia sau grave delicte de morală. Cele mai remarcabile virtuţi ale spiritului puteau să se îmbine cu ambiţia exacerbată, cu invidia, orgoliul, ostentaţia şi duritatea. Bunăoară, acest Diego de Simancas, al cărui portret a fost schiţat de Julio care Baroja: jurist de mare şi incontestabilă competenţă, renumit specialist în ştiinţe politice, autorul unei cărţi despre Republică, al unui tratat despre majorat... În ciuda reuşitei sale „profesionale”, căci a făcut mult timp parte din Suprema, el a fost un ambiţios întotdeauna nemulţumit, un orgolios, convins de meritele sale, dovedind o mare înverşunare în a-şi distruge adversarii, ca de exemplu pe nefericitul arhiepiscop Carranza...

Să revenim la procesele verbale de inspecţie pe care le-am evocat anterior. Acestea sunt explicite: inchizitorii noştri erau şi ei oameni. Cu unele excepţii (de pildă, cazul lui Lucero care a ridicat Cordoba împotriva sa), nu-i putem considera monştri. Nici sfinţi. Pur şi simplu oameni, cu slăbiciunile, amabilitatea, meschinăria, cu impulsurile lor de generozitate, cu gesturile lor de milă, pasiunile şi preferinţele lor, cu nepăsarea, ridicolul lor...

Ce i se reproşa, de exemplu, doctorului Alonso Ximenez de Reynoso, inchizitor la Cordoba, care figura cu 39 de capete de acuzare în procesul-verbal al unei inspecţii desfăşurate în 1597? Setea sa de putere: „Vrea să

domine şi să supună pe toată lumea”. Urmează exemple concrete: vrea să-şi impună voinţa celorlalţi membri ai tribunalului, insultă personalul Sfântului Oficiu etc. Dar şi lipsa lui de zel care întârzie rezolvarea unor cazuri: nu participă la unele audieri pentru a merge la vânătoare, nu se prezintă la anumite şedinţe de tortură, trebuind să fie căutat... Rezultatul – unele persoane nu au putut fi aduse la autodafeul din 1595, pentru că procesul lor nu era încheiat, şi una dintre acestea, doctorul Ramirez de Messia, a murit în închisoare. Totodată, Ximenez de Reynoso era acuzat că ar fi acceptat cadouri, că a acordat funcţia de familiar în schimbul a 400 reali, că a făcut trafic de influenţă... în sfârşit, că trăieşte în concubinaj cu o doamnă din Granada, doña Maria de Lara, pe care o întreţine într-o manieră atât de notorie, încât a devenit subiect de bârfă al întregii Cordobe: nu a instalat-o el în judecia *

Note: „Cartier evreiesc.

— Nota trad.

cu mama şi fratele ei? Nu vine ea noaptea la inchizitor şi rămâne cu el până în zori? Unii martori sunt foarte precişi: amanţii se culcă împreună, goi, şi lenjeria patului poartă amprenta îmbrăţişărilor lor; inchizitorul se prezintă la tribunal cu fire de păr lung şi blond pe veşminte, vizibil epuizat după nopţile de dragoste. Se spune că a deflorat-o pe doña Maria când era procuror la Granada şi că a avut trei copii cu ea. Dar, în absenţa ei, are nevoie de alte femei pe care le aduce la reşedinţa sa pentru a face muzică şi a cânta.

Astfel, Alonso Ximenez de Reynoso întruchipează inchizitorul autoritar şi corupt. Alonso de Hoces, inchizitor la Sevilla, împotriva căruia inspecţia din 1611 a reţinut 30 de capete de acuzare, era mai curând un personaj de comedie: violent, exagerat, venal, incompetent şi, culmea,

iubitor de poezie, muzică şi dans. Alonso de Hoces profera cu uşurinţă injurii: l-a făcut pe unul dintre colegii săi necinstit, nu ar dori să-i fie nici lacheu; pe altul l-a făcut escroc (bellaco); l-a ameninţat pe un familiar al Sfântului Oficiu, l-a înjurat pe altul, a insultat-o pe o văduvă onorabilă, de moravuri ireproşabile, pretinzând că trăieşte în concubinaj; era iute la mânie şi lovea imediat. Lipsea adesea de la audieri, nu păstra secretul instrucţiunilor, accepta numeroase cadouri, fie direct, fie privi în –, termediul servitorilor lui, şi se spune că aceştia şi el însuşi au făcut avere: sunt citate 11 cazuri de mituire. Raportul afirma chiar că îi sfătuia pe justiţiabili să-i corupă pe judecători. În sfârşit, Alonso de Hoces era acuzat de comportare nedemnă: în loc să meargă călare, cu o figură gravă ca ceilalţi inchizitori, se ducea pe jos de la Triana la Sevilla, se plimba în jurul Bursei împreună cu negustorii, vorbea cu oricine. Cânta cuplete indecente, recita poemele deocheate ale lui Gongora, cânta la ghitară, cânta seguidillas în compania unor desfrânaţi şi dansa în public. Într-un cuvânt, a pierdut orice credit şi a compromis reputaţia Sfântului Oficiu. În sfârşit, capul de acuzare numărul unu: era un incult (falta de letras).

În ceea ce-i priveşte pe inchizitorii din Cordoba inspectaţi în 1577 (Francisco Gaşca şi Alonso Lopez) şi pe procurorul Quintana, aceştia s-au făcut vinovaţi de indulgenţă excesivă faţă de acuzaţi sau deţinuţi. De pildă, ei au permis doctorului Diego Perez, arhidiacon din Jaén.

Note: „Cântece populare.

— Nota trad.

să aibă cărţi şi hârtie în celulă, să asiste la slujbele religioase, să iasă în curte pentru a se recrea. Unui deţinut i-au dat o ghitară şi cărţi de joc, iar altora le-au dat voie să primească alimente de la familiile lor…

Să rezumăm. Inchizitorii nu alcătuiau câtuşi de puţin

o castă de călugări fanatici, rupţi de restul lumii. Aleşi în mare parte (aproximativ 90” (l) din rândul clericilor, ei făceau deja parte din înalta ierarhie bisericească pentru care erau pregătiţi prin educaţia şi calităţile lor. Prin” formaţia lor, erau în majoritate jurişti eminenţi şi, fireşte, erau puşi să facă dreptate, să aplice legile civile şi religioase, exercitându-şi astfel meseria. Ei puteau fi oameni de o remarcabilă calitate intelectuală, şi, bunăoară, Claire Guilhelm ne-a dezvăluit modul în care, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, inchizitorii din Toledo au condus interogatoriile cu „preafericitele”: „După părerea noastră, aceste interogatorii se remarcă prin sobrietate şi rigoare. Inchizitorii nu recurg la acel joc de complicitate cu acuzatele bazat pe întrebări echivoce, sugerând răspunsuri bizare şi fantasmagorice. Întrebările se referă mai ales la felul cum aceste femei practică oraţiile mentale, atingând diverse grade (…), Niciun fel de interes binevoitor faţă de impulsurile stranii, mâinile împreunate, durere şi sleirea puterilor, extaz şi reverie e…”

Aceşti oameni erau angajaţi în cursa pentru putere, erau preocupaţi de o carieră care putea să-i conducă pe cei mai buni sau mai abili la preşedinţia uneia dintre cele mai importante curţi de justiţie din regat, să le asigure un loc într-unul dintre Consiliile de conducere, sau o episcopie. Funcţia inchizitorială nu reprezenta pentru ei decât o etapă, mai mult sau mai puţin îndelungată, în a lor cursus honorum. Iar exercitarea puterii inchizitoriale se putea cu greu deosebi de celelalte puteri, fie şi numai din cauza frecventelor implicaţii politice ale activităţii inchizitorilor 7. Pe de altă parte, acestora le erau caracteristice pasiunile şi slăbiciunile celorlalţi oameni: orgoliul şi ambiţia erau trăsăturile lor dominante, iar în cursa pentru onoruri ei nu-i cruţau pe concurenţi. Unii erau violenţi sau

chiar brutali, alţii erau rapace, în timp ce alţii nu puteau renunţa la plăcerile carnale. Puteau iubi muzica, dansul, poezia şi cita pe Gongora. Chiar dacă printre ei erau şi sadici, existau, totuşi, şi unii capabili de compasiune şi generozitate. În fine, oameni ai vremurilor respective, nici mai mult nici mai puţin.

MIJLOACELE PUTERII: OAMENI ŞI RESURSE

Când scriem inchizitori ne gândim la judecători: doi sau trei la un tribunal, alături de care trebuie să-i adăugăm pe procurori. Desigur, fiecare tribunal dispunea şi de un important personal de execuţie fără de care nu ar fi putut să-şi ducă la bun sfârşit misiunea.

În 1500, la Valencia existau doi inchizitori şi un asesor, procurorul, un agent de poliţie (alguacil), trei notari, doi curieri, un perceptor de amenzi şi confiscări, un aprod, doi gardieni şi un chirurg. Postul de perceptor a fost dedublat; în 1519 şi în 1523 au apărut un medic şi un judecător al bunurilor confiscate. Adică 18 persoane, în 1523.

La sfârşitul secolului al XVI-lea, la Sevilla echipa era şi mai numeroasă: trei inchizitori, un procuror, un judecător al bunurilor confiscate, patru secretari, un perceptor, un agent de poliţie, un avocat al trezoreriei, un gardian al închisorilor secrete, un notar secret, un contabil, un notar al bunurilor, un curier, un aprod, un gardian al închisorii pe viaţă, doi capelani, un medic. În total, 22 ele persoane, fără a socoti şi câţiva subalterni. În plus, tribunalul din Sevilla avea experţii lui titularizaţi pentru calificarea cauzelor, şase jurişti şi şase teologi. JDesigur. este vorba de unul dintre tribunalele cele mai redutabile.

Toţi aceştia aveau funcţii precise: noi arul ele sechestre trebuia să înregistreze toate bunurile puse sub embargo în aşteptarea deciziei privind restituirea sau

confiscarea lor: notarul secret înregistra declaraţiile martorilor şi acuzaţilor, iar notarul general juca rolul de secretar al tribunalului înregistrând sentinţele, edictele, organizând autodafeurile. Un alguacil era însărcinat cu arestarea suspecţilor, cu urmărirea fugarilor; curierii, însărcinaţi iniţial cu transmiterea depeşelor în teritoriul aflat sub controlul tribunalului, au ajuns să acţioneze ca delegaţi ai inchizitorilor, funcţiile lor amplificându-se; aprodul juca şi el rolul de purtător de cuvânt al tribunalului. În ce-l priveşte pe perceptor, García Cârcel îl considera un funcţionar de prim rang, deoarece el era în fiecare tribunal un împuternicit „al finanţelor regale”. Aceasta, poate, înainte de 1530, când valoarea realizată a bunurilor confiscate de la evreii iudaizanţi era considerabilă, căci mai târziu această funcţie şi-a pierdut din importanţă redobândind-o doar episodic, bunăoară din 1650 până în 1680.

În jurul anului 1530, când tribunalele au prins rădăcini şi s-au sedentarizat, ele trebuiau să conteze pe o reţea de informatori şi agenţi suficient de calificaţi pentru a li se atribui responsabilităţi importante. Astfel se explică crearea în acea epocă, aşa cum subliniază Jean-Pierre Dedieu, a unei reţele foarte dese de comisari şi familiares, „o reţea de control teritorial, unică sub Vechiul Regim, care nu va fi depăşită înainte de crearea Gărzii civile”. Familiares merită ei singuri un studiu, dar nu trebuie să neglijăm nici rolul comisarilor cărora li se încredinţau misiuni foarte importante. Şi ei erau adesea jurişti, posesori de licenţe. Ricardo García Cârcel se pripeşte când afirmă că „inchiziţia valenciană nu a avut comisari”. Chiar înainte de 1530, şi fără îndoială după această dată, ca şi celelalte inchiziţii ea a avut comisari chiar şi în localităţile mici: bunăoară, la 1 august 1658, unul din inchizitorii din Valencia îi scria comisarului Sfântului Oficiu din La Torre

de Lloris, Juan Bautista Malferit, cerându-i să facă cercetări în registrele parohiale pentru a procura dovada căsătoriei lui Martínez Escribano, alias Andrez de Ruperez. La 11 august, extrasul din registrul de căsătorii şi declaraţiile a patru martori erau expediate de către comisar tribunalului din Valencia. De asemenea, tribunalul din Valencia şi Inchizitorul general au cerut în 1754 comisarului din Teruel să deschidă o anchetă în legătură cu o procesiune considerată sacrilegiu.

Comisarii erau însărcinaţi, în special, să conducă anchete în localităţile îndepărtate de sediul tribunalului, să audieze martori şi să înregistreze declaraţiile lor. Tot în legătură cu cazul de poligamie a lui Martínez Escribano, comisarul din Quintanar, Andrez Clemente de Arotegui, va fi însărcinat în septembrie 1659 de inchiziţia din Cuenca cu audierea martorilor. În oraşele importante, Sfântul Oficiu dispunea de sprijinul mai multor comisari. Astfel, în 1597 când cazul Herrera a fost înaintat tribunalului din Cordoba, întrucât toţi martorii se aflau la Jaén, Inchiziţia i-a însărcinat pe cei doi comisari din oraş, licenţiaţii Arias Pizarro şi Ortega, să-i audieze pe martori şi să înregistreze depoziţiile lor. În felul acesta, se câştiga timp şi se „economiseau bani. Evident, tribunalul din Toledo dispunea de mai mulţi comisari la Madrid. Comisarii care s-au ocupat de „preafericitele” judecate de tribunalul din Toledo în secolul al XVII-lea erau toţi jurişti, licenţiaţi sau chiar doctori.

Mai trebuie să spunem care erau resursele financiare de care dispunea Sfântul Oficiu. În această privinţă vom fi concişi, deoarece nu avem nimic nou de adăugat la remarcabilele lucrări ale lui Ricardo García Cârcel, confirmate recent, în cazul Toledo, de un articol al lui Jean-Pierre Dedieu. La rândul său, Henry Kamen, a făcut precizări foarte clare.

Este un fapt cert că Inchiziţia nu a fost obligată să trăiască din amenzi şi confiscări. La Valencia, de exemplu, până în 1530 încasările au fost întotdeauna superioare cheltuielilor (inclusiv salariile), cu excepţia a patru ani: 1492, 1501, 1519, 1525. Şi finanţele regale profitau din plin de mănoasa exploatare a bogăţiilor evreieşti. Dar, după 1530, deficitul devine o realitate, din care cauză Sfântul Oficiu s-a văzut nevoit să-şi asigure resurse proprii, independente de amenzi şi confiscări, lucru de care s-a ocupat în special Inchizitorul general Valdés. Inchiziţia primea veniturile acumulate din anumite avantaje ecleziastice, paralel cu juros 8 sau rente. Cu toate acestea, căutarea de noi resurse, după secătuirea filonului evreiesc, a fost o direcţie a politicii Inchiziţiei. Astfel, după Jean-Pierre Dedieu, prin creşterea numărului-vizitelor în perioada 1510 – 1560 s-ar fi urmărit, printre altele, depistarea delictelor şi… a amenzilor. Dar de aici şi până la a crede că lipsurile au determinat inchiziţia să-şi extindă jurisdicţia asupra altor delicte este un pas pe care ezităm să-l facem. Explicaţia ni se pare mult mai simplă: orice administraţie, orice organism uman caută să-şi extindă influenţa, câmpul de acţiune, să-şi asigure câştiguri. În lipsa evreilor… erau buni şi moriscos, blasfematorii şi atâţia alţii!

E adevărat că Inchiziţia ar fi avut dificultăţi financiare şi mai mari dacă mulţi dintre slujitorii ei nu s-ar fi bucurat de avantaje ecleziastice. Că penuria de fonduri a favorizat corupţia, aşa cum a fost cazul lui Alonso de Hoces şi numeroase altele la Valencia, descoperite de García Cârcel.

FAMILIARES: MILIŢIE AUXILIARĂ SAU GRUP DE PRESIUNE?

Cazul acestor familiares ai inchiziţiei, deja abordat de mai multe ori, merită să fie studiat mai îndeaproape, cu

atât mai mult cu cât, în ansamblu, el a fost foarte puţin analizat: astfel Henry Kamen, deşi bine documentat, consacră acestora mai puţin de două pagini, făcându-se măi ales ecoul nemulţumirilor pe care creşterea numărului lor le-a provocat în societatea civilă 9.

Familiares, aşa cum afirmă Kamen, erau „angajaţi iaici ai Sfântului Oficiu gata întotdeauna să îndeplinească misiunile pe care le solicita tribunalul”, iar, în schimbul serviciilor făcute, beneficiau de anumite privilegii? Definiţia este corectă, deşi nu ţine seama de cronologie; dar trebuie să ştim şi care era originea calităţii de familiar, cine erau familiares, cum erau desemnaţi şi cum s-au comportat.

Familiares au apărut foarte devreme în istoria Inchiziţiei spaniole, astfel că în 1501 García Cârcel a putut număra 25 la Valencia. Este sigur că ei au apărut din necesitatea de a conta pe un număr de auxiliari laici capabili să participe direct la o urmărire sau o arestare, fapt confirmat de actul de numire care era însoţit de o autorizaţie explicită de port armă. De exemplu, Augustin Moranti din Castellón de Villanueva, familiar al Sfântului Oficiu, este cel care, la 9 iulie 1658, îl arestează pe frigamul Martin Escribano, despre care am mai vorbit. Dar familiares puteau juca, de asemenea, rolul de informatori şi spioni, de „coloana a cincea”, după expresia lui Henry. Kamen. De altfel, în 1617, cazul „preafericitei” din Almagro care a rămas neîncheiat (inconcluso) a apărut în urma unui denunţ făcut comisarului Inchiziţiei de un familiar al Sfântului Oficiu, Alonso Martínez Castellanos.

Totuşi, aşa cum bine observă Kamen, majoritatea denunţurilor au pornit de la vecini, prieteni, rude, iar rolul familiares în această privinţă nu a fost decât secundar. Ei au servit în principal ca poliţie auxiliară, acţionând prin mandat de împuternicire ca braţ laic în absenţa puţinilor

alguaciles de care” putea dispune Inchiziţia. Numele lor se explică, probabil, prin condiţiile în care erau numiţi la început, la masa inchizitorilor, în cursul vizitelor pe care aceştia le efectuau în districtul respectiv.

Cert este că creşterea rapidă a numărului familiares a fost direct proporţională cu activitatea instituţiei. Astfel, la Valencia numărul lor a crescut de la 25 în 1501 la 57 în 1568. La Cordoba creşterea a fost şi mai rapidă şi, de altfel, vom lua acest tribunal ca exemplu pentru a schiţa o sociologie a familiares şi a analiza sensul evoluţiei acestei categorii.

Se pare că în 1544 numărul familiares de la Cordoba a atins cota” maximă: numai în oraşul Cordoba existau 78 plus 20 la Baeza, 20 la Úbeda... Iar pentru a şti câţi erau în acea epocă în întregul ţinut al Cordobei ar trebui săcunoaştem numărul celor din Jaén, Andújar, Cabra, Lucena. Montilla, Montoro, Martos, Écija, Palma del Rio, din localităţile mai mici care şi ele depindeau de Cordoba, din districtul (partida) Calatrava, din adelantaniiento Cazorla etc. Dar, oricum, este cert că inspecţia din 1544 a înregistrat plângerile populaţiei împotriva numărului excesiv de familiares, ale căror privilegii de tot soiul făceau ca viaţa să fie grea pentru ceilalţi. Atunci s-a decis o primă limitare: numărul de familiares din Cordoba a fost limitat la 55, iar al celor din Baeza, Úbeda, Jaén, Écija etc. urma să fie reglementat. Concordia din 1553 a redus numărul familiares din Cordoba la 40; această măsură a fost respectată o perioadă îndelungată după cum atestă inspecţia făcută în 1577 şi memoriul întocmit de familiares înl580... pentru ca, în secolul următor, numărul lor să crească din nou.

Reacţia constatată la Cordoba a fost generală şi a dus la acordul din 1553, menţionat mai sus, pentru regatul Castiliei, apoi la acordurile pentru Valencia din 1554 şi

pentru Aragón din 156 o. Henry Kamen precizează că respectivele acorduri au limitat numărul familiares la 805. pentru tribunalul din Toledo, 1 009 pentru cel din Gal ici. a, 554 în ţinutul Granadei, 1 215 în cel al Zaragozei şi 905 la Barcelona. Acestea sunt totuşi cifre ridicate.

Dar cine erau familiares? Din ce sectoare ale populaţiei erau ei aleşi? Situaţia a înregistrat o evoluţie permanentă aşa cum ne-o dovedeşte cazul Cordobei.

În 1544, la capătul unei perioade de recrutări intense, nu mai poate exista niciun dubiu. Mica populaţie urbană de meseriaşi şi prăvăliaşi, în special vechi creştini, este aceea care a furnizat Sfântului Oficiu poliţia auxiliară de care avea nevoie. Cunoaştem profesia a 68 de persoane din 78, după cum urmează:

Familiares din Cordoba în 1544, pe profesii, Pielărit (cizmari, samaragii, şelarii, hămurari, finisori de piele, blănuri, marochineri...) 23 Textile şi confecţii (croitori, dărăcitori, ţesători, pălărieri...) 19 Prelucrarea metalelor (fierari, aurari, lucrători de obiecte din fier) 6

Construcţiil (muncitori din cariere, dulgheri, zidari) 5

Brutari 5

Împletitori şi negustori de-coşuri împletite 2

Agricultură (tescuitori, zarzavagii, plugari) 6

Catârgii 1

Majordom de biserică 1

Total – 68

Observăm că grupul familiares nu includea niciun caballero, niciun reprezentant al burgheziei urbane, al negustorilor şi oamenilor legii. Omogenitatea grupului este absolut impresionantă; să tragem concluzia că într-o primă fază familiares au fost recrutaţi din rândurile micii populaţii cu „simţăminte" antisemite? Suntem tentaţi s-o credem.

Şi aceasta cu atât mai mult cu cât oraşul Cordoba nu

este o excepţie: în 1544, la Baeza – niciun caballero printre cei 20 de familiares; niciun caballero la Úbeda, unde cele câteva indicaţii pe care le deţinem în legătură cu meseriile corespund modelului cordoban (vopsitori, zidari, cizmari, dărăcitori", plugari etc.).

În 1580, când generaţia precedentă a fost înlocuită, sociologia familiares se modifică foarte mult. Din 40 de familiares opt sunt deja caballeros, al căror nume era precedat de titlul de don, iar patru dintre ei erau veinticuatro de Cordoba lu'. Este posibil ca alţi familiares, despre al căror statut social nu deţinem informaţii, să fi fost hidalgos: bunăoară, Bartolomé Ximenez de la Pastora, Diego de Esquibel, Juan Ximenez de Escobar, Lqrenzo de Almagro, Hernando Alonso de Arriaga, Gonzalo Parrillo de Cordoba etc. În plus „un alt familiar, care nu era caballero, Martin Alonso de Cea, era şi el un veinticuatro de Cordoba, ceea ce-l situa pe o treaptă înaltă a ierarhiei oraşului. Alţi familiares erau magistraţi municipali, doi dintre ei – juraţi. Se mai aflau printre ei trei negustori şi un notar public. Astfel, în 1580, meseriaşii şi prăvăliaşii au devenit minoritari. Desigur, ei nu au dispărut: pe listă se află un dărăcitor, un ţesător, un ciorăpar, un croitor de veste, doi marochineri, un cizmar etc. Chiar dacă adăugăm un plugar şi un tescuitor, această categorie nu mai constituie decât ceva mai mult de o treime din efectiv, în timp ce în 1544 ea alcătuia cvasitotalitatea familiares.

De ce această schimbare? Ipotezele cele mai plauzibile sunt următoarele: prestigiul instituţiei, contestat la începutul secolului al XVI-lea, s-a întărit, iar reprezentanţii păturilor dominante ale societăţii urbane s-au grăbit să-l exploateze. În plus, calitatea de familiar era o sursă aproape inepuizabilă de privilegii şi a devenit din ce în ce mai căutată.

Într-adevăr, numeroase procese atestă că familiares

şi-au apărat cu îndârjire privilegiile; astfel, în 1586, mai mulţi familiares din Cordoba, care nu erau caballeros (nu aveau dreptul la titlul de don), dar dispuneau de o bună situaţie economică, fiind înscrişi pe listele caballeros de contra n, intentează un proces împotriva corregidor – ului din Cordoba, care le-a cerut să se prezinte la alarde – o paradă militară – cu arme şi cai. Degeaba a încercat corregidor-ul să demonstreze că în oraşele din Andaluzia, unde existau caballeros de contra, familiares care nu erau hidalgos, dar aveau contra, nu erau scutiţi de un astfel de serviciu; Inchiziţia a hotărât să le protejeze privilegiile… aşteptând ca Majestatea Sa să ia o hotărâre. Acest proces atestă că în 1580 mulţi familiares, despre care nu ştim nimic, precum şi mulţi meseriaşi erau bogaţi. Începând din această perioadă, familiares au o situaţie socială confortabilă.

Acest proces şi altele referitoare la familiares din Jaén, Montoro, Moron de la Frontera, Sevilla, care datează toate din anii ’80 ai secolului al XVI-lea, subliniază importanţa privilegiilor sociale şi economice pe care le au familiares; ei erau scutiţi de obligaţia de găzduire, de aceea de a încartirui militari, de participarea la parăzi (alardes), erau exceptaţi de la taxa pentru curăţenia oraşului (cazul Sevillei), de la contribuţia la aprovizionarea Invincibilei armade etc. Totodată, procesele ne

Note: „înalt magistrat în vechea Spanie.

— Nota trad.

demonstrează că în categoria familiaturas erau din ce în ce mai multe notabilităţi sau oameni bogaţi şi că această categorie a generat vii nemulţumiri în rândurile populaţiei urbane, deoarece privilegiile unora făceau tot mai grea viaţa umilă a celorlalţi.

E adevărat, aceste privilegii nu constituiau mobilul interesului pe care caballeros îl manifestau faţă de

calitatea ele familiar, deoarece ei beneficiau oricum de ele. Dar farniliatura avea marele avantaj de a facilita portul de armă şi, mai ales, de a acorda un privilegiu de jurisdicţie care putea fi preţios. Mai mult, investirea cu calitatea de familiar era precedată de o anchetă genealogică, puritatea originii categoriei de familiares fiind astfel explicit atestată.

Cel mai simplu e să reproducem textul unui act prin care se acorda calitatea de familiar, Iată-l pe cel redactat pentru Bartolomé de Ortega Cabrio, unul dintre personajele cele mai influente din oraşul Úbeda:

„Noi, inchizitorii apostolici ai oraşelor şi episcopatelor Cordoba şi Jaén (...) considerăm, după anchetă, că voi, don Bartolomé Ortega Cabrio, locuitor al Ubedei, sunteţi demn de încredere pentru a deveni unul dintre cei ce servesc Sfântul Oficiu al Inchiziţiei.

Din acest motiv, vă numim şi vă desemnăm familiar al Sfântului Oficiu, căci este voinţa noastră să fiţi unul dintre familiares ai Inchiziţiei din oraşul Úbeda şi noi cerem justiţiilor ecleziastice şi laice din acest oraş şi le ordonăm, precum şi justiţiilor din toate celelalte oraşe, să ţină seama că sunteţi familiar şi că beneficiaţi de toate privilegiile de care trebuie şi pot să se bucure titularii (acestei condiţii) în conformitate cu dreptul, datina şi înscrisurile Majestăţii Sale.

Vă acordăm autorizaţie şi drept pentru ca să puteţi purta şi să purtaţi atât arme ofensive cât şi defensive, ziua şi noaptea, în public sau în secret.

Şi, în virtutea sfintei supuneri şi sub ameninţarea de excomunicare şi a o sută de ducaţi pentru cheltuieli extraordinare ale Sfântului Oficiu, noi cerem justiţiilor ecleziastice şi civile din districtul nostru şi alguaciles să nu vă sechestreze sau să vă ridice sus-numitele arme şi să nu violeze privilegiile şi scutirile de care trebuie să se bucure

familiares, să nu vă deranjeze sau nemulţumească în niciun fel.

În virtutea acestui lucru, vă ordonăm să înmânaţi acest înscris semnat cu numele noastre unuia dintre secretarii sus-numitului Sfânt Oficiu şi să vă înscrieţi în registru] şi matricula în care sunt înregistraţi familiares ai Sfântului Oficiu.

Întocmit la 6 aprilie 1581 de licenţiatul Molina de Mediano din ordinul domnilor inchizitori".

Constatăm că actul afirmă în două rânduri şi în modul cel mai ferm exceptarea oricăror familiares de la justiţia obişnuită şi că el autorizează portul de arme „ofensive sau defensive". Nu este, deci, surprinzător că, într-o Andalusie unde apăruseră germenii perioadei de violenţă aristocratică, asemenea privilegii erau foarte căutate. De aceea găsim numeroşi caballeros printre familiares: la Cordoba sau Sevilla, ca şi în mici urbe precum Úbeda, Baeza, Andújar, Iznatoraf... În cazul unor crime sângeroase, ai căror protagonişti sau complici au fost, justiţia inchizitorială a dat dovadă de o uimitoare indulgenţă faţă da caballeros – familiares...

Devenită mai curând o sursă de privilegii decât un angajament de serviciu, aşa cum a fost la începutul istoriei Sfântului Oficiu, familiatura nu putea evita riscul venalităţii. Inspecţiile la tribunale atestă că în mai multe rânduri unii inchizitori au traficat titlul de familiar, fie vânzându-l, fie primind cadouri din partea solicitanţilor: inchizitorul din Sevilla. Alonso de Hoces, a trebuit, bunăoară să răspundă în 16.11 la mai multe acuzaţii de acest fel. Însăşi Suprema, având dificultăţi financiare a pus în vânzare, în 1651, titluri de familiar la preţul de 1.500 de ducaţi. Venalitatea a permis cu siguranţă unor noi creştini să se infiltreze în diverse locuri în această miliţie „sfântă". Nu era aceasta cea mai bună garanţie?

Un sondaj rapid făcut în catalogul de familiares de la tribunalul din Cordoba ne-a permis să formulăm câteva ipoteze în legătură cu evoluţia situaţiei după 1630: e adevărat, am întâlnit printre familiares mulţi caballeros, veiniicuatros de Cordoba sau regidores* permanenţi din câteva oraşe învecinate: Cabra, Martos, Úbeda etc., cavaleri ai unor importante ordine militare, chiar posesori ai unor titluri nobiliare, cum ar fi Aguayo marchiz de

Note: „Consilieri.

— Nota trad.

Santaella. Mulţi alţii exercitau profesii libere cum ar fi acelea de notar, medic, farmacist, sau aveau o poziţie solidă în comerţ. Cu toate acestea, numărul plugarilor este remarcabil.

Pe de altă parte, calitatea de familiar devenea adesea un bun patrimonial şi se încerca conservarea lui. După 1630, peste un sfert din familiares din Cordoba erau urmaşii unui tată, bunic, socru sau unchi care acţionaseră în această instituţie şi se bucuraseră de privilegii. De semnalat, de asemenea, prezenţa printre familiares a câtorva femei: Cătălină Augustin de Canete din Montilla în 1648 şi Luisa de Agarbe y Armejo din Andújar în 1790.

Numeroase notabilităţi au văzut în familiatură doar un element de prestigiu, iar în cazul caballeros – un element de putere şi de control social. Dar acapararea posturilor de familiares de către notabilităţi a diminuat, fără îndoială, eficacitatea instituţiei ca poliţie a credinţelor şi moravurilor. Notabilităţile au folosit avantajele instituţiei fără a se considera angajate în serviciul ei. Auxiliari redutabili ai puterii inchiziţionale la începutul istoriei Sfântului Oficiu, familiares nu vor mai reprezenta, în special după 1650, decât întruchiparea privilegiilor inutile şi insuportabile, de care se va folosi ideologia luminiştilor pentru a contesta puternicul tribunal. Aceasta este cel

puţin ipoteza noastră actuală.

NOTE

1. Henry Kamen. Op. cit., p. 148.

2. Julio care Baroja. El señor inquisidor y otras vidas por oficio, Madrid, Alianza Editorial, 1970, p. 17 – 18.

3. Numai lectura integrală a proceselor poate revela pe deplin acest fenomen. Totuşi, el poate fi observat în relatările de cauze de la tribunalele americane, care sunt mult mai amănunţite. De exemplu, relatările de cauze de la Lima, la sfârşitul secolului al XVII-lea.

4. Ricardo García Cârcel. Op. cit., p. 135 – 136.

5. Julio care Baroja. Op. cit., p. 21 – 22.

6. Pentru mai multe detalii vezi Claire Guilhem: Des femmes, l'Inquisition et la foi, teză de doctorat în istorie, exemplar dactilografiat, Toulouse-Le Mirail, 1976.

7. Vezi cap. XI „Pentru stat, împotriva statului".

8. Juro – titlu de proprietate veşnică asupra unui venit al

Coroanei aducător de profit anual.

9. Henry Kamen. Op. cit., p. 154 – 155.

10. „Veinticuatro" – consilier municipal. Denumirea, care apare numai în Andaluzia, îşi are originea în faptul că, la început, consilierii municipali din anumite oraşe erau în număr de douăzeci şi patru.

11. Categorie socială care apare mai ales în Andaluzia. Nu erau nobili, dar aveau o bună poziţie economică şi erau capabili să echipeze un cal pentru război.

CAPITOLUL IV

INCHIZIŢIA SAU PEDAGOGIA FRICII

FRICA Şt EXPLICAREA EI – în mai 1052. ia Sevilla. ca şi în celelalte oraşe din Andaluzia, a izbucnit o puternică revoltă: creşterea brutală a preţurilor la produsele de primă necesitate, după trei ani de epidemii,

de mizerie şi foamete, a determinat populaţia să iasă în stradă, să atace arsenalul oraşului şi să se înarmeze. Timp de câteva zile, sevillanii, stăpâni ai străzilor, au devastat hambarele, au deschis închisorile, redându-le deţinuţilor libertatea. Dar nu s-au atins de închisorile inchiziţiei. „Curioasă excepţie, comentează Antonio Domínguez Or tiz; ea dovedeşte respectul terifiant pe care ea (Inchiziţia) îl inspira".

Este foarte adevărat. Timp de trei secole, Inchiziţia a domnit prin frică. Ordinea pe care a inspirat-o era măsura fricii. Inchizitorii cei mai conştienţi au dorit să obţină următorul rezultat: frica trebuia să ridice cel mai formidabil dintre obstacole în calea ereziei.

Iată-l, de exemplu, pe Francisco Peria-reeditând în 1578, actualizându-l, Manualul inchizitorilor întocmit la sfârşitul secolului al XIV-lea de Nicolau Eymerieh, tipărit pentru prima oară în 1503 şi care a fost, după cât se pare, manualul cel mai răspândit (va fi editat din nou în 1585 şi 1587). Pena este deosebit de explicit: „trebuie reamintit că principalul scop al procesului şi al condamnării la moarte nu este salvarea sufletului acuzatului, ci obţinerea liniştii publice şi terorizarea poporului (utalii terreantur). (...) Nu încape nicio îndoială că avertizarea şi terorizarea poporului prin pronunţarea sentinţelor, impunerea sanbeniios este o acţiune bună". Şi referitor la justificarea execuţiilor în efigie a celor condamnaţi în contumacie: „În cazul condamnărilor în contumacie, este indicat să se confecţioneze un manechin pe care să fie atârnată o tăbliţă cu numele şi condiţia condamnatului, să fie predat apoi călăului, exact aşa cum se procedează în cazul în care condamnatul e prezent (...) practică foarte lăudabilă, al cărei efect terifiant asupra poporului este evident..."

Rezultatul este cel scontat. Sfântul Oficiu răspândeşte teroare, picură frica în sufletele celor bogaţi

şi săraci, ale savanţilor şi neştiutorilor, ale oamenilor bisericii şi ale ţăranilor. „Au venit la mine unii foarte alarmaţi, spunându-mi că trăim vremuri grele şi că, probabil, împotriva mea va fi formulată o acuzaţie şi că risc să compar în faţa inchizitorilor. Dar aceste cuvinte m-au amuzat şi m-au făcut pur şi simplu să râd. Nu m-am temut câtuşi de puţin de acest lucru”, constata Teresa de Ávila, fără a-i acorda o mare. importanţă.

Certitudine de nezdruncinat sau inconştienţă? Căci cazul lui Luis de Leon, al arhiepiscopului Carranza... ar fi putut să-i dea de gândit Teresei. În tot cazul, oamenii simpli nu aveau o asemenea siguranţă. Inchiziţia era cea mai redutabilă sperietoare cu care oamenii se ameninţau uni i pe alţii la cea mai mică necuviinţă. Sau, cu mai multă indulgenţă, oamenii se atenţionau: „aveţi grijă cum vorbiţi1; avertismentele de acest fel raportate de martori făceau dificile procedurile. De pildă, la Granada, o femeie bine intenţionată o sfătuia pe o tânără maură să abandoneze practicile ei musulmane, în caz contrar „va fi arsă de Sfântul Oficiu”. O altă maură cerea interlocutoarei ei creştine să păstreze tăcerea în legătură cu cele ce i-a mărturisit, „deoarece la Granada te arde”. Arestarea putea declanşa o asemenea teamă şi disperare, încât ducea uneori la sinucideri, aşa cum s-a întâmplat ou Diego Mendez, negustor din Valladolid, converse de origine portugheză, care s-a spânzurat în 1625 în celulă, sau cu converse valencian Rafael Bario, sau cu croitorul morisco Luis Correon, care s-a spânzurat în celula lui din Llerena în 1591.

Această recurgere la frică era, însă, pe atunci originală? Justiţiile obişnuite, cel puţin justţiile criminale, urmăreau aceleaşi scopuri. „În cazul pedepsei corporale, teroarea era suportul exemplului: teroarea fizică, groaza colectivă erau imagini ce trebuiau să se întipărească în

memoria spectatorilor, ca şi semnul pe faţa sau pe umărul condamnatului”, subliniază Michel Foucault. Totuşi, e perfect adevărat – şi poporul revoltat din Sevilla o dovedeşte prin comportamentul său – că Inchiziţia genera şi mai multă frică. De ce?

Răspuns sugerat: procedura inchizitorială. Luis Sala-Molins este, în ceea ce-l priveşte, convins, şi una din ideile majore ale introducerii pe care o face la frumoasa sa ediţie a Manualului inchizitorilor este aceea că metodele Inchiziţiei erau „mai rele decât celelalte”, că prin modul de a efectua o anchetă, de a judeca, absolvi sau condamna, Inchiziţia a instaurat un „regim penitenciar diferit de celelalte”.

Poate. Dar trebuie să privim mai îndeaproape. Şi mai ales să nu ne mulţumim, pentru a ne funda convingerile, cu instrucţiunile dintr-un manual, dintr-un ghid de conduită a inchizitorului. Ceea ce trebuie să ştim este modul în care s-au comportat în realitate inchizitorii faţă de acuzaţi. Pentru aceasta, trebuiau citite mii de documente în legătură cu cazurile cele mai diverse; documente de la Zaragoza sau Sevilla, de la Valencia sau Llerena, Granada sau Valladolid; texte din secolele XV, XVI, XVII sau XVIII. Este ceea ce am făcut noi şi alţii înaintea sau în acelaşi timp cu noi. Căci Luis Sala-Molins o spune clar: „În momentul decisiv, instituţia este inchizitorul”. Or, până la sfârşitul secolului al XVIII-lea, în Occident întreaga procedură era de natură inchizitorială, excepţie făcând Anglia după Marea revoluţie. Prezentând Manualul inchizitorilor, Sala-Molins scrie: „Teoria se dovedeşte în întregime orientată spre mărturisire, căreia-i subordonează ansamblul procedurii. Mărturiile, depoziţiile, tortura, apărarea sunt tot atâtea elemente ale aceluiaşi scop: a-l determina pe suspect să mărturisească, a-l înfrânge definitiv”. Indubitabil. Dar intenţiile,

obiectivele justiţiilor civile erau diferite? Michel Foucault amintea: „Scrisă, secretă, insinuată, pentru a-şi întruni probele în conformitate cu reguli riguroase, informaţia penală este o maşină care poate scoate la iveală adevărul în absenţa acuzatului. Şi prin însuşi acest fapt, deşi legea nu i-o cere cu stricteţe, această procedură va tinde în mod necesar spre mărturisire”. Desigur, pentru că mărturisirea era cea mai puternică probă, cea mai valoroasă. Dar şi pentru că, mărturisind, acuzatul se judeca şi se condamna singur.

Chiar dacă procedura este contestată, aceasta nu se referă la întreaga procedură şi nici la principiul care a animat-o. Indiferent dacă Inchiziţia medievală a fost răspunzătoare sau nu de acest tip de procedură, el a fost adoptat de justiţiile occidentale. Dacă inchiziţia a fost foarte temută, dacă ea a terorizat, care sunt adevăratele explicaţii ale acestei înspăimântătoare puteri? Trebuie să le stabilim, să înlăturăm ideile preconcepute atunci când ele sunt false. Veselă treabă pentru istoric.

EXPLICAŢII GREŞITE: TORTURA

În catalogul ideilor preconcepute, cea mai tenace se referă la folosirea torturii. Cu multă vreme în urmă, Lea a arătat că inchiziţia spaniolă a folosit tortura în rruu mică măsură decât se credea. După el, Kamen, şi, recent, García Cârcel, au adus elemente noi la dosar. Dar dacă dorim să înţelegem şi să ştim trebuie să deschidem tot dosarul, să-l îmbogăţim şi să-l susţinem.

Până în secolul al XVIII-lea tortura a ocupat un loc strict, fiind recunoscută în dreptul criminal clasic. Ea a fost una dintre metodele obişnuite de obţinere a adevărului, deşi numeroşi judecători nu i-au acordat mult credit, recunoscându-i ambiguitatea. Mai ales modul de tortură este foarte departe de atrocităţile contemporane. Tot Michel Foucault defineşte foarte corect această tortură, să-

i spunem clasică: „Nu este vorba de tortura. dezlănţuită a interogatoriilor moderne; ea este, desigur, crudă, dar nu sălbatică. Este vorba de o practică reglementată, care se supune unei proceduri bine definite; etape, durată, instrumente, lungimea corzilor, greutatea poverilor, număr de colţuri (...) toate acestea sunt, în funcţie de diferite obiceiuri, codificate cu grijă. Tortura este un joc judiciar strict şi, ca atare, în afara tehnicilor inchiziţiei, ea se aseamănă eu vechile probe care erau folosite în procedurile acuzatorii: ordalii, dueluri judiciare, judecăţile lui Dumnezeu. Între judecătorul care punp întrebarea şi suspectul torturat există, totuşi, ceva ca un fel de competiţie; pacientul este supus unei serii de probe, progresiv înăsprite, pe care le trece rezistând, sau eşuează mărturisind1".

Mai bine spus nici că se poate. Dar cum concepeau inchizitorii tortura şi folosirea ei?

Eymerich, care-şi redactase Manualul la sfârşitul secolului al XIV-lea, a fost extrem de prudent: inchizitorul nu trebuia să recurgă la tortură decât în lipsă de alte probe. Şi dacă era nevoit s-o tacă, convins fiind că acuzatul îi ascunde adevărul, era indicat să ordone o torturare moderată a acuzatului, fără vărsare de sânge, „reamintindu-şi întotdeauna că supliciile sunt înşelătoare şi ineficace". Eymerich sfătuia să se păstreze maniera tradiţională „fără să se caute noi suplicii sau să se inventeze altele mai rafinate". El propunea să fie dozate în funcţie de gravitatea crimei presupuse, noţiune foarte importantă, la care vom reveni.

Principiile lui Eymerich erau permanent ratificate de Instrucriones, cele din.1484 de la Sevilla; din 1488, 1500, 15 (51 de a Madrid; sau instrucţiunile din 1576.1627, 1630, 1667. La rândul său, Francisco Pena, comentând şi completă nd opera lui Eymerich, examinează cazurile

copiilor şi bătrânilor care nu pot fi loviţi decât cu lovituri de băţ (!) sau biciuiţi; şi cel al femeilor însărcinate care nu trebuie să fie nici torturate nici terorizate... înainte de naştere. Pena îi condamnă vehement pe „judecătorii sângeroşi care, în căutarea unei vane glorii – şi ce fel, Dumnezeule! – impun noi torturi celor mai necăjiţi acuzaţi, încălcând astfel legea şi onestitatea". Concluzia lui Pena este absolut clară: „Inchizitorul nu trebuie să uite niciodată această sentinţă a legiuitorului: acuzatul va fi torturat în aşa fel încât să fie sănătos pentru eliberate sau execuţiei. Manualul lui Pablo García, cel mai complet dintre toate, de mai multe ori reeditat în secolul al XVII-lea, este şi el foarte explicit în acest sens.

Avertismentul lui Pena demonstrează că anumiţi inchizitori au inventat noi torturi, că nu s-au mulţumit cu supliciile obişnuite: potro, garrucha, toca, despre care vom spune mai târziu câteva cuvinte. Deţinem şi unele probe că, la început, Inchiziţia s-a folosit de alte metode de tortură (dar fără să „ştim care). În marele lor efort de a reduce Inchiziţia la dreptul comun, Cortesurile din Aragón în 1510, 1512 şi 1519, întrunite la Monzón, apoi la Zaragoza; Cortesurile catalane în 1515, la Leri. da; în sfârşit, Cortesurile din Castilia şi Valladolid în 1518 au cerut, în unanimitate, nu suspendarea torturii, ceea ce ar fi fost de neconceput, ci respectarea dreptului comun în această materie, interzicerea inovării, a recurgerii la noi torturi2.

Această descoperire nu contravine câtuşi de puţin afirmaţiei noastre iniţiale. Nu există niciun motiv care să ne facă să credem că printre numeroşii judecători, civili sau ecleziastici, monopolul sadismului l-ar fi deţinut doar câţiva inchizitori. Dar aceasta este o opinie care nu are valoare ştiinţifică. Pentru a putea afirma că tortura intolerabilă, aceea care punea în pericol viaţa acuzatului

sau risca să-l lase infirm pe toată viaţa, a fost ceva excepţional dispunem de argumente obiective şi, de altfel, solide. Chiar şi dacă facem abstracţia de instrucţiunile care interziceau oficial acest gen de tortură. Iată-le.

Cele patru procese-verbale ale vizitelor evocate în capitolul anterior şi care se referau la Cordoba (1577 şi 1579) şi Sevilla (1611 şi 1628), unde activitatea inchizitorilor era minuţios prezentată, nu atestă niciun caz de acest fel. Dimpotrivă, în 1577, la Cordoba, procurorul Quintana şi cei doi inchizitori Lopez şi Gaşca au fost acuzaţi de indulgenţă excesivă faţă de anumiţi deţinuţi. Tot la Cordoba, în 1579, inchizitorul Alonso Ximenez de Reynoso nu prea asista la şedinţele de tortură, astfel încât colegii săi erau obligaţi să-l atenţioneze.

Alte exemple. La Valencia, Ricardo García Cârcel a examinat toate procedurile din anii 1478 – 1530: 2354, este adevărat, unele incomplete. El nu a găsit decât 12 procese în care aplicarea torturii era certă: garrucha sau polro în toate cazurile.

Un alt fapt şi mai semnificativ: numărul bărbaţilor şi femeilor care au rezistat torturii fără să mărturisească este considerabil. Cei mai mulţi moriscos din Hovnachos, torturaţi în timpul marii razii făcute de Inchiziţie aici din 1589 până în 1592, au rezistat supliciilor şi nu au mărturisit. Cei cinci conversos suspecţi de practicarea iudaismului, arestaţi în 1622 de tribunalul din Valladolid, au rezistat toţi cinci torturii şi cazurile lor au fost suspendate. La Sevilla, între 1606 şi 1612, au fost torturate 21 de persoane: 11 au mărturisit parţial delictele de care erau suspectate, dar celelalte 10 au negat cu obstinaţie. Astfel, două maure au rezistat la trei şedinţe de tortură, adică. maximum permis. Constatăm, de asemenea, că un număr important de bărbaţi acuzaţi de Sfântul Oficiu din Zaragoza de unul dintre cele mai grave păcate,

sodomie sau bestialitate, au „învins” tortura, potrivit termenului exact utilizat în document.

Desigur, aceasta presupune o remarcabilă rezistenţă la – suferinţă. Dar situaţia se explică şi prin natura supliciilor şi prin regulile cărora judecătorii erau obligaţi să se supună şi pe care, spre deosebire de judecătorii laici, le respectau cu stricteţe aproape întotdeauna.

Câteva cuvinte despre supliciile amintite: garrucha era un scripete care manevra o coardă legată la încheieturile mâinilor victimelor. Coarda era ridicată lent la o anumită înălţime apoi coborâtă brusc, dintr-odată sau prin smucituri succesive; potro era’ o planşă de care era legat cel supus supliciului cu funii pe care călăul le strângea progresiv, până când ele pătrundeau în carnea victimelor; în sfârşit toca era o pâlnie din pânză prin care apa dintr-un vas curgea încet în stomacul celui torturat. La Sevilla, de exemplu, în 1607, sclavul turc al ducelui de Medina Sidonia, Manuel de Mendoza, a suportat fără să mărturisească 12 strângeri de funii şi trei carafe mici cu apă: astfel, el a îndurat în acelaşi timp potro şi toca. Marea majoritate a acuzaţilor nu erau supuşi, în general, la mai mult de trei strângeri de funie.

Torturile cu garrucha şi potro aplicate la Valencia sunt descrise cu precizie într-un text remarcabil citat de Ricardo García Cârcel, din care merită să fie traduse şi reproduse cel puţin câteva pasaje:

„Tortura trebuie să fie administrată foarte lent şi cu moderaţie în funcţie de gravitatea delictului, iar călăul nu trebuie să-i sperie pe torturaţi, nici să-i ameninţe, şi nu trebuie să vorbească cu ei (…). Inchizitorii trebuie să aibă grijă ca funiile să fie legate de către călău la mâna stângă (…), în aşa fel încât cei torturaţi să nu rămână fără mână şi să nu li se fractureze oasele, iar strângerile de funie pe braţ nu trebuie să fie făcute în serie şi repede; dacă funia e

strânsă rapid efectul se pierde şi ei suportă tortura; tot în cazul torturii cu potro, de la o rotire de funie la alta trebuie să treacă timp; în ceea ce priveşte garrucha, ea trebuie să fie administrată foarte încet, căci dacă coarda se trage prea repede ei suportă durerea dintr-odată şi apoi nu o mai simt…

Cât despre repetarea torturilor, ea trebuie bine cântătită şi nu poate fi practicată dacă nu apar noi indicii, numai în cazul şi după metoda permisă, în conformitate cu dreptul; supliciul poate continua chiar dacă nu au apărut noi indicii, dar numai în cazul în care suspectul nu a fost torturat destul, în funcţie de mărturii şi indicii…3”.

După cum se vede, este o problemă de dozaj, în care un rol important îl au rezistenţa la suferinţă, forţa sau slăbiciunea caracterului, dar şi numărul mărturisirilor şi importanţa indiciilor. În privinţa dozajului decideau inchizitorii; uneori, şi medicii chemaţi ca experţi.

Francisco Tomas y Valiente ne prezintă, de exemplu, cazul unui umil ţesător toledan, Alonso de Alarcón, persecutat în 1636 pentru blasfemii eretice. Procurorul a ordonat ca acuzatul să fie torturat. Dar sănătatea lui Alarcón provoca anumite temeri şi inchizitorii au găsit de cuviinţă ca el să fie examinat în prealabil de doi medici, Puelles Escobar şi Bermúdez, care au formulat acelaşi diagnostic: inculpatul poate fi torturat pe partea stângă, dar nu pe partea dreaptă, deoarece nu mai putea folosi mâna dreaptă în urma unui atac de paralizie! Inchizitorii au dat curs recomandării şi Alarcón a fost culcat pe planşă şi i s-au aplicat două rotiri de funie 4.

Tot la Toledo. Cazul unei femei, „preafericita” Ana de Abella, acuzată în 1654 de a fi „o eretică mistificatoare, «iluminată» –, uzând de pacte implicite sau explicite cu demonul”. Procurorul a cerut ca ea să fie încredinţată călăului, dar mai întâi „să fie supusă torturii pentru ca să

mărturisească tot adevărul despre ea şi despre complicii ei”. Inchizitorii nu au dat curs cererii procurorului. Ana de Abella, văduvă săracă şi solitară, era o fire violentă care uneori avea accese de demenţă. Fără somn şi poftă de mâncare, ea distrugea obiectele personale, făcea scandal colegelor de detenţie. În loc să fie încredinţată călăului, inchizitorii au încredinţat-o medicilor şi, astfel, ea a dispărut de la tribunal. Desigur, procesul ei a fost suspendat.

Să revenim la cazuri mai obişnuite. Tortura trebuia să fie proporţională cu gravitatea acuzaţiilor care planau asupra suspectului. O singură mărturisire şi, fără excepţie, tortura se oprea la primele mişcări: două sau trei înfăşurări de funie, o călătorie cu garrucha. Dacă acuzatul „ţinea”, avea câştig de cauză. Textul stipula că în acest caz, el a eliminat indiciile (purgar los indicios). Cauza lui era suspendată, iar el era pus în libertate. Dacă, dimpotrivă, mai mulţi martori făceau denunţuri asemănătoare şi dacă indiciile se acumulau, proba era mult mai dură. Dar dacă acuzatul o surmonta, indiferent de păcate, el îşi salva viaţa. Aceasta a determinat Inchiziţia, spre deosebire de justiţiile civile, să nu aplice tortura unui acuzat convins de crima sa prin probe copleşitoare.

E adevărat, semnificaţia dată torturii era în avantajul persoanelor cu o mare rezistenţă la durere şi cu o realş forţă morală. Destinul putea fi cu totul altul în cazul persoanelor asupra cărora, a priori, planau suspiciuni identice. Iată un exemplu.

Ne aflăm la Sevilla în 1611 – 1612, într-o perioadă în care conversos de origine portugheză beneficiau de o graţiere incontestabilă obţinută în schimbul aurului. Daliată că în faţa tribunalului sevillan apar două femei acuzate, ambele, de practicarea iudaismului, una fiind

mama sau mătuşa celeilalte. Prima, Ana Lopez, are 45 de ani, trăieşte la Osuna şi a fost denunţată de nepotul ei; arestată la 17 decembrie 1610, ea neagă totul, rămâne fermă, persevereză sub tortură; cauza ei a fost suspendată, iar ea a fost pusă în libertate. Cealaltă, lvlaria Lopez, 22 de ani, locuia tot la Osuna unde exista o comunitate numeroasă de conversos. Şi ea a fost – denunţată de un singur martor, cu siguranţă acelaşi, căci este vorba tot despre un mi noi deţinut de Sfântul Oficiu din Granada şi a fost arestată în aceeaşi zi. La început lvlaria neagă la fel ca şi Ana şi obţine martori care depun în favoarea ei; fiind însărcinată, nu va putea fi supusă torturii decât la câteva săptămâni după naştere, la 15 februarie 1612. Marcată probabil de naştere şi de detenţia prelungită, Maria nu a avut sau nu a mai avut aceeaşi rezistenţă ca Ana. La a treia rotire a funiei a mărturisit şi din acel moment o va face întruna. Verdictul va fi „reconciliere" cu doi ani de închisoare, şase ani de surghiun din Osuna şi confiscarea tuturor bunurilor „>.

E clar. Este. Însă, adevărat că folosirea torturii nu a constituit niciodată o regulă pentru inchiziţie şi în anumite epoci poate fi considerată o excepţie. Conjunctura politică sau religioasă a modificat atât de mult comportarea judecătorilor, încât trebuie să ne ferim să generalizăm.

Şi altceva. Tortura nu a fost folosită niciodată pentru anumite delicte: inchiziţia din Valencia nu a folosit-o în cazul proiectelor injurioase, scandaloase sau îndrăzneţe, blasfemiei, bigamiei. La Sevilla, în anii 1606 – 1612, tortura nu a fost aplicată nici bigamilor, nici blasfematorilor, nici persoanelor urmărite pentru magie sau pentru proiecte eronate referitoare la păcatul trupesc; de altfel, ne putem uşor da seama că tortura era rezervată cazurilor de erezie (evreilor iudaizanţi, sectanţilor lui Mahomed, luteranilor, eventual „iluminaţilor" etc.), iar în

regatul Aragón perspânelor suspectate de sodomie sau bestialitate. În schimb, preoţii acuzaţi de „solicitare” au fost întotdeauna scutiţi de tortură.

Totuşi, nu toate persoanele suspecte de erezie au fost torturate, chiar dacă au mărturisit sau nu. Să vorbim în cifre, lăsând la o parte exemplul Valenciei unde proporţia cazurilor de tortură este atât de mică încât devine suspectă; la Granada, din 1573 până în 1577 Sfântul Oficiu a examinat 563 de cazuri şi, în final, a judecat 256. Din aceste 256 procese numai în 13 (7, 03%) s-a folosit tortura. Moriscos au constituit marele batalion de ţinte ale Inchiziţiei. Or, numai 3 moriscos au fost torturaţi. Şi aceasta nu pentru că ceilalţi ar fi mărturisit fără dificultăţi; 15 moriscos au negat de la început până la sfârşit. „Protestanţii” au fost trataţi mai dur: 15 au fost. judecaţi şi 6 dintre ei – torturaţi.

La Sevilla, din 1606 până în 1612, Sfântul Oficiu a judecat 184 persoane din care 21 au fost torturate (11, 4%): de data aceasta moriscos au fost cei mai afectaţi – 14 din 31 au fost torturaţi. În schimb, în 1606 numai trei luterani din 12 au fost supuşi supliciului. Am constatat că protestanţii englezi s-au bucurat de o mare înţelegere. Motivul: după pacea din 1604 Spania trăieşte o idilă diplomatică cu Anglia lui Iacob I. Dimpotrivă, pentru moriscos climatul s-a înăsprit: perioadele de expulzare explică atitudinea severă.

Aşa arată conjunctura. Noi exemple: atitudinea Sfântului Oficiu din Valladolid faţă de conversos în anii ’20 ai secolului al XVII-lea, mai exact între 1622 şi 1626. În aceşti cinci ani, numărul de conversos arestaţi de Sfântul Oficiu a fost de 104, dar în perioada 1622 – 1624 urmăririle nu au fost numeroase şi niciuna dintre cele 13 persoane arestate în 1622 şi 1623 nu a fost torturată. Conversos trăiesc fericita epocă a ducelui de Olivares pe

care îl susţineau cu banii lor. Dar, în 1624, cazul doctorului Enriquez, medicul ducelui de Alba, îngropat după obiceiurile mozaice, modifică situaţia. Astfel, între 1624 şi 1626 înregistrăm 18 cazuri de conversos torturaţi de Sfântul Oficiu din Valladolid.

Să rezumăm. Tortura inchizitorială nu a fost decât un avatar al procedurii penale „clasice". Aplicarea, modalităţile şi domeniile de practicare au fost foarte limitate. Procedură puţin frecventă, aproape excepţională (în total 10%

din cazuri?), ea nu justifică câtuşi de puţin faima redutabilă a Inchiziţiei.

EXPLICAŢII GREŞITE: CUMPLITA SEVERITATE A PEDEPSELOR

Michel Foucauât ne reaminteşte ierarhia pedepselor, aşa cum figura ea în ordonanţa din 1670 care a ghidat în Franţa până la Revoluţie formele practicii penale, Iat-o: „Moartea, tortura în lipsă de probe, galerele, biciul, amenda, surghiunul „6.

Este corect ca tortura să fie inclusă printre sentinţe, când de fapt ea este un mijloc de cercetare? Dar să lăsăm asta şi să subliniem mai curând că ordonanţa uită alte pedepse des aplicate, cum ar fi închisoarea pentru o peri – oadă determinată sau confiscarea bunurilor.

Inchiziţia nu a recurs la alte pedepse. Ele sunt mereu aceleaşi, asociind pedepsei temporale una spirituală: mustrări, abjurări pentru o greşeală uşoară (de levi) sau pentru o greşeală gravă (de vehementi), recluziune pe timp limitat pentru instruirea întru credinţă, suspendare din funcţii ecleziastice pentru preoţi, chiar degradare; prezentarea la autodafe în veşminte de penitent…

Desigur, Foucauât nu uită să precizeze că „supliciile propriu-zise nă constituiau 4 nici pe departe pedepsele cele mai frecvente". Fără îndoială, „proporţia verdictelor

de condamnare la moarte din perioada clasică este importantă: hotărârile luate la Châtelet în perioada 1755 – 1785 atestă 9 până la 10% pedepse capitale…” 7.

Inchiziţia se remarcă oare printr-un număr mare de verdicte de condamnare la moarte sau de pedepse foarte grave, (galere, închisoare pe viaţă)? Da şi nu. Da – înainte de 1530, nu – după această dată, adică după ce a trecut marele val de represiune împotriva evreilor iudaizanţi, pe care, fără nicio îndoială, trebuie să-i considerăm principalele victime ale Sfântului Oficiu. Credem că primul capitol al acestei cărţi a demonstrat suficient de bine acest fapt. Trebuie să revenim, însă, la această perioadă pentru a scoate şi mai bine în evidenţă importanţa cronologiei.

Să recurgem din nou la lucrarea lui García Cârcel, înainte de 1530 inchiziţia din Valencia a judecat, deci, 2 354 procese. Nu cunoaştem natura pedepselor acordate unui număr de 357 acuzaţi, restul de 1 997 sentinţe sunt cunoscute. Să eliminăm încă 155 cazuri, cele ale persoanelor arse în efigie, condamnate în contumacie, căci sunt numeroase exemple de persoane condamnate la această pedeapsă al căror proces a fost redeschis atunci când au căzut în mâinile Sfântului Oficiu şi care nu au mai fost condamnate la pedeapsa capitală. De altfel, Manualul inchizitorilor prevede în mod explicit această procedură. Cunoaştem, deci, efectiv soarta a 1 824 persoane: 754, adică 40, 93% au fost date pe mâna călăului. Este o proporţie impresionantă, chiar înspăimântătoare. Desigur, García Cârcel precizează că tribunalul din Valladolid a fost cel mai sever după cel din Sevilla. Dar, după părerea lui H.C. Lea, care a folosit greşit exagerările lui Juan Llorente şi a redus considerabil, poate chiar prea mult, numărul condamnaţilor la moarte, tribunalul din Toledo ar fi ordonat arderea pe rug a 297 persoane din 1 483 până în 1501, iar cel din Zaragoza. – 124 într-o perioadă de timp

comparabilă, 1485 – 1502. Acestea sunt, totuşi, cifre ridicate: o atare severitate putea lesne să terorizeze poporul.

Dar după 1530, mai ales după marile autodafeuri de la Valladolid şi Sevilla din 1559 şi 1561 împotriva luteranilor, schimbarea este evidentă. Pedeapsa cu moartea a constituit o excepţie. Calculele făcute de J. Contreras şi G. Henningsen, la care ne-am mai referit în primul capitol, atestă acest fapt în termeni precişi. Propriile noastre sondaje o confirmă indubitabil: perioadele alese, de câţiva ani fiecare, se referă la regiuni diferite. Concluziile acestor sondaje sunt cât se poate de semnificative.

Granada din 1573 până în 1577, imediat după terminarea războiului, unde se instalează un climat favorabil amplificării represiunii, cel puţin împotriva moriscos: 286 persoane judecate şi 4 condamnări la moarte, adică 1, 39%. Llerena sau Extremadura din 1589 până în 1592, moment în care Inchiziţia îşi propune cucerirea bastionului maur din Hornachos: 259 persoane urmărite şi o singură condamnare la moarte, un morisco, adică: O, 38%. Sevilla, din 1606 până în 1612: ani foarte obişnuiţi în aparenţă, dar care includ expulzarea maurilor: 206 sentinţe şi nicio condamnare la moarte. De data aceasta – 0%. Valladolid din 1622 până în 1626, perioadă liniştită: 73 de procese, nicio pedeapsă capitală. Încă o dată – 0%.

Ultimul exemplu: autodafeul din Llerena de la 23 apri –, lie 1662, la sfârşitul unei perioade caracterizate prin foarte multe represiuni care, după căderea lui Olivares. i-a vizat pe evreii portughezi. Extremadura, provincie la graniţa cu Portugalia, a fost, evident, foarte afectată de aceste represiuni. La autodal eul din 1662 s-au pronunţat 110 condamnări, din care trei la arderea pe rug, adică 2,

72%.

Deci, în cele cinci cazuri analizate procentajul condamnărilor la moarte nu atinge niciodată cifra trei. Eşantionul luat cuprinde 917 persoane, adică aproximativ jumătate din numărul celor judecate la Valencia înainte de 1530.

Să tragem de aici concluzia că Inchiziţia a condamnat masiv la alte pedepse deosebit de grele, cum ar fi galerele, pe termen limitat sau pe viaţă? De fapt, la Granada s-au înregistrat 33 de condamnări la galere din 280 de sentinţe (11, 53° (l) şi 25 din 206 Ia Sevilla (12, 13%). Dar numai patru condamnaţi la galere din 259 de procese la Llerena (1, 54%) şi patru din 78 la Valladolid (5, 12%). Dacă examinăm mai atent lucrurile constatăm că aproape toţi cei condamnaţi la galere (evident, întotdeauna bărbaţi) erau poligami sau moriscos.

Concluzia pare că se impune de la sine: primele decenii ale activităţii inchizitoriale au imprimat în memorie o asemenea teroare, încât frica a persistat vreme îndelungată după declanşarea represiunii. Deci, Inchiziţia teroriza nu pentru că omora, ci pentru că omorâse cu 40 de ani în urmă mii de persoane, ceea ce, evident, ra foarte mult.

De fapt, o asemenea ipoteză nu rezistă analizei. În ansamblu, creştinii nu puteau ignora faptul că majoritatea victimelor erau kabbalişti. Trebuie reamintit că 91, 6% din persoanele persecutate de Sfântul Oficiu la Valencia înainte de 1530, adică în vremea arderilor pe rug, erau kabbalişti. Or, cazul Valenciei este cazul general. La Barcelona s-a ajuns chiar la 99%). iar proporţia celor care practicau iudaismul în rândul condamnaţilor a depăşit întotdeauna 90%). Dacă creştinii se temeau foarte mult de Sfântul Oficiu, aceasta nu însemna că le era frică de moarte. În zadar pe tot cuprinsul Manualului Eymerich şi

Pena îi vedeau pe eretici pe rug: aceste recomandări nu mai aveau nimic comun u realitatea. Există, totuşi, trei excepţii: la urcarea pe tron a lui Filip al II-lea. atunci când Suprema şi-a propus să distrugă germenii Reformei în Spania; în regatul Aragón, când Sfântul Oficiu a judecat bărbaţi pentru păcate abominabile8; în anii 1648 – 1660, după căderea lui Olivares, când conversos, de preferinţă portughezi, au devenit din nou inamicul public numărul unu. Dar şi acum ne aflăm departe de masacrele iniţiale. Inchizitorii se schimbaseră. Le repugna să mai trimită la moarte şi nici chiar evreii iudaizanţi nu mai erau destinaţi rugului. E semnificativ cazul doñei Isabel Enriquez, soţia corregidor-ului din Alba de Tormes, Ancires Lopez de Fon seca, el însuşi condamnat la închisoare „pe viaţă în 1624 de Sfântul Oficiu din Valladolid. Isabel a fost acuzată de numeroşi martori că a participat la ceremonii oficiate după ritualul evreiesc şi, în mod deosebit, la înmormântarea medicului particular al ducelui de Alba, Jorge Enriquez, ale cărui funeralii s-au desfăşurat după ritualul mozaic. Cazul ei era clar. A fost, totuşi, torturată în capul alienam, adică pentru a obţine informaţii despre complici, şi a denunţat câteva persoane, dar mai târziu şi-a retractat mărturisirile, ceea ce, după cum ştim, le anulau. Condamnată la ardere pe rug, ea «a primit în ajunul ceremoniei vizita, a trei oameni ai Bisericii, aleşi pentru ştiinţa. şi elocinţa lor, care au încercat s-o convingă să-şi descarce sufletul înainte de a muri. Demersul a fost zadarnic, şi ea a plecat la autodafe împreună cu ceilalţi penitenţi. În timpul predicii, care făcea parte din ceremonial, a cerut să vorbească cu confesorul ei; Isabel i-a mărturisit că a participat la diverse ceremoniiale cultului mozaic împreună cu alte persoane, printre care şi soţul ei. Dar, mai târziu, a refuzat să recunoască o parte din aceste mărturisiri şi îndeosebi prezenţa soiului ei la una din ceremonii., susţânând că el

nu se afla la Alba de Tormes în ziua aceea şi, deci, nu a putut participa. Ancheta deschisă a dovedit că această declaraţie era falsă: doctorul Lopez de Fonseca se afla în acea zi la Alba de Tormes. Procurorul a acuzat-o atunci pe Isabel că confesiunea ei a fost mincinoasă şi a condamnat-o din nou la arderea pe rug. Ea a cerut atunci încă o audienţă şi-a recunoscut că a minţit. La 22 iunie 1624 pedeapsa i-a fost comutată în reconciliere şi închisoare pe viaţă (dar nu implacabilă). Astfel, inchizitorii au acceptat de câteva ori să amâne sentinţa şi în cele din urmă să anuleze condamnarea la moarte atunci când condamnata se afla „la doi paşi de rug”. Este adevărat, Pena, contrar părerii lui Eymerich, recomanda să nu fie cruţată viaţa nepocăitului „care la doi paşi de rug spune că vrea să abjure”. El considera această convertire inacceptabilă din punct de vedere juridic şi lipsită de sinceritate 9. Dar, în 1624, inchizitorii din Valladolid au hotărât altfel în legătură cu Isabel Enriquez şi cu soţul ei, căci, conform Manualului, acesta ar fi trebuit să fie condamnat la moarte pentru a fi recăzut în erezie. Dar chiar înainte de 1530, García Cârcel a găsit numeroase cazuri de acest gen care nu au primit pedeapsa capitală.

Tot astfel, în 1606, inchizitorii din Sevilla au dialogat mult timp cu francezul Mathieu Decamps care şi-a preamărit credinţa luterană; el a mărturisit că a fost preot al „sectei”, urmărind să salveze sufletele fraţilor lui şi că este pregătit să primească martiriul Sfântului Oficiu. Salvarea acestui luteran convins îi interesa foarte mult pe inchizitorii din Sevilla, care, în cele din urmă, au obţinut „reconcilierea” lui. Acest lucru l-au obţinut şi pentru lacheul sevillan născut la Paris, Carlos Galdo, un alt luteran fervent. Pentru ambii închisoarea pe viaţă nu era implacabilă, deci exista posibilitatea de a dobândi libertatea cu condiţia, totuşi, ca Matfiieu Decamps să se

întoarcă viu după cinci ani de galere pe navele Regelui Catolic.

Este evident că Inchiziţia a torturat mai puţin decât justiţia civilă şi, după fobia omuciderii din primele decenii, nu a mai omorât decât în mod excepţional. Şi în secolul al XVIII-lea pedeapsa capitală a fost pronunţată foarte rar: în 1714, 1725, 1763, 1781. Trebuie să arătăm că aceste excepţii sunt'atroce, deoarece victimele nu se făcuseră vinovate decât de delicte de opinie sau de moravuri. Ele nu s-au dedat la violenţe împotriva oamenilor sau bunurilor lor. Inchizitorii le justificau, afirmând că cele mai grave erau crimele de erezie, deoarece reprezentau o agresiune împotriva sufletelor, împotriva spiritului sau cea mai păcătoasă dintre sinucideri, aceea a sufletului. Tocmai astfel vor Eymerich şi Pena să-şi justifice în mai multe rânduri severitatea: crimele de erezie sunt cele mai îngrozitoare. Şi foarte multă lume în secolul al XVI-lea gândea ca ei. Oricum, trebuie să respingem afirmaţia lui Luis Sala-Molins: „În jurul Inchiziţiei, fără ea sau împotriva ei, alte tribunale se umanizau în timp ce tribunalul roman devenea mai dur" 10. Sau, să încadrăm această duritate în limitele unei cronologii foarte precise: 1478 – 1530 sau, poate, numai 1478 – 1516. Când, în 1578, Pena reeditează, comentându-l, Manualul lui Eymerich, Sfântul Oficiu, departe de a-şi înăspri atitudinea, continuă să-şi atenueze severitatea. Oricare ar fi influenţa lui, un manual nu este tot una cu realitatea trăită.

Este un adevăr care trebuia rostit în pofida ideilor preconcepute, chiar dacă el scandalizează. Dar să nu ne înşelăm. Maşina inchizitorială rămâne necruţătoare. Ea nu mai arde corpurile, evită supliciile, cruţă vieţile. Dar distruge voinţa, răvăşeşte inimile, înăbuşe focul ideilor, îi aduce la disperare pe unii, îi liniştеşte uneori pe alţii, reinstalându-i într-o comunitate. Chiar repudiind cruzimea,

inchiziţia şi-a păstrat întreaga putere de a teroriza.

EXPLICAŢII CORECTE: ANGRENAJUL SECRETULUI

Popoarele Spaniei nu au primit favorabil instituirea procedurii inchizitoriale. Juan Llorente, câteodată suspect, a adunat în legătură cu această temă un mănunchi de documente convingătoare. Dar care au fost acuzaţiile formulate împotriva modului de a proceda al Sfântului Oficiu de către aragónezi la Cortesurile din Monzón în 1510 şi 1512, apoi la Cortesurile din Zaragoza în 1518, de catalani la Cortesurile din Lérida în 1515, de castilieni la Cortesurile din Valladolid în 1518? Aceleaşi. Ceea ce-i contraria cel mai mult pe spanioli era secretul în care erau ţinuţi acuzaţii imediat după arestare. De altfel, închisorile Inchiziţiei apar în documente sub denumirea de „închisori secrete”. Acuzaţii nu ştiau nici de ce erau învinuiţi, nici de cine; nu puteau fi vizitaţi de familie şi nici nu puteau comunica între ei. Anonimatul martorilor a fost considerat de mulţi o inovaţie scandaloasă. De pildă, cererile prezentate lui Carol al V-lea în 1518 de Cortesurile din Aragón conţin numeroase articole referitoare la martori (art. 5, 7, 8, 9, 18, 25): articolele 7 şi 8 afirmă dreptul acuzaţilor de a cunoaşte numele martorilor – care au depus împotriva lor şi conţinutul acestor depoziţii; articolul 9 cere ca pedeapsa talionului să fie aplicată martorilor mincinoşi. Pe de altă parte, articolul 11 cere dreptul de vizită pentru rudele acuzaţilor. Catalanii au formulat aceleaşi revendicări, iarordonanţa imperială întocmită de cancelarul flamand al lui Carol, Jean Le Sauvage, pe care o reproduce Llorente, dar care nu a fost publicată, poate din cauza morţii premature a cancelarului, ar fi redus efectiv Inchiziţia la practicarea dreptului comun ecleziastic. Prevederile ordonanţei imperiale se refereau în mod explicit la abuzul de secret, iar articolele 10, 11, 15 şi 16 reglementau audierea martorilor a căror identitate şi

declaraţii urmau să fie cunoscute de acuzaţi. De asemenea, articolul 13 acorda dreptul la vizită persoanelor apropiate acuzaţilor: soţie, copii, părinţi şi prieteni. În felul acesta, protestul, apărut în 1485 la Zaragoza, împotriva acestei proceduri „foarte noi şi nicicând folositefoarte dăunătoare regatului”, a fost pe punctul de-a avea sorţi de izbândă. De fapt, cele trei scrisori din 1519 ale papei Leon al X-lea păreau să anunţe victoria adversarilor noii proceduri, poate şi datorită banilor pe care conversos îi distribuiau la Roma. Dar decesul lui Leon al X-lea în decembrie 1521, urcarea pe scaunul papal a cardinalului Acinaan de Utrecht, dornic să menţină formidabila putere a tribunalului, presiunea monarhiei spaniole au făcut ca brevele să fie în cele din urmă anulate şi să învingă înspăimântătoarea procedură a secretului.

Într-adevăr, toate procedurile de atunci erau legate de secret. Să-l citǎm din nou pe Michel Foucauât: „În Franţa, ca şi în majoritatea ţărilor europene – cu excepţia notabilă a Angliei –, întreaga procedură criminală, inclusiv sentinţa, erau secrete, adică inaccesibile nu numai publicului, ci şi acuzatului. Ea se desfăşura în lipsa-sau cel puţin fără ca el să cunoască acuzaţia, motivele, depoziţiile, probele” Edictul din 1498, contemporan cu instaurarea procedurii inchizitoriale în Spania – şi aceasta, poate, nu cu totul întâmplător –, cerea ca anchetele să fie cât se poate de secrete. Iar ordonanţa din 1870 făcea imposibilă cunoaşterea de către acuzat a etapelor procedurii, a identităţii martorilor, a conţinutului depoziţiilor acestora. Astfel, procedura secretului, pe care Inchiziţia spaniolă o va duce la perfecţiune, era conformă unei tendinţe a epocii, pe care o identificăm lesne cu dezvoltarea statului modern, cu setea lui de putere şi de control asupra supuşilor, mai cu seamă dacă avem în vedere cu câtă perseverenţă oamenii care reprezentau statul în Spania

Ferdinand de Aragón, apoi Cisneros, Carol Quintul însuşi – au acţionat pentru a menţine această procedură. Nu este mai puţin adevărat că opoziţia puternic generată de-respectiva procedură judiciară în Spania dovedeşte caracterul insolit, noutatea acesteia clin urmă. Ea era realmente o agresiune împotriva a ceea ce oamenii numesc libertăţile lor.

Şi este sigur că această procedură a servit mult Sfântului Oficiu, uşurându-i sarcina. Este suficient să parcurgi Instrucţiunile sevillene din 1484, sau cele madrilene din 1561, sau şi mai bine să-i citeşti pe Eymerich şi Pena. Ei nu fac altceva decât să pună în gardă împotriva dezvăluirii numelui martorilor. Iată ce spune Eymerich: „El (inchizitorul) să ţină seama de pericolul pe care îl reprezintă puterea familiei, a banului sau a relci-voinţe. şi va vedea atunci că sunt foarte puţine cazurile în care va putea să dezvăluie numele denunţătorilor...". Iar Pena îi vine în ajutor: „În jurisdicţia inchizitorială nu se mai publică astăzi, în niciun caz şi nicăieri, numele martorilor sau ai denunţătorilor pentru motivele evidente enumerate dt. Eymerich". Urmează, o lungă justificare la sfârşitul căreia Pena admite numai, ca şi instrucţiunile madrilene din 1561, posibilitatea de a-i comunica acuzatului data depoziţiei, locul şi data. delictului. De asemenea, cu rare, excepţii, el este împotriva confruntării între martori şi acuzaţi, deoarece „dacă se face o confruntare nu mai există secret

Intenţia este Clară. Căci. la adăpostul secretului, delaţiunea ia amploare, iar Inchiziţia o încurajează intens, de fapt ca pe o operă sfântă, chiar creatoare de indulgenţă, aşa cum afirmă cu uşurinţă Eymerich, garanţia mântuirii eterne! i: i Toţi delatorii sunt acceptaţi, fie că sunt ei înşişi eretici, excomunicaţi, infami, criminali sau sperjuri. Este respinsă" numai mărturia duşmanului de

moarte al acuzatului. cel pe care spaniolul îl numeşte „duşman capital”.

În ceea ce priveşte secretul a existat o concordanţă între teorie şi practică. Printre cele 49 de întrebări care constituiau interogatoriul din vizitele ele inspecţie făcute inchizitorilor era şi una, cu numărul şase, referitoare la respectarea secretului. Lectura integrală a patru procese verbale întocmite în urma vizitelor (Cordoba 1577 şi 1597, Sevilla 1611 şi 1628) ne-a convins că vizitatorul inchizitorial controla cu foarte multă grijă respectarea secretului. Şi în procesele ale căror piese le-am – citit regula secretului a funcţionat perfect. Cel puţin în aparenţă. Atunci când judecătorii. citeau acuzaţilor mărturiile depuse împotriva lor, ei om iţeau nu numai identitatea martorilor, ci şi elementele care ar fi permis să fie recunoscuţi, iată. bunăoară, procesul frigamulu-i Martin de Escribano, desfăşurat la Valencia între 1658 şi 1660. Sfântul Oficiu a adunat 23 de mărturii împotriva lui. Când, la 23 februarie 1680, au „făcut publice” mărturiile, judecătorii s-au mulţumit să numeroteze mărturiile şi să le citească astfel acuzatului, furnizându-i ca singură precizare data depoziţiei.

Să ne imaginăm acum drama unui acuzat absolut obişnuit. Nu este vorba de un eretic fervent, de un om cu o gândire originală care cunoaşte perfect motivele arestării sale; nici de un kabbalist cultivat, care se poate teme de denunţuri din partea apropiaţilor săi; şi nici de un bigam care şi-a schimbat numele şi căruia nu-i este greu să ştie de ce a fost acuzat. Este mai curând vorba despre un om şters, care în momente de furie a blestemat sau care a vorbit frumos despre păcatul trupesc, care a riscat într-o zi să afirme că statutul celor căsătoriţi este mai presus decât cel al călugărilor. Sau despre o femeie analfabetă care într-o zi a îndrăznit să vină la o vrăjitoare şi să-i ceară un elixir

al dragostei; sau despre o femeie în vârstă, de o evlavie mistuitoare, obsedată de angoasa mântuirii, care a adunat în jurul ei alte femei ca să se roage şi să mediteze pentru o apropiere mai directă de creatorul lor. Pentru aceşti bărbaţi şi femei arestarea de către oamenii Sfântului Oficiu a însemnat deja o lovitură de trăsnet. Şi iată că apar în faţa necruţătorului tribunal după o detenţie de mai multe zile sau de mai multe luni, dacă a fost necesar să fie audiaţi martori veniţi de departe ori pentru moment absenţi. Ei au fost izolaţi de lumea exterioară, fără veşti de la familie, pradă propriei groaze şi imaginaţii. Şi iată-i, în cadrul sobru al tribunalului. Li se cere mai întâi să depună jurământ, să jure că vor păstra secretul anchetei, să promită că vor spune adevărul. Sunt întrebaţi despre starea lor civilă, meserie, dacă, din întâmplare, nu au rude arestate şi reconciliate de Sfântul Oficiu. Li se pun întrebări în legătură cu practica lor religioasă, cu nivelul lor de instruire religioasă. În sfârşit, procurorul îi întreabă pe acuzaţi clacă bănuiesc motivul pentru care au fost aduşi în faţa Sfântului Oficiu. Ei pot foarte bine să nu-l cunoască ex: act, să se întrebe ei înşişi. Într-un moment când propria credinţă putea fi trăită ca o pasiune, care creştin nu-l contrazicea pe interlocutorul său atunci când venea vorba despre un articol al dogmei, despre izbăvirea păcatelor, despre purgatoriu, despre puterea papei? Cine putea să pretindă că nu a pronunţat niciodată o frază greşită? Aşa că acuzatul putea foarte bine să destăinuie tribunalului lucruri intime despre care judecătorii nu bănuiau nimic.

Din acest moment interogatoriul îl încolţea pe acuzat, îl” opunea lui însuşi, îi răstălmăcea cuvintele şi îi smulgea noi mărturisiri. În acest sens, secretul funcţiona ca un angrenaj. Iar Luis Sala-Molins avea dreptate când afirma că existau puţine şanse „de a ieşi nevătămat dintr-un tribunal inchizitorial”. Reluări} eşantioanele noastre şi

admitem că ies nevătămaţi din această aventură toţi cei ale căror procese au fost suspendate, ceea ce presupunea eliberarea imediată şi restituirea bunurilor lor, dacă acestea fuseseră puse sub sechestru; şi toţi cei care au fost absolviţi, ceea ce însemna redobândirea tuturor onorurilor.

Valencia între 1478 şi 1530: 12 absolviri din 1 862 sentinţe cunoscute, un procent derizoriu de O, 65%! García Cârcel nu citează, însă, nicio suspendare de proces, ceea ce pare greu de crezut. Este posibil ca o bună parte din cele 357 de cauze ale căror concluzii nu le cunoaştem să se fi încheiat cu suspendarea. E doar o ipoteză. Granada 1573 – 1577: 22 absolviri sau suspendări din 286 de cauze judecate, adică 7, 69%. Llerena 1589 – 1592: 55 absolviri şi suspendări din 259 de sentinţe, adică 21, 23% – cel mai bun procentaj pe care-l cunoaştem. Sevilla 1606 – 1612: 48 absolviri şi suspendări din 206, adică 23, 30%, cea mai înaltă cotă. Valladolid 1622 – 1626: 18 absolviri şi suspendări din 78 de cauze judecate, adică 23, 07%». Iată şi autodafeul din 1593 de la Zaragoza: 29 de suspendări şi absolviri din 139 de cauze, adică 20, 86%.

Poate că acest mănunchi de exemple este prea firav. Dar, dacă obţinem unele confirmări, am putea admite că după 1570 numai 20% din acuzaţi reuşesc să scape fără mari daune. Înainte de această dată – şi mai puţini. Bineînţeles, anumite pedepse erau uşoare – o admonestare, uneori însoţită de amendă. Ea era totuşi o condamnare şi prejudicia grav reputaţia acuzatului.

Desigur – şi aceasta putea fi o şansă pentru acuzaţi –, regula secretului era încălcată sau eludată mai des decât se crede. Inspecţia din 1577 la Cordoba dezvăluie, de pildă, că inchizitorul Gaşca le-a permis la doi deţinuţi să primească alimente de la familiile lor, precum şi scrisori. Aceeaşi inspecţie arată că spălătoresele comunicau cu deţinuţii traversând o curte interioară; se descoperă că o

deţinută a născut în închisoare după o detenţie atât de lungă.

Încât copilul nu ar fi putut fi conceput decât în închisoare, ceea ce, oricum, presupunea un minimum de comunicare! Intendentul Inchiziţiei, Pedrosa. pe care îl vom regăsi pe banca acuzaţilor, era, fără îndoială, tatăl şi, probabil, tot el era cel care a înlesnit legăturile deţinuţilor cu exteriorul Dar cazul din Cordoba nu este deloc o excepţie. Vizita din 1611 la Sevilla stabileşte că inchizitorul Alonso de Hoces a încălcat el însuşi secretul anchetei cel puţin de patru ori. La Llerena, în anii 15 âs9 – 1590, Juan Duran Medina, gardianul închisorii „secrete”, a fost cel care a înlesnit legăturile deţinuţilor cu exteriorul, întreţinând relaţii de prietenie cu unii dintre ei. O dată a mers atât de departe încât a lăsat deschisă din neatenţie (!) uşa unei celule, permiţând astfel fuga unui deţinut.

Pe de altă parte, relatările puteau fi atât de precise încât reîmprospătau memoria acuzaţilor, permiţându-le să-i identifice pe cer care i-au denunţat. Nu le rămânea decât să aducă dovada că pe aceşti martori nu se poate conta, deoarece erau duşmani de moarte ai lor. Trebuie relevat că Inchiziţia admitea o definiţie largă a duşmanului „capital”. S-o ascultăm pe „preafericita” Juana Bautista în faţa tribunalului din Toledo în 1636: „martorii despre, care am luat cunoştinţă (este vorba de mărturii) nu sunt demni de încredere şi de credit, deoarece spun lucruri de necrezut, nu-şi justifică spusele şi vorbesc după ureche, iar opiniile lor sunt lipsite de temei. Căci sus-numiţii martori sunt «duşmanii mei” capitali» şi pentru a-şi potoli nedreapta lor mânie şi a mă dezonora au depus mărturie. Cel care-mi inspiră cea mai mare teamă şi neîncredere, cel pe care-l acuz ca duşman capital este Luis Gomez, deoarece el a susţinut că am avut o fiică în timp ce eu sunt fecioară şi în această privinţă am avut foarte multe certuri (…), şi

Micaela Tribino este duşmanca mea capitală, pentru că a vrut să mă facă să părăsesc camera pe care o ocupam în casă…” K

Motivul invocat pentru a respinge mărturia Micaelei este neconvingător. De fapt, erau suficiente două sau trei certuri în public, bine susţinute de câteva înjurături, atestate de martorii apărării, pentru ca recuzările să fie admise. Lectura procedurilor ne dezvăluie nenumărate cazuri de identificare a martorilor de către acuzaţi, cazuri frecvente de recuzări acceptate de Sfântul Oficiu. De altfel, Pena recunoştea: „cazurile de duşmănie de moarte sunt numeroase şi variate”. Deci, secretul putea fi dejucat.

Recuzarea putea să îmbunătăţească soarta acuzatului fără să-l salveze, deoarece Inchiziţia admitea că două mărturii care concordă sunt suficiente pentru a întemeia o convingere, clacă nu pentru a justifica o condamnare. În plus, tribunalul, chiar dacă accepta cu destulă uşurinţă recuzările, cultiva incitarea la denunţ şi nu-i persecuta pe martorii mincinoşi, deşi trebuia s-o facă. Întrebarea numărul 14 a interogatoriului din vizitele de inspecţie se referea la căutarea de posibili martori mincinoşi, dar acest lucru nu pare să-l fi preocupat în mod deosebit pe vizitator. Atunci când în 1627 s-a dovedit destul de repede că martorii acuzării împotriva „preafericitei” Jeronima de Noriega sunt sperjuri şi rău intenţionaţi, iar procesul suspendat, ei nu au fost persecutaţi pentru denunţurile calomnioase. Această atitudine dovedeşte cât de mult ţinea Sfântul Oficiu să conserve suportul mărturiilor secrete care-i alimentau activitatea.

EXPLICAŢII CORECTE: MEMORIA STIGMATULUI

Protestul opiniei publice spaniole împotriva dreptului inchizitorial la începutul secolului al XVI-lea era determinat şi de insolitul blam care-i afecta şi pe copiii condamnaţilor Sfântului Oficiu. Iată cum evocă Juan de

Mariana acest protest: „Ceea ce li se părea cel mai ciudat era faptul că copiii trebuiau să plătească pentru delictele părinţilor”. Proiectul de ordonanţă imperială pregătit de Jean le Sauvage prevedea, de altfel, retragerea sanbeniios, acele tunici ale stigmatului care trebuiau să fie expuse în bisericile din localităţile unde domiciliau condamnaţii pentru a perpetua memoria stigmatizării lor.

Se ştie că acest protest a fost reprimai de voinţa regala şi nu există niciun dubiu că una dintre cele mai profunde explicaţii ale fricii pe care o inspira Sfântul Oficiu era reputaţia infamantă care marca o întreagă familie după condamnarea gravă a unuia dintre membrii ei.

Inchiziţia dispunea de trei mijloace pentru a stigmatiza un bărbat sau o. femeie. Cel mai puţin grav era penitenţa publică, deoarece era o chestiune de moment şi putea să se şteargă cu timpul: o parte din condamnaţi trebuiau să apară în procesiunea penitenţilor în timpul unuia dintre marile autodafeuri ce aveau loc anual sau o dată la doi-trei ani în fiecare din oraşele unde exista un tribunal. În cursul ceremoniei, condamnaţii îşi abjurau greşelile de levi (caz de bănuială uşoară) sau de vehemenţi (caz de bănuială gravă) şi dacă se căiau erau „reconciliaţi” public. Persoanele care fuseseră condamnate doar pentru blasfemie sau delicte de moravuri erau expuse pe jumătate goale spre batjocura publică şi primeau, tot în public, o sută până la două sute lovituri de bici. Numai în cazul în care un penitent se denunţa spontan pentru o greşeală rămasă secretă el era scutit de penitenţă publică, potrivit regulii: „Pentru o greşeală secretă o penitenţă secretă”.

Celelalte două pedepse erau mult mai grave, deoarece dăinuiau în timp şi continuau să afecteze două sau trei generaţii. Astfel, condamnaţii puteau fi obligaţi să poarte sanbenito, o tunică de culoare galbenă (neagră în cazul unei condamnări la moarte) cu o cruce roşie pe ea.

Dacă era vorba de simpli blasfematori, bunăoară, portul sanbenito nu era obligatoriu decât în timpul ceremoniei. Dar dacă era vorba de condamnaţi pentru erezie şi „reconciliaţi" ei trebuiau să poarte sanbenito câţiva ani sau chiar toată viaţa. Era o măsură atât de dură încât a provocat o rezistenţă înverşunată, şi, în cele din urmă, s-a stabilit expunerea acestor veşminte în – bisericile parohiale sau în catedrale după ce ele au fost purtate un timp. Sfântul Oficiu a acceptat această concesie, dar a vegheat ca sanbenitos să fie expuse întotdeauna la vedere, iar numele condamnaţilor să fie brodate lizibil pe ele (Instrucţiunile din 1561). Astfel, în timpul turneului său în 1577, vizitatorul Inchiziţiei din Cordoba a constatat că multe din numele înscrise pe tunici nu erau lizibile, deoarece sanbenitos fuseseră plasate în chilia catedralei, sub burlanele de scurgere a apei, şi a cerut să se facă imediat ordine. În timpul vizitei în 1573 făcute pe teritoriul aflat sub jurisdicţia sa inchizitorul din Granada, Diego Mesia de Lasarte, a verificat atent starea sanbenitos expuse în bisericile din oraşele prin care a trecut. El a constatat cu satisfacţie că ele se aflau în stare bună şi în locuri potrivite la Huesca şi Baza. Dimpotrivă, la Guadix, a ordonat să fie puse din nou la loc câteva sanbenitos care lipseau. Doi ani mai târziu, inchizitorul Mogrovejo recomanda paracliserilor să cureţe periodic aceste sanbenitos.

Indubitabil, multe reputaţii îndoielnice în materie de credinţă au fost perpetuate prin acest mijloc. Se ştia că X sau Y avea un sanbenito într-o biserică chiar dacă avuseseră grijă să-şi schimbe domiciliul. Aflăm, bunăoară, că unul dintre bărbaţii arestaţi la Granada în 1573 sau 1574 avea un sanbenito la Cordoba. Alt exemplu: o familie bogată de conversos din Jaén, familia Herrera, şi-a procurat documente false care atestau o descendenţă

imaculată. Dar, nenorocire! Un foarte vechi martor denunţă existenţa unui sanbenito purtat cândva de un bunic „reconciliat” de Sfântul Oficiu şi expus întrr-una din bisericile oraşului.

Inchiziţia a recurs foarte mult la această pedeapsă, pe timp limitat sau pe viaţă. Ea era aplicată întotdeauna ereticilor: evrei iudaizanţi, mauri convertiţi, luterani… De pildă, tribunalul din Toledo a condamnat, din 1575 până în 1610, 186 de persoane să poarte sanbenitos şi încă 183 din 1648 până în 1794. Cel din Granada a condamnat la aceeaşi pedeapsă 112 oameni, aproape toţi mauri convetiţi, numai între anii 1573 – 1577. La Sevilla, din contra, din 1606 până în 1612 nu au existat decât 12 condamnaţi la portul acestei ruşinoase tunici. Se înţelege că în numeroase biserici s-au întreprins adevărate expediţii clandestine pentru a face să dispară aceste veşminte ale tenebrelor.

La fel de gravă sau şi mai gravă era inaptitudinea. Urmaşii condamnaţilor la moarte sau chiar ai celor condamnaţi la închisoare pe viaţă după „reconciliere” erau în situaţia de inaptitudine civilă ca şi condamnaţii înşişi. Nu aveau voie să poarte haine de mătase şi bijuterii, arme, să încalece cai şi nici chiar catâri. Lucru şi mai grav – le era barată calea spre practicarea a numeroase profesii, spre realizarea vocaţiei: nu-şi puteau menţine rangul sau exercita funcţii publice. Le era interzisă, cel puţin teoretic, practicarea medicinei, a profesiei de comisionar, de comerciant de stofe, de măcelar. Ei nu puteau merge în Indii.

Inaptitudinea era, evident, îndreptată împotriva descendenţilor evreilor: pedeapsa urmărea să-i excepteze de la o mare parte din activităţile economice şi de la funcţii sociale, domenii în care aveau o mare pondere. Dovadă este faptul că inaptitudinea datează de la instrucţiunile lui

Torquemada din 1484 şi de la decretele Regilor Catolici din 1501, adică dintr-o epocă în care instituţia se ocupa exclusiv de reprimarea kabbalei. Apoi, ea a lovit şi în descendenţii ereticilor de alte categorii.

Atunci când Sfântul Oficiu îi judeca pe inapţii care sfidaseră interdicţiile, în general îi sancţiona cu amenzi substanţiale.

— Se constată că delictul de inaptitudine era p-ezent înainte de toate în jurisdicţiile unde exista un mare număr de conversos, în special Llerena şi Valladolid sau Zaragoza şi Sevilla, dar după 1620. Astfel Marie-José Marc a înregistrat 30 de condamnări pentru inaptitudine din 259 de cauze judecate de tribunalul din Llerena din 1589. până în 1592, adică 11, 58% – un procent remarcabil. Dar toţi condamnaţii erau din Albuquerque, localitate cu o numeroasă comunitate de conversos, lovită foarte dur de Sfântul Oficiu cu 20 de ani în urmă. M.-J. Marc a reconstituit patru familii din Albuquerque în care fiii şi-nepoţii condamnaţilor din 1572 erau consideraţi inapţi şi după 20 de ani: este vorba de familiile Lopez, Rodríguez, Herrera şi Castro. În felul acesta, Inchiziţia contribuia la consolidarea segregaţiei între noii şi vechii creştini şi a prejudecăţilor referitoare, a puritatea sângelui1<!

Cazul lui Cristobal Rodríguez arată ce însemna inaptitudinea pentru oamenii obişnuiţi să ocupe un loc important în ierarhia socială. cest Rodríguez, fiu şi nepot al unor persoane condamnate de Sfântul Oficiu, era, totuşi, în 1590 regiilor permanent şi alferez (comandant de miliţie) în burgul Los Santos unde fusese şi alcade de la Hermană – ad, adică ofiţer de poliţie. Poziţia lui era scandaloasă şi a fost denunţat. În faţa tribunalului a prezentat un înscris în care să arăta că avea dreptul să exercite aceste funcţii. Aflase ele la mama lui că, într-adevăr, fusese conceput după căsătorie, dar dintr-o relaţie de adulter cu un creştin

vechi. Astfel, în ochii judecătorilor şi mai ales ai lumii era mai bine să fii adulterin decât fiul legitim al unui eretic. E posibil ca declaraţia mamei să fi fost o minciună menită să prezerve viitorul social al fiului oi…

EXPLICAŢII CORECTE: SPECTRUL MIZERIEI

Francisco Tomas y Valiente a relatat povestea unui obscur ţesător, Antonio Alarcón, judecat la Toledo în 1635 pentru blasfemie eretică. Alarcón a fost în cele din urmă condamnat la abjurare de levi, o sută de lovituri de bici şi la surghiun din regatul Toledo şi oraşul Madrid pentru o perioadă de şase ani.

Câteva luni maj târziu Alarcón adresa Consiliului Supremei o cerere de graţiere, solicita să fie iertat de surghiun. El argumenta că are soţie şi şase fiice pe care trebuie să le întreţină şi că nu va reuşi dacă este obligat să ia drumul surghiunului. Cererea i-a fost respinsă cu toate că nefericitul Alarcón, ciung şi olog, îşi proferase blasfemiile într-un moment de rătăcire, care, de altfel, nu era primul. Aceasta însemna condamnarea unei familii numeroase la mizerie.

Tomas y Valiente atrage astfel atenţia asupra importanţei economice a surghiunului, şi aceasta pe drept cuvânt. Căci pentru un rentier, un preot sau un călugăr surghiunul nu avea consecinţe grave. Cu totul alta era situaţia unui negustor, prăvăliaş, meseriaş, plugar, a căror activitate profesională şi venituri erau legate de mulţi ani sau, poate, dintotdeauna de acelaşi oraş, de aceeaşi clientelă, de acelaşi pământ.

Surghiunul pe termen limitat sau pe viaţă era pronunţat cu destulă uşurinţă de Sfântul Oficiu pentru delicte minore cum ar fi blasfemie „eretică”, vorbe deşănţate sau piedici în calea acţiunii Inchiziţiei: la Granada între 1573 şi 1577 numai 15 condamnări la surghiun din 286 sentinţe, adică 5, 24%. Dar 32 din 259 de

procese la Llerena, adică 12, 35°”; 32 la Sevilla din 206 cauze, adică 15, 53%; 9 78 la Valladolid, adică 11, 53%. Desigur, surghiunul pe viaţă era foarte rar; frecvent el se limita la 1, 2, 4 ani, chiar la şase luni. Suficient, însă, pentru a lăsa familii modeste prada unor dificultăţi economice insurmontabile.

De altfel, Inchiziţia mânuia arma economică cu o deosebită eficacitate. Inaptitudinea nu constituia numai un mijloc de a prejudicia pe termen lung reputaţia unei familii. Ea permitea şi aplicarea de amenzi contravenienţilor. În afară de aceasta, ea îi îndemna pe inapţi să-şi procure o dispensă, plătind o taxă regelui şi o alta papei; prin dispensă dispăreau interdicţiile aplicate ascendenţilor lor. Cum amenda era mai mult sau mai puţin proporţională cu bogăţia fiecăruia, ea constituia, concomitent, un mijloc de a umple casa de bani a Inchiziţiei şi de a-i sărăci pe descendenţii vechii minorităţi religioase.

Unii autori au afirmat cu uşurinţă că o arestare însemna ipso facto confiscarea bunurilor inculpaţilor. În realitate, era vorba de punerea sub sechestru, care nu afecta cu nimic destinaţia acestor bunuri; García Cârcel afirmă contrariul: „În practică nu există nicio diferenţă între sechestrarea teoretic temporară şi confiscarea definitivă” 17. Putem reproduce numeroase exemple în care bunurile au fost înapoiate efectiv 18. Confiscarea intervenea atunci când acuzatul era condamnat la moarte sau reconciliat, dar niciodată, se pare, când acuzatul era numai constrâns să abjure de levi sau de vehementi. În aceste cazuri, el putea fi amendat. Astfel, la Sevilla din 1606 până în 1612 Sfântul Oficiu a condamnat 158 din 206 persoane la diverse pedepse. Dar numărul de confiscări de bunuri nu se ridica decât la 10, iar cel al amenailor era foarte scăzut – numai 5.

Dacă studiem cu atenţie confiscările de bunuri şi amenzile (care se mai pot numi şi „capitulări”) observăm că ele i-au afectat mai ales pe conversos, despre care se dovedea că practicau în continuare iudaismul, şi pe maurii care nu se convertiseră cu adevărat. Dorinţa de a slăbi din punct de vedere economic minorităţile religioase în folosul vechi – lor creştini este cel puţin tot atât de evidentă ca şi nevoia Inchiziţiei de a-şi procura bani. De ce la Valencia Sfântul Oficiu i-a împovărat pe penitenţi cu „capitulări” (de exemplu, 22 în 1487, reprezentând 16.000 de scuzi valencieni) şi a amplificat confiscările? Pentru că victimele lui sunt conversos? 91.6” „dintre acuzaţi! De ce la Granada, din 1573 până în 1577, numărul confiscărilor a fost foarte ridicat: 107 din 286 cauze judecate? Deoarece prada era alcătuită mai ales din moriscos supuşi la amenzi variabile. Cum se repartizează cele 47 de amenzi date de tribunalul din Llerena între 1589 şi 1592, într-o perioadă în care evreii iudaizanţi, hăituiţi de peste douăzeci de ani, erau, de o mare discreţie? 28, adică 60%, erau inapţi, toţi descendenţi ai conversos şi 4 ma” un convertiţi.

A.tund când după 1640, apoi din 1721 până în 1725, s-a dezlănţuit din nou represiunea împotriva kabbaliştilor, în general portughezi, confiscările de bunuri au fost la mare preţ, aducând adesea adevărate averi. Astfel dosarul nr. 2067 al secţiei Inquisición de la Archivo Historico National conţine 101 inventare de bunuri confiscate de Sfântul Oficiu din Sevilla, aparţinând în majoritate unor negustori instalaţi acolo sau la Osuna. Unele dintre aceste inventare indică valori considerabile. Henry Kamen a avut dreptate insistând pe drept cuvânt asupra sumelor enorme smulse de Inchiziţie de la bancherii portughezi chiar înainte de căderea lui Olivares: 300.000 de ducaţi vărsaţi de Manuel Fernandez Pinto în 1636! 250.000. de ducaţi luaţi de la

Diego de Saravia în 1641! 100.000 de ducaţi de la Pasarino în 1646!

Aşadar, Inchiziţia nu se mulţumea numai să pedepsească. Ea a creat o memorie a ruşinii; „ea lua bunurile; ea distrugea onoarea”.

PUTEREA EXEMPLELOR

O lovitură de trăsnet a zguduit Spania catolică în 1559. Bartolomé de Carranza, arhiepiscop de Toledo, dominican celebru care reprezentase în două rânduri ţara sa la Conciliul din Trent, a fost arestat de Sfântul Oficiu pentru afirmaţii considerate eretice de unii teologi din acelaşi ordin, ca de pildă Melchor Cano, afirmaţii pe care ei le-ar fi decelat în Comentariile asupra catehismului creştin ale arhiepiscopului. Cu câteva luni înainte, papa Paul al IV-lea autorizase Inchiziţia să întreprindă, în mod excepţional, timp de doi ani, acţiuni împotriva episcopilor care depindeau numai de papă, cu condiţia ca ei să fie judecaţi la Roma. Tocmai în baza acestei autorizaţii a putut fi arestat Carranza. În ciuda faptului că a fost permanent reclamat de Roma, în special de o delegaţie în 1565, el a rămas în închisoare în Spania fără să fi fost transferat.

Bineînţeles, nu era pentru prima oară când Inchiziţia se atingea de o personalitate atât de celebră, în ciuda precauţiunilor recomandate de manuale când era vorba de puternicii acestei lumi. Până acum lovise în numeroşi clerici cu renume şi nobili. E adevărat, la Valencia şi înainte de 1530 numai patru nobili şi 27 de ecleziaşti au fost judecaţi, ceea ce reprezintă un procent mic; dar el corespunde unei epoci în care tribunalul se ocupa aproape exclusiv de mozaicii ostentativi. Când domeniul jurisdicţional al instituţiei s-a extins, persoane sus-puse au căzut şi ele mai des în plasa Sfântului Oficiu.

Înainte de 1559 se semnalaseră câteva cazuri: cazul secretarului unui arhiepiscop din Toledo, un distins adept

al lui Erasmus, Juan de Vergara, încă în 1533; apoi cel al abatelui benedictin Alonso de Virues, predicatorul împăratului; al umanistului Diego de Uceda, al profesorului., din Alcalá, Mateo Pascual. Tot în 1559, marile autodafeuri de la Valladolid şi Sevilla au constituit exemple teribile, deoarece savanţi ca Augustin de Cazalla la Valladolid, Constantino Ponce de la Fuente şi Juan Gil Egidio la

Sevilla au fost executaţi în persoană (Cazalla) sau în efigie; în timpul acestor autodafeuri, alte persoane suspuse au fost reconciliate şi condamnate la închisoare pe viaţă: bunăoară, don Pedro Sarmiento şi don Luis de Rojas, fiul şi nepotul marchizului de Poza; don Juan de Ulloa, cavaler şi comandor de Santiago; doña Maria de Rojas, călu – găriţă la mănăstirea Santa Catarina din Siena şi fiica marchizei de Alcanizes; doña Mencia de Figueroa, doamnă de onoare a reginei, şi mulţi alţi reprezentanţi ai nobilimii.

Ulterior, Inchiziţia a continuat să dea exemple spectaculoase: în 1572, de pildă, a deschis un proces împotriva a trei renumiţi profesori de la Salamanca, printre care unul dintre cei mai renumiţi mistici spanioli, Luis de Leon. În 1593, a procedat la fel cu un alt ilustru profesor, Francisco Sanchez el Brocense. În secolul al XVII-lea, Inchiziţia a atacat chiar şi personalităţi cu foarte mare popularitate, cum ar fi maica Luisa de Carrion care a generat un adevvă vat cult şi care, în 1634, a fost urmărită pentru impostură şi vrăjitorie. Începând din 1650, s-a ocupat de evreii portughezi bogaţi. În secolul al XVIII-lea, pentru a distruge prestigiul de care se bucurau ideile noi, Inchiziţia a reuşit, în ciuda scăderii influenţei ei, să-i atace pe reprezentanţii cei mai de seamă ai spiritului Luminilor, chiar când aceştia erau miniştri. Aşa s-a întâmplat cu Macanaz, sub Filip al V-lea, sau cu Pablo de Olavide, victima ultimului mare proces al Inchiziţiei, deschis în

1776, în urma căruia cariera lui politică a fost distrusă.

Din aceste exemple putem trage concluzia că Sfântul Oficiu nu a ţinut deloc seama de privilegiile decurgând din origine sau statutul social şi că clericii au fost în mod deosebit vizaţi: la Llerena, în anii 1589 – 1592, din 259 de persoane judecate 65 erau clerici, adică un procent foarte ridicat – 25, 30. Exemplele celebre nu sunt, deci, izolate.

Dar poate şi mai mult Inchiziţia a ştiut să folosească exemplar pedeapsa şi să marcheze pentru totdeauna imaginaţia populară. Evocând schimbările suferite de „arta de a pedepsi ” şi instituirea practicii „îndulcirii” pedepselor, Mi chel Foucauât scria: „În cazul supliciului corporal teroarea era suportul exemplului: frica fizică, groaza colectivă, imagini care trebuiau să se imprime în memoria spectatorului (...). Acum, suportul exemplului este lecţia, discursul, semnul descifrabil, regia şi cadrul...”. Inchiziţia a reuşit, însă, foarte curând şi foarte bine să asocieze cele două demonstraţii, aceea a supliciului şi aceea a semnelor şi discursului. Un autodafe era, înainte de luate, o ceremonie religioasă cu mare fast, un „act de credinţă” public, căruia regii şi Curţile lor i-au împrumutat charisma prezenţei v lor în ocaziile cele mai faimoase (de pildă, autodafeurile de la Valladolid din 1559 şi 1561); chiar şi Bourbonii, după ce au – încercat să le ocolească, au asistat la autodafeuri.

Martori de tot felul: religioşi, călători, au descris adesea autodafeurile desfăşurate, cu sutele în secolele XVI şi XVII, deoarece 111 fiecare din cele 3 4 tribunale existente au avut loc autodafeuri în fiecare an saucel puţin la doi. trei sau patru ani. O interminabilă procesiune, la care participau autorităţile civile şi religioase (bunăoară, personalul judecătoriilor din Granada şi Valladolid, los corregiclores, consiliile de canonici ai catedralelor, călugări din unele mănăstiri), traversa oraşul îndreptându-

se spre o mare piaţă unde era ridicat eşafodul: acolo avea loc predica, tot acolo penitenţii îşi abjurau erorile, ereticii căiţi erau „reconciliaţi „în mod solemn în prezenţa unei mulţimi, adesea imense, care participa efectiv la ceremonie rugându-se, cântând sau plângând. Scenariul era impresionant: zgomotul tobelor şi al trompetelor, îmbrăcămintea penitenţilor care purtau semnele stigmatului după un cod familiar iniţiaţilor; bonetă, căluş, glugă, coardă, sanbenitos dev diferite culori; şiruri jucăuşe de flăcări mici de luminări, efigii ale celor condamnaţi în contumacie sau măşti adesea cu grimase, sicrie în care erau duşi condamnaţii decedaţi prematur; teatru al „ierarhiilor pământeşti şi spirituale, mărturisiri şi căinţe, obstinaţia diabolică a damnaţilor… Cine putea să reziste forţei de sugestie a unui asemenea spectacol în care sunetele şi mirosurile" tulburau, simţurile?

Urmau supliciile care mobilizau alţi actori şi se desfăşurau pe alte scene. Simpla biciuire a blasfematorilor sau a desfrânaţilor şi mulţimea care uneori îşi bătea joc, glumea pe seama victimelor. Cazurile mai rare, dar terifiante, ca arderea pe rug, flăcările focului ce mistuiau efigiile şi corpurile celor căzuţi din nou în păcatul ereziei şi ale ereticilor impenitenţi, uneori răsucindu-se în ultimele convulsii ale vieţii.

— Călarisma – noţiune greacă, având în creştinism sensul de har sau graţie divină, adică de înzestrare a unui credincios ori. a unui grup cu însuşiri speciale, de către Sfântul Duh. (V.K.)

Note:

1. Toate citatele precedente au fost extrase din excepţionala lucrare a lui Michel Foucauât: Surveiller et punir, Paris, Gallimard, 1975. Trebuite să recurgem şi la interesanta ediţie a Manualului inchizitorilor cu o introducere, traducere şi note de Louis Sala-Molins, Paris,

Mouton, 1973.

2. Juan Antonio Llorente. Titlul exact este Memoria critica sobre cual ha sido la opinion nacionál de España acerea del tribunal de la Inquisición. Mai multe ediţii recente sub titlul: La Inquisición y Jos españoles.

3. Ricardo García Cârcel. Op. cit., p. 184 – 185.

4. Francisco Tomas y Valiente în Historia 16, Numero especial. La Inquisición, decembrie 1976, p. 19 – 36.

5. A.H.N., Inquisición, Sevilla, Leg. 2075.

6. Michel Foucauât. Op. cit., p. 36.

7. Op. cit., p. 36 – 37.

8. Vezi capitolul X consacrat acestei probleme.

9. Manualul inchizitorilor, op. cit., p. 178 sq.

10. Op. cit. p. 42.

11. Michel Foucauât. Op. cit., p. 39.

12. Manualul inchizitorilor, op. cit., p. 134.

13. Ibid.

14. A.H.N., Inquisici în Leg. 1853, Exp. I.

15. Citat de Claire Guilhem. Op. cit.

16. Marile-José Marc. Compbrtaments et mentalites en Extremadure à la fin du XVIe siècle. Teză de doctorat în istorie, exemplar dactilografiat, Toulouse – Le Mirail, 1976.

17. Ricardo García Cârcel. Op. cit., p. 145. Greşeala acestui autor, de altfel bine informat, provine din faptul că înainte de 1530 tribunalul din Valencia i-a persecutat mai) ales pe evreii iudaizanţi ale căror bunuri au fost confiscate efectitv.

18. Relatările de cauze din Sevilla din 1606 până în 1612 A.H.N. Secţia Inquisición, Leg. 2075.

CAPITOLŢIL V

UNIFICAREA RELIGIOASĂ ŞI SOCIALĂ. ÎNĂBUŞIREA MINORITĂŢILOR

OFENSIVA ÎMPOTRIVA EVREILOR ŞI – KABBALIŞTILOR

Anul 1478 a pecetluit pentru totdeauna soarta comunităţii evreieşti din Peninsula Iberică şi, în special, din regatele Castilia şi Aragón. O eră nouă, caracterizată prin suferinţă, teamă, suspiciune şi sărăcie, începe pentru una dintre minorităţile cele mai laborioase şi bogate ale populaţiei spaniole. În Evul mediu, prin numărul şi poziţia lor socială, evreii deţineau un loc privilegiat în societatea castiliană. Ei alcătuiau, în special, o burghezie urbană ce acaparase activităţile comerciale şi financiare; serveau regalitatea în calitate de consilieri, perceptori, administratori ai domeniilor Coroanei; în sfârşit, deţineau în exclusivitate – anumite sectoare ştiinţifice, cum ar fi medicina, probă – a înaltului lor nivel de cultură. Totuşi, majoritatea evreilor ducea o viaţă obscură şi modestă în magherniţele lor de meseriaşi. Toţi aparţineau însă lumii urbane; după spusele lui Andrés Bernaldez, cronicar al Regilor Catolici, evreii erau: „... negustori, misiţi, perceptori, comercianţi, intendenţi ai nobilimii, funcţionari, croitori, cizmari, tăbăcari, ţesători, băcani, colportori, negustori de mătăsuri „fierari, bijutieri; practicau şi alte meserii asemănătoare; niciunul nu a lucrat pământul şi nu a devenit plugar, dulgher sau zidar...” l.

De-a lungul secolelor XI, XII şi XIII a existat o toleranţă reciprocă între cele trei principale comunităţi spaniole: creştină, mozaică şi maură; în fiecare stat, minorităţile dizidente erau bine acceptate, fapt anacronic într-o epocă în care în Europa creştea intoleranţa religioasă. Această coexistenţă se baza în parte pe un echilibru militar şi politic între musulmani şi creştini, echilibru rupt după victoria creştinilor asupra. musulmanilor în bătălia de la Las

Nava» de Tolosa, în 1212. Învingătorul şi-a impus treptat legea. Încă la începutul secolului al XIV-lea, situaţia

politică – s-a degradat în detrimentul evreilor; ea era agravată de evenimente nefaste care făceau ravagii pe atunci în întreaga Europă: „epidemii teribile, foamete, războaie şi crize economice. Trebuia să se găsească un ţap ispăşitor, un chivo expiator io. A fost ales evreul. Atunci au început pogromurile „avant la lettre", al căror prototip a fost episodul din 1391, când la Sevilla au pierii peste 4.000 de persoane. Toate marile oraşe cu dijames (cartiere speciale rezervate evreilor) au fost antrenate în această mişcare. Evreii care au fost cruţaţi au fost obligaţi să primească botezul pentru a scăpa de moarte. Aceşti convertiţi cu forţa şi nu din convingere, al căror număr sporea continuu, au fost consideraţi încă de la început falşi creştini care practicau în secret vechea lor religie. În vocabularul omului de pe stradă au apărut cuvinte noi pentru a-i desemna; marrano, judaisante şi judeoconverso.

Paralel, împotriva evreilor au fost adoptate şi măsuri discriminatorii: un decret clin 1412 le interzicea să poarte veşminte de mătase, arme, să exercite o funcţie publică sau să posede titluri onorifice; acelaşi decret le interzicea practice meserii ca acelea de băcan, dulgher, croitor, măcelar.; îi obliga să se stabilească în locuri rezervate * (ghetouri) şi le anula dreptul de a-şi schimba domiciliul.

Noua clasă de judeoconversos păstra. Însă, poziţia socială dobândită de evrei: ea acapara activităţile financiare şi comerciale, o parte importantă a funcţiilor de răspundere în municipalităţi, exercita medicina şi un număr mare de meserii. De altfel, botezul le-a deschis porţi până atunci închise: funcţii ecleziastice şi la Curte. Convertirile prezentau şi un interes deloc neglijabil: favorizau căsătoriile mixte, între creştini vechi şi noi, ceea ce asigura pătrunderea noilor creştini în rândurile nobilimii din Castilia şi Aragón. O petiţie din 1449 adresată episcopului din Cuenca releva că cele mai nobile familii din

Spania aveau sânge evreiesc. În Aragón, aproape întreaga aristocraţie se afla în această situaţie, bunăoară familia Henriquez din care descindea, după mamă, Ferdinand Catolicul. Pe de altă parte, conversos au întemeiat familii puternice, stârnind nemulţumirea nobilimii care dorea să-şi păstreze privilegiile: don Juan Paeheco. marchiz de Villena şi mare maestru al ordinului de Santiago era descendent al evreului Ruy Capon. Fratele lui, don Pedro Giron, era mare maestru al ordinului de Calatrava şi nepot al arhiepiscopului de Toledo.

Dar exista o problemă esenţială care afecta viaţa religioasă, otrăvind relaţiile dintre conversos şi creştini: judeoconversos continuau să practice în secret sau în public vechile lor ritualuri şi numai puţini dintre ei deveneau creştini sinceri: „Nu găseai printre conversos creştini adevăraţi, lucru bine cunoscut în Spania” 2.

Din primele zile ale domniei lor, în 1474, Regii Catolici au hotărât să extirpeze acest rău. din regat. împotriva evreilor au început să fie aplicate măsuri discriminatorii şi rasiale: în aprilie 1481, evreii din Castilia au primit ordin să se retragă în ghetouri. La sfârşitul anului, un ordin de expulzare parţială a fost dat împotriva populaţiei evreieşti din Andalusia. În 1482, episcopatele din Sevilla şi Cordoba, iar în 1486 diocezele din Zaragoza, Albarracin şi Teruel au exilat pentru totdeauna de pe teritoriul lor comunităţile evreieşti. La 31 martie 1492, 12 ani după instituirea Inchiziţiei, a fost publicat un edict de expulzare prin care evreilor din Spania li se acorda un termen da patru luni pentru a alege între botez şi exil. Potrivit afirmaţiilor lui Domínguez Ortiz, 200.000 – 250.000 de persoana au preferat să fie botezate, în timp ce 150.000 au preferat exilul: i, printre ei şi bancherul Isaac Abrahanel care finanţase cucerirea Granadei.

Astfel, problema converse se punea cu tot mai multă

acuitate, căci ea devenea masca ereziei. Cu toate că ura populară împotriva acestor noi creştini sporea, ci făceau parte integrantă din societatea spaniolă în care jucau un rol important prin puterea lor financiară şi intelectuală. Propaganda antisemită şi anti-cojiversos sprijinită de predicatori, în special de Alonso de Hojeda, stareţ dominicandin Sevilla, o determinase pe Izabela Catolică să instituie un aparat inchizitorial cu 14 ani în urmă. Încă de la instalarea lui, tribunalul Sfântului Oficiu a acţionat operativ. Ca urmare a unei tentative de complot pusă la cale de o persoană importantă, noul creştin Diego de Susan, pentru salvgardarea onoarei şi preponderenţei conversos. (a 6 februarie 1481, la Sevilla, a avut loc primul autodafe. În cursul ceremoniei, şase persoane au urcat pe rug, toţi cetăţeni bogaţi cu funcţii onorifice. Confruntaţi cu acţiunile inchizitoriale, conversos au încercat „să lupte cu desperare. Asasinarea, în noaptea de 15 septembrie 1485, a lui

Pedro Arbues, inchizitorul Zaragozei, nu a fost decât consecinţa deznădejdii de care erau cuprinşi noii creştini. După instalarea Sfântului Oficiu, aceştia trăiau în spaimă şi teroare, incapabili să se revolte făţiş împotriva arbitrarului arestărilor şi creşterii numărului autodafeurilor organizate de tribunalul inchizitorial. Dar asasinarea lui Arbues a fost o greşeală politică gravă comisă de conversos, căci între 1486 şi 1503 inchiziţia aragóneză apus capăt influenţei lor politice şi sociale, prigonindu-i fără încetare. În decursul acestor 16 ani s-au organizat numeroase autodafeuri. Clasa bogată, cultivată şi dominantă din Zaragoza a fost lovită în plin prin condamnarea unui mare număr de persoane, din rândurile ei. Familiile nobile de noi creştini au avut şi ele aceeaşi soartă: 15 membri ai familiei Santangel, care deţinea de peste o jumătate de secol posturicheie în guvernul

aragónez, au fost judecaţi de Sfântul Oficiu; printre ei: Luis, făcut cavaler de Juan al II-lea, şi vărul lui, cel care a finanţat expediţia lui Cristofor Columb. În această perioadă, 68 de persoane au fost arse pe rug, adică 42% din numărul condamnaţilor; în majoritatea cazurilor, ele nu aparţineau lumii meseriaşilor sau agriculturii, ci unor familii bine plasate în ierarhia socială.

La Mallorca, tribunalul a fost necruţător: din 1488 până în 1499, el a pronunţat 347 pedepse capitale fără ca importanta comunitate de conversos din insulă să reacţioneze. În Castilia s-a întâmplat la fel: primii 12 ani ai activităţii Inchiziţiei au fost expresia unui conflict rasial şi de clasă fără seamăn în întreaga istorie a Spaniei. Astfel, numeroşi evrei iudaizanţi au preferat fuga şi exilul: la autodafeul din 10 iunie 1491, la Barcelona, trei persoane au fost arse pe rug şi 126 au fost condamnate în contumacie.

Decretul din 31 martie 1492 nu a rezolvat problema unităţii religioase. Coexistenţa, admisă până în 1506, a catolicismului şi islamismului nu a favorizat o integrare rapidă a diferitelor obiceiuri şi culturi. Dimpotrivă, ea a contribuit la înăsprirea politicii Sfântului Oficiu. Exemplul Valenciei este caracteristic. În urma predicilor sfântului Vincente Ferrer, la începutul secolului al XV-lea, importanta comunitate evreiască de 1.000 de familii se convertise în majoritatea ei, creând o altă problemă de erezie: iudaismul, în prima jumătate a secolului al XV-lea, au existat între 30 şi 40 de procese de erezie, iar în secolul următor mai multe sute de evrei iudaizanţi au fost arşi pe rug.

După moartea lui Torquemada în 1498, noul Inchizitor general, don Diego de Deza, a continuat să aplice aceeaşi politică. Secolul al XVI-lea a debutat tot sub semnul represiunii şi intoleranţei: tribunalul din Valencia a

judecat 15 cazuri în 1496 şi 63 în 1499. Descoperirea sinagogii din casa cuplului Salvador Vives şi Castellana Guoret, unchiul şi mătuşa lui Luis Vives, în ianuarie 1500, a constituit pentru Sfântul Oficiu dovada stării de erezie în care trăiau aceşti conversos. Pentru a le demasca şi mai bine, inchizitorii au întocmit, după mărturiile unor evrei persecutaţi, un registru de obiceiuri şi practici evreieşti şi iudaizante. Evreul recita în mod obişnuit Psalmii lui David; respecta Sabbatul (ziua de odihnă de la sfârşitul săptămânii când se schimbau îmbrăcămintea şi aşternutul, se punea o faţă de masă albă şi nu se aprindea lumina); sărbătoarea Paştilor Mielului (în fiecare an, la 14 martie, pentru a comemora masa care a precedat plecarea din Egipt); respecta, de asemenea, postul Ispăşirii şi al reginei Ester, în luna septembrie, Paştele azimilor şi ierburilor amare; practică anumite ritualuri. În viaţa cotidiană: circumcizia, toaleta copiilor şi a morţilor, pregătirea rituală a cărnii (nervul sciatic şi grăsimea erau scoase). Iudaizantul era mai puţin tradiţionalist şi mai puţin ataşat obiceiurilor vechii lui religii, fără îndoială din lipsă de cărţi; practicile lui erau mai libere.

Ştim că 91, 6% din victimele Inchiziţiei din Valencia înainte de 1530 au fost conversos condamnaţi la diferite pedepse. Familii întregi au fost exterminate, ca, de pildă, cea a lui Luis Vives: nouă dintre rudele lui au fost arse pe rug (părinţii, bunicul din partea mamei, doi unchi mai îndepărtaţi, doi unchi apropiaţi şi doi veri).

Represiunea împotriva noilor creştini a avut o influenţă nefastă asupra mediului intelectual. Valencia era celebră prin activitatea ştiinţifică din domeniul medicinei; ea deţinea acest privilegiu încă din Evul mediu, perioadă în care convieţuirea rasială şi religioasă cu musulmanii îi permisese să asimileze cultura arabă. Crizele din secolul al XIV-lea au creat un dezechilibru economico-social care a

adus prejudicii unităţii culturii iudeo-arabe. În conse-„cinţă, cultura evreilor s-a estompat până la completa dispariţie. Până la sfârşitul secolului al XV-lea, medicii şi chirurgii valencieni au avut o „situaţie socială şi ştiinţifică privilegiată. Diversele reforme făcute în Cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea le-au permis să aibă un cvasimonopol asupra studiilor medicale în Castilia şi Aragón: în 1462 ei au organizat studii reglementare de chirurgie; în 1478, au obţinut permisiunea de a face disecţie pe cadavre; în 1502 s-a creat o secţie de chirurgie în cadrul universităţii. Pe de altă parte, introducerea tiparului în Peninsula Iberică, pentru prima oară la Valencia în 1474, a facilitat o mai bună difuzare a documentelor scrise. Încă din primii ani ai secolului al XVI-lea, tribunalul Sfântului Oficiu a atacat această clasă privilegiată, arestându-l mai întâi pe liderul ei Alcanyc. Considerat conducător al mişcării pentru renovare ştiinţifică la Valencia în a doua jumătate a secolului al XV-lea, el a fost examinator al medicilor timp de mai mulţi ani, profesor la universitate încă de la fondarea acesteia şi a creat, cu mult înainte de înfiinţarea universităţii, o şcoală pentru cei ce doreau să se consacre chirurgiei. Arestarea lui la 9 februarie 1504. Încarcerarea până la 24 noiembrie 1506 (cea mai lungă detenţie a unui deţinut înainte de 1530) şi arderea lui, ca şi a soţiei lui, pe rug au însemnat semnalul de începere al unor represiuni sistematice împotriva cercurilor ştiinţifice Inchiziţia nu-l va condamna numai pe medic, ci şi familia lui: astfel au fost judecaţi 11 membri din familia lui Pedro Tomar, patru din familia lui Ferrer Torrella. Cazul lui Jaume Torres şi al anturajului său este şi mai caracteristic. Jaume Torres, profesor de chirurgie între 1515 şi 1521, făcea parte dintr-o familie de medici: unchiul său, medic la Gândia, arestat de Sfântul Oficiu mai era încă judecat în 1521 5; fiica lui era soţia

unui profesor de la facultatea de medicină, mort de ciumă înainte de a fi arestat. Din 25 de membri ai familiei reprezentând patru generaţii, nouă persoane au fost condamnate de tribunalul inchizitorial G.

Universitatea a fost afectată indirect de activitatea Sfântului Oficiu, căci ea avea doar şapte conversos printre profesorii consideraţi, aproape toţi, vechi creştini. După inventarierea bibliotecii lui Jaume Torres în momentul arestării lui s-a constatat că nivelul cultural al acestei generaţii de medici era foarte ridicat. Ea vehicula idei avansate faţă de epoca respectivă, marcând o ruptură definitivă cu mişcare scolastică susţinută de Inchiziţie.

În 1516, venirea la putere a unui rege tânăr, viitorul Carol Quintul, a repus în cauză activitatea Sfântului Oficiu, dar, aşa cum am văzut, fără succes. 4

ARBORELE GENEALOGIC AL FAMILIE» TORRES

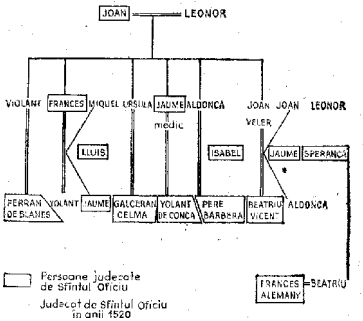

Revolta socială declanşată de germanias 7 a manifestat o opoziţie certă faţă de administraţia regală şi în mod deosebii faţă de fiscalitate. Deşi foarte mulţi răzvrătiţi erau conversos, ei nu s-au ridicat niciodată împotrivă. Inchiziţiei. Cu toate acestea, în timpul răscoalei, Sfântul Oficiu a judecat un mare număr de noi creştini acuzaţi de a fi aţâţat la revoltă. Autodafeul din 14 februarie 1521 condamna 68 de persoane, cel din 19 mai – 50 de persoane, iar cel de la 1 martie 1522 – 37 de persoane.

Mai târziu, tribunalul din Valencia şi-a înteţit

prigoana împotriva tuturor conversos. În ciuda acestui fapt, numărul victimelor a scăzut din cauza exterminării progresive a evreilor şi a autoexilării sau a morţii lor naturale. Treptat, majoritatea urmaşilor s-au integrat voluntar în mase. Datorită originii lor, conversos purtau realmente semnul stigmatului. De la începutul secolului al XVI-lea, s-a dezvoltat. conceptul de limpeza de sangre, adică puritatea sângelui. bază a integrităţii rasiale vechi creştine, apărut.

În urma pătrunderii în toate păturile societăţii a idealurilor cavalereşti: onoarea şi mândria moştenite de la Reconquista. Repercusiunile sociale ale acestei noţiuni au apărut odată cu introducerea progresivă a discriminării rasiale faţă de converse, urât din cauza activităţilor lui comerciale şi financiare şi a originii lui religioase. Criteriul purităţii sângelui devine element de referinţă în societatea spaniolă. Celor cărora nu erau ex puro sanguine procedente li se refuza accesul la universităţi (Salarpanca, Toledo, Valladolid sau Sevilla), la ordine militare (Santiago, Alcantara şi Calatrava), la anumite ordine religioase (dominican, nieronimit, franciscan şi mai târziu iezuit); ei nu puteau să facă parte din personalul inchizitorial, să ocupe slujbe; dar în acest ultim caz interdicţia nu era respectată din motive economice. Încă de la instituirea ei, Inchiziţia a aplicat interdicţia formulată în Instrucţiunile lui Torquemada, publicate la Sevilla în 1484: „... Copiilor şi nepoţilor condamnaţilor li se interzice (de Inchiziţie) să ocupe sau să posede slujbe sau funcţii publice, să primească onoruri, să devină preoţi, să fie judecători, primari, ofiţeri de poliţie, magistraţi, juraţi, administratori, controlori sau inspectori de măsuri şi greutăţi, comercianţi, notari, copişti publici, avocaţi, grefieri, contabili, trezorieri, medici, chirurgi, negustori, perceptori, misiţi, arendaşi, precum şi titulari ai altei

funcţii publice” 8.

SITUAŢIA SOCIALA A EVREILOR IUDAIZANŢI DIN ALBURQUERQUE

COMERŢ B F*

ne 12 2
gustor

ne de animale 1
gusto

ne de postavuri 1
gustor

ne de pânzeturi 1
gustor

ne de mărunţişur 1
gustor i

ne de haine vechi 1
gusto

MESERII a) textile tunzătorî 5 2
dărăcitori. –.4
vopsitori
Note: 2 1
— Meserie practicată de taţii sau soţii) lor.
ţesători 12
croitori 9 6
pălărieri 1 – b) pielărie cizmari 23 7
c) metale fabricanţi de săbii, 1 – fierari – 1
arămari – 1
rotari 1 1
d) mici meserii căruţaşi – 2
catârgii – 2
MEDICINA
medici licenţiaţi – 1
medici bacalaureaţi 1 – medici – 2
farmacişti – 2
DREPT

Jurişti bacalaureaţi ’1 – Jurişti – 1
avocaţi 4 – notari 5 2
FUNCŢII ŞI SLUJBE
a) urban
b) ordine militare – c) Sfântul Oficiu
d) rentieri 2 1
AGRICULTURA
ţărani! – 1
muncitori agricoli – 2 Notă: B: bărbaţi F: femei

Totuşi, sub domnia lui Carol Quintul nu a existat o politică de persecutare sistematică. Reforma din Germania şi pătrunderea ideilor protestante în Spania l-au făcut pe Filip al II-lea, devenit rege în 1556, să reanime activitatea inchizitorială şi un nou val de represiuni s-a abătut asupra tuturor conversos în cea de-a doua jumătate a seco: al XVI-lea. De pildă, în Extremadura, provincie aflai e graniţa cu Portugalia, a avut loc o epurare radicală ini 1560 şi 1570, în mod deosebit la Albuquerque, un i; burg agricol, situat la nord. de Badajos, de care depinde din punct d. e vedere administrativ, la câţiva kilometri e graniţa portugheză, caz ce poate fi luat ca exemplu.

Între 1566 şi 1575, au fost judecate 240 de cauze, dii tre’ care 196 de cazuri de evrei iudaizanţilmportant, comunitate de conversos care trăia aici deţinea un loc sc. 1 cio-economic tipic; ea alcătuia burghezia comercială (postăvari, negustori de mărunţişuri, comercianţi, boiangii ţesători, croitori, cizmari, fabricanţi de săbii, fierari, arma tori, rotari, pălărieri şi negustori de haine vechi); lui în „micilor meserii” (căruţaşi şi catârgii), clasa”. cultivat; (medici, farmacişti, jurişti, avocaţi, notari). Această mic societate reprezenta 26 de fuegos sau familii, respectiv 1 de membri, din care 100 au fost judecaţi de Sfântul Ol iei care a distrus astfel celulele familiale, dar şi sistemul ce I nomic ancestral. În cazul meseriaşului, de exemplu, meş

nu se transmitea din tată în fiu de-a lungul generaţiilj: Acelaşi lucru se întâmpla cu avocatul, proprietar al funcţiei lui plătite şi. ereditare. Foarte puţini au reuşit să scade persecuţiile Inchiziţiei care stigmatizau pentru tot de una oameni şi urmaşi ai acestora fără să ţină seama e rangul lor social. În trei ani, Sfântul Oficiu a extermina una dintre cele mai înalte familii din Badajoz: cea a reg dor-ului Lorenzo Angel, legat prin alianţe matrimoniale e burghezia comercială. Între 1569 şi 1571, au fost judecat şapte persoane: trei au fost arse pe rug (bunicul, Diego Rol în 1569; tatăl, Lorenzo Angel, în 1571; fiul, Diego Ro Angel, în 1571); patru au fost „reconcialiate”: mama în 1570, nora în 1569 şi cele două fiice condamnate la închisoare pe viaţă în 1571, după ce Tşi-au mărturisit greşelile la autodafeul din 1570 JI). În general, Albuquerque a fost mai lovit decât restul Extremadurei. Au existat numai cinci, cazuri de abjurare de levi şi de vehemenţi, 13 persoane au fost arse pe rug, nouă au fost arse în efigie, iar 18 au fost condamnate în contumacie. Reprimarea a continuat fără întrerupere timp de nouă ani (1566 – 1575), creând un mai de suspiciune şi de teroare în rândul. populaţiei ace). orăşel. Comunitatea evreiască iuclaizantă a dispărut, preţul unui dezastru economic determinat de dispari tu

ARBORELE GENEALOGIC AL FAMILIEI ROL ANGEL
DIEGO ROL negusfor
LORENZO ANGEL: regidor 1569 – 157 – 1
1569
I
GRACIA ROLA 1569 – 1570
CĂTĂLINĂ DE TORRES 1569 – 1570 – 1571
BEATRIZ ROL 1569 – 1570 – 1571
DIEGO ROL AN6EL 1569 – 1571
F.0NZAL0 RUIZ primul născuf
JUAN CHAVES DE MQSCOS-O regidoc 1572

MENCIA LOPEZ 1569

N.B. Datele corespund aufodafeurilor la care persoanele au participat.

nor corporaţii, ca aceea a cizmarilor (23 de condamnări). ani mai târziu, Inchiziţia a judecat numai un singur iz de evreu iudaizant.

În 1580, anexarea regatului Portugaliei la Coroana Caslliei a avut o repercusiune nefastă asupra minorităţii iberice de conversos. În momentul edictului din 1492 în Portugalia se afla un mare număr de evrei iudaizanţi fugiţi an Spania şi, graţie unei politici de toleranţă, aceştia au putut să-şi facă o situaţie. Această perioadă de acalmie a luat sfârşit în 1547, atunci când Roma a publicat bula de instituire a unui tribunal al Sfântului Oficiu, autonom, copie a celui din regatul spaniol. Până la anexarea Portugaliei, cele trei tribunale: Lisabona, Evora şi Coimbra, nu au organizat în total decât 34 autodafeuri cu 169 cazuri nnedinţate justiţiei laice şi 1998 penitenţi – o proporţie nis a pentru o ţară cu o importantă comunitate de con – sos, reprezentând o cincime din populaţie. Situaţia s-a<jenimbat în 1580, sub arhiducele Albert de Austria, guvernator şi Mare Inchizitor ai Portugaliei. În acel an, au avut loc 34 autodafeuri cu 222 condamnări la ardere pe rug. În faţa acestui pericol, maranii au încercat să se refugieze în Spania unde situaţia economică le era favorabilă. Noile posesiuni din Americă au creat un comerţ înfloritor şi, chiar dacă legile le interziceau să emigreze în Indii, foarte mulţi conversos s-au instalat în Mexic sau la Lima, unde alcătuiau adesea oligarhia comercială.

Până în 1624, exilaţii portughezi au trăit în linişte graţie sumelor importante vărsate Coroanei, confruntată pe atunci cu mari dificultăţi financiare: în 1601 au obţinut anularea anumitor obstacole puse în calea imigrării, plătind suma de 1 860.000 de ducaţi, iar în 1605 un decret

pontifical le acorda iertarea generală pentru toate erorile comise. Inchiziţia a respectat acest armistiţiu; de exemplu între 1606 şi 1612 la Sevilla, unde comunitatea de marani era numeroasă, tribunalul a judecat foarte puţine cazuri. Nu au existat decât două condamnări cu pedepse uşoare: Geronimo Rodríguez Pardos în vârstă de 21 ani, care, în 1606, s-a autodenunţat. El a fost reconciliat, cu şase luni de instruire religioasă într-o mănăstire, dar şi-a pierdut averea. Şi, în 1612, o femeie care, după ce a mărturisit sub tortură, a fost reconciliată, cu confiscarea bunurilor, a primit doi ani de închisoare, din care unul de recogimiento*, şi şase ani de deportare. Procesul lui Hernan Perez în 1606, acuzat de episcopul din Puerto Rico, s-a încheiat prin achitarea lui şi restituirea bunurilor sechestrate în momentul arestării. În anii 1607, 1608, 1610 şi 1611 inchizitorii nu au judecat niciun converse, urmând politica Spaniei din acea perioadă11. Dar la sfârşitul domniei lui Filip al III-lea, Sfântul Oficiu sesizează pericolul reprezentat de marani, aşa cum o dovedeşte creşterea numărului evreilor iudaizanţi la autodafeuri. La autodafeul din 2 decembrie 1625, de la Cordoba, din 45 de condamnaţi 39 erau de origine portugheză, iar patru au fost arşi pe rug. În anii 1623 – 1624, cazul Enriquez prejudiciază situaţia conversos instalaţi la Valladolid şi în regiune. Acest oraş, capitala regatului între 1601 şi 1606, a fost unul dintre principalele centre de primire a maranilor portughezi. În 1622, medicul iucelui de Alba, Jorge Enriquez, a murit şi, după mărturii anonime, a fost înmormântat după ritualul evreiesc.

Note: „Reculegere în izolare.

— Nota trad.

Prima căsătorie

Jorge Enriquez. medic

— A doua căsătorie Blaaca Gomea

Diego franciscan
Isabel
Violante
Andrés Lopez de Fonseca corregidor
Diego Gomez de Fonseca medic

A urmat arestarea întregii familii, ca şi a prietenilor lui intimi.

Au fost arestaţi pentru iudaism: văduva, doña Blanca Gomez, copiii, don Diego, călugăr franciscan, doña Isabel şi soţul ei, Andrés Lopez de Fonseca, corregidor, care locuiau în Alba de Tormes, doña Violante şi soţul ei Diego Gomez de Fonseca, doctor în Alba de Tormes; doña Ana Rodríguez, văduvă, care locuia în Alba de Tormes, şi Isabel de Paredes au fost acuzate de a fi practicat la înmormântarea defunctului obiceiuri evreieşti. Isabel de Paredes, a cărei legătură de rudenie cu familia Enriquez nu este cunoscută, era suspectată de a se fi ocupat de toaleta mortului. Aceste obiceiuri de igienă, după cât se pare puţin obişnuite în secolul al XVII-lea, erau luate drept ritualuri evreieşti şi denunţate ca atare la diverse procese; o probă de acuzare insuficientă, deoarece cinci persoane au fost absolvite în 162, 4: Isabel ele Paredes, doña Ana Rodríguez, doña Blanca Gomez, Diego Gomez de Fonseca şi don Diego Enriquez. Tribunalul inchizitorial a condamnat numai două persoane: pe Isabel Enriquez şi pe soţul ei, Andrés Lopez de Fonseca, ambii acuzaţi de iudaism. Supusă torturii în capul alienem, ea a declarat că a participat în câteva rânduri la ceremonii evreieşti. El, deşi ocupa un loc important în ierarhia socială ea corregidor, nu a scăpat de judecata Sfântului Oficiu. Mărturisirea unei prime reconcilieri în 1604 şi originea lui portugheză au influenţat foarte mult verdictul inchizitorilor, La 20 de ani după iertarea generală acordată de Roma maranilor, toleranţa faţă de această minoritate

era din nou contestată. Procesul lui Andrés Lopez de Fonseca 12 a avut repercusiuni pe plan local, căci în anii următori Inchiziţia i-a persecutat în special pe conversos de origine portugheză. În 1625, au fost arestate 52 persoane; dintre ele 34 erau născute în Portugalia, iar şase aveau o origine portugheză mai îndepărtată sau legături de rudenie cu judeoconversos portughezi. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi în anul următor, când din 23 de condamnaţi 13 aveau legătură cu această ţară. Ca şi în cazul Enriquez, familiile au împărtăşit aceeaşi soartă: în 1625 şi 1626, au fost arestate 15 familii, adică 34 de persoane – o dovadă a faptului că aparatul inchizitorial din Valladolid dorea să distrugă nucleele kabbaliste. În afară de aceasta, strânsa colaborare a tribunalului din Valladolid cu cele portugheze, în special cu cel din Colmbra, în lupta împotriva emigrării maranilor din Portugalia nu reprezenta altceva decât materializarea politicii represive şi de exterminare aplicată împotriva maranilor prinşi între două focuri.

În 1626, primul grav impas financiar din timpul domniei lui Filip al IV-lea a facilitat integrarea în societatea castiliană a bancherilor portughezi, care luau astfel locul bancherilor genovezi faliţi. În pofida protestelor, primul ministru, contele duce de Olivares, s-a orientat spre finanţele evreilor, mijloc de a reface visteria secătuită a statului. În 1628, sub influenţa contelui duce, Filip al IV-lea a acordat bancherilor portughezi libertatea de a se stabili şi de a face comerţ, măsură ce le-a permis să-şi extindă influenţa asupra principalelor căi de comerţ între Spania şi America. Începând din 1627, în domeniul finanţelor regale apar nume cu rezonanţă portugheză, ca Fernandez Pinto, Núñez Saravia şi Duarte Fernandez. Cu toate acestea, maranii nu au putut să scape de consecinţele originii lor. După războiul victorios al ţării lor împotriva Coroanei Spaniei, în 1640, ei au început să fie

consideraţi de castilieni a cincea coloană. Încă înainte de căderea lui Olivares, în 1643, asupra lor s-a abătut năpasta: în 1636, Inchiziţia i-a intentat un proces bancherului Manuel Fernandez Pinto acuzat de iudaism. În decursul anilor, acesta îi împrumutase lui Filip al IV-lea 100.000 de ducaţi. Tribunalul a reuşit să-i smulgă în timpul procesului enorma sumă de 300.000 ducaţi sub formă de confiscări. Cazul lui Juan Núñez Saravia a fost şi mai caracteristic. El s-a aflat printre cei zece bancheri portughezi care au acordat Coroanei în 1627 un împrumut de 2 159 438 de ducaţi. În 1630, el a fost denunţat ca iudaizant şi protector al evreilor iudaizanţi, dar Sfântul Oficiu nu a luat nicio măsură împotriva lui şi a continuat să adune probe din Franţa şi America, care-l acuzau că ar ajuta material coreligionari din străinătate. Arestarea lui, ea şi cea a fratelui lui, la începutul anului 1632 şi condamnarea la abjurare de vehementţi şi la o amendă de 20.000 de ducaţi la autodafeul de la Toledo din 13 decembrie 1637 i-au distrus reputaţia – numele lui nu va mai figura niciodată pe lista bancherilor în serviciul Coroanei.

…Eforturile depuse de Olivares pentru a-i integra pe marani în societatea spaniolă s-au dovedit zadarnice, şi după căderea lui financiarii portughezi care trăiau în Spania s-au trezit într-o situaţie dificilă: fără patrie şi fără sprijin oficial. Pentru evreii iudaizanţi începea o nouă perioadă de reprimare dirijată de succesorul Inchizitorului general călugărul Antonio de Sotomayor, Arce Reinoso, care a organizat o vânătoare împotriva tuturor celor suspectaţi de iudaism, indiferent că aparţineau înaltei finanţe sau lumii meşteşugarilor. Secolele XVII şi XVIIT au însemnat distrugerea unor familii puternice, ca cele. ale lui Saravia, Montesinos şi Enriquez. Diego de Saravia, rudă cu Juan Saravia, a fost arestat, judecat şi condamnat la

confiscarea a 250.000 de ducaţi de aur în…1.641. În 1646, i-a venit rândul bătrânului bancher Manuel Enriquez. La autodafeul de la Cuenca din.1656 figurează ivlendez Brito-reconciliat odată cu Fernando de Montesinos Tellsz. Primul a fost condamnat la abjurare de vehemenţi, la portul de sanbenito, la expulzare şi la o amendă de 6.000 de ducaţi; cel de al doilea – la aceeaşi pedeapsă, dar la o amendă mai mare: 10.000 de ducaţi. Ambii erau oameni bogaţi şi făceau parte din înalta finanţă. În momentul arestării, Montesinos poseda o avere evaluată la 567 256 ducaţi, din care o parte era blocată la Amsterdam; mobilierul său era apreciat la 10.000 ducaţi. Alarmat de căderea macilor bancheri ai Coroanei, guvernul a încheiat un acord cu Inchiziţia la 7 septembrie 1654, în baza căruia Sfântul Oficiu nu trebuia să se intereseze decât de bunurile personale ale inculpaţilor, lăsând pe seama Consiliului Coroanei sarcina de a se ocupa de sumele investite în contul societăţilor. În felul acesta, se făcea o distincţie între persoana bancherului şi instituţia pe care o conducea. Represiunea nu i-a ocolit nici pe acei conversos care deţineau funcţii publice. Francisco Coello; administrator al impozitelor la Málaga, a apărut la autodafeul din 1654; Diego Gomez de Salazar, administrator al monopolului tutunului în Castilia, a fost reconciliat la autodafeul din Valladolid la 30 octombrie 1664. Puţini au fost cei care au reuşit să scape, cei de pildă Manuel Cortizos de Villasante. Acesta, născut la Valladolid din părinţi portughezi, a ajuns să deţină cele mai înalte demnităţi din regat. Spre sfârşitul vieţii, el era cavaler al ordinului de Calatrava, señor de Arrifana, membru al Consiliului finanţelor şi secretar al Contaduria Mayor de Cuentas (cel mai important serviciu al trezoreriei regale), onoruri pe care le-a obţinut în prima jumătate a secolului al XVII-lea când rigorile limpeza de

sangre erau încă drastic aplicate. La moartea sa, în 1650, s-a aflat că – nu încetase niciodată să practice iudaismul şi că a fost înmormântat după ritualul evreiesic. Rangul social şi strălucirea carierei lui i-au salvat familia de la dezastru. Până la războiul de succesiune, Cortizos-ii au continuat să olupe funcţii înalte în serviciul Coroanei. Dacă recrudescenţa persecuţiilor a afectat marile familii de marani bogaţi, cei mai mulţi conversos de condiţie modestă au suportat în tăcere politica represivă a Inchiziţiei. Un contemporan care trăia la Madrid ne-a lăsat o relatare dramatică despre această perioadă: „Începândi de sâmbăta trecută, Inchiziţia madrilenă a aruncat în închisoare 17 familii portugheze (...). Pe strada Peromostenses s-a construit în grabă o închisoare destul de mare pentru a-i primi pe toţi nenorociţii care cad zilnic în capcană. Unii. afirmă că la Madrid nu există nici un singur portughez, indiferent de clasa din care face parte, care: să nu practice iudaismul" (18 septembrie 1655) ... Luni 13, la miezul nopţii, inchiziţia a arestat 14 comercianţi şi bancheri portughezi, printre care doi negustori de tutun. Aceşti oameni proliferau ca ciupercile" (16 septembrie 1655). „Nu mai există niciun vânzător de tutun la Madrid pe care Inchiziţia să nu-l fi arestat. Acum câteva zile, ea a anestat două familii întregi, părinţi şi copii..." (23 octombrie 1 655) ™. Registrele de confiscări ne confirmă creşterea numărului arestărilor: la Cordoba, de exemplu, în anii 1541 – 1543, suma bunurilor sechestrate se ridica la 10 501] L26 maravedís (28 488 ducaţi), iar un secol mai târziu (1 652 – 1655) suma era de 52 100 1151 1. În această perioadă, numărul cazurilor judecate pentru iudaism se detaşează net; la autodafeul de la Llerena din 23 aprilie 1662, din 88 de persoane prezente 78 au fost condamnate pentru iuţistism cu 71 de reconcilieri, 2 persoane au fost arse pe rug şi 4 în efigie.

Majoritatea celor acuzaţi erau portughezi sau urmaşi ai acestora, care

locuiau în centre mari: Trujillo, Cáceres, Placencia, Mérida, Don Benito, Villanueva de la Serena, Almendralejo şi Valencia de Alcantara unde se ocupau în principal cu comerţul; cei doi condamnaţi la moarte erau negustori15.

Pentru a scăpa de prigoana Sfântului Oficiu, foarte mulţi au ales exilul. În ultimii 20 de ani ai domniei lui Filip al IV-lea, 12.000 de familii s-au expatriat, printre care cea a fraţilor Cardoso, administratori de impozite. Dar numai cei mai bogaţi au putut să se stabilească în străinătate; ei au lăsat în urma lor o situaţie economică dezastruoasă datorată creşterii numărului falimentelor în rândurile negustorilor din Madrid şi alte oraşe. Lipsită de ajutorul financiar al maranilor, Spania a, început să decadă.

Sub domnia lui Carol al II-lea, eliminarea bancherilor portughezi a continuat. Luis Márquez Cardoso, directorul monopolului de stat al tutunului, dintr-o familie bogată care deţinea în societate acelaşi rang ca şi Cortizos-ii, a fost reconciliat împreună cu soţia sa la autodafeul din Toledo în 1669. Francisco Baez Eminente, considerat cel mai mare bancher din Castilia, a fost condamnat în 1691. Dar pentru familia lui se pare că a fost aplicat acordul din 7 septembrie 1654, deoarece fiul lui a continuat să servească Coroana. În 1691, inchiziţia a arestat şi judecat alţi doi bancheri, Simon Ruiz Pesoa şi Francisco del Castillo, originari din Écija. Domniile ultimilor doi habsburgi s-au caracterizat prin eliminarea cercurilor financiare conversos.

Evreii iudaizanţi au continuat să fie principala ţintă a Sfântului Oficiu în întreaga a doua jumătate a secolului al XVII-lea, dar intensitatea hecatombelor a scăzut după 1680. La autodafeul de la Granada din 30 mai 1672 s-au înregistrat 90 de victime din care 79 erau conversos, iar

din aceştia – 57 portughezi. Autodafeul de la Madrid din 30 iunie 1680 a condamnat 104 evrei iudaizanţi din 113 penitenţi, iar 20 de persoane au fost arse pe rug. Arderile pe rug au continuat şi la Mallorca, unde inchizitorii duceau o politică de exterminare sistematică a urmaşilor evreilor: chuetas. Aceştia cunoscuseră o perioadă de persecuţii sub domnia Regilor Catolici. Mai. târziu, o anumită toleranţă a permis tuturor conversos să trăiască liber şi a practice în secret vechea lor. religie. Comunitatea evreilor iudaizanţi fidelă tradiţiilor ancestrale deţinea în mâinile ei meşteşugurile, comerţul şi finanţele din insulele Baleare. În 1675, moartea pe rug a tânărului Alonso Lopez a aprins scânteia, iar doi ani mai târziu a fost decretată arestarea tuturor conversos. În 1678, tribunalul inchizitorial a arestat 237 de persoane suspectate de a fi pus la cale un complot. În primăvara anului 1679, au avut loc la Mallorca cinci autodafeuri la care au fost pronunţate 221 de reconcilieri. Confiscările făcute cu ocazia arestărilor se ridicau la frumoasa sumă de 2.500.000 de ducaţi. Anihilaţi pentru un timp, chnetas au reacţionat zece ani mai târziu printr-o tentativă de complot sub conducerea lui Onofre Cortez şi a lui Rafael Valls. În 1691, în cursul a patru autodafeuri au urcat pe rug 37 de persoane. Până în epoca contemporană, evreii iudaizanţi, abandonaţi tristei lor soarte, au înfruntat cu curaj calamităţile discriminării rasiale care interzicea căsătoriile mixte (nu din cauza legilor, ci datorită obiceiurilor) şi exercitarea oricărei funcţii publice.

Secolul al XVIII-lea a debutat cu schimbarea dinastiei care nu a adus, însă, nicio modificare în practicile religioase şi în mentalitatea indivizilor. Domnia lui Filip al V-lea a cunoscut ultimul val de represiuni în deceniile al treilea şi al patrulea. După cum afirmă Lea, cele 64 de autodafeuri care au avut loc între 1721 şi 1727 au

condamnat peste 824 de evrei, iar pe rug au urcat 100 de victime”, număr mare ce se explică printr-un nou val de portughezi sosiţi în timpul războiului de succesiune. Unul dintre cele mai celebre cazuri a fost acela al doctorului Zapata, medic regal, condamnat pentru iudaism în cursul unui autodafe care a avut loc la Cuenca la 14 februarie 1725. Născut în 1660 la Murcia, din părinţi portughezi, Zapata a practicat iudaismul din fragedă copilărie. A făcut studii strălucite la universităţile. din Valencia şi Alcalá. În anii ultimului deceniu al secolului al XVII-lea, suspectat de iudaizare, el a fost arestat de inchiziţia din Cuenca care, în lipsă de probe suficiente, i-a redat libertatea. Cariera nu i-a fost afectată, deoarece a devenit medicul cardinalilor Portocarrero şi Borja şi a fost admis la Societatea regală din Sevilla. Practicile lui religioase au atras, totuşi, atenţia Sfântului Oficiu. După ce a fost arestat şi torturat, el a fost condamnat la abjurare de vehemenţi, la un an de închisoare, 10 ani de surghiun şi la confiscarea a jumătate din bunuri. Zapata a ocupat un loc important în istoria evreilor, iar urma lăsată de cariera şi scrierile lui în gândirea spaniolă e la fel de importantă. El a combătut dogmatismul care domnea atunci în medicină; opera lui postumă Ocaso de las formas aristotelicas, apărută în 1745. a constituit un atac bine fundamentat împotriva exagerărilor scolasticii şi ale cultului lui Galien, împotriva bazelor medieinei tradiţionale: „În Spania secolului al XVIII-lea…

Orice converso din acele vremuri a cunoscut şi el urgii tot atât de mari ca şi cele trăite de strămoşii lui. Tabelele de confiscări ale tribunalului din Llerena1 fac posibilă urmărirea evoluţiei cronologice a persecuţiilor în secolele XVI, XVII şi XVIII. Cazurile judecate la autodafeurile din 10 iunie 1541 şi 24 iulie 1542 ridică suma confiscărilor la 1 841 260 maravedís, cifră modestă

ce corespunde unei perioade calme de acţiuni antievreieşti sub Carol al V-lea, preocupat, în special, de erezia protestantă. Între 1657 şi 1664, suma confiscărilor bunurilor a 60 de familii a fost de 19 919 743 maravedís; sosirea în număr mare a portughezilor (să ne reamintim că Llerena se află la mai puţin de 200 km de graniţa portugheză) după 1580 şi căderea lui Olivares, protectorul comunităţii conversos., în 1643, explică creşterea sumei. Între 1706. Şi 1727, autodafeurile s-au succedat rapid: 30 noiembrie 1719, 30 noiembrie 1722, 26 iulie 1723, 4 februarie 1725, 26 august 1725 şi 22 iunie 1727, în cursul cărora, între 1721 şi 1725, 40 de persoane au fost condamnate, din care una a urcat pe rug Suma confiscărilor s-a ridicat la 42 021 724 maravedís luaţi de la 29 de victime, o probă a duritătii inchizitoriale faţă de eretici. Între 1728 şi 1740, confiscările de bunuri ale acuzaţilor au adus Inchiziţiei 36 808 289 maravedís. În 1741, 1742.1743 şi 1744 numărul autodafeurilor şi, deci, al cazurilor judecate scade: bunurile confiscate au fost evaluate la 3 072 920 maravedís.

Totuşi, Llerena nu a cunoscut un val de represiune comparabil cu cel ce s-a abătut asupra Madridului, Sevillei, Granadei, Cordobei şi Murei ei între 1720 şi 1725. La Granada, de pildă, din 269 penitenţi 60 de condamnaţi au fost arşi în persoană sau în efigie 19. Oraşele bogate, unde interesele economice şi financiare erau mari, au fost mai afectate decât celelalte.

Către jumătatea secolului al XVIII-lea, comunitatea de cortuersos nu mai constituia o problemă religioasă gravă. Ultimul val de represiuni a provocat declinul şi anihilarea practicilor iudaizante din Spania. La sfârşitul secolului al XVIII-lea procesele împotriva unor conversos erau rare. Ultimul a avut loc la Toledo în 1756. Între 1800 şi 1820 nu au fost consemnate decât 16 cazuri de iudaism

dintre care zece erau străini, iar şase persoane erau acuzate de erezie.

Această diminuare rapidă era consecinţa lipsei de „materie primă” şi a evoluţiei ideilor. Prin reabilitarea chuetas din Mallorca sub domnia lui Carol al III-lea castii icnii făceau un pas spre toleranţă.

Totuşi, influenţa în declin a Sfântului Oficiu s-a făcut simţită până în 1820, iar criteriul limpeza de sangre, încă în vigoare la începutul secolului al XIX-lea, nu a permis integrarea socială şi religioasă a conversos. În 1811, Cortesurile din Cadiz au abolit acest statut care a fost revigorat în 1824 sub domnia lui Ferdinand al II-lea. Totuşi, situaţia politică şi influenţa gândirii europene au făcut să dispară, treptat, dar pentru totdeauna, din Spania legile rasiale: în 1865, nu mai era necesar să probezi limpeza de sangre pentru a ocupa o funcţie publică.

Abolirea aparatului inchizitorial în prima jumătate a secolului al XIX-lea nu a putut să şteargă din memorie cele peste patru secole de persecuţii şi represiuni. Spania contemporană suporta consecinţele actelor ei. Decretul din 1492 adusese un prim prejudiciu evoluţiei regatului Castilia-Aragon. Fuga şi exilul a 150.000 de evrei a distrus echilibrul demografic şi a creat o breşă largă în populaţia spaniolă. Judecând mii de nefericiţi conversos, Sfântul Oficiu stigmatiza o parte din populaţie a cărei dispariţie din societate a creat o gravă problemă: Spania se priva încetul cu încetul de forţele ei dinamice şi bogate. Trei faze de represiune în decursul secolelor XV, XVI, XVII şi XVIII au distrus progresiv lumea meşteşugurilor, comercială şi financiară; primele perioade de funcţionare a tribunalului inchizitorial s-au caracterizat printr-un număr fără precedent de autodafeuri, prin condamnarea, la arderea pe rug a unui mare număr de eretici şi conversos. După venirea maranilor portughezi la sfârşitul secolului al XVI-

lea, Sfântul Oficiu a declanşat o vânătoare susţinută şi exterminatoare împotriva evreilor iudaizanţi, indiferent de poziţia lor socială. Începutul secolului al XVIII-lea a cunoscut ultimul val de persecuţii.

Dacă, la origini, politica inchizitorială susţinută d «Regii Catolici avea o motivaţie realmente religioasă, ea a acţionat apoi după alte criterii sub influenţa urii populare faţă de necreştini şi a factorilor economici. Statutul privind limpeza de sangre, creat în întregime de vechiul creştin, marcat din plin de prestigiul lui militar ca învingător al eretismului maur, a inculcat mentalităţii castiliene conceptul de discriminare rasială şi socială. Spania a cunoscut atunci două categorii de indivizi: omul liber şi omul exclus, prizonier al condiţiei lui. Pentru a scăpa de soarta lui mizerabilă, fără viitor, până la sfârşitul secolului al XV-lea, evreul a preferat în multe cazuri să aleagă botezul. Această soluţie l-a salvat un timp de persecuţiile Inchiziţiei. Cu toate acestea, cultura şi ideologia străvechi rămâneau trainic înrădăcinate în el, căci a continuat să practice în secret riţualurile şi obiceiurile vechii lui religii. De fapt, puţini conversos au devenit creştini sinceri. Fuga şi exilul erau cea de-a doua soluţie pentru a fi liber şi, începând cu secolul al XVI-lea, evreii iudaizanţi au emigrat în Ţările de Jos, Italia şi Anglia.

Cei care au rămas în Spania au fost urmăriţi, prinşi şi condamnaţi. Numărul lor este încă ipotetic. Potrivit documentelor consultate, cazurile referitoare la femei au fost deosebit de numeroase, dat fiind ataşamentul lor faţă. de tradiţiile familiale şi religioase. Fie că aparţineau păturii muncitoare sărace a meşteşugarilor, orij. Înaltei burgheziie bogate, ori clasei cultivate ce evolua în anturajul Curţii, conversos au suportat pasiv, după o puternică rezistenţă iniţială, consecinţele politicii Sfântuha Oficiu care exprima într-o manieră radicală tensiunile şi

pasiunile societăţii spaniole.

OFENSIVA CONTRA MAURILOR CONVERTIŢI (MORISCOS)

Atunci când în 711 arabii şi barbarii conduşi de – Muza Ben Nusayr şi Tarik au pătruns în Spania, peninsula a căzut în mâinile musulmanilor şi a rămas şapte secole sub dominaţia lor, cel puţin parţial. Creştinii repliaţi în munţii din nord au organizat cruciada care a fost, în acelaşi timp, un război de eliberare. Un război îndelungat şi foarte greu, marcat de câteva evenimente de importanţă capitală.: căderea Toledo-ului în 1085 – eliberarea jumătăţii nord a ţării, apoi victoria de Las Navas de Tolosa în 1212. După aceea, timp de peste un secol nu s-a mai produs niciun eveniment major; a urmat, apoi, cucerirea Granadei în 1492 de către Regii Catolici, fapt ce a marcat victoria Reconquistei şi înfrângerea islamului.

Dar populaţia maură, redusă la o minoritate într-o ţară creştină, intrase în istoria Spaniei şi făcea parte integrantă din ea.

După capitularea Granadei, suveranii au acceptat ca maurii să fie consideraţi supuşi liberi ai Coroanei, având dreptul de a-şi exercita cultul. Dar, din iniţiativa lui Hernando de Talavera – primul episcop al Granadei şi, apoi, sub influenţa cardinalului Cisneros a început să fie promovată o politică de evanghelizare. Spre deosebire de predecesorul său, Cisneros a adoptat o atitudine mai fermă, chiar brutală, care a dus la convertiri forţate, dar şi la revolte violente. Revoltele i-au servit drept pretext lui Cisneros pentru a-i obliga pe musulmani să aleagă între botez şi exil. După răscoala maurilor din lanţul Alpujarra din împrejurimile Granadei, Isabela Catolică a publicat în 1502 o ordonanţă care dădea dreptul maurilor din provinciile Castiliei să aleagă între convertire şi exil. Mai târziu, Valencia şi regatul Aragón au avut aceeaşi soartă.

Încetul cu încetul, toţi musulmanii din Spania au fost convertiţi cu forţa şi în 1526 se afirma că în ţară, cel puţin teoretic, nu mai existau musulmani.

Cei care au optat pentru botez au alcătuit noua minoritate cunoscută sub numele de moriscos. Din acest moment Spania catolică se va strădui să-i asimileze. Dar, în ciuda eforturilor depuse în acest sens, problema moriscos nu a fost niciodată rezolvată, iar monarhia a luat în cele din urmă decizia de a-i expulza, acţiune ce s-a desfăşurat la începutul secolului ăl XVII-lea, sub Filip al III-lea, în mai multe etape.

Dar de la căderea Granadei până la expulzare s-a scurs peste un secol, în decursul căruia istoria moriscos s-andus la o rezistenţă înverşunată împotriva asimilării… Comunitatea maură a avut permanent sentimentul că a fost trădată. Prin „Capitulaţiile” de la Granada, Regii Catolici se angajaseră să respecte exercitarea religiei musulmane conform tradiţiei de toleranţă a Evului mediu spaniol. Acest angajament nu a fost respectat şi, în plus, intoleranţa a fost extinsă şi asupra regatului Aragón.

Drama acestor mauri convertiţi (moriscos) consta în faptul că ei erau acuzaţi de a nu fi aderat la o religie care le era străină şi în spiritul căreia nu fuseseră niciodată educaţi. De asemenea, li se reproşa că modul de viaţă şi comportarea lor nu erau compatibile cu cele ale creştinilor. În sufletul lor musulmanii au continuat să respecte în secret islamul şi ritualurile lui, trăind la marginea societăţii.

Obiceiurile pe care toţi moriscos se străduiau să le respecte constant se refereau la prescripţiile alimentare. A nu bea vin, a nu consuma carne de porc era o regulă sfântă stabilită de Mahomed, Profetul. Maurii convertiţi vedeau în respectarea acestui precept o condiţie a mântuârii lor; în acelaşi timp, însă, el constituia un indiciu flagrant al

adeziunii la comunitatea islamică. Aceste practici alimentare aveau pentru ei o asemenea importanţă încât o maură putea, de exemplu, s-o determine prin forţă pe fiica sa să scuipe o bucată de carne de porc pe care tocmai voia s-o înghită. În plus, carnea destinată consumului trebuia să provină de la un animal sacrificat într-un anume fel. Gabriel Madrono a fost surprins pe câmp în timp ce tăia gâtul unui miel după obiceiul islamic. Această faptă îl va duce direct la închisoarea inchizitorială.

În schimb, abţinerea de la vin pare să fi fost mai puţin generală. La Granada, în timpul răscoalei, au fost văzute chiar femei care beau. Diverse decrete regale au încercat să reprime delictul beţiei, după cât se pare foarte răsp îndit la moriscos, ceea ce dovedeşte că ei nu respectau întotdeauna această interdicţie.

Desigur, moriscos au conservat practicile religioase compatibile cu situaţia lor. Astfel, dintre toate ritualurile musulmane, cel al rugăciunii coranice a fost cel mai respectat. Unii l-au practicat chiar şi în închisoare! Rugăciunea sau gala putea fi făcută oriunde: acasă, pe marginea drumului, cel mai adesea în grup „la prieteni; aceasta din urmă era o caracteristică a comunităţii: toate manifestările făceau obiectul unei întruniri familiale sau amicale. La Hornachos, localitate în majoritate maură, comunitatea profita de timpul în care creştinii se aflau la liturghie pentru a se întruni şi a face rugăciuni în grădinile din împrejurimi.

Rugăciunea era rostită de cinci ori în cursul unei zile: în zori, la mijlocul zilei, după-amiază, la apusul soarelui şi la începutul nopţii. Rostită către soare răsare, rugăciunea era însoţită de înclinări şi prosternări: ea conţinea formule de slavă adresate lui Allah şi Profetului său. Moriscos recitau de preferinţă Fatiha, primul capitol din Coran, rugăciune considerată echivalentul lui Pater noster creştin.

îmbrăcau adesea veşminte speciale, dar întotdeauna făceau guadoc-ul, adică abluţiunea rituală care preceda rostirea gala. Musulmanul nu putea face rugăciunea decât după ce se purifica. Guadoc-ul se limita la toaletă anumitor părţi ale corpului, iar apa folosită trebuia să fie curată, fără miros, gust, culoare şi, în plus, să nu fie nici fiartă, nici încălzită la soare. Acest obicei a fost, probabil, strict respectat dacă judecăm după cazul lui García Carrasco care pleca la munca câmpului purtând cu sine o mică cană cu apă de care se servea pentru a face abluţiunea. Oamenilor bolnavi sau celor ce călătoreau în regiuni aride Coranul le permitea să folosească pământ sau nisip. Această măsură de toleranţă nu le era necunoscută maurilor convertiţi, deoarece mai mulţi alfaquis din Hornachos o semnalează.

Se întâmpla ca în alte ocazii ei să-şi spele întreg corpul, ceea ce, desigur, îi şoca pe creştini.

O altă obligaţie rituală a fost constant şi aproape unanim respectată: postul Ramadanului. El dura o lună şi era obligatoriu, cu excepţia bolnavilor şi călătorilor. De la răsăritul la apusul soarelui moriscos nu mâncau nimic şi aşteptau noaptea pentru a se reface.

La sfârşitul Ramadanului, era prima din cele patru mari sărbători, Alagher Asgagher, adică „mica sărbătoare” sau „sărbătoarea ruperii postului”, deoarece încheia Ramadanul. Dura trei zile şi era sărbătoarea milosteniei în care se dădea de pomană celor săraci. Maurii din Granada din epoca nasridă (1232 – 1492) plăteau un tribut de grâu. Leonor Hernandez a fost denunţată că a postit şi că la sfârşitul lunii a privit liana: în plus, soţul ei a plecat în oraş pentru a-i înştiinţa pe prieteni de apropierea acestei sărbători.

A doua sărbătoare era Ahetelquivir sau „marea sărbătoare”, aceea a jertfei oilor: moriscos o numeau Paşte

şi comemorau sacrificiul lui Abraham.

A treia, sau Lalaagora, avea loc la patruzeci de zile după cea de-a doua. Moriscos aduceau, în cea de-a zecea zi a lunii lui Muharram, onoruri Profeţilor şi, printre ei, lui Iisus. Cu acest prilej ei trebuiau să postească şi să se abţină de la păcat.

În sfârşit, după trei luni, avea loc ultima dintre cele patru sărbători, Atheucia, dar despre ea nu deţinem niciun fel de informaţii.

Ei ţineau vinerea şi în această zi obişnuiau să schimbe aşternutul şi lenjeria. Noaptea, rude şi prieteni se adunau pentru a cânta, a dansa şi a mânca mâncarea preferată. În 1538, Juan de Burgos a fost adus în faţa tribunalului din Toledo deoarece organiza la el reuniuni unde se venea „por la noche a tocar y bailar zambras y corner alcuzcus” („noaptea pentru a cânta şi dansa zambra şi a mânca cuşcuş”).

În ce priveşte pelerinajul la Meca, pe care orice credincios este îndemnat de Coran să-l facă cel puţin o dată în viaţă, se pare că moriscos nu l-au efectuat niciodată. Am găsit într-o povestire un singur exemplu: un pelerinaj făcut de un maur aragónez la sfârşitul secolului al XVI-lea sau la începutul secolului al XVII-lea. Din cauza dificultăţilor pe care le presupunea, majoritatea maurilor nu au întreprins un pelerinaj.

Pomana, care era inclusă în cele cinci obligaţii rituale ale islamului, se făcea, în general, aşa cum am văzut, cu ocazia sărbătoririi întreruperii postului sau vinerea. De preferinţă era trimisă joia noaptea, la ora la care sosea sărbătoarea de vineri. Ea era dată săracilor şi văduvelor comunităţii. Ea putea fi în natură: la sfârşitul unei mese la Maria Merino fiecare dintre cei şapte invitaţi au luat cu sine o cană cu făină. Altă dată s-au dat de pomană ulcioare cu ulei.

Marile evenimente, adică naşterile, căsătoriile sau decesele erau celebrate, cât „era posibil, după tradiţiile comunităţii.

Cele mai importante ritualuri la naştere erau fadas, adică închinarea noilor născuţi Celui de sus. Când copilul împlinea şapte zile, el era spălat, i se făceau inscripţii pe frunte şi i se puneau în jurul gâtului amulete cu versete din Coran. Apoi, i se alegea un nume islamic şi, la sfârşit, se sacrifica un animal. Trebuie adăugată circumcizia, care se făcea la început în cea de-a opta zi, dar care a fost progresiv amânată până la cel de-al optulea an.

Ritualul purificării avea loc cu ocazia căsătoriei. Soţia, care purta adesea o bonetă colorată pe cap, era condusă la casa viitorului soţ, al cărei prag îl trecea păşind cu dreptul.

În sfârşit, cu prilejul unui deces se întruneau cei mai apropiaţi pentru a aduce un ultim omagiu dispărutului, în prealabil, mortul era spălat din cap până în picioare şi, apoi, aranjat cu o deosebită grijă: era parfumat cu miresme (de laur, rosma> în sau floare de portocal), îmbrăcat cu o cămaşă cutată sau cu cele mai frumoase veşminte şi acoperit cu un cearşaf nou. El era vegheat într-o cameră luminată numai de lumînări, unde familia se ruga pentru odihna sufletului răposatului. Apoi, corpul neînsufleţit era îngropat în pământ virgin, cu capul spre răsărit, în cimitirul aflat în afara localităţii. Pe mormânt se punea apă, pâine şi struguri stafidiţi.

Trebuie remarcat că moriscos au respectat acest obicei aproape constant, căci, chiar în anii răscoalei de la Granada, ei au imprimat întregul fast acestor ceremonialuri. Fiecare se îngrijea ca aceste ritualuri să fie respectate de ai lui, neezitind să folosească în acest scop şi torţa.

Unii moriscos se comportau numai conform tradiţiilor

lor, dar ne par ciudate unele aspecte ale vieţii lor, anumite practici a căror natură şi finalitate sunt aparent lipsite de sens şi scăpă complet modului nostru de înţelegere. De ce Álvaro Haiti de Perales şi soţia sa nu făceau dragoste decât direct pe pământ sub o învelitoare, din respect, pretindeau ei, pentru legea lui Mahomed?

Alţii se dedau la practici de magie şi vrăjitorie, considerate cu mult mai grave, deoarece presupuneau o intervomţie a diavolului.

Relaţiile pe care moriscos le întreţineau cu creştinii trădau o mare ambiguitate şi o neîncredere reeipiocă. Ei nu puteau duce o viaţă separată de creştini tocmai din cauza structurii habitatului care, fatalmente, îi făcea pe unii să vadă ce se întâmplă în casa celorlalţi.

Cât despre Inchiziţie, ea se bucura de un astfel de prestigiu în ochii creştinilor, încât aceştia nu ezitau să împărtăşească sistematic Sfântului Oficiu bănuielile lor în legătură cu cutare sau cutare individ. Ei mergeau atât de departe, încât denunţau abuziv atitudini sau cuvinte absolut inocente.

Moriscos se distingeau în primul rând prin limba lor: ori vorbeau algaravia, ori se exprimau în castiliană cu multe dificultăţi. Ei mai puteau fi recunoscuţi după un nume, prenume sau’poreclă de origine arabă. În anumite circumstanţe, un morisco nu-şi putea ascunde apartenenţa la secta islamică. Astfel, o femeie este surprinsă într-o curte făcându-şi rugăciunea musulmană; un trecător vede un băiat complet gol ce spală un urcior şi constată că este circumcis.

Deosebirile apăreau mai ales atunci când moriscos erau invitaţi la masă de un vecin, vechi creştin» Mulţi dintre ei nu au putut să-şi ascundă aversiunea faţă de mâncărurile cu carne de porc pe care creştinii le serveau adesea intenţionat pentru a-i forţa să-şi dezvăluie

credinţele intime. Juan Herrador din Alcalá a refuzat să mănânce din farfuriile în care fusese o asemenea mâncare şi să folosească cuţitul cu care fusese tăiat porcul. În schimb, Diego García va accepta cu plăcere invitaţia vecinului său, deoarece ne aflăm în postul Paştilor şi este sigur că gazda sa nu-i va oferi carne de porc.

Este greu, de asemenea, să-ţi controlezi întotdeauna limbajul. De pildă foarte mulţi moriscos pronunţau numele lui Mahomed cu orice prilej. Joana, o sclavă din Málaga, s-a urcat pe un scaun cu o găleată de apă fierbinte: gata, gata să cadă, cere ajutorul Profetului… dar, vai, cu voce tare. Altul, în timpul unei discuţii, pentru a da mai multă greutate cuvintelor sale, spune: „Por la verdad de Mahoma”.

Tocmai din aceste motive relaţiile deveneau dificile într-un cuplu în care bărbatul era morisco, iar nevasta veche creştină, sau în închisoare, într-o celulă colectivă în care imediat se formau două grupuri antagonice. În închisoarea din Cuenca, moriscos scoteau din saltelele găurite paie pe care le împleteau în formă de cruce şi le aruncau la picioarele creştinilor, în timp ce aceştia simţeau o plăcere deosebită să prăjească şi să mănânce ostentativ carne de porc.

Adesea, mânia era un rău sfetnic. Ea genera duritǎţi verbale: moriscos erau adesea provocaţi de creştini, cărora le făcea plăcere să li se adreseze cu „câine de maur”, să-l insulte şi să-l blesteme pe Profet, lucru pe care un morisco nu putea să-l tolereze şi care, de regulă, îl scotea din fire.

Fideli în străfundul sufletelor lor islamului, pe care îl practicau în secret, ei s-au opus, totodată, cu înverşunare asimilării doctrinei catolice şi preceptelor ei. Ei foloseau tot felul de stratageme pentru a anula efectul ceremoniilor de la care nu se puteau sustrage. În 1573, de exemplu, la

Belmonleja, Juan Sierra a spălat cu apă caldă capul

fiului său la întoarcerea de la botez pentru a şterge orice urmă de apă sfinţită sau de uleiuri sfinte. Unii mergeau până acolo încât îşi înlocuiau copilul cu un altul deja botezat.

Se căsătoreau, dacă era posibil, după ritualul musulman. Inchiziţia considera concubinajul un lucru suspect, iar dacă era vorba de moriscos îl considera un refuz de a recunoaşte sacra instituţie a căsătoriei. Dar cunlurile care trăiau în concubinaj erau numeroase: Álvaro Merino din Hornachos îi sfătuia pe verii săi primari, originari din Ronda şi refugiaţi în casa lui, să se căsătorească pentru a scăpa de persecuţiile Inchiziţiei care-i acuza că trăiau împreună.

Moriscos încercau să se sustragă şi de la înmormântări făcute după ritualul creştin sau, pentru a anula efectele acestora, le completau cu ritualuri autentic musulmane. De aceea, la Junta din Madrid din 1587, sub Filip al II-lea, s-a hotărât ca toţi moriscos, fără excepţie, să aibă un mormânt conform canoanelor creştine şi să fie înmormântaţi în acelaşi cimitir ca şi creştinii.

Ei refuzau să meargă la liturghie, iar dacă din întâmplare asistau, adoptau o atitudine lipsită de respect. Foarte mylţi preoţi se plângeau de proasta somportare a „enoriaşilor moriscos”. Unii dintre ei făceau gesturi obscene în momentul culminant al slujbei. Alţii veneau după începerea slujbei şi plecau înainte de încheierea ei. Şi aceasta în ciuda faptului că un alguacil supraveghea biserica. duminica şi în zilele de sărbătoare obligatorii. Erau surprinşi duminică muncind, fără cel mai mic respect pentru ziua Domnului, sau erau găsiţi vinerea sau în zilele postului Paştilor aşezaţi la masă în faţa unui miel fript sau pregătindu-şi o supă cu carne. Primeau în silă sfaturile preoţilor şi se dovedeau incapabili să spună corect rugăciunile.

Părinţii aminau cât mai mult educaţia catolică a copiilor lor. În acelaşi timp – şi acest lucru era un mod de a prezerva conştiinţa religioasă de grup –, organizau însuşirea credinţelor musulmane. Acestea se transmiteau cel mai frecvent în familie, de la părinţi la copii, dar şi în reuniuni de prieteni sub conducerea unor alfaquis, pe care Inchiziţia îi vâna asiduu, sau, în lipsa lor, a unor moriscos foarte docţi în credinţa şi ritualurile islamice.

Cărţile şi manuscrisele arabe erau instrumente indispensabile pentru supravieţuirea islamului. Astfel, foarte multe scrieri arabe au fost găsite la moriscos, chiar în regiunile cele mai periferice: cărţi de rugăciuni sau tratate despre îndepărtarea demonilor, manuale despre viaţa socială şi lucrări specializate; toate acestea într-o mare varietate.

Dar opoziţia dintre moriscos şi creştini s-a înscris şi într-o polemică teologică. Moriscos atacau Biserica, contestau anumite taine, cum ar fi confesiunea şi euharistia. Confesiunea era adesea obiectul batjocurii sau curiozităţii moriscos care nu acceptau rolul de intermediar al preotului între Dumnezeu şi om. Atunci când puteau, transformau confesiunea în deriziune, aşa cum s-a întâmplat, de pildă „la Miravete: în acest sat, preotul era surd şi toţi moriscos se duceau să se confeseze lui; marea lor plăcere era să răspundă la toate, întrebările „no, no, no”, şi să-l audă pe acesta ţipând, spre marele amuzament al celor care asistau la scenă. Erau contestate elemente esenţiale ale dogmei: Şi înta Treime, virginitatea Mariei; statuile, icoanele şi crucile erau pentru ei tot atâtea teme polemice”.

De la refuzul de a se conforma practicilor religioase creştine până la batjocorirea tainelor Bisericii nu era decât un pas, iar, adesea, ei nu rezistau tentaţiei. Se întâmpla chiar şi să parodieze cultul. Dar cum li se putea reproşa

ceea ce creştinii înşişi făceau cu multă plăcere când era vorba de islam? De fapt, nu era decât un mod de a răspunde la provocările adversarului.

Majoritatea creştinilor erau ostili populaţiei maure; cele trei sentimente predominante erau dispreţul, ura şi teama. Creştinii reproşau acestor moriscos mai ales faptul că erau prea prolifici, prea harnici şi prea avari. Oamenii de rând nu puteau să nu-i invidieze pentru bogăţia pe care o obţineau prin activităţi comerciale şi prin practicarea meşteşugurilor. În regatul Valencia populaţia creştină considera că, datorită docilităţii lor, moriscos contribuiau la menţinerea unui regim seniorial aproape insuportabil. Din nefericire, această ostilitate a provocat adevărate masacre: Ia Granada, la 2 aprilie 1569, 110 moriscos au fost asasinaţi în interiorul închisorii Audienţei. Aceste manifestări violente se explică prin teamă: permanenta teamă de răscoală, teama de a fi capturaţi de piraţii nord-africani, teama de a cădea în mâinile bandoleros. Unele temeri

Note: „Tâlhari, bandiţi.

— Nota trad.

erau întemeiate, dar altele nu erau decât produsul imaginaţiei populare.

Aversiunea creştinilor faţă de moriscos era amplificată şi de sentimentul că aceştia din urmă veneau dintr-o rasă bastardă; musulmanii vin de la Ismael, fiul sclavei Agara, în timp ce creştinii se consideră descendenţi direcţi ai lui Isaac. Această concepţie rasistă în legătură cu originea musulmanilor justifica aplicarea statutului purităţii sângelui faţă de moriscos, deşi el nu a fost folosit atât de riguros ca în cazul evreilor iudaizanţi. Într-adevăr, resentimentul creştinilor faţă de vioriscos era mult mai slab decât cel pe care-l inspirau evreii. Moriscos erau dispreţuiţi, temuţi, dar nu trezeau un sentiment de

repulsie fizică sau teologică.

Această ură era reciprocă. Ea se traducea la moriscos prin refuzul de a se amesteca cu ceilalţi; dar teama de a da în vileag credinţele lor intime şi de a se expune unor mari necazuri explica această atitudine. Contactele cu creştinii – căci, totuşi, ele existau – se materializau mai ales în tentative de prozelitism, în discuţii în care moriscos încercau să convingă că religia lor e superioară. Miguel de Palma, originar din Zafra, a fost pus la index pentru simplul fapt că a afirmat că legea maurilor era superioară celei evreieşti. Femeile consumau şi ele multă energie pena câştiga noi adepţi ai islamului, cu toate că Inchiziţia era deosebit de severă faţă de aceste manifestări.

La pericolul de a vedea creştini seduşi de islam se adăuga şi teama ca moriscos să nu stabilească relaţii prea bune cu turcii şi cu maurii din Africa de nord. Numeroşi moriscos au fost acuzaţi că întreţin legături secrete cu „necredincioşii 1! Spania se afla în război cu turqi, deznodământul acestuia era nesigur, iar prezenţa acestora din urmă în munţi fusese semnalată de mult, în special în timpul răscoalei din Alpujarras.

Coastele spaniole constituiau teatrul incursiunilor permanente ale piraţilor, adesea moriscos renegaţi, refugiaţi la Alger. Astfel, în 1579 în Andaluzia şi în 1586 la Valencia, maurilor li s-a interzis să locuiască în regiuni de coastă, deoarece de aici puteau fugi mai uşor.

În arhivele Inchiziţiei există numeroase procese intentate unor persoane care au fost prinse în momentul în care încercau să fugă în Maghreb; când reveneau în Spania, creştinii povesteau lucruri îngrozitoare despre ororile la care fuseseră supuşi în timpul captivităţii pe pământ maur. Într-adevăr, moriscos credeau în revanşă, iar în profeţiile, foarte numeroase în Spania secolului al XVI-

lea, găsim exprimată această speranţă. Esenţa acestor profeţii era legată de Coran sau de Mahomed. Ele afirmau credinţa în victoria islamului şi numeroşi moriscos credeau în venirea Marelui Turc care-i va elibera şi le va permite, la rândul lor, să-i asuprească pe toţi creştinii.

Spania epocii moderne lupta concomitent împotriva maurilor convertiţi şi protestanţilor şi se pare că a fost realizată o apropiere între cele două comunităţi sau, cel puţin, o încercare de apropiere. Pe drept cuvânt, divizarea creştinilor era un argument polemic pentru moriscos. care încercau să demonstreze că nu te poţi ataşa unei religii şi unei Biserici aflate în pragul schismei.

Această ciudată apropiere s-a produs în cursul secolului al XVI-lea şi în ultimul sfert al secolului al XVII-lea. Protestanţii şi moriscos aveau o situaţie socială şi politică analogă – a unei minorităţi oprimate şi opuse ordinii existente. Ei manifestau aceeaşi sensibilitate religioasă şi făceau apel la autoritatea Scripturii. Adoptau poziţii comune: condamnau prezenţa statuilor în biserici, criticau clerul şi biserica romană etc. Un fapt interesant, moriscos cunoşteau doctrinele protestante din cărţile ce pătrundeau clandestin în Spania. În special la Valencia, Granada, Aragón, unde comunitatea era foarte numeroasă.

Inchizitorii din Zaragoza erau îngrijoraţi de faptul că moriscos şi protestanţii făceau casă bună, ceea ce i-a determinat, încă de la începutul domniei lui Filip al II-lea, să se ocupe de acei moriscos care plecau la Bearn, unde influenţa Reformei era mare, şi care nutreau pretenţii anexioniste asupra Aragónului. Moriscos au mers atât de departe, încât l-au rugat pe Henric al IV-lea, regele Franţei, să le vină în ajutor, în procesele inchizitoriale de la Toledo au fost găsite câteva cazuri de convertire a unor moriscos la protestantism. Ei credeau în mod eronat că această convertire este un mijloc de a scăpa de opresiunea

inchizitorială. Totuşi, importanţa acestor relaţii nu trebuie exagerată, căci contactul a fost slab, moriscos servindu-se de ceilalţi doar pentru a furniza argumente şi ca sprijin politic.

Începând cu Regii Catolici, monarhia" spaniolă a făcut din unificarea religioasă unul dintre principalele ei obiective. În mod deosebit. ea s-a străduit să-i asimileze pe moriscos şi să-i unească cu populaţia creştină. În cadrul acestei vaste acţiuni, care viza extirparea islamului în Spania şi urmărea să-i determine pe moriscos la o adeziune sinceră, Biserica, guvernul şi Inchiziţia au adoptat, pe rând sau simultan, diverse măsuri; Inchiziţia a rămas, însă, principalul organ al represiunii: ea controla şi dirija cele mai energice şi mai coerente acţiuni pentru a soluţiona problema în funcţie de conjunctură.

Ciclul evenimentelor e acelaşi în diferite provincii cu populaţie musulmană: la început, hotărârea privind botezul forţat, apoi revolta armată a maurilor convertiţi, în sfârşit, reacţii oficiale care ratificau asimilarea deplină, acordându-se, totodată, o perioadă de graţie.

Represiunea varia în spaţiu şi timp. Momentele dure au alternat cu perioade de acalmie, când Inchiziţia era nevoită să facă concesii, şi tocmai regii, în special Carol Quintul, au fost cei care au temperat zelul Sfântului Oficiu.

Primul care a organizat represiunea inchizitorială împotriva comunităţii de moriscos a fost Alfonso Manrique – al cincilea Inchizitor general, arhiepiscop de Sevilla şi mai târziu cardinal al bisericii romane. El a întocmit un catalog de acuzaţii contra comunităţii de moriscos, care era publicat în fiecare an, sub formă de edict, într-una din duminicile din postul Paştilor. Creştinii erau obligaţi, în termen de şase zile şi sub ameninţarea excomunicării, să denunţe toate gesturile şi cuvintele folosite de moriscos în comportare sau limbaj ce contraveneau credinţei creştine.

Există un aspect al problemei asimilării faţă de care Inchiziţia era deosebit de sensibilă: instruirea religioasă a maurilor convertiţi. I s-a reproşat adesea că persecuta persoane convertite de puţină vreme şi superficial instruite. De fapt, în prima jumătate a secolului, Inchiziţia era constant invitată. să dea dovadă de indulgenţă, având în vedere că moriscos erau neofiţi în credinţa catolică.

Atunci au fost create şcoli, mănăstiri, seminalii pentru instruirea copiilor moriscos, au fost organizate misiuni evanghelice, iar în 1566 a fost editată la Valencia doctrina christiana en lengua arabiga y castellana. Aceasta era opera arhiepiscopului valencian don Martin de Ayala, care dorea să facă catehismul mai accesibil maurilor. În acest sens, eforturile au continuat de-a lungul întregului secol al XVI-lea, dar mijloacele folosite au fost insuficiente, iar eşecul – evident.

Autorităţile au încercat să recurgă la căsătoriile mixte, încurajându-le; diverse decrete îi obligau pe moriscos să se amestece cu creştinii, dar limpeza de sangre, prejudecată foarte răspândită, şi gravele consecinţe practice ale acesteia nu au permis generalizarea respectivelor căsătorii.

Regele, papa, episcopul local sau chiar Inchiziţia au dat adesea edicte de graţiere: se propunea oricărui morisco absolvirea de erezie cu condiţia să-şi mărturisească păcatele. Dar aceste edicte au avut un efect minim, deoarece moriscos nu doreau deloc să devină creştini şi se mulţumeau să folosească aceste edicte pentru a câştiga timp şi a scăpa de urmărirea Inchiziţiei.

Măsurile luate pentru a face să dispară orice urmă de islam abundau. Asemenea ordonanţe s-au succedat încă din epoca convertirii obligatorii şi urmăreau să-i determine pe moriscos să se conformeze uzanţelor şi obiceiurilor noilor stăpâni. Încetul cu încetul, toate aspectele vieţii

religioase şi sociale a maurilor au devenit obiectul unei interdicţii.

Primele edicte regale despre care avem cunoştinţă datează din 1501 şi se referă, primul, la băile din Granada, şi, al doilea, la cărţi. Cărţile şi manuscrisele arabe susceptibile să transmită dogma coranică trebuiau să fie predate autorităţilor, cu excepţia cărţilor, de medicină, filosofie sau a cronicilor. Urmând exemplul Regilor Catolici, Inchiziţia a desfăşurat o adevărată vânătoare împotriva cărţilor respective de-a lungul întregului secol. O condamnare din acest motiv presupunea obligatoriu confiscarea bunurilor, care putea fi însoţită de flagelare publică sau chiar de galere.

Alte edicte vizau portul de armă şi de veşminte arabe, limba, zambras (dansuri), deguello (ritual islamic – tăierea unui animal pentru consum) şi, în sfârşit, obiceiurile legate de naştere, căsătorie şi înmormântare. Această lista de interdicţii anula toate particularităţile culturale ale moriscos. Ei au încercat în zadar să intervină pe lângă Carol Quintul; au oferit şi bani pentru ca interdicţiile să fie anulate.

În 1526, moriscos din Granada s-au trezit cu Inchiziţia din Jaén transferată în oraşul lor. Venirea ei a suscitat o emoţie atât de mare, încât inchizitorul Manrique le-a acordat o perioadă de graţie de trei ani, timp în care ei puteau să vină să-şi mărturisească greşelile şi să beneficieze de indulgenţă. Erau excluşi cei care se încăpăţânau să nu recunoască, transmiteau credinţa musulmană, precum şi cei ce practicau rireumcizia copiilor lor. Totuşi, trei ani mai târziu, la primul autodafe care a avut loc aici, printre cei 89 de penitenţi figurau doar trei moriscos.

Cunoaştem puţine lucruri despre activitatea tribunalului între 1530 şi 1549, dar persecuţiile au fost

severe, dacă judecăm după numeroasele acţiuni întreprinse de moriscos pentru a atenua efectele lor. Ceea ce-i preocupa cel mai mult pe granadini era confiscarea bunurilor, pedeapsă aplicată fără excepţie în orice proces de mahomedanism. În schimbul anulării acestei sancţiuni ei s-au arătat dispuşi să ofere: 120.000 de ducaţi în 1543, 200.000 în 1555, 100.000 Coroanei şi 3.000 anual Inchiziţiei începând din 1558. După numeroase negocieri oferta a căzut. Opoziţia faţă de acţiunile Sfântului Oficiu era, bineînţeles, opera acestor moriscos persecutaţi, dar petiţiile trimise la Curte au fost sprijinite de căpitanul general al Granadei, de nobilii spanioli şi chiar de arhiepiscop. Reprezentanţii vechii nobilimi maure s-au raliat şi ei acestor petiţii.

Din 1550 până în 1580 represiunea inchizitorială a fost destul de limitată, dar faptul că 609 moriscos au fost „reconciliaţi” cu confiscarea bunurilor dovedeşte că Sfântul Oficiu nu renunţase la politica lui de spoliere a noilor creştini. Se estimează că între 1550 şi 1570 Sfântul Oficiu a confiscat anual bunurile a 60 de moriscos. Aceasta explică de ce, după dispersarea granadinilor în întreaga Castilie – consecinţă a războiului din Alpujarras (1569), inchizitorii au avut dificultăţi în a aduna cei 3.000 de ducaţi pe care trebuiau să-i predea anual Consiliului Supremei. Practica confiscării bunurilor posedate de moriscos indică clar una din cauzele rebeliunii. În acelaşi timp, se înregistrează o creştere a numărului de moriscos condamnaţi în comparaţie cu celelalte categorii. Acţiunile Inchiziţiei împotriva moriscos au atins apogeul în ultimii cinci ani de dinaintea răscoalei din Alpujarras; după aceea s-a înregistrat o scădere a lor, lucru firesc după ce au fost expulzaţi moriscos. Victimele preferate au devenit, ca înainte de 1530, evreii iudaizanţi.

Pentru a înţelege importanţa crescândă a

confiscărilor din acea epocă trebuie să ţinem seama de câţiva factori: tribunalul trebuia să se îngrijească de nevoile lui băneşti şi nu avea prea multe surse de venituri pentru a-şi plăti cheltuielile curente, întotdeauna foarte mari. În 1571, de pildă, chiar după ce s-a dispensat de o mare parte din personal, Inchiziţia din Granada avea 29 de oficiales ale căror salarii se ridicau la peste 1 100.000 de maravedís anual, în plus, demnitarii primeau subvenţii generoase pentru locuinţe, se alocau sume substanţiale pentru construirea şi întreţinerea caselor inchizitoriale; la toate acestea se adăugau banii pentru hrana deţinuţilor prea săraci pentru a şi-o asigura singuri, precum şi banii pentru pregătirea autodafe urilor. S-au înregistrat deficite importante, iar în 1567, o recoltă slabă datorată secetei a avut consecinţe grave asupra situaţiei financiare a Inchiziţiei din Granada. Zvonurile despre o revoltă la Albaicin au provocat o asemenea panică, încât inchizitorii au cumpărat arme pentru a se apăra.

Din 1560 până în 1568, persecuţiile la care erau supuşi moriscos s-au amplificat din două motive: intensificarea războiului împotriva turcilor şi eşecul negocierilor privind anularea sechestrelor, în 1569. În plus, inchizitorii au vizitat districtele până atunci exceptate şi au întreprins acţiuni împotriva delictelor care înainte nu erau reprimate. În 1560, Consiliul Supremei a hotărât că anumite ritualuri (purificarea prin spălare, zambras şi deguello) trebuie să fie pedepsite ca practici eretice în ciuda insistenţei inchizitorului inspector care cerea ca aceste delicte să fie tratate cu clemenţă, deoarece se datorau mai curând ignoranţei decât unor intenţii eretice. În timpul inspecţiilor efectuate în diverse regiuni inchizitorii au manifestat o mare severitate. Dar apogeul acestei severităţi a fost atins în timpul unei vizite făcută de inchizitorul Gonzales la Málaga, în 1568.

Este interesant de constatat că frica de Inchiziţie nu se limita la noii convertiţi. La Granada, unde exista o numeroasă populaţie de vechi creştini, Sfântul Oficiu nu găsea locuinţe pentru personalul său, deoarece „locuitorii refuzau să-i lase pe agenţii Inchiziţiei să intre în casele lor”. Începând din 1560, odată cu creşterea banditismului şi a ameninţării unei insurecţii generale, la rândul lor, inchizitorii au început să se teamă de moriscos; ei ştiau că deţinuţii din închisorile secrete erau priviţi ca martiri ai islamului şi că, în eventualitatea unor tulburări, primul v atac va fi îndreptat împotriva edificiilor Inchiziţiei, ceea ce corespundea realmente intenţiilor conjuraţilor. La 1 martie 1567, Inchiziţia din Granada informa Suprema despre insecuritatea în care trăiau oamenii Inchiziţiei şi-i cerea o gardă suplimentară.

La Valencia problema era mai complexă. În această provincie trăia cea mai numeroasă populaţie maură din întreaga Spanie, aproape exclusiv rurală, asuprită de latifundiari. Răscoala din 1520 declanşată de germanias, revoluţie urbană îndreptată împotriva nobilimii locale, a sugerat instigatorilor acestei mişcări ideea de a-i elibera pe supuşii mauri şi de a-i boteza pentru a da astfel o lovitură puterii senioriale. Din 1520 până în 1522 mii de mauri au fost botezaţi cu forţa. Dar răscoala a fost înăbuşită; din acel moment se putea crede că botezurile făcute cu forţa nu vor mai fi considerate valabile, iar moriscos vor fi îndreptăţiţi să redevină musulmani. Numai că autorităţile, şi în mod deosebit Inchiziţia, nu au înţeles astfel lucrurile, iar Sfântul Oficiu a avut grijă să vegheze ca aceşti proaspeţi creştini să respecte întru totul noua lor condiţie religioasă.

La început, monarhia a preconizat o politică paşnică şi în acest sens Inchizitorul general s-a adresat la 28 aprilie 1524 tuturor tribunalelor. Totuşi, spectrul

represiunii îşi tăcuse apariţia. Carol Quintul a fost dezlegat de papă de jurământul prin care se angajase să nu-i persecute pe ultimii musulmani din Spania. În paralel, el trebuia să ia măsurile necesare pentru a-i converti. În mai 1525, Manrique a acordat anumite puteri pentru Valencia lui don Gaspar de Avalos, episcop de Guadix. Întâmpinând rezistenţă, asimilarea pe cale paşnică a cedat treptat represiunii.

La 13 septembrie, regele a ordonat să fie botezaţi toţi musulmanii. Dacă acceptau, beneficiau de aceleaşi libertăţi ca şi creştinii. Concomitent, menghina se strângea prin măsuri indirecte. La 8 decembrie, regele a dat un ultimatum: convertirea sau expulzarea prevăzută pentru sfârşitul anului 1525.

În ianuarie 1526, conducătorii moriscos au obţinut din partea Coroanei şi a Marelui Inchizitor, Manrique, o Concordia sau un acord secret favorabil lor: printre altele, acordul interzicea Inchiziţiei să acţioneze împotriva maurilor şi bunurilor lor timp de 40 de ani; ei puteau să poarte veşminte diferite de ale creştinilor şi să folosească limba lor timp de 10 ani. Dar maurii trebuiau să consimtă să fie botezaţi. Acest acord a fost făcut public în 1528 şi se pare că nu a satisfăcut marea masă de moriscos. În provincii au izbucnit revolte, punctul fierbinte fiind la Sierra de

Espedan.

De altfel, în pofida acestui acord şi a bulelor pontificale din 1530 şi 1532 care dădeau Inchizitorului general posibilitatea de a-l absolvi sistematic pe orice morisco penitent, Sfântul Oficiu nu şi-a slăbit activitatea împotriva noilor convertiţi: din 1532 până în 1540, cea mai mare parte a celor 441 de persoane judecate pentru erezie la Valencia erau moriscos.

Problema religioasă era înainte de toate o problemă

politică care conţinea o contradicţie flagrantă. De fapt, seniorii nu doreau ca schimbarea religiei moriscos să implice şi o schimbare a statutului lor de servi. La rândul lor, moriscos refuzau „să trăiască ca creştini şi să plătească ca mauri”. Or, regele nu se hotăra să-i oblige pe seniori să-i trateze pe moriscos ca oameni liberi, iar Inchiziţia nu era interesată de acest aspect al lucrurilor, ci numai de apostazia maurilor convertiţi.

La început, în Aragón, unde, ca şi la Valencia domnea Ferdinand, asupra maurilor nu s-au exercitat presiuni pentru a se converti, căci ei erau protejaţi de puternica nobilime latifundiară şi de autoritatea Corteâurilor. Ei alcătuiau o considerabilă forţă de muncă, de unde şi expresia „cu cât mai mulţi mauri, cu atât mai multe profituri”. Inchizitorilor li se recomanda în permanenţă să-i lase în pace. În 1510, în Cortesurile din Monzón s-a ajuns la un compromis: maurii din Aragón, ca şi cei din Valencia, nu vor fi nici expulzaţi, nici obligaţi să accepte botezul. Acest angajament a fost reînnoit în 1519 de Cortesurile din Zaragoza.

Dar, când, la rândul lor, maurii din Valencia au fost obligaţi să se convertească, existenţa unor comunităţi musulmane în Aragón a devenit incompatibilă cu o Spanie hotărâtă să impună creştinismul aproape peste tot. Maurii din Aragón au trebuit să se lase botezaţi în aceeaşi perioadă cu cei din Valencia, iar Inchiziţia avea ordinul să-i supravegheze. Totuşi, la Cortesurile din Monzón, în 1528, regele a cerut să nu se acţioneze împotriva lor atâta timp cât nu vor avea o educaţie religioasă satisfăcătoare.

În 1533, seniorii au protestat împotriva tribunalelor inchizitoriale care puneau stăpânire pe pământurile confiscate de la victime, ceea ce însemna propria lor pedepsire, deoarece pământurile le aparţineau.

Nu numai în Granada, Valencia şi Aragón erau mulţi

moriscos; în Castilia, mai ales, existau numeroase localităţi unde comunitatea de moriscos era majoritară. Credem că prezintă interes să ne oprim asupra istoriei uneia dintre ele, bunăoară, aceea din Hornachos.

Hornachos este astăzi un orăşel cu 7 200 de locuitori, situat în sud-estul Extremadurei. El se află la 270 km de Madrid şi face parte din provincia Badajoz, districtul Almendralejo. Originea acestui orăşel urcă în timp până în epoca romană, iar întemeierea lui este legată de micile lucrări practicate pe terenurile învecinate.

Situat pe versantul meridional al muntelui cu acelaşi nume, Hornachos are o poziţie geografică privilegiată: e apărat de vânturi; şi nu suferă de lipsa apei, iar depărtarea de marile drumuri îi asigură o izolare perfectă.

În secolul al XVI-lea şi în primii nouă ani ai secolului al XVII-lea, populaţia lui era alcătuită, cu rare excepţii, din moriscos. Se pare că această populaţie era originară din Extremadura, dar este posibil ca, după răscoală, un număr de granadini să se fi alăturat acestei comunităţi.

Spre sfârşitul secolului al XVI-lea, nu existau mai mult de o sută de creştini, dintre care 20 de preoţi ce se pierdeau printre cei 4.000 – 5.000 de mauri. Tocmai acest caracter majoritar explică permanenta independenţă a comunităţii.

Un fapt curios: se pare că Inchiziţia nu s-a ocupat de ei, decât foarte târziu. Studiile demografice asupra comunităţii de moriscos din Extremadura atestă omisiuni în ceea ce priveşte Hornachos. Aceste omisiuni sunt puse pe seama fricii clerului de locuitorii acestui orăşel.

Am găsit, totuşi, rezumatele unor procese inchizitoriale intentate locuitorilor Hornachos-ului, care datează din 1590 – 1592, adică cu aproximativ 20 de ani înainte de expulzarea generală. În acea perioadă, tribunalele, au judecat 133 de cauze ce implicau 81 de

indivizi. Majoritatea lor erau între 30 şi 50 de ani, dar existau şi foarte mulţi bătrâni, chiar de 80 de ani. Cei mai mulţi erau meşteşugari şi agricultori; printre acuzaţi erau regiclores şi chiar avocaţi.

S-a încercat aducerea lor pe calea credinţei, aşa cum s-a procedat cu toţi ceilalţi moriscos din Spania: în acest scop, în 1530 arhiepiscopul de Sevilla, don Alonso Manrique, fost episcop de Badajoz, a creat o mănăstire de franciscani. Inutil, căci violenţa lor a fost atât de mare, încât într-o zi au distrus statuia sfântului Iacob, patronul Spaniei, şi au scos ochii statuii sfântului Petru!

Caracterul marginal şi opoziţia neînduplecată faţă de integrare, care se explică în mare parte prin izolarea geografică, au conferit acestei comunităţi un caracter original. Reputaţia extraordinară dobândită de-a lungul timpului a fost poate singurul motiv pentru care Inchiziţia nu s-a interesat decât foarte târziu de Hornachos.

Această comunitate nu trăia numai în respectul credinţei şi tradiţiilor islamice, ca toate celelalte comunităţi de moriscos din Spania, ci se distingea prin acte de altă natură, menţionate în relatările despre procesele inchizitoriale: locuitorii Hornachos-ului se dedau la omoruri, agresiuni, furturi, fabricau monede false. Ei terorizau întreaga regiune şi se considerau o republică. Se reuneau în „Consiliul de stat” într-o grotă.

E adevărat, ei nu erau persecutaţi. Corupeau persoane influente de la Curte, iar nepedepsirea delictelor de care se făceau vinovaţi se datora şi absenteismului magistraţilor spanioli. Se bucurau de privilegii, cum ar fi portul de armă, şi de alte libertăţi acordate de Filip al II-lea.

Faptul că erau majoritari le dădea un sentiment de securitate; pentru ei clandestinitatea era relativă. În această comunitate, în care o anumită libertate de acţiune

era posibilă din motivele arătate, se luau, totuşi, măsuri de precauţie pentru a se preveni un denunţ. De ce Alonso Tello de Las Ovejas îi cere tovarăşului său de drum să se posteze pe un loc mai ridicat în timp ce el îşi face rugăciunea. dacă nu pentru a veghea să nu vină cineva?

În plus, ei aveau mare grijă să evite denunţurile: Mar ta Terino şi rudele ei au oferit 50 de ducaţi unei persoane pentru ca aceasta să nu le denunţe Sfântului Oficiu. Alţii au recurs la metode mai violente: astfel Gonzalo García Larios l-a omorât cu o lovitură de archebuză pe al caldele Hermandad-ulux din Hornachos. Cât despre regidorul Álvaro González, el a făcut uz de funcţia sa punând să fie asasinate persoanele care-şi exprimaseră dorinţa de a se prezenta în faţa Inchiziţiei pentru a face mărturisiri în legătuia cu coreligionarii lor.

Aşa se face că Inchiziţia, al cărei rol era de a apăra Biserica şi de a reprima orice manifestare de fidelitate faţă de islam, a luat cunoştinţă de delicte a căror natură nu fusese iniţial de resortul ei. Rapoartele inchizitorilor confirmă faptul că această comunitate a comis numeroase delicte. Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Căci, după ce au debarcat în primele luni ale anului 1610 pe coasta africană* în apropiere de Tetuan, maurii s-au regrupat şi au creat la Sale (Maroc) o republică independentă de sultan şi şi-au format un stil de viaţă asemănător cu cel din Spania, creând o redutabilă republică de corsari.

Cunoaştem din sursă sigură că expulzarea lor a fost hotărâtă înainte de aceea a maurilor din celelalte localităţi din regiune, iar preotul din Hornachos declara în acel moment: „Apoi, Consiliul a considerat că aceşti oameni merită o pedeapsă mai mare decât ceilalţi din cauza atrocităţii delictelor pe care le-au comis. Nu este de dorit ca în acest oraş să mai rămână măcar unul singur, căci ei sunt indivizi foarte periculoşi şi dau un exemplu rău”.

Printre reproşurile formulate de moriscos la adresa Inchiziţiei găsim adesea rapacitatea! Aşa putem înţelege mai bine cuvintele Isabelei de Linan care-i instiga pe cei ce se aflau în detenţie cu ea să nege că sunt musulmani dacă nu doresc să-şi piardă toate bunurile. Într-adevăr, un om acuzat de „mahomedanism” era, în general, sancţionat cu excomunicarea, câteodată provizorie, dar întotdeauna cu confiscarea definitivă a bunurilor... Atunci când suspectul era arestat, bunurile lui erau imediat sechestrate. Alguacil-ul lua, în plus, 20 de ducaţi pentru întreţinerea deţinutului. Dacă nu primea această sumă, proceda la vânzarea publică a anumitor bunuri sechestrate. Inchiziţia lua un anumit procentaj din bunurile confiscate, dar nu ştim cât, poate 10%. După cum am văzut, la Granada partea Inchiziţiei era mai mare.

În 1534, regele a cerut inchizitorilor din Valencia să nu confişte bunurile moriscos urmăriţi pentru erezie şi apostazie, şi nici bunurile aparţinând unor alfaquis şi celor care au căzut din nou în erezie. Pedepsele pecuniare nu trebuiau să depăşească 10 ducaţi, ce reveneau Bisericii pentru acţiuni pioase. Amenzile aduceau Inchiziţiei circa 500 de livre pe an.

Dar aceste atenuări ale rigorii inchizitoriale implicau, ca şi la Granada, o compensăţie financiară: în conformitate cu un acord din 1571, moriscos erau obligaţi să plătească în două rate 50.000 de scuzi valencieni, adică 2.500 de livre. Moriscos din Aragón, care obţinuseră în 1534 cu sprijinul nobilimii condiţii similare, trebuiau să verse anual peste 32.000 de scuzi Inchiziţiei din Zaragoza.

Aceste venituri au dispărut după expulzare, situaţia financiară a mai multor tribunale înrăutăţindu-se. Inchizitorii au adresat numeroase cereri regelui pentru a remedia această situaţie.

Inchiziţia era socotită de scriitorii moriscos un fel de

tribunal al diavolului „prezidat de un demon care are drept consilieri minciuna şi orbirea”, o aluzie la cav actorul secret al procedurii. Ea servea obscurantismului până într-atâta, încât moriscos îi suspectau pe mulţi creştini că practică religia împotriva propriei lor voinţe pentru a scăpa de persecuţii. Cuvintele nu pot exprima întru totul ura şi groaza pe care ea le inspira. Un manuscris morisco afirmă, de pildă, că inchizitorii sunt aliaţii diavolului, iar anumiţi gânditori afirmau chiar că regina Isabela se află în infern pentru că a creat Inchiziţia.

Moriscos nu puteau să ierte Inchiziţiei însăşi existenţa ei, deoarece activitatea inchizitorială îi obliga să trăiască în clandestinitate şi să se organizeze în societăţi semioculte. Fără ea şi fără presiunea psihologică pe care o exercita asupra creştinilor, ei nu ar fi trebuit să se teamă de aceştia.

Cum putea trăi un musulman pe pământ creştin? Islamul permitea credincioşilor săi aruncaţi într-o lume ostilă şi nevoiţi să îmbrăţişeze o altă religie să-şi ascundă credinţa şi să nu destăinuie ceva ce le-ar fi putut pune în pericol viaţa. Deci, taquiya sau nemanifestarea credinţei era mijlocul de a se apăra împotriva Sfântului Oficiu. Un text din 1504, răspunsul unui muftiu din Oran dat moriscos din Granada descrie precauţiile pe care aceştia trebuiau să le ia pentru a continua să-şi practice religia. El afirma necesitatea de a se preface pentru a supravieţui.

Inchiziţia îi acuza pe moriscos de ipocrizie, reproş cel puţin ciudat, dat fiind faptul că ea nu le-a lăsat nicio posibilitate de a alege. Temându-se de Sfântul Oficiu, ei reacţionau în diferite moduri: uneori ameninţau sau încercau să corupă pe cei care intenţionau să depună mărturie împotriva lor, alteori ei erau cei care-i denunţau pe coreligionarii lor pentru a scăpa, dar, cel mai adesea, solidaritatea rămânea o regulă; oamenii liberi îl invocau pe

Alah, cerându-i să vină în ajutorul nefericiţilor prizonieri ai Inchiziţiei. Moriscos acuzau Sfântul Oficiu că doreşte damnaţiunea lor, forţându-i să renege islamul şi să comită faptele cele mai îngrozitoare pentru a înăbuşi în ei orice urmă a religiei lor.

În cele trei sferturi de veac care au precedat expulzarea lor, maurii au constituit ţinta principală a inchizitorilor din Valencia, Zaragoza şi Granada. În perioada 1550 – 1530, ei. au reprezentat la Granada cea mai mare parte a penitenţilor, iar la cele 12 autodafeuri din aceeaşi perioadă 780 din cei 998 de condamnaţi, adică 78, 1% erau moriscos. La Toledo, din 606 persoane 190 erau moriscos, iar la Murcia, unde evreii iudaizanţi erau mai numeroşi, la autodafeul din septembrie un sfert din condamnaţi erau moriscos.

Inchizitorii le aplicau două feluri de tratament: „reconcilierea” însoţită de confiscarea bunurilor pentru toţi cei acuzaţi de „mahomedanism”; întrucât pentru inchizitori un morisco era, de regulă, un adept al islamului, această pedeapsă era cea mai uzitată. Examinarea problemelor financiare a dovedit, după cum am văzut, cât de mult au contribuit moriscos la creşterea veniturilor Inchiziţiei.

Cel de-al doilea tratament – pedeapsa capitală – a fost aplicat rar, infinit mai puţin decât în cazul evreilor iudaizanţi şi, poate, chiar al protestanţilor. Cei mai vizaţi erau şefii religioşi şi relapsos. Tot la Granada, în aceeaşi perioadă (1550 – 1580), 14 moriscos au fost arşi pe rug, clar şase au fost condamnaţi la pedeapsa capitală fiind consideraţi. criminali de război în primul an al răscoalei. Moriscos arşi în efigie ating o cifră mai ridicată: 65 faţă de 8 nemauri, din care jumătate fugise în Africa, iar cealaltă jumătate dispăruse în închisorile secrete din cauza torturilor, sinuciderilor, bolii sau bătrâneţii. Din 1589 până

în 1592, în Extremadura, din 101 moriscos, dintre care 8! proveneau din acest faimos Hornachos, unul singur a fost ars în persoană, un anume Juan de Guzman, originar din Guadalcanal şi nu din Hornachos. În regatul Granadei, între 1573 şi 1577, doar trei condamnaţi din 152 au fost arşi pe rug.

A existat sau nu uniformitate în persecutarea moriscos de-a lungul întregului secol al XVI-lea?

Să luăm un exemplu: Cuenca. Inchiziţia locală şi-a intensificat activitatea împotriva moriscos în trei momente: 1520 – 1535, 1565 – 1575 şi 1605 – 1610; aceasta înseamnă că la începutul activităţii ei împotriva moriscos perioadele de acţiune intensă a Inchiziţiei includ cele două principale înfruntări între moriscos şi creştini – răscoala din Granada clin 1568 – 1570 şi expulzarea generală din 1609 – 1614.

Este greu de stabilit numărul total al victimelor dintre moriscos. Tot la Granada. În decursul secolului al XVI-lea au trecut prin faţa tribunalului inchizitorial între 1.000 şi 1.500 de persoane. Pentru o comunitate de 150.000 de locuitori şi într-un răstimp de o generaţie şi jumătate, acest număr reprezintă puţin. Represiunea inchizitorială a fost, deci, relativ moderată, dar ea a continuat până în epoca expulzărilor.

Doi factori explică, în parte, politica Inchiziţiei: avea nevoie de bani şi dorea să-i aducă pe moriscos la credinţa adevărată. De fapt, ea a fost mai puţin severă decât tribunalele civile, ca, de pildă, Căpitania general din Granada sau Audiencia. Ea a întâmpinat o rezistenţă mai mult sau mai puţin fermă în funcţie de două împrejurări: importanţa sprijinului obţinut de moriscos şi mărimea comunităţii respective.

La sfârşitul secolului al XVI-lea, constatând eşecul acţiunilor ei, Inchiziţia a împărţit cu nobilimea şi Coroana

responsabilitatea deciziei privind expulzarea generală, din care cauză, prin ironia sorţii, a fost obligată să suporte pierderea uneia dintre cele două principale surse de venituri.

NOTE

1. Andrés Bernaldez. Memorias del reinado de los Reyes Catolicos, Biblioteca Reyes Catolicos, Madrid, 1962, p. 256.

2. Henry Kamen. Op. cit., p. 33.

3. Antonio Domínguez Ortix. În Historia 16, decembrie 1976, art. cât., p…39.

4. Sursele citate de Ricardo García Cârcel: Op. cit., Leg. 345 şi 347. Arhivele regatului Valencia, Maestre Racional.

5. Op. cât… Leg. 338 – 347.

6. A.H.N., Inquisición, Valencia. Leg. 5, 311.

7. Răscoala germanias s-a limitat la regiunea Valencia. Ea a fost. aproximativ contemporană cu aceea a Comunidades din Cas – ti li a. pentru că s-a desfăşurat între 1519 şi 1521.

8. Henry Kamen. Op. cit., p. 130.

9. A.H.N., Inquisición, Llerena, Leg. 1987. Şi 1988.

10. Antonio Rodríguez Monino: Evreii iudaizanţi din Badajoz din 1493 până în 1599, în Revue des études juives, 1956, p. 74.

11. A.H.N., Inquisición, Sevilla, Leg. 207.3.

12. A.H.N., Inquisicilon, Valladolid, Leg. 2135, exp. 1, 3, 6, 8, 9.

13. Henry Kamen. Op. cit., p. 234.

14. Henry Kamen. „Confiscations in the economy of the Spanish Inquisition” în Economic History Review, seria 2, vol. XVIII nr. 3, 1965, p. 514 – 515.

15. A.H.N., Inquisicilon, Leg. 1287, exp. 39.

16. H.C. Lea. Op. cit., p. 553.

17. Henry Kamen, vezi nota 14.

18. Henry Kamen. Histoire… op. cit., p. 241.

19. Ibid.

20. Paginile ce urmează se datoresc aproape în exclusivitate următorilor: Antonio Domínguez Ortiz şi Bernard Vincent. Historia de los moriscos, Bibi. de la Revista de Occidente, Madrid, 1978, nr. 36; Louis Cardaillac. Morisques et chrétiens, Paris, Lib. Kliincksieck, 1977; Marie-jose Marc. Comportaments et mentalites era Extremadure o la fin du XVI-eme siècle, op. cit., teză de doctorat în istorie; Dominique, Peyre: Comportaments et mentalites dans le royaume de Grenade 1573 – 1577, teză de doctorat în istorie, exemplar dactilografiat, Toulouse-Le Mirail, 1976.

CAPITOLUL VI

INCHIZIŢIA ŞI DEVALORIZAREA DISCURSURILOR FEMININE

AUTORITATEA CUVÂNTULUI FEMININ…

La 22 iulie 1529, la Toledo, „preafericita” (beata) Isabel de la Cruz, sora unui franciscan din Guadalajara, mergea la autodafe pentru a fi biciuită public şi condamnată la închisoare pe viaţă.

Principala acuzată dintr-o serie de procese în care erau implicaţi alumbrados, Inchiziţia recunoştea în ea pe autentica inspiratoare a unui curent mistic care propovăduia dăruirea totală lui Dumnezeu, etică periculoasă prin sugerarea perfecţiunii conferite de această dragoste.

Ea se bucura de o considerabilă popularitate în întreaga Castilie Nouă, şi pentru a lovi spiritele bănuite că ar fi căzut sub influenţa ei spectacolul edificator al pedepsirii ei a fost repetat în toate oraşele unde a predicat.

Este vorba de un proces celebru, nu atât datorită

acestei „preafericite”, fiică a unor conversos, cât faptului că a fost primul proces intentat de Inchiziţie iluminismului.

Un secol mai târziu, la Toledo, o altă femeie, beata şi ea, Ana de Abella, a fost urmărită, arestată şi interogată de Sfântul Oficiu.

Să ascultăm acuzaţia:

„Nesocotind frica de Dumnezeu, punând în pericol mântuirea eternă şi dispreţuind justiţia pe care Vuesta Suprema o face cu dreptatea cu care acest tribunal este obişnuit, ea a comis o erezie şi este eretică, apostată, mistificatoare, iluminată, recurgând la pacte implicite sau explicite cu Diavolul, crezând în lucruri diabolice şi sus; mând şi făcând uz de propoziţii contrare Sfintei Credinţe Catolice, crezând în lucruri imaginare şi iluzii diabolice ce sneng împotriva celor în care crede şi pe care le propovăduieşte Sfânta Biserică Catolică Romană. (…)

Şi o declar pe numita Ana de Abella vinovată de a fi comis aceste delicte de erezie apostată, de iluminată, mincinoasă, de a simula sfinţenia, de sacrilegiu, expertă în prefăcătorie în mărturisirile ei şi în răspunsurile la interogatorii, de falsă şi simulată penitenţă, pentru care a fost pedepsită cu excomunicarea majoră şi confiscarea bunurilor din ziua în care a comis delictele respective.

Bunurile ei vor fi atribuite consiliului Majestăţii Sale, predând persoana ei justiţiei laice spre a fi condamnată (…) – încât justiţia laică să-i dea osânda cu toată rigoarea dreptului, în persoana şi în bunurile ei, spre a-i servi ca pedeapsă şi spre a fi o pildă pentru ceilalţi. (…) în acest scop cer ca deţinuta să fie supusă torturii pentru a o face să mărturisească întreg adevărul despre ea şi complicii ei. Tortura nu trebuie să înceteze până când nu va mărturisi

La prima vedere s-ar părea că în decurs de un secol Inchiziţia nu şi-a temperat deloc râvna represivă.

Împotriva Anei de Abella, eretica iluminată,

procurorul, a cerut pedeapsa cu moartea. La terminarea procesului, tribunalul o consideră nebună şi dispune internarea ei în ospiciul din Balsamo.

Printr-un straniu procedeu, eretica apostată a devenit o individualitate inclasificabilă, pe care inchizitorii au refuzat s-o judece, plasând-o într-un spaţiu incalificabil: nebunia.

Arhivele inchiziţiei dezvăluie numeroase cazuri de acest fel, păstrate într-o serie puţin explorată, aceea a ilusas şi luăentes. Predominau procesele acestor femei numite beatas, care puteau fi întâlnite în Spania în orice acţiune religioasă caracterizată prin exaltare. Fiice ale oraşelor, ele îl servesc pe Dumnezeu, ca această beata care, precedând demersurile reformatoare ale Terezei de Ávila, a mers pe jos la Roma cerşind, pentru a cere autorizaţii de întemeiere a unor mănăstiri ale desculţelor, în timp ce sfânta se afla încă în faza meditaţiei. Tereza de Ávila, deşi îl urma pe apostol: „Ca în toate Bisericile sfinţilor, femeile voastre să tacă în biserică, căci lor nu le este îngăduit să vorbească, ci să se supună, precum zice şi legea” (Pavel, întâia Epistolă către Corinteni, XIV, 33 – 34), visa la „libertatea de a predica, de a confesa şi de a duce Sufletele la Dumnezeu 2”.

Iată că va trebui să ne referim la ilusas şi să forţăm anonimatul delictului, având în vedere că este vorba numai de femei.

Timp de trei secole, Sfântul Oficiu le-a interogat, torturat şi pedepsit pe ilusas.

După cât cunoaştem, toate tribunalele din Spania au iest implicate, cu excepţia celor din Galicia, Navarra, Catalonia şi regatul Valencia. Cercetări sistematice ne vor permite, poate, să valorificăm această afirmaţie, căci, dacă aceste regiuni nu au cunoscut femei ilusas, ele au fost în schimb focare importante în Spania ale altei iluzii:

vrăjitoria.

Deci, femei a căror istorie nu s-a scris încă.

Trebuie să-l credem pe Menendez y Pelayo care, cu aproape un secol în urmă, a refuzat să reînvie cuvintele lor, considerând „că este preferabil ca aceste cazuri să fie date uitării, deoarece prezintă interes numai pentru un istoric de moravuri, care încearcă să-şi satisfacă o curiozitate aproape puerilă”? Istoricul heterodocşilor spanioli a refuzat să facă istorie cu povestioare despre temei. Istoriografia subiectului abundă în reflecţii de acest gen.

Indiferent dacă parvin de la laici sau religioşi, de la apărătorii sau adversarii Inchiziţiei, opiniile în legătură cu această temă coincid, făcând apel la întreaga misoginie a cititorului, în sensul că aceste cazuri exprimă stupiditatea şi confuzia din mintea unui sex.

Ca şi istoricul, inchizitorul este un om al scrisului şi, deci, ca şi el va numi stupiditate ceea ce se transmite numai pe cale orală.

Zelul inchizitorial care a dat cuvântul iluminatelor înainte de a le arunca în uitare dovedeşte o voinţă de cunoaştere pe care se cuvine ca istoricul să o analizeze.

Vom da, deci, cuvântul stupidităţii… şi vom vedea.

Nu trebuie să credem că pe vremea ilusas spaniolii împărtăşeau înclinaţia Sfântului Oficiu de a îngroşa stupiditatea feminină.

De pildă, în secolul al XVII-lea, Filip al IV-lea, slab şi chinuit, era înconjurat de duhovnice. Sora Maria de Agrecla, delicată maestră în epistole, a fost o sursă discretă de inspiraţie, în timp ce maica Luisa de Carrion era cunoscută şi venerată de întreaga Curte. Această religioasă întemeiase la Carrion de los Condes (provincia Palencia) o confrerie (hermandad) de devotaţi, apărători ai Imaculatei Sfinte Fecioare, care număra, în 1625, 40.000 de adepţi, printre care se numărau Filip al IV-lea, fraţii lui,

Infantele care, se afla la Descalzas reales, prinţul Filibert de Savoia, cinci cardinali; confreria avea 150 de mănăstiri.

Considerată sfântă în cefe două Castilii datorită minu „ni lor care i se atribuiau şi care figurau în trei cărţi, smulgeau cu toţii bucăţi din stofa atinsă de ea, purtau medalioane şi iconiţe cu chipul ei.

În 1634, Inchiziţia s-a arătat îngrijorată de această popularitate şi de ortodoxia afirmaţiilor Luisei. Persecutată de tribunalul din Valladolid pentru impostură şi vrăjitorie (impostura y hechizos), Maria Luisa de Carrion a murit de moarte naturală în celulă, la vârsta de 76 de ani (28 octombrie 1636), înainte de judecata definitivă. Ea era atât de populară, încât Inchiziţiei i-au trebuit 12 ani pentru a extirpa după condamnare cultul al cărui obiect fusese Luisa de Carrion, chiar şi în îndepărtatul Cadiz.

Femeile s-au lăsat cucerite de această modă. Ele au găsit în acel „eu” al deliberărilor intime un mod de promovare individuală; nu ca soţie-mamă, călugăriţă sau prostituată, ci ca o prezenţă după propria alegere.

O promovare refuzată de Biserică, deoarece femeile nu aveau dreptul la cuvânt. Teresa de Ávila, care şi-a sfărâmat ardoarea autorepresivă, nu va fi publicată decât după moartea sa, graţie intervenţiei părintelui Luis de Leon în favoarea unei opere considerate periculoasă de Inchiziţie.

Cu toate acestea, modelul de autoreprimare care constituia autobiografia ei a fost socotit vreme îndelungată o operă ce nu trebuie să fie pusă ia dispoziţia femeilor.

Faptul că a reuşit să scape de Inchiziţie se explică mai curând prin respectul şi supunerea ei faţă de confesori, de Biserică şi ierarhia bisericească, decât prin scrierile ei care lăsau să se întrevadă ceva din monstrul ce o poseda.

Cu câteva decenii înainte ca ideologia familiei şi

căsătoriei creştine să orienteze şi să canalizeze „eul” feminin, au existat, deci, femei care au acaparat credinţa şi s-au exprimat prin ea; individualităţi inclasifieabile pe care oamenii din acea epocă le-au ascultat, cerându-le „să abordeze anumite forme de compromis irealizabile în plan colectiv. să simuleze tranziţii imaginare, să întruchipeze sinteze incompatibile”.

Să nuanţăm această afirmaţie.

Beatas, care în prima jumătate a secolului al XVI-lea au inspirat în parte iluminismul, reanimat de gândirea lui Erasm, erau adevăraţi sfetnici respectaţi de elita teologică a vremii şi semănau puţin cu cele care, două secole mai târziu, răspund nevoii de miraculos, de minuni a unui popor care, respins de ritualurile spectaculoase, confunda credinţa cu superstiţia.

Dar este tot atât de adevărat că interesul Inchiziţiei faţă de ele nu a – scăzut niciodată.

Ilusas pe care le-a persecutat sunt, într-adevăr, aceste individualităţi inclasificabile, în majoritatea lor beatas, fără altă protecţie decât reputaţia sfinţeniei lor care a făcut din ele personalităţi venerate, deci suspecte pentru zelul inchizitorial.

În 1511, beata din Piedrahita, considerată unanim sfântă, a fost persecutată de Inchiziţie pentru iluminism.

Contemplativă, ea cădea în lungi extazuri şi afirma că dialoghează cu Christos, a cărui mamă nu-l părăseşte niciodată.

Cazul ei a fost suspendat atât datorită faptului că Sfântul Oficiu nu a reuşit să descopere erori în vorbele ei, cât şi înaltei protecţii de care se bucura.

S-a scris că Spania secolului al XVI-lea a cunoscut o viaţă religioasă fără precedent. Toată lumea a participat cu o mare satisfacţie la exaltarea divinităţii, fără a se putea face o distincţie între practicile ostentative şi intensitatea

credinţei.

Totuşi, încă de la jumătatea secolului al XVI-lea, Inchiziţia a frânat această mişcare necontrolabilă. Un exemplu: subinfluenţa Indexului din 1559, literatura ascetomistică, înfloritoare la venirea lui Filip al II-lea pe tron, a dispărut. Iar în 1601 dominicanul Alonso Giron a cerut interzicerea publicării în castiliană a literaturii de acest gen.

După exemplul reformei carmelite, „refugiu pentru oraţiunea mentală ameninţată”, credinţa vie s-a închis în mănăstiri.

Să reamintim persecuţiile cărora le-au căzut victimă Tereza de Ávila, Juan de la Cruz, Ignaţiu de Loyola, Luis de Leon şi atâţia alţii. Că toţi cei ce au participat într-o oarecare măsură la Contra-Reforma catolică din Spania au fost hărţuiţi şi că scrierile lor, considerate echivoce, nu au fost publicate decât după moartea lor.

Judecarea scrierilor, din care lipseau opere esenţiale în castiliană, a constituit domeniul preoţilor şi confesorilor, consilierilor şi intermediarilor de acum înainte indispensabili.

Şi tocmai ceea ce le caracterizează pe ilusas, ale căror cauze le-am examinat, este rezistenţa opusă dictatului rigidităţii comunitare.

Ele pretindeau să fie sfinte în viaţă. Ele erau astfel las siervas de Dios.

„Preafericita” madrilenă, doña Geronima de Noriega, al cărei proces a fost suspendat de Inchiziţie în 1628, deşi „hulitoare eretică, împărtăşind erorile alumbrados, mistificatoare şi victimă a mirajului diavolesc etc.”, este un model

Doña Geronima de Noriega, văduvă în vârstă de 36 de ani, era o beata din ordinul carmelitelor. Ea purta veşmintele ordinului şi declara că „a făcut legământ de

umilinţă, de veşmânt onest şi de reculegere domestică”.

Angajamentul ei a survenit după pierderea soţului şi fiului. În umbra Cârmei ului ea şi-a încredinţat viaţa spirituală unui călugăr al acestui ordin, un confesor doct care o va îndruma, spre perfecţiune.

— Deşi trăia în lume, societatea doñei Geronima era alcătuită doar din câteva femei, care locuiau în casa ei şi erau atrase de reputaţia sfinţeniei acesteia.

Pe lângă de ea s-a făcut interpreta curentului spiritual al Carmelului: „I-am povestit doñei Maria de la Seama (o locatară) foarte multe lucruri din cartea despre viaţa sfintei Gertrude şi altor sfinţi, gândind s-o atrag în slujba lui Dumnezeu şi s-o fac evlavioasă spunându-i în particular că este mai bine să te bucuri de Dumnezeu brodind perne aici. În linişte şi pace, decât la toate serbările oamenilor de lume”. Din vorbă în vorbă, datorită locatarelor ei, reputaţia sfinţeniei ei s-a răspândit şi i-a atras pe cei care aspirau la viaţa întru evlavie.

Contemporanii îi solicitau sprijin moral şi material pentru a ieşi din păcat. Un asemenea caz o va duce în faţa Inchiziţiei, denunţată de locatarele ei, geloase de influenţa pe care o avea asupra unui bărbat iubit de una dintre ele.

Doña Geronima depindea în foarte mare măsură de reputaţia sfinţeniei ei.

La prima ceartă cu vecinii, cei care ieri o adorau s-au grăbit „să o vadă azi pe rug”. În faţa Inchiziţiei, evlavioasa a dat dovadă de o siguranţă senină. Laică atrasă de viaţa de la mănăstire şi de valorile pe care aceasta le cultivă, ea a încercat să i se conformeze pentru a putea trăi cotidian, cu intensitate, idealul ei creştin. La sfârşitul interogatoriilor, Sfântul Oficiu a suspendat procesul, verdictul dovedind că Inchiziţia nu era o instituţie represivă oarbă şi nici obscurantistă. Ea nu a sancţionat decât imprudenţa „preafericitei”.

Pălăvrăgelile femeilor, doña Geronima o va şti de aici înainte, duc la echivoc atunci când sunt roadele superstiţiei – greşeală împotriva culturii şi inteligenţei mereu corectată de „preafericita” care a refuzat să-şi asigure gloria printr-o mărturie a pseudoviziunilor, revelaţiilor şi miracolelor.

Dar doña Geronima de Noriega a fost o excepţie.

Majoritatea ilusas persecutate de Sfântul Oficiu nu-i seamănă decât în privinţa sexului şi stării. Evlavioasa madrilenă „şi-a răscumpărat” viaţa în societate prin supunere faţă de confesor şi protecţia Carmelului care-i era apropiat. „Este foarte important ca maestrul să fie competent, precizez, deci, cu bun simţ şi experienţă, iar dacă în plus e doct, acesta este un lucru excelent”. Teresa de Ávila ştia ce spune; nu se putea trăi sau vorbi fără părerea loK orice intenţie de interiorizare trebuia să se petreacă sub controlul lor.

Căci Satana iluzionistul atacă în primul rând femeile, deşi – lucru valabil în special în Spania – ele sunt cele care încearcă şi reuşesc să-şi trăiască credinţa ca un ghid spre perfecţiune: „Domnul le acordă favorurile mult inşi frecvent decât bărbaţilor. L-am auzit spunând aceasta pe sfântul părinte Pedro de Alcantara şi am constatat-o eu însămi”.

Pentru Teresa, ca şi pentru doña Geronima de Noriega, cuvântul unui doct era literă de evanghelie, dar, adaugă ea, „am constatat-o eu însămi”. Prudenţă, fără îndoială, dar ştia ce vorbeşte.

Beata Juana Bautista, urmărită la Toledo în 1630, nebună vizionară, a cărei companie era des căutată de anumiţi bigoţi, -nu împărtăşea prudenţa mâieii.

De aceea, la afirmaţia Inchiziţiei.: „Deoarece în problemele spirituale ea avea nevoie de confesor căruia să-i comunice viziunile şi revelaţiile pentru a fi ghidată”, ea a

răspuns: „Ea nu a comunicat cu nimeni în probleme spirituale (...) în ceea ce priveşte confesiunea; dacă a schimbat atâţia confesori, faptul se explică prin aceea că-şi bat ioc de ea şi nu-i iubesc pe săraci (...), iar unul dintre ei i-a spus: «à la loca., a lo. t loca» *, bătându-şi joc de ea". Aceasta i-a creat convingerea că poţi să te lipseşti de con Note: „nebunei, nebunei".

— Nota trad.

fesor: „De câteva ori, neavând păcate care să-mi fie. iertate, nu m-am confesat şi nu am putut să mă duc la comuniune; atunci Domnul mi-a spus să mă duc şi el a fost cel care mi-a cerut-o".

Opoziţia Juanei nu era, desigur, radicală; se confesa când putea, se ducea la comuniune când dorea şi nu vorbea cu preoţii despre viziunile ei, 4

În ceea ce o priveşte, Ana de Abella şi-a mărturisit revelaţiile: „Şi la Talavera, atunci când făcea o confesiune generală la biserica franciscanilor reformaţi, ea l-a văzut pe Christos înviat ţinând în mână o spadă şi ameninţându-l pe confesor, iar ei spunându-i că «totul i-a fost iertat» şi că «Sfânta Fecioară i-a spus că nu trebuia să se confeseze preotului, că se putea confesa sieşi»".

Astfel, după spusele preotului care a denunţat-o, Ana de Abella a fost de câteva ori la comuniune. Deoarece ea avea acest drept şi pentru că Christos i-a spus că ea era „confirmată întru graţie". Ceea ce în limbaj teologic însemna că ea nu putea să păcătuiască.

Ilusas de care s-a ocupat Sfântul Oficiu refuzau controlul confesorilor deoarece refuzau să practice autoreprimarea. Ele au refuzat să fie definite şi limitate de o învăţătură care să le spună cine erau, ce însemnau viziunile şi revelaţiile lor. Despre Cătălină de Escarate, ilusa din Almagro, căsătorită, preotul care o spovedea va spune: „am admonestat-o în calitate de cunoscător al

Scripturii şi al Legii divine, spunându-i să-şi vadă de casa ei, de bărbatul ei şi de educaţia copiilor ei, să nu se mai ocupe de revelaţii, deoarece revelaţiile de care vorbeşte sunt închipuiri ale diavolului, despre care Sfântul Oficiu ar putea afla”.

Autorităţii omului Scripturilor şi Legii, Cătălină îi răspunde cu autoritatea sa de femeie: „Chiar dacă inchizitorii o vor convoca, ea va şti să-i facă să ţină seama de persoana ei, aşa cum a făcut-o maica Teresa de Jesus – care, la rândul ei, a avut revelaţii şi cunoştea starea de spirit din Purgatoriu, o citise în cartea vieţii ei –, pe care inchizitorii au persecutat-o şi care a trecut prin unele chinuri din care a scăpat cu bine 5”.

În faţa confesorului ei, Cătălină a revendicat autoritatea femeilor întru cunoaştere, dreptul lor la cuvânt şi la aventurile credinţei. Ea şi-a făcut, însă, iluzii când a crezut că, lăsând-o să vorbească pe Teresa de Ávila, Inchiziţia le va lăsa şi pe celelalte femei. Sfânta va servi drept alibi pentru ca tocmai cele ce nu atinseseră perfecţiunea, supunerea, umilinţa şi maturitatea, să tacă.

Şi aceasta pentru că supunerea era principala virtute a unei bigote. „Cred că, sub învelişul binelui, Diavolul opune supunerii mari dificultăţi, ştiind că drumul supunerii este cel care duce cel mai repede la perfecţiunea supremă”, scria Teresa de Ávila. Cele care au încercat să se sustragă acestui imperativ cu ajutorul revelaţiilor au fost prizonierele iluziilor diabolice care au inspirat erorile lor dogmatice.

Neliniştii întru mântuire din secolele trecute i s-au suprapus noi interogaţii generate de deciziile Conciliului din Trent, „stângăcii dogmatice”, domeniu în care Spania a fost campioană. Întrebări cu atât mai puţin exprimate cu cât vor obliga în viitor la „respectarea riguroasă a unor certitudini indiscutabile”. La aceste întrebări trebuiau să

răspundă bigotele, sfintele şi alte beatas.

Spaimei faţă de mântuire, Contra-Reforma i-a răspuns prin iertare şi sacramente strâns legate de rolul diriguitor şi pastoral al ierarhiei ecleziastice. Sacramentele erau destinate să producă şi să consolideze iertarea, ajutor supranatural care îl făcea pe om capabil să îndeplinească voinţa lui Dumnezeu şi să ajungă la mântuire.

Cu toate că eficacitatea actelor nu a fost contestată, aceea a sacramentelor genera noi întrebări. Criticii e împotriva clerului vor fi îndreptate de acum înainte împotriva noului rol care i-a fost atribuit: îndrumarea conştiinţei, natura puterii preotului în momentul consacrării şi absolvirii.

La fel s-a întâmplat şi cu dogma catolică a transsubstanţierii: insistând excesiv asupra prezenţei reale, după cum se ştie, dogma şi-a pierdut din ce în ce mai mult valoarea simbolică pentru a deveni credinţă şi chiar superstiţie. Beatas şi martorii s-au străduit să afle dacă, într-adevăr, Christos în carne şi oase era prezent acolo. Ana de Abella vedea „sângele şi trupul lui Christos atunci când preotul ridică ostia sfântă”. Pentru toate aceste femei consacrarea era momentul privilegiat al viziunilor şi revelaţiilor aşteptate de „o asistenţă înmărmurită. De asemenea, sacramentul comuniunii, menit să producă şi să întărească iertarea, ajutor pentru a ajunge la mântuire, le-a condus pe femei la următoarea întrebare: „Dacă consumi mai multe ostii, beneficiezi de mai multă iertare?” Lucru de care păreau convinse, spre disperarea confesorilor lor.

Trebuie să reamintim că, departe de a scandaliza, ereziile şi „erorile lor” le atrăgeau respect şi notorietate. Tocmai de la ele cei frământaţi cereau sfaturi pentru salvarea sufletelor, lor li se cerea să reveleze celor vii starea sufletelor morţilor. Ele apelau la Teresa de Ávila.

Foarte catolică vizionară servea drept punct de referinţă pentru credinţe mult mai puţin catolice. Căci, în aceste probleme, morţii investiţi cu darul vorbirii, ca şi sufletele revenite din cealaltă lume, se plângeau de cei vii.

Tot ele erau chemate la căpătâiul muribunzilor. Privilegiate ale lui Dumnezeu, ele erau urechea Domnului şi cine, mai bine decât ele, ar fi putut interveni pe lângă el? Deci, ele îndeplineau funcţii religioase pe care clerul nu era întotdeauna în stare să le îndeplinească.

Doi parametri determinau asprimea sentinţei inchizitoriale: celebritatea acuzatei şi supunerea faţă de confesorul ei. Întrucât pedepsea pentru a da o pildă. Sfântul Oficiu intervenea oriunde cuvântul unei ilu. şa coincidea cu acele credinţe populare pe care cei mai înţelepţi dintre inchizitori le vedeau, nu fără nelinişte, dobândind influenţă – ele inundaseră deja buna credinţă spaniolă.

Severitatea pedepsei va fi deci strâns legată de harul acuzatei şi de popularitatea de care se bucură în mulţimile avide de miraculos şi senzaţional.

În 1622, inaccesibilele modele de sfinţenie ale secolului trecut, Teresa de Ávila şi Ig naţiu de Loyola, au fost canonizate cu mare pompă; era o hrană aruncată unui întreg popor de mici evlavioşi care nu au reţinut din sfinţenia acestora decât miraculosul.

Severitatea pedepsei nu poate fi analizată numai în funcţie de pedepsele corporale. Ea vizează în mod deosebit discreditarea condamnatei „indiferent de mijloace, excluderea şi stigmatizarea ei.

De pildă, la mijlocul secolului al XVII-lea, beata umblătoare Ana de Abella, care a scandalizat opinia publică împărtăşindu-se ele mai multe ori pe zi împotriva sfaturilor confesorilor ei. a fost considerată nebună şi a fost internată în ospiciul din Balsamo, în ciuda pledoariei

necruţătoare a procurorului care a cerut să fie predată justiţiei laice, întemniţarea acestei femei care nu vorbea cu nimeni, este o pedeapsă la fel de gravă ca aceea dată Isabelei ele la Cruz, îndrumătoare spirituală, celebră şi respectată, ceea ce a adus-o la autodafe în 1529, unde a fost biciuită şi condamnată la închisoare pe viaţă.

În general, pedepsele erau severe. Aducerea la autodafe legate şi îmbrăcate în sanbenitos de penitenţă, abjurarea de levi erau sancţiunile cele mai frecvente.

Unele au fost condamnate la închisoare pe viaţă, pe diverse termene, sau la surghiun. Altele – la biciuire, ca, de pildă, Maria ele la Concepción numită hermana lvlaria, o vizionară celebră judecată în 1621 la Madrid.

Din severă, Inchiziţia devine în secolul al XVIII-lea necruţătoare. Maria de los Dolores Lopez, numită beata Dolores, a fost, după câte ştim, singura Husa condamnată la moarte şi efectiv arsă pe rug.

Urmărită de tribunalul din Sevilla, condamnată la 24 august 1781 după un proces care a durat doi ani, niciun fel de presiuni nu au reuşit s-o doboare pe obstinata beata. Ea susţinea că beneficiază din copilărie de daruri spirituale care au ajutat-o să înveţe să citească şi să scrie fără să meargă ia şcoală. /

Veşmintele „preafericitei” şi faptul că era oarbă au trezit veneraţia populară. Mariei de los Dolores i se solicitau lucruri uimitoare. Căci, nu conversa ea în mod obişnuit cu Sfânta Fecioară? Nu era ea soţia lui Christos, pentru care se autoflagela? La Sevilla, unde trăia, nimeni nu se îndoia că ea putea obţine eliberarea sufletelor din Purgatoriu.

Pradă remuşcărilor, confesorul ei o denunţă şi se autodenunţă Inchiziţiei, care preia cazul şi deleagă pe lângă ea, fără rezultat, predicatori şi teologi a căror dialectică ea o epuizează, reafirmând înaintea sentinţei

certitudinile ei eretice fără teamă sau căinţă.

Înaintea morţii, în ultima clipă, ea a izbucnit în lacrimi şi a cerut să fie spovedită.

Personalitatea acestei condamnate oarbe şi impasibile, îmbrăcată cu o tunică albă acoperită de o coraza ** pe care erau pictaţi diavoli şi flăcări, a emoţionat puternic asistenta. Beata Dolores a fost spânzurată, iar apoi cadavrul ei a fo’! ars.

Inchiziţia condamnase o vrăjitoare. Aşa a rămas acest caz în conştiinţa oamenilor din acele timpuri6… E drept, el s-a petrrent într-un anumit context. Spania cunoştea în acea vreme, ca o stare endemică, o inflaţie de miracole.

Note:

+ cu – X’un trad.

** Pieptar.

— Nota trad.

Beatas vizionare, călugăriţe făcătoare de minuni – toate erau la modă. UA exemplu de la sfârşitul secolului al XVIII-lea: Isabel Maria Herpiaz, beata din Cuenca, soţia unui agricultor, al cărei renume a fost atât de mare încât a devenit obiectul unui adevărat cult; era purtată în pro – cesiuni înconjurată de luminări aprinse şi fum de tămâie.

Sentinţa inchizitorială nu a menajat-o nici pe ea şi nici pe adoratorii ei. Preotul din Vilar de Águilar şi alţi doi prelaţi au fost condamnaţi la recluziune în Filipine, un altul a fost suspendat pe şase ani, în timp ce o slugă şi doi localnici vinovaţi de adoraţie excesivă au fost condamnaţi la 200 lovituri de bici şi închisoare pe viaţă.

Duritatea acestor pedepse dovedeşte, dacă mai era nevoie, eşecul Inchiziţiei în faţa unei superstiţii persistente, în asemenea cazuri, cu un secol în urmă, Inchiziţia dădea dovadă de mai multă subtilitate, dar şi de ezitare în privinţa calificării unui delict drept ilusion demonica, şi stigmatizării unei delincvente, „preafericita”

Husa.

BEATAS; NESUPUNERE ŞI CONTEST₄RE

Frecvenţa cazurilor în care au fost implicate beatas este surprinzătoare, ca şi când o stare particulară le-ar fi înlesnit eroarea.

Dacă este adevărat că asupra lor plana o bănuială, trebuie să-i găsim cauza. Dar, printr-o analiză a cazurilor lor, se impune la început studierea mai profundă a acestui fenomen tipic spaniol, în care scop dispunem de o sursă capitală: arhivele inchizitoriale.

Fenomenul a făcut să curgă mai multă cerneală în secolul al XVII-lea decât în zilele noastre. Să-l ascultăm pe Quevedo ce spune în studiul său polemic Su Espada ppr Santiago. „Numim beatas acele femei dezamăgite devotate spiritului şi rugăciunii, care se consacră slujirii unuia, dintre fondatorii ordinelor, cum ar fi cele ale sfinţilor Francisco, Domingo şi Augustin". Tot el le descria ca pe nişte Tartuffe-femei:!

en figura de Beata sub aspect de beata

Justificada de o jos cu privire inocentădelincuentes de faldas. şi fuste păcătoase.

Prin deceniul al patrulea al secolului al XVII-lea, un prelat le apostrofa astfel: „Numeroase sunt aceste şerpoaice care, mai mult din lipsă de ocupaţie decât din devoţiune, îşi petrec tot timpul în biserică, în timp ce-ar face mai bine să toarcă. Câte dintre ele nu îngână, critică şi calomniază pe cei care nu sunt Dumnezeu" 7.

Deleito y Pinuela, care îl citează, adaugă: „Bărbaţii plini de ardoare ai epocii, printre care numeroşi ecleziaşti, tunau şi fulgerau împotriva beatas care nu primiseră nici cel mai mic rang religios şi care erau extrem de numeroase".

Astfel, după părerea contemporanilor, beatas nu erau numai terceras (Quevedo), ci şi simple laice sân unción

religioasa. Lucru confirmat de însuşi acest cuvânt cu numeroasele lui sensuri: beata înseamnă o tercera care trăieşte fie într-o mănstire, fie într-o comunitate, fie solitară în casa ei şi este o bigotă sau evlavioasă fără niciun angajament religios, deci, fără niciun control.

Faptul nu este nici nou, nici caracteristic Peninsulei, cel puţin în ceea ce le priveşte pe cele care în Spania erau denumite beatas sau terceras ale unui ordin religios, iar în Ţările de Jos – beguines.

Fenomenul a căpătat proporţii mari în Europa dinainte de Reformă, oglindind atât aspiraţiile religioase, cât şi dificultăţile crescânde întâmpinate de femeile insuficient de înzestrate pentru a putea intra într-o mănăstire.

Nu suntem în măsură să afirmăm că, în acea perioadă, din partea lor era vorba de o alegere deliberată, trădând refuzul disciplinei monahale.

Marcel Bataillon sublinia rolul important jucat de beatas în secolul al XVI-lea în cadrul iluminismului şi influenţa Monachatus non est pietas a lui Erasm asupra acestei „erezii”. A apărut atunci un alt tip de beata. Maria Cazalla, beata din Guadalajara, sora episcopului Juan Cazalla, era căsătorită. Actul căsătoriei era pentru ea un mijloc de a fi mai aproape de Dumnezeu.

Isabel de la Cruz, principala inspiratoare a iluminatelor din Castilia Nouă prin 1525, era beata, tercera, franciscană. Nu găsim în acest prim iluminism de inspiraţie erasmiană un refuz sistematic al oricărui angajament religios, ci tendinţa, generată de o critică la adresa vieţii monahale din acea epocă, de a considera că pietatea poate fi exprimată şi în afara mănăstirilor. Acelaşi Marcel Bataiilon subliniază, de altfel, strânsele legături întreţinute de iluminaţi (alumbrados) cu franciâcanismul reformat prin intermediul lui Cazalla, Ortiz, Osuna.

Alumbrados din secolul următor au exprimat mai net adversitatea lor faţă de ordinele monahale şi superioritatea statutului de beata „asupra celui de căsătorită sau asupra vieţii monahale. Astfel, cu ocazia autodafeului care a avut loc în februarie 1827 la mănăstirea San Paolo el Real din Sevilla, sentinţa citită public grupului de iluminate condamnate conţinea şi următoarea acuzaţie: „Ele spun că preferă statutul (estado) de beata celui de căsătorită şi vieţii monahale-H.

A fi beata era un statut aşa cum sunt pentru o femeie căsătoria şi ordinele monahale. A fi beata era o problemă feminină. O problemă de statut al femeii. Estado, ordinul căruia îi aparţine femeia, nu este acelaşi cu al bărbaţilor; cel puţin nu în totalitate. Femeia există într-o ierarhie de ansamblu, dar totodată şi înainte de toate ea este subordonată într-o ierarhie sexuală. În epoca modernă suntem preocupaţi mai mult de a şti dacă societatea este o societate de caste, de ordine sau de clase şi uităm să reliefăm faptul că ea este mai întâi o societate de ierarhie a sexelor. Femeia aparţine unei caste, unui ordin sau unei clase, dar numai pentru că înainte de toate ea se defineşte în raport cu un bărbat dintr-o clasă, ordin sau castă. Prima sa raportare se face la bărbat, nu la ansamblul corpului social.

„În ordinea noastră socială, femeile sunt «produse» –, folosite, schimbate de bărbaţi, statutul lor este acela de – marfă». Cum ar putea acest obiect de folosinţă şi de tranzacţie să revendice dreptul la cuvânt şi, în general”, o participare la schimburi? Se ştie că mărfurile nu merg singure la târg. chiar dacă ar putea, vorbi. (…) Femeile trebuie să rămână, deci, o infrastructură considerată ca atare în societatea şi cultura noastră. Folosinţa, consumul, circulaţia corpurilor lor sexuale asigură organizarea şi reproducerea ordinii sociale fără ca ele să constituie un

«subiect* în cadrul acesteia”.

În documentele Inchiziţiei, statutul femeilor citate preceda întotdeauna numele lor, ele fiind soţia lui… văduva lui… ăoncella, mujer soltera. Deşi văduve. Ana de Abella şi doña Geronima de Noriega erau numite doarbeatas. Acesta era statutul lor. Aşa cum Juanei Bautista i se spunea beata domnişoară.

Statutul de beata era predominat atunci, când femeia care îl pretindea, nu trăia în compania, sub protecţia unui

Note: „Domnişoară, femeie singură.

— Nota trad.

bărbat. Cel puţin astfel le considerau martorii şi inchizitorii, adică societatea în care ele trăiau. Atunci când, totuşi, cum se întâmpla câteodată, ele nu se alăturau unui ordin religios.

Recensămintele vin în sprijinul acestei afirmaţii pentru că precizează întotdeauna statutul acestor femei fără bărbaţi 10. Femei fără bărbaţi? Existau şi altele: văduve, atât de numeroase; celibatare sau domnişoare; prostituate.

Beatas se distingeau prin aceea că ele se dedicau lui, Dumnezeu, se aflau în serviciul lui. Ele erau slujitoarele Domnului. Şi pentru ca acest lucru să fie evident, ele umblau „îmbrăcate în beatas”.

În cazul Anei de Abella, judecătorul preciza: „Ea poartă straiele unei tercera franciscane”. La fel cum, potrivit lui Menendez y Pelayo, femeile implicate în procesul alumbrados din Llerena din 1578 „erau îmbrăcate în beatas cu capul acoperit şi cu o haină din stofă maro”.

Indiferent din ce se compuneau aceste veşminte, mărturiile contemporanilor concordă asupra caracterului lor distinctiv. Este o constantă ce durează până în epoca modernă. îmbrăcămintea trebuia să definească ordinele, statutul, să semnaleze apartenenţa. Ceea ce, în cazul

beatas, părea a fi delicat. Ce implica portul veşmântului atunci când el indica o tercera sau o beata a Cârmei ului?

În privinţa terceras, documentele consultate ne-au furnizat puţine informaţi. Michaella Tribino, duşmancă de moarte a Husa Juana Bautista şi tercera franciscană, susţinea „că se reculege şi respectă regula sfântului Francisc”.

Despre Ana de Abella. şi ea tercera franciscană, procurorul spunea că „poartă veşmântul şi, fiind consider. aţă ca atare (tercera de san Francisco), se bucură de imunităţi şi privilegii”. În Spania, terceras franciscane se bucurau’ de fuero ecleziastic dacă purtau respectivul veşmânt, deci, de această imunitate se bucurau, se pare, şi femeile, asigurându-le anumite avantaje. Terceras respectau regula ordinului, fără obligaţia de a trăi în mănăstiri, fără să facă legământ: ele se supuneau autorităţii preotului din parohia lor şi eventualelor lui sancţiuni. Michaella Tribino avea un domiciliu fix şi nu cerşea, în timp ce Ana de Abella călătorea. Ambele trăiau, însă, permanent sau temporar, en la compania laicilor evlavioşi care le adăposteau şi le hrăneau.

Doña Geronima de Noriega, mai norocoasă, trăia în casa ei şi avea servitori. Ea era o beata a Carmelului. Legăturile pe care le întreţinea cu ordinul nu erau codificate

(suntem siguri că nu a existat oficial un al treilea ordin carmelit). De fapt, ordinul nu de mult reorganizat, mănăstirile lui mai ermetice ca oricând au determinat, probabil, pe numeroşi călugări (carmes) şi confesori să încerce să creeze în jurul lui un curent de laici, intermediari între Carmelul reformat şi creştini, în ansamblul lor. Un curent analog celui ce se formase, în aceeaşi epocă, în Franţa. Aceasta confirmă vocaţia apostolică şi misionară a reformei teresiene şi spiritul

Contra-Reformei catolice.

Reorganizând ordinele feminine şi reintroducând viaţa monahală, sarcinile de caritate şi asistenţă ce reveneau femeilor au rămas vacante. Beatas au fost solicitate să umple acest gol. Dar Conciliul s-a dovedit ostil sacerdoţiului laicilor, tocmai datorită strădaniei lui de a se distinge net de luteranism, al cărui sacerdoţiu universal era una din ideile-cheie. Rolul spaniolilor în acest Conciliu explică, poate, în parte, această radicalizare. Ei ştiau cât de periculoase puteau fi anumite aspirante evlavioase. Deci, în ciuda hotărârilor Conciliului, acest curent s-a constituit, datorită necesităţilor şi unei oferte de devoţiune şi spirit de sacrificiu al acelora care în Franţa vor fi denumite soeurs şi în Spania beatas.

Un caz ca al Cătălinei de Jesus stigmatizează după dorinţă pericolul presimţit. Această beata a Carmelului a fost în două rânduri judecată de tribunalul din Sevilla. În 1612 a reuşit să se dezvinovăţească de acuzaţia de erezie ce i-a fost adusă, recuzând pe principalul martor, Juana de la Cruz, condamnată de Sfântul Oficiu în acelaşi an. Procesul ei a fost suspendat şi redeschis 10 ani-mai târziu de către acelaşi tribunal, obsedat de iluminările, la momentul dat, endemice în această regiune. Cătălină se bucura de o popularitate uriaşă, pe care nici procesul din 1612 nu a reuşit s-o diminueze. Celebritate întreţinută cu grijă de un carmelit desculţ, maestrul Juan de Villapando, un fel de „impresar” al beat şi, şi el urmărit de Inchiziţie.

După părerea lui Menendez y Pelayo: „Beata Cătălină era considerată printre ai săi un fel de părinte spiritual având numeroşi fii mistici laici şi religioşi care o venerau, o sărbătoreau, o însoţeau pretutindeni. Făcea conversaţie, le dădea lecţii, lecăuta confesori şi îi sfătuia în probleme spirituale şi pământeşti”.

Desigur, mulţi evlavioşi ar fi dorit să întreţină cu

sfânta din Ávila sau alte religioase cu har acea legătură spirituală pe care viaţa monahală o împiedica.

Dar exista în toate acestea ceva şi mai grav. Din admiraţia fără margini pentru beata, carmelitul şi-a format o convingere, în favoarea căreia a milita t – pe lângă tinerele al căror confesor se considera: statutul de beata era preferabil căsătoriei şi angajamentului monahal; convingere pe care primii iluminaţi din secolul al XVI-lea au susţinut-o în cu lotul alt context, cel al unei critici generalizate la adresa ordinelor religioase. Intervenţia lui activă în acest sens pe lângă fetele din oraş nu mai era agreată de familiile care îi încredinţaseră tinerele suflete.

Constatăm, de asemenea, o proliferare la Sevilla a beatas care răspândeau faima Cătălinei de Jesus, care, comparându-se cu Tereza de Ávila. se considera desemnată de Dumnezeu ca reformatoare a unui fel de-al treilea ordin, cel ăl preoţilor de ambele sexe.

Asemenea obiective reprezentau un pericol, cu atât mai mare, cu cât emanau de la unii membri ai Bisericii. Ele trădau aspiraţii la o viaţă religioasă detaşată de autoritatea instituţiei şi erau calificate de Inchiziţie ca erezii ale iluminării.

Nu orice beata era legată în acest fel de Biserică. Ilusa Juana Bautista, foarte ataşată statutului ei de beata domnişoară, era legată de Dumnezeu numai prin voinţa ei. Şi. aceasta prin felul ei de viaţă şi prin statutul ei. Astfel, Juana Bautista trăia en la compania lui Luis Gomez şi a soţiei acestuia, în vârstă de 60 şi, respectiv, 50 de ani. De asemenea, în compania Michaellei Trebino, văduvă de 60 ani şi tercera a ordinului franciscan. Ea frecventa asiduu două beatas de 60 de ani care locuiau împreună şi care erau verişoare.

Toate beatas care au depus mărturie în cazul ei erau femei în vârstă, singure şi sărace. Deci disponibile pentru

a se ruga, pentru a frecventa bisericile unde întâlneau şi ajutau bolnavii săraci, aşa cum făcea şi evlavioasa noastră. Rugăciuni, ajutor, frecventarea constantă a bisericilor, devoţiunea lor era cantitativ mai evidentă decât aceea a muritorilor de rând.

Această devoţiune atât de intensă, îmbinată cu sărăcia lor absolută, par să-i fi determinat pe unii laici să le caute compania; fervoarea lor să fi fost semnul evident al unui adevăr ascuns pe care ele l-ar poseda? Sau găseau în sărăcia lor un prilej de a înfăptui o operă de caritate pentru a cuceri paradisul ajutând femei „favorizate" de Dumnezeu? Este posibil ca cele două explicaţii să coincidă.

Viaţa spirituală a Juanei era integral concentrată asupra oraţiei mentale, deşi nu a fost îndrumată de nimeni pe această cale: „Ea nu a avut niciodată confesori celebri şi.cu nici unul din ei nu a comunicat spiritual". Juana explică acest refuz: „A schimbat atâţi confesori pentru că toţi îşi băteau joc de ea şi nu-i iubeau pe săraci". Acest fel de a-l invoca pe Dumnezeu prin oraţie mentală nu l-a învăţat de la un preot ci „de la o femeie, Cătălină de Iiierera, care a murit. Ea cerşea pentru săraci în acest oraş şi i-a spus să i se recomande lui Dumnezeu pentru ca el să-i primească sufletul". Oraţie mentală ale cărei avataruri, la fel ca mulţi alţi dintre „spirituali" *, ea le cunoştea: „favoruri divine" sub formă de viziuni şi revelaţii, spaima ca acestea să nu fie decât intervenţie demonică. Beata va rămâne singură între spaimele sale şi Inchiziţie.

În afara Bisericii, dar şi a lumii, comunităţile de beatas (beaterios) s-au răspândit în întreaga Spanie. Cercetări recente atestă existenţa unui număr mare de comunităţi de acest fel în secolul al XVI-lea în Castilia Nouă, Extremadura şi Castilia Veche. După toate aparenţele, aceste comunităţi s-au format în afara oraşelor. Contemporanii lor le priveau cu neîncredere atât din cauza

componenţei lor exclusiv feminine, cât şi din cauza secretului care inevitabil învăluia asemenea grupuri.

La Almagro, de pildă, vizitat de Inchiziţie în 1617, linibila s-au dezlegat.

Prezenţa Sfântului Oficiu a declanşat brusc o logoree generală. Beatas din oraş, care tocmai se reuniseră în jurul unei femei din Manzanares, la hermana Maria, au constituit un ţap ispăşitor facil. Un martor pervers a asociat această reuniune cu ploile de primăvară de care vorbea tot oraşul. Dar Inchiziţia nu şi-a plecat urechea şi le-a dat pace. Dorea să lase impresia că-i repugnă să persecute asemenea grupuri de femei, chiar dacă devoţiunea lor avea un uşor iz de pucioasă.

Acesta a fost, cel puţin, cazul de la Iznallos, de care s-a ocupat tribunalul din Granada cu prilejul unei vizite din 1573. La Iznallos, o văduvă, Maria García, a avut o revelaţie: Dumnezeu i-a arătat un loc unde să se roage departe de lume. Era, vorba de casa unei femei căsătorite

Note:

— Spiritualii erau o ramură monahală desprinsă din ordinul franciscanilor. (V.K.)

cu un spiţer, căreia i-a cerut să se întâlnească la ea în secret. La insistenţele evlavioasei sale soţii, spiţerul a cedat, dar nu a participat. Beatas din oraş se întruneau aici pentru a se ruga, dar erau atât de îngrozite încât li se făcea părul măciucă. Maria García le liniştea: aceste lucruri nu erau decât produse ale minţii lor slabe, pe care Satana era gata să pună stăpânire, dornic să le împingă în păcat pe femeile ce se consacrau oraţiei. O pasăre neagra care se odihnea pe o fereastră era dovada. Erau literalmente moarte de frică. Prudent, bărbatul le-a sfătuit să se ducă la confesorii lor, mai cu seamă că cel al instigatoarei părea să fie informat despre aceasta. Nici în acest caz, care a devenit obiectul unei lungi relatări,

Inchiziţia nu a intervenit.

Cum se explică clemenţa? Doar prin faptul că Sfântul Oficiu a acordat importanţă activităţilor feminine numai în funcţie de ecoul pe care acestea le-au avut.

Dimpotrivă, în cazul Cătălinei de Jesus, larga notorietate de care se bucura beata a neliniştit la fel de mult ca şi valul de vocaţii pe care l-a generat. Ca răspuns, Inchiziţia s-a gândit la o soluţie radicală pe măsura pericolului pe care l-a sesizat. Miguel de la Pinta Llorente citează o scrisoare a Consiliului Supremei adresată inchizitorilor din Sevilla, în care le cerea un raport în legătură cu aceste femei „care poartă ve. şmânt de beatas şi trăiesc în afara comunităţilor sau mănăstirilor, unele dintre ele aflându-se în obedienţa anumitor persoane. Şi din faptul că acest lucru a fost permis rezultă unele inconveniente care s-ar putea amplifica dacă nu i s-ar pune capăt imediat. Cu avizul Reverendissimului Inchizitor general, am dori să fim informaţi despre aceste inconveniente ce rezultă din faptul că sus-numitele femei ar fi autorizate să poarte veşmintele beatas, fără să fie închise în casele lor şi separate de restul comunităţii, şi să predice aşa cum fac unele dintre ele; să ne spuneţi dacă ar fi bine să se interzică acest mod de viaţă. şice ordin credeţi că ar trebui să dăm pentru ca, cu avizul dumneavoastră, să se găsească remediul convenabil” M.

Mai clar nici nu se poate.

Pentru a bara acest val de vocaţii feminine, Consiliul Supremei a dispus închiderea beatas, izolarea lor. Să nu ne înşelăm, prin aceasta el a vizat atât pe cei care le-au urmat şi ascultat cât şi statutul ca atare, considerat periculos prin faptul că favoriza eroarea la cele ce se angajau pe acest drum. Libera circulaţie a acestor femei deschidea calea dezordinii.

INVENTAREA DELICTULUI: DE LA ILUZIE LA

Deoarece ele refuzau autoritatea confesorilor lor, deoarece pretindeau să nu fie ghidate pe drumul perfecţiunii, deoarece nu doreau să aibă certitudini decât direct de la Iisus Christos, Inchiziţia a făcut din aceste femei ilusas. Într-adevăr, un delict straniu.

Ilusas şi iludentes. Una pasivă: Husa, victimă a unei iluzii, cealaltă activă: iludente cea care provoacă iluzia. De fapt, inseparabile, căci ilusa este iludente prin faptul că ea face publică iluzia a cărei victimă este, aceea de a nu fi rezistat tentaţiei vanităţii, ceea ce face din ea o iludente. În spatele ilusa iludente se află Satana, tentaţia şi vanitatea. Ilusa vanitoasă devine intermediara iludente a Satanei. Iată, în câteva cuvinte, erorile proprii beatas şi notorietatea lor. Prin intermediul acestora Satana provoacă iluzii admiratorilor lor, răspândind eroarea şi erezia.

Calificatorii, teologi care au examinat aceste cazuri, au împărţit iluziile în voluntare şi involuntare. Iluzia era voluntară atunci când, respingând autoritatea confesorului sau a Sfântului Oficiu, acuzata persista în eroarea sau erezia ei…

Ana de Abella era eretică atunci când afirma că „în Sfânta Cuminecătură nu se află corpul lui Christos ci numai iertarea sa”. Pentru teolog ea era o ilusa voluntară, deoarece îşi menţinea afirmaţiile. El o acuza de „pact implicit sau explicit cu Demonul, crezând în iluzii diabolice contrare credinţei catolice, care au dus-o la comiterea de delicte în vorbe şi în acţiuni împotriva lui Dumnezeu, credinţei şi dogmei lui”. Poate să ne mire această referire la Satana într-un delict care nu are nimic original: alumbrados susţineau şi ei această erezie. Surprinzător e şi că în timpul interogatoriilor inchizitorii nu manifestau niciun fel de interes pentru acest presupus pact implicit

sau explicit cu Satana.

Dimpotrivă, ilusa amăgită a comis o greşeală care ţine mai mult de confesiune decât de Sfântul Oficiu. Ea nu a putut rezista tentaţiei. Ceea ce constituia pentru „Sfântul Oficiu un delict era faptul că ea îşi susţinea erorile, afirmaţiile eronate în public, riscând, astfel, să corupă credinţa. Acesta era cel de-al doilea gen de iluzie: iluzia „involuntară”. Aici nu era vorba de un pact cu Diavolul, ci de o slăbiciune individuală în faţa tentaţiei. Slăbiciune atât de feminină încât nu putea fi fatală deoarece „Dumnezeu acordă întotdeauna omului o iertare superioară tentaţiei”, dar care trebuia să fie corectată. Tentaţia vanităţii, esenţială. În creştinism, cea care l-a făcut pe Adam să decadă şi odată cu el pe toţi bărbaţii, cea care nu l-a ocolit nici pe Christos.

De fapt, această poziţie este greu de susţinut şi de justificat. Dacă Satana poate să acţioneze prin intermediul omului, înseamnă că omul nu este liber, prin iertare, să aleagă între a păcătui sau nu; iată o uşă deschisă luteranismului. Cum se poate explica faptul că omul putea fi înşelat de Diavol, involuntar? Cuvânt pe care-l întâlnim adesea sub pana calificatorilor. Ei au trebuit să găsească pentru acest fenomen o cauză de origine umană, tot aşa cum voinţa este o calitate a omului.

Respingând realitatea viziunilor şi revelaţiilor acuzatelor, negându-i Satanei puterea de a se exprima printr-o fiinţă, de a acţiona altfel decât prin tentaţie, teologii vor explica în alt mod comportarea acestor femei.

Cel care a intervenit în cazul Juanei Bautista a refuzat să ia în consideraţie orice element „supranatural” pe care martorii i-l atribuiau. După ce a calificat criticile ei împotriva Inchiziţiei, refuzul ei de a fi iertată pentru ofensele aduse şi preferinţa ei pentru ostia întreagă, el a. precizat: „de altfel, acest lucru nici nu trebuie să fie

calificat, deoarece provine din slăbiciunea minţii ei (flaqueza de cabeza), iar dacă ea s-a prefăcut în mod intenţionat, acest lucru nu reiese din mărturii".

El a opus naturalul supranaturalului: la flaqueza de cabeza. Opoziţie pe care o regăsim în calificarea cazului Anei de Abella. Aici, calificatorul carmelit întrevede două posibilităţi; el îşi începe calificarea astfel: „Dacă această femeie nu este în toate minţile, ceea ce e posibil, iar slăbiciunea judecăţii ei o face să devină vanitoasă, ea nu este deloc vinovată de tot ce se află în acest document. Dar dacă ea este în depline facultăţi mintale…". Calificatorul analizează atunci natura afirmaţiilor ei: erezie sau iluzie, şi conchide: „De aceea am ajuns la concluzia că dacă această femeie are o minte sănătoasă şi nu este nebună, ea este voluntar ilusa del Demonio". E voluntar ilusa deoarece, după cum am văzut, Ana de Abella susţinea afirmaţii eretice.

Ceea ce calificatorii insinuau, teologul Gaspar Navarro nu a ezitat să scrie în 1631 în Tribunal de suverstición Ladina: „Trebuie să ţineţi seamă de sexul celui care are. revelaţii, adică dacă este vorba de un bărbat sau de o femeie. Deoarece sexul feminin are o minte mai slabă şi consideră, cereşti sau divine lucrurile naturale sau iluziile Diavolului. Ele au mai multă imaginaţie decât bărbaţii şi socotesc că acestea sunt adevărur 1 CC ne.

Iluzia demonică, tentaţia, minciuna, vanitatea şi slăbiciunea minţii sunt. trăsăturile unui sex.

Acuzaţia de ilusa şi iludente era o acuzaţie născocită pentru femei. Iluzia nu are sens decât pentru că ea este o problemă a femeilor, a căror natură e predispusă la vanitate, tentaţie şi minciună, Iluzia nu poate fi un delict masculin. Şi pentru bărbaţi vor fi erori: erezia, iluminismul. Bărbatul este liber să aleagă; femeia

subjugată de natura ei, pe care nu o stăpâneşte, nu poate să nu fie înşelată.

Dar li s-a acordat prea multă importanţă. A persecuta pe ilusas înseamnă a le da cuvântul, a face să se creadă că ceea ce spun ele este important, că ele pot deveni periculoase. Teologii spanioli au fost mai subtili: nu au discutat cu aceste femei, ci le-au trimis în neant, în nebunie care nu era nici Dumnezeu, nici Diavol, care nu era altceva decât vidul simţurilor şi naturii lor.

În 1654, în cazul Anei de Abella, nebunia a fost privită nu numai ca o explicaţie a viziunilor şi revelaţiilor, ci şi ca o posibilă cauză a întregii ei comportări şi ca iresponsabilitate fundamentală. De la femeia înşelată de Satana şi de propriile ei simţuri până la nebună nu. era decât un pas pe care teologii nu au ezitat să-l facă. Într-o vreme în care întreaga Europă le lăsa pe vrăjitoare şi pe posedate să vorbească, Sfântul Oficiu spaniol a inventat pentru femei o represiune ingenioasă, surprinzător de modernă. Nici rugul, nici exorcismul, ci neantul, foarte modern, al nesăbuinţei.

După ce şi-au format această convingere, judecătorii Sfântului Oficiu au fost confruntaţi cu o altă dilemă. Ce să facă cu ele? Care era soluţia represivă cea mai bună? Dacă nebunia explica iresponsabilitatea, nu putea exista pedeapsă şi nu se putea face apel la mustrări de conştiinţă. Nebunia a apărut peste tot în aceste cazuri, ea a fost invocată de toţi martorii apărării convocaţi de Juana Bautista la îndemnul avocatului ei. „Dacă ea nu s-a supus într-o oarecare măsură, a făcut-o din ignoranţă şi nu din rea credinţă, căci, după cum se vede”. mai lot îi o consideră până într-atât de incapabilă şi proastă (incupaz y toanta), încât ei, toţi, sunt de părere că nu e în toate minţile, deoarece martorul a auzit-o vorbind adesea fără noimă şi acest lucru este notoriu şi public în această

parohie şi ştiut de toţi cei care o cunosc”.

„Tocmai pentru că nu este în toate minţile, deoarece în trecut a fost nebună şi umbla pe străzi şi de atunci ea nu mai vorbeşte ca înainte, ci foarte confuz, pentru că a fost nebună şi a rămas neputincioasă, căci nimeni nu scapă întreg din această boală, şi pentru că martorul îşi aminteşte că tocmai atunci când doctorul Francisco Lopez îşi ţinea predica la San Miguel el Alto sus-numita a spus prostii care au scandalizat asistenţa, iar predicatorul a liniştit-o spunând:. «Calmaţi-vă, ştiţi cu toţii că această beata este nebună»”.

Argumentul nebuniei era un mijloc de a linişti spiritele. Ea nu era periculoasă, nu avea nicio putere – nici divină, nici diabolică –, spuneau martorii inchizitorilor, noi o ştim: „Ea nu există deoarece este nebună”.

Nici predicatorul nu a spus altceva mulţimii scandalizate. Să nu vă temeţi, ea nu are niciun fel de putere. Decretată nebună, ea putea vorbi, putea spune orice, nu era auzită, ea nu exista.

Cu toate acestea, inchizitorii erau neliniştiţi în privinţa delictelor, afirmaţiilor eretice pe care trebuiau să le condamne în urma denunţurilor care susţineau că este vinovată. Ce puteau face cu nebuna? Cu atât mai mult cu cât delatorii nu o considerau nebună. Condamnând-o, inchizitorii au ţintit tocmai puterile pe care unii i le atribuiau. Nebunia era periculoasă pentru că era ascultată. Sentinţa o condamnă pe Juana Bautista la această moarte şi acest neant care este singurătatea nebuniei.

Condamnată să apară în Auto Publico într-o duminică la biserica din San Pedro din Toledo, să abjure de levi, expulzată din Toledo, din periferiile lui şi din Madrid timp de doi ani, această pedeapsă, aparent uşoară, era de o severitate surprinzătoare. O nebună de 54 de ani, săracă şi dezrădăcinată – a fost împinsă să cerşească, iar cuvintele

ei incoerente nu mai riscau să atragă pe nimeni de partea ei.

Fără îndoială, Ana de Abella a pus judecătorilor ei mai multe probleme.

Calificatorul a considerat-o nebună şi, deci, nevinovată. Procurorul nu a ţinut cont de acest lucru şi, reţinând numai delictele, a acuzat-o de erezie, de iluminism şi de pact cu Diavolul. Or, Ana de Abella era dementă şi violentă. Inchiziţia a tratat-o ca pe un om bolnav şi i-a solicitat pe medici s-o îngrijească. Ea a fost izolată la spitalul din Balsamo. În timpul interogatoriului a răspuns incoerent, a făcut afirmaţii eretice, a vorbit de fantasme şi sacrilegii. Totul se amesteca în aceste răspunsuri. Inchizitorilor le-a fost atât de greu să găsească în ea eretica iluminată, încât i-au întrebat pe doctori dacă nu era nebună. „Deoarece în timpul audierilor se pare că acuzata nu s-a exprimat normal, li se cere medicilor acestui Sfânt Oficiu să o vadă, să o examineze şi, sub jurământ, să declare ce gândesc despre capacitatea deţinutei. Şi, întrucât ea a avut raţionamente lipsite de coerenţă, ei trebuie să declare ce gândesc despre ea în urma celor semnalate în acest proces şi din felul ei de a se manifesta”.

După ce au depus jurământul, medicii i-au luat pulsul şi, găsindu-l normal, au cerut să o examineze pe beata un timp mai îndelungat. După al doilea exarfâen, ei au conchis că este vorba de o nebunie aparentă. Dar ei nu pot investiga sufletele, şi îi lasă pe inchizitori să decidă dacă această stare este reală sau simulată. Ei au refuzat să considere decisive „semnele de mică importanţă ca insolenţa privirilor şi nervozitatea picioarelor, care păreau normale la această femeie”. Nebunia nu ţine numai de medicină, spun doctorii inchizitorilor. Desigur, Inchiziţia putea s-o interneze pentru a evita scandalul, ea nu putea s-

o pedepsească. Ana de Abella, a cărei soartă n-o cunoaştem, şi-a sfârşit cu siguranţă zilele la spitalul din Balsamo.

Încă un exemplu. La Sevilla, în 1612, Juana de la Cruz, numită beata, religioasă novice la mănăstirea Paz de Sevilla, a fost acuzată de 13 martori de a fi afirmat că, cu ajutorul Diavolului, ea a căzut în extaz şi că uneori s-a înălţat de la podea până la tavan. Calificată ca duşman făţiş al credinţei, suspectată de erezie iluministă, ea o fost arestată la 28 iunie 1611, fără sechestrarea bunurilor. În timpul audierilor, ea a mărturisit că „involuntar şi din ignoranţă l-a venerat pe Satana, care, pentru o înşela, a luat înfăţişarea lui Iisus. Ea şi-a dat seama de greşeală atunci când Christos i-a apărut gol şi a cunoscut-o trupeşte; relaţiile lor agitate (el i-a cerut să postească, supunere şi a martirizat-o până i-a dat sângele pe gură) au durat astfel zece ani”. Sentinţa ordonă: să asiste într-o zi de sărbătoare la o mare slujbă la biserica din Triana îmbrăcată în penitentă, în cursul căreia i se va citi hotărârea judecătorească, să abjure de levi, să fie absolvită să cautelam şi să fie internată în mănăstire sau ospiciu pentru femei timp de patru ani.

Ospiciul înlocuia, astfel, închisorile secrete ale Sfântului Oficiu, din moment ce aceste femei erau anihilate prin dispreţul manifestat faţă de credinţele lor. Astfel, iată, deci, elaborată o practică de reprimare a „alienaţiei”, practică de reprimare eminamente socială, deoarece ospiciul a preluat funcţia pedepsei.

În secolul al XVIII-lea judecata lui era mai puţin subtilă. Atunci când credinţa nu mai era decât superstiţie, religia devenea pentru întreaga societate o chestiune a femeilor.

Este ceea ce pedepseşte Sfântul Oficiu arzând-o pe rug pe beata Dolores. Înainte de a recunoaşte femeia în

ilusa., Inchiziţia a fost pe punctul de a nu mai înţelege nimic.

Un exemplu: acuzaţia formulată de Sfântul Oficiu din Toledo împotriva beata doña Geronima de Noriega, la care ne-am mai referit. „De aceea cer şi rog Suprema să ia în considerare pe sus-numita Dona de Noriega care a săvârşit următoarele delicte de:

— Înşelătorie periculoasă.
— Ipocrizie.
— Vanitate.
— Cutezanţă.
— Blasfemie eretică.
— Împărtăşirea erorilor alumbrados.
— Mistificare.
— În jurii la adresa lui Dumnezeu".

periculoase pentru apropiaţii ei, prin înşelarea lor în grave chestiuni spirituale, ceea ce a făcut ca ei să cadă, după exemplul femeii, în asemenea înşelătorii". Delict eclectic, ai cărui termeni îi regăsim constant în toate aceste cazuri.

Cusururilor morale li se adăugau erorile, blasfemia, sacrilegiile, proiectele eronate, chiar iluminări.

Este adevărat, multe afirmaţii ale ilusas aminteau de cele ale alumbrados. Dar iluminismul este mai degrabă o construcţie mentală a inchizitorilor şi istoricilor decât o erezie coerentă. Ceea ce ştim despre iluminări este un corpus de proiecte adunate de Sfântul Oficiu în decursul proceselor, prin care acesta încerca să-l anihileze pe eretic. Iluminismul în Spania era o disidenţă recurentă, indiciul unei permanente aspiraţii. După M. Bataillon: „În sens larg, iluminismul spaniol este un creştinism interiorizat, un sentiment viu al mântuirii" pe care se grefează refuzul mediaţiilor pământeşti şi sacerdotale. Da, într-adevăr, ilusas erau iluminate atunci când se consacrau

oraţiei mentale departe de lume, atunci când se considerau „confirmate în iertare”, atunci când pretindeau că se confesează de câteva ori pe zi.

Sfântul Oficiu nu s-a lăsat păcălit. Singurul caz în care, după câte ştim, Inchiziţia a judecat înainte de toate o alumbrada, este cel al Cătălinei de Jesus, inspiratoarea unui adevărat focar al ereziei. Prezenţa în acest grup a unui bărbat, un om al scrisului şi al teoriei, carmelitul Juan de Villapando, este un factor important. În aproape toate cazurile de iluminism se întâlnesc acuzaţii cu caracter sexual. În cadrul anumitor secte păgâne. iluminaţii se dedau la orgii colective în cursul cărora preoţii lipsiţi de scrupule abuzau de naivele beatas. Nimic uimitor în aceasta, deoarece femeile poartă dintotdeauna cu ele păcatul trupesc. În cazul ilusas, inchizitorii s-au dovedit puţin curioşi în a stabili adevărul unor asemenea acuzaţii aduse împotriva acestor beatas, a căror solitudine şi castitate i-au neliniştit foarte mult pe contemporanii lor.

La Almagro, preotul iezuit Luis de la Torre, confesor şi îndrumător de conştiinţă al beatas din oraş, a fost acuzat că întreţine cu unele dintre ele relaţii suspecte. De pildă, un martor vorbea despre „prietenia pe care o întreţine cu anumite mujereillas” * şi, de asemenea, despre faptul că el, martorul, ar dori ca Sfântul Oficiu să verifice, clacă este posibil, în ce scop. a avut iezuitul o legătură atât ele strânsă cu doña Maria de Sanabria, o femeie care locuieşte în oraş şi despre care toată lumea ştie că-i lipseşte judecata şi cu care nicio persoană onorabilă, indiferent

Note:

* femei de moravuri uşoare.

— Nota trad.

de categorie socială, nu are relaţii şi nu vorbeşte. Comisarul Sfântului Oficiu din Toledo a verificat foarte multe lucruri în cazul acesta, dar niciodată relaţiile

preotului iezuit. Beata doña Geronima a fost şi ea acuzată că a avut o legătură cu confesorul ei. Sfântul Oficiu nu i-a cerut în această privinţă niciun fel de clarificări. Acuzaţiile de acest fel erau foarte frecvente în asemenea cazuri.

Spaniolii din secolul al XVII-lea se îndoiau de virtutea beatas şi limbile se dezlegau îndată ce venea vorba despre aceste femei pe care prelaţii şi le rezervau.

Ce gândeau despre ele cei care se ocupau de sufletul credincioaselor, cei care, mai mult decât să reprime, trebuiau să păstorească, cei care spovedeau în masă într-un confesional şi acordau iertare. Aceşti „noi” ecleziaşti care predicau căinţa, regretul sincer pentru greşelile făcute din dragoste pentru Dumnezeu în faţa acestei Inchiziţii care cerea un regret impus de frică drept condiţie a iertării: într-un cuvânt, remuşcare. „Con poco temor de Dios y de su conciencia” (Cu puţină teamă de Dumnezeu şi de propria conştiinţă) spunea procurorul caracterizându-l pe eretic.

În toate aceste cazuri, acuzatele au avut legături cu călugări (iezuiţi, carmeliţi, trinitarieni). Ele le-au împărtăşit revelaţii lor. Ei au încercat să le convingă să nu le facă publice, să se îndoiască de ele, deoarece puteau fi rodul unei iluzii demonice sau al propriei lor imaginaţii, să le trateze cu modestie fără să le folosească pentru a dobândi reputaţie, arătându-le pericolul care le paşte de a fi neînţelese şi denunţate Inchiziţiei. Niciunul nu a făcut-o. Niciunul nu a colaborat cu Sfântul Oficiu în afară de dominicanul din cazul din Almagro şi de preotul din Ajofrin în cazul Anei de Abella. După cât se pare aceste aspirante evlavioase s-au adresat în special lor, membrilor acestor ordine noi sau reformate: carmeliţi, iezuiţi, trinitarieni, desculţi etc.

Iezuiţii nu aveau nicio obligaţie faţă de Sfântul Oficiu; se prea poate ca unele dintre ele să se fi confesat în

special lor tocmai din acest motiv. Când ne-am referit la calificări, am văzut cât de prudenţi şi înţelepţi erau şi călugării din ordinul Carmelului. Bunăoară, confesorii carmeliţi cărora li s-a adresat comisarul în timpul anchetei în legătură cu viaţa şi moravurile doñei Geronima de Noriega şi care au refuzat să-i furnizeze detalii în ce priveşte conştienţa penitentei. Ei s-au limitat să afirme că ea mergea la liturghie şi se confesa.

Dominicanii (am văzut de ce în cazul din Almagro) şi preotul din Ajofrins erau mult mai dispuşi la colaborare.

Primul a refuzat s-o mai asculte pe Cătălină de Escarate la confesiune, pentru a putea apoi să informeze despre afirmaţiile ei. Preotul a fost, mai puţin scrupulos şi, fără îndoială, un machiavelic mai puţin subtil, prea puţin familiarizat cu avatarurile îndrumării conştiinţei, precum preoţii ignoranţi din acea vreme. El a comunicat cele auzite la spovedanie, pe care le-a completat cu pseudodenunţuri anonime şi pe de-a-ntregul inventate. Ele au fost elaborate pentru proces în momentul în care mărturiile au fost făcute publice, pentru a masca într-un fel delaţiunea, prea uşor de recunoscut, a preotului.

Pentru a-şi proteja informatorii, Inchiziţia renunţa la scrupule.

În ceea ce priveşte sprijinul necondiţionat faţă de Sfântul Oficiu, dominicanii şi preotul se întâlnesc în cazurile expuse. Celelalte ordine erau toate reticente faţă de o intervenţie a Sfântului Oficiu într-un domeniu în care ele erau stăpâne: cel al îndrumării conştiinţei.

DEPRECIEREA VRĂJITORIEI

Inchiziţia spaniolă a făcut din disidenţa feminină în domeniul credinţei o iluzie demonică, refuzându-i calitatea de erezie, o eroare a inteligenţei în numele viciilor „naturii” feminine.

Foarte multe femei spaniole nu s-au amestecat în

problemele de credinţă, dar au fost victimele teoriilor şi practicilor pe care Inchiziţia le va denumi vrăjitorie eretică înainte de a le pune din nou pe seama prostiei feminine.

Nu este cazul să revenim aici la magie şi la vrăjitorie în general, nici la vânătoarea de vrăjitoare care a cuprins întreaga Europă modernă. Au făcut-o alţii, şi lucrurile sunt cunoscute.

În acest domeniu Inchiziţiei spaniole i-a fost atribuită g atitudine înţeleaptă şi progresistă. Ea a fost, cel puţin în Europa, primul aparat represiv care a afirmat neputinţa vrăjitoarelor, modelându-şi sancţiunile în consecinţă.

Într-o importantă lucrare, Julio care Baroja a prezentat evoluţia teoretică şi practică a problemei în Spania până la abandonarea de către Sfântul Oficiu a vânătorii de vrăjitoare 12.

Ca toate tribunalele civile şi ecleziastice din Europa, autorizate de bula Sumntis Desiderantes publicată în 1484 de papa Inocenţiu al VII-lea, Sfântul Oficiu spaniol s-a lansat în urmărirea vrăjitoarelor.

După Kamen, tribunalul din Zaragoza a condamnat la arderea pe rug o vrăjitoare în 1498, alta în 1499 şi trei în 1500 1: i.

Acelaşi Kamen a examinat procesele judecate de tribunalul din Toledo în decursul a două perioade distincte, în prima, 1575 – 1610, adică timp de 35 de ani, Sfântul Oficiu a judecat 18 cazuri de vrăjitorie din 806 de procese, în timp ce în perioada 1664 – 1794, adică 130 ani, el a examinat 100 cazuri de vrăjitorie din 875 procese. Pentru perioada 1573 – 1577, D. Peyre a depistat şase cazuri de vrăjitorie judecate de Sfântul Oficiu din Granada.

Aşadar, cifrele date de Kamen dovedesc că pe atunci Sfântul Oficiu acorda o importanţă mai mare acestor cazuri. Numărul lor este, totuşi, scăzut. Cazurile specificate se refereau în special la vrăji de dragoste,

flagel urban, şi nu la vrăjitoria colectivă practicată în special în mediul rural Astfel, Francisca Díaz este condamnată la 12 ianuarie 1536 să „apară în autodafe ca penitentă, cu o luminare de ceară în mână pentru ca, după citirea sentinţei noastre, să abjure crima de erezie de care e acuzată”.

Pentru a se putea căsători cu bărbatul pe care îl iubea >! de la care avea un copil, Francisca a recurs la o vrăjiire din anturajul ei, care invoca demonii. Greşeala acest – femei abandonate a fost la fel de neînsemnată ca şi-s. – naţiunea ce i s-a dat (ea a mărturisit că nu a avut intenţia să creadă în diavol), iar rătăcirea ei provenea dintr-o mentalitate magică care a făcut-o, bunăoară, să creadă că va fi. absolvită dacă-i va oferi lui Dumnezeu o blanca (monedă de valoare mică) şi un Ave Maria.

Mult mai grave au fost cazurile de la începutul secolului al XVI-lea din Biscaya. În 1507, Inchiziţia din Logroño a ars pe rug, potrivit lui Llorente şi Lea, 30 de perroane. În 1527, la Pamplona, două fetiţe s-au prezentat la Consiliu, şi au declarat: „Domnilor, noi suntem într-adevăr vrăjitoare foarte dăunătoare ca multe altele şi dacă vreţi să le pedepsiţi noi vi le vom arăta căci, de îndată ce le vom fi privit ochiul stâng, le vom recunoaşte fiind din aceeaşi breaslă. Cel care nu e din breaslă nu lpoate recunoaşte 1.

Toată regiunea era infestată de vrăjitori şi vrăjitoare ale căror practici sunt minuţios descrise de inchizitori Avellaneda. Era vorba de ritualuri cunoscute şi apr o ap imuabile conform descrierilor din Malleus de Sprenger? Kramer. Renegarea credinţei şi pacte satanice, participam la Sabbat, orgii sexuale, împerecheri satanice, exercitarea de puteri malefice împotriva bărbaţilor, animalelor, recoltei – totul amestecat cu o inversare a valorilor şi simbolurilor creştinismului. Ritualurile vrăjitoreşti introduceau

dezordinea în ordinea divină şi, deci, în ordinea socială şi simbolică.

Astfel, până la sfârşitul secolului al XVI-lea, o adevărată epidemie de vrăjitorie a făcut ravagii în această regiune; nu vom reproduce, însă, relatarea detaliată a lui. Julio care Baroja.

Toate aceste cazuri aveau un element comun: spectacularul. Adesea, la originea denunţurilor se aflau copiii; apoi, ele au devenit o preocupare a întregii populaţii, care îi indicau Inchiziţiei pe ţapii ispăşitori. Dar, în ce priveşte aceste cazuri, se constată o mare diferenţă între Inchiziţie şi tribunalele civile. Acestea din urmă, supuse unei puternice presiuni din partea opiniei publice, convinsă de puterile nefaste ale vrăjitoarelor şi de pericolele pe can le reprezintă, au decis să acţioneze pe cont propriu, fără r ţine seama de Sfântul Oficiu.

Pe la 1555, Consilia! Supremei a respins, ca insuficier argumentate, cererile mai multor sate din Guipuzco De-abia în 1576 Inchiziţia a obţinut puterea aproape exe! sivă asupra cazurilor de vrăjitorie. Era o problemă i putere cu atât mai importantă pentru Sfântul Oficiu e cât el începuse să fie serios preocupat de proporţiile considerabile pe care le luase această epidemie.

Încă în cazul de la Pamplona unii dintre participanţii la Adunarea specială a inchizitorilor care îl examinau au emis îndoieli în legătură cu autenticitatea mărturiilor. Trimiterea de predicatori li se părea o soluţie mult mai înţeleaptă decât rugul pentru ceea ce ei considerau a fi un produs al imaginaţiei femeilor ignorante şi al credulităţi oamenilor simpli.

De-a lungul întregului secol XVI-lea, Sfântul Oficiu a dat dovadă de prudenţă în anchete şi de clemenţă în sentinţe. H. Kamen citează cazul luai\ei Izquierda care

adusă în faţa tribunalului din Toledo, în 1591, mărturiseşte că a participat la uciderea rituală a unui mare număr e copii. 16 martori au putut confirma că copiii au murit ubit şi că ea trecea drept vrăjitoare”. Or, această acuzaţie, are, în altă parte, ar fi dus-o la rug nu s-a soldat decât, a o abjuraţie de levi şi 200 lovituri de bici.

— Inchizitorii chemaţi să se ocupe de aceste cazuri au fost invitaţi, ca şi Valdeolitas trimis în 1538 la Navarra, să nu acorde credit deplin descrierilor din Malleus fără să verifice încă o dată acţiunile vrăjitoarelor.

Repercusiunile celebrului proces din Logroño au determinat Inchiziţia să adopte o atitudine radicală. Tot în Navarra, în 1610, a avut loc la Logroño un autodafe la care, au fost prezentaţi 29 de bărbaţi şi femei acuzaţi de vrăjitorie. Şase au pierit pe rug, iar cinci au fost arşi în efigie. Cu scopul evident’de a-i impresiona pe oameni, relatarea procesului a fost tipărită şi difuzată pe larg.

Amplu reluată de care Baroja, ea încearcă să demonstreze existenţa în această regiune a unei secte de vrăjitoare şi vrăjitori extrem de ritualizată, a cărei putere considerabilă punea în pericol întreaga Navarra. Ecoul târnit de această afacere a determinat Sfântul Oficiu să ia ancheta, sarcină încredinţată lui A. Salazar y Frias. În memoriul pe care l-a redactat pentru Suprema, reţim în special certitudinea lui absolută asupra istoriei ăjitoriei în Spania:

„După ce am considerat ceea ce urmează cu toată – enţia creştină de care sunt capabil, nu am găsit nici cel n-ai mic indiciu care să-mi permită să deduc că un ngur act de vrăjitorie a avut realmente loc (…). Am „de j: menea, certitudinea că, în condiţiile actuale, nu este r. voie să se publice noi edicte sau să se prelungească < Ie existente; spiritele sunt atât de tulburate încât orice t-scuţie asupra acestei probleme ar fi, dimpotrivă, dăunătoare şi

susceptibilă de a spori răul. Constatarea că nu J există nici vrăjitori nici vrăjiţi decât atunci când sunt obiectul unor discuţii sau scrieri m-a convins de necesitatea păstrării tăcerii şi prudenţei. Am avut recent revelaţia acestui fapt la Olague, în apropiere de Pamplona, unde acuzaţii declarau că totul a început după ce părintele Domingo de Sardo a venit să predice în legătură cu acest subiect. Astfel, atunci când mă pregăteam să plec la Valderro, în apropiere de Roncesvalles, pentru a reconcilia câteva persoane care mărturisiseră şi când primarul m-a rugat să merg în valea Ahescoa, nu pentru că s-ar fi descoperit cazuri de vrăjitorie, ci pentru că terenul era la fel de propice ca şi în altă parte, m-am mulţumit să iau cu'mine edictul de graţiere. La opt zile după publicarea lui, am aflat că nişte băieţi veniseră deja să se declare vinovaţi".

Supremă a publicat la 31 august 1614 instrucţiuni care preluau concluziile lui Salazar y Frias în legătură cu vrăjitoria. Ele indicau să se examineze cu prudenţă practicile magice ale femeilor, acele ridicole superstiţii care, asociate cu credinţele populare, generau mişcări colective întotdeauna echivoce.

Se obişnuia ca lui Salazar y Frias să i se atribuie o atitudine înţeleaptă şi raţională; ni se pare că, mai curând

— În concordanţă cu cea a Supremei –, ea a fost eminamente „politică". Căci, totuşi, această recru; – cenţă a cazurilor de vrăjitorie numai în provinciile 'Navarra şi Biscaya ridica o problemă.

Vrăjitoria este un spaţiu barbar, în afara legii, un spaţiu de transgresiune, unde acţionează o altă putere

— Inchizitorul îi spune satanică –, la care el nu are acces. Inchiziţia a adoptat aceeaşi atitudine ca şi clericii din Evul mediu timpuriu care dispreţuiau poveştile cu vrăjitorii, moştenite de la religiile păgâne. A le acorda importanţă însemna a le recunoaşte. În ce priveşte-

vrăjitoria bască, Caro Baroja nu ezită să afirme: „Vrăjitoria bască pare, încă de la apariţie, legată de o situaţie socială specială şi de o tradiţie păgână-care făcea să se spună câteodată în secolul al XV-lea că bascii, atât de catolici în zilele noastre, sunt păgâni”.

Bernardo Barreiro, care se pare că a examinat toate procesele de vrăjitorie judecate de tribunalul din Santiago de Compostela în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, consideră că vrăjitorii şi astrologii sunt reprezentanţii unei culturi regionale înăbuşite şi reprimate de Inchiziţie l!

Să analizăm câteva dintre aceste cazuri. Primele au apărut în 1575. Majoritatea acuzatelor erau tămăduitoare, dotate cu o cunoaştere ancestrală, care asociau scenarii ostentative cu preparate din plante de tot felul. O ştiinţă pe care mama o transmitea fiicei; aceea a Garciei García, care cunoştea un procedeu de a întreţine apetitul sexual al soţului ei, sau a Costanzei de Pozo, care ştia să-i vindece pe nou-născuţii anemici; în sfârşit a Isabelei Bella, care pretindea că fărâma din altar pe care o purta ca talisman îi ţinea loc de excelent anticoncepţional. Amulete de acest fel sunt date şi astăzi femeilor însărcinate pentru a uşura naşterea.

Sfântul Oficiu a refuzat să considere diavolească o „gândire pe care nu era în stare s-o înţeleagă. Severitatea lui era mai mare atunci când acuzata mărturisea că a făcut un pact cu Satana, spiritual şi carnal, şi îi este supusă trup şi suflet. Este cazul Mariei Rodríguez, încredinţată Inchiziţiei din Santiago în 1577 de autorităţile civile. Inchiziţia a primit în închisorile ei secrete o femeie mutilată de torturi. Ea a primit îngrijiri pentru a se restabili. Când şi-a redobândit capacitatea de a suporta interogatoriile, a fost din nou supusă torturii – de data. aceasta de Inchiziţie – şi şi-a mărturisit delictul.

Sentinţa este o dovadă în plus privind relativa

clemenţă existentă atunci. Maria Rodríguez a fost condamnată să apară la autodafe cu însemnele de vrăjitoare, să abjure de vehemenţi, să primească 200 lovituri de bici şi să fie expulzată clin oraşul Santiago. Doi ani mai târziu – recidivistă, a fost arsă pe rug în Piaza del Campo din Santiago de Compostela. După cât se pare a fost singura vrăjitoare arsă pe rug pentru această crimă în provincia menţionată.

Din 1575 până la sfârşitul secolului al XVII-lea, Inchiziţia a manifestat aceeaşi atitudine în această regiune, care nu a fost afectată de mari orgii satanice. Pedepsele s-au înăsprit atunci când credinţele magice au provocat confuzie în probleme religioase. Magdalena dos Pereiras, văduvă, în vârstă de 60 de ani, va fi torturată şi condamnată la 200 lovituri de bici în public şi la exil deoarece a pretins că, prefăcut într-un porumbel, Sfântul Duh i-a spus că ea are puterea de a lecui cu ajutorul ierburilor.

Abjuraţia de levi, biciuirea şi exilul au fost pedepsele cele mai frecvente. Într-adevăr, în general, aceste cazuri erau mai puţin grave şi ţineau mai degrabă de superstiţie decât de vrăjitorie, dovedind persistenţa unei mentalităţi magice.

Inchiziţia spaniolă nu s-a lăsat antrenată de acest tip de practici, care pentru ea nu erau decât vrăjitorii, hechicerias, rodul imaginaţiei neînfrânate a unor femei impresionabile.

Astfel ea nu a insistat să obţină mărturisiri, a folosit puţin tortura specifică delirului verbal de orice fel; de altfel, majoritatea acuzatelor mărturiseau uşor credinţele şi practicile lor. Unele dintre ele recunoşteau chiar că au încheiat un pact satanic, însoţit de o împreunare cu diavolul.

E suficient să citǎm cazul maurei Mencia Fernandez

de Lozar din Granada care apare la 29 septembrie 1576 la autodafeul din acest oraş. Denunţată ca vrăjitoare şi codoaşă, închisă în închisorile secrete ale Inchiziţiei, ea a mărturisit că a fost maură şi a înfăptuit ritualurile acestei secte, că a ajuns la un pact cu Satana, pe care l-a cunoscut trupeşte de câteva ori; întrucât s-a căsătorit cu altul, Demonul a părăsit-o. Zelul misionar şi naivitatea ei au stârnit râsul Satanei, declara Mencia, atunci când s-a străduit să-l înveţe rugăciunile islamului.

Ea a fost trimisă la autodafe în veşminte corespunzătoare, supusă oprobriului public pentru actele ei de vrăjitorie şi a fost condamnată la închisoare pe timp de şase luni cu confiscarea averii.

Dacă e să-i dăm crezare lui Menendez y Pelayo, acuzaţia de vrăjitorie a fost frecvent adusă maurilor convertiţi fără ca această frecvenţă să fie justificată de o anumită certitudine. Cazurile citate de el sunt cele ale unor oameni care posedau cărţi în limba arabă! Se bănuia că ele a –, conţine formule de invocare.

În general, mărturisirea de pact satanic era rară şi, când intervenea, Inchiziţia manifesta o prudenţă extremă.

Casilda de Pabanes, interogată de Inchiziţie la Valladolid în 1622, este un exemplu. Dacă Inchiziţia i-ar fi acordat credit, cazul ei ar fi putut provoca un val de denunţuri la Villarez unde locuia. Pradă unor remuşcări tardive, ea a mărturisit cum, cu şapte ani în urmă, de Crăciun, a fost forţată de o vecină să se închine lui Satana şi să se împreuneze cu el. Ea a mai vorbit şi de unele raiduri nocturne în timpul cărora cele două femei sugeau degetele de la mâinile şi picioarele vecinilor lor adormiţi Lipsesc puţine lucruri din relatarea Casildei pentru a recunoaşte în ea prototipul practicilor vrăjitoreşti. Circumspect, Sfântul Oficiu a ordonat o anchetă discretă. S-a confirmat că în 1615, de Crăciun, ea avusese febră

mare ei; frisoane.

La 16 martie 1622, tribunalul a dispus ca ea să fie reconciliată în sala de audieri şi absolvită. Inchiziţia vedea încă o dată în mărturisire rodul imaginaţiei delirante’s unei femei, proces natural pe care Sfântul Tribunal nu avea de ce să-l condamne.

Cazurile de „magie” în Spania au fost, în majoritatea lor, cazuri de superstiţii, invocaţii, farmece şi vrăjitorie.

Dar linia de demarcaţie dintre magic şi sacru este adesea foarte vagă.

Lorenza Valecillo, anchetată la Valladolid între 1622 şi 1626, prezicea viitorul cu ajutorul bobilor şi al următoarei invocaţii: „Vă conjur ca prin Domnul, la fel de adevărat ca şi faptul că Dumnezeu există, să-mi spuneţi adevărul spunându-mi ceea ce vreau să ştiu”.

În faţa neputinţei sau eşecului, magia era un refugiu. Ca în cazul eşecului în dragoste. Lorenza Valencillo, tot ea, îl invoca pe Satana, de data aceasta pentru ca inima ecleziastului pe care-l iubea să-i rămână fidelă: „Te chem, te leg, te încânt, vino la chemarea mea şi să nu ai linişte până ce nu vei veni să mă cauţi şi să nu mai găseşti pe gustul tău altă femeie”. După ce a condamnat-o la abjuraţie de levi şi a expulzat-o din Valladolid pentru doi ani, Sfântul Oficiu a ordonat să i se anuleze calificativul de „vrăjitoare”.

Acesta nu era numai apanajul femeilor. Manuel Correas, deja investit cu o putere sacră deoarece era carmelit, elaborase un scenariu original în care se amestecau cele mai creştine rugăciuni cu cele mai tradiţionale practici demonice; şi aceasta cu scopul de a asigura căsătoria unei adolescente la care râvnea. Prost psiholog, acest călugăr Manuel, convins că femeile iubesc puterea!

Denunţat de victima lui scandalizată de faptul că

folosea cuvintele de hirotonisire în scopuri contestabile, Sfântul Oficiu l-a condamnat pe călugăr la abjurare de levi şi la trei ani de galere, fără soldă.

Strania clemenţă pentru acest autentic sacrilegiu se explică fără îndoială prin condamnarea la surghiun veşnic şi la radierea cinului lui pe care, cu 16 ani în urmă, tribunalul din Granada i-o aplicase şi care continua să fie valabilă. Deşi călugăr, Manuel era căsătorit.

De-a lungul existenţei lui, Sfântul Oficiu a cunoscut cazuri asemănătoare: trei au fost anchetate de tribunalul din Valladolid între 1622 şi 1626, dintre care unul a fost sancţionat, cel al Lorenzei de Vallecillo.

Dar cazurile de vrăjitorie propriu-zisă au dispărut treptat. După cum afirmă Kamen „niciun proces de acest fel nu a mai fost judecat de tribunalul din Valladolid după 1641 şi nici de cel din Toledo după 1648”.

Magia a cunoscut în Spania o vogă comparabilă cu cea a sfinţilor taumaturgi şi i-a afectat şi pe cei puternici: se spune că Olivares, credul, ar fi recurs la două faimoase vrăjitoare care-i furnizau amulete destinate să-l menţină în graţia regală.

Intervenţia Inchiziţiei atât în acest domeniu cât şi în cel al iluziei demonice a reprezentat o tactică ar tată la un obiectiv fluctuant: menţinerea ordinii reli – jase. Pentru a judeca o ilusa, inchizitorii şi teologii nu au avut decât un singur criteriu – sv-unerea nă de erudiţi, de confesori, de Biserică. Consick. ale nesi puse, aceste femei ridicau, totuşi, o problemă. Şi dacă sunt nebune, se întreba Sfântul Oficiu? Nu acuzata era aceea care se apără astfel. Biserica şi Inchiziţia au fost cele care au recurs la argumentul nebuniei. Nu aceea a lui Erasm, nebunia din fiecare, nebunia-adevăr, aceea pe care a elogiat-o. Inchiziţia a calificat-o nebună şi a marcat-o. Pe viitor ea putea vorbi, dogma şi Biserica nu se mai temeau de nimic: „Liniştiţi-vă,

ştiţi cu toţii, că această beata e nebună”. Dar şi aici Inchiziţia a ezitat: nu exista un Malleus. al acestor ilusas. Nebuna vizionară nu avea proiecte, ea rezista. Vrăjitoarea, în Malleus, are un proiect: dezordinea. Înarmat cu învăţătura sa demonologică, inchizitorul ştia cum s-o scoată la capăt cu ea. Ceea ce părea că jena Sfântul Oficiu era faptul că existenţa ei şi dezordinea pe care o presupunea creau posibilitatea altor contestări.

Astfel, Sfântul Oficiu spaniol a făcut din vrăjitoare o variantă a ilusa, care nu mai inspira teamă şi nu mai era puternică, ci era nebună şi stupidă.

Calificând oraţia feminină drept prostie sau dementă, el a contribuit abil la acreditarea ideii că femeile sunt „afazice ale istoriei”, când era vorba de fapt de îngrădirea superstiţiei prin stigmatizarea marilor preotese.

NOTE

1. A. II. N., Inquisicilon, Toledo, Leg. 114, exp. nr. 9.

2. Teresa de Ávila: Autobiographie, în Oeuvres completei, trad. de Marcelle Auclair. Desclée de Brower, 1964.

3. A.H.N… Inquisición, Toledo, Leg. 115, nr. 20.

4. A.H.N., Inquisición, Toledo, Leg. 114, nr. 16.

5. A.H.N., Inquisición, Toledo, Leg. 85, nr. 65.

6. Ne referim aici la ceea ce spunea Jean Sarrailfr. L’Espagne eclairee dans la second moitié du XVIIIe siècle, Lib. Klincksieck, Paris, 1954 şi Marcelino Menendez y Pelayo. Historia de los heterodoxos españoles, ed. 2, vol. VI, cap. VI, în Biblioteca de – autores españoles, Madrid, 1966. Amândoi au folosiit Histoire critique a lui J.A. Llorente.

7. José Deleito y Pinuela: La vida religioasa bajo el cuarto Felipe, Madrid, Espasa. Calpe, 1952.

8. Citat de Menendez y Pelayo. Op. cit. Sursa pe care o foloseşte este manuscrisul de la Biblioteca Columbiană,

Ms. 118.

9. Luce Irigaray. Ce sexe qui n'en est pas un, Paris, Ed. de Minuit, 1977.

10. Cf. Bartolomé Bermassar. L'Homme espagnol… op. cit.recensământul din 1561 semnalează prezenţa a 11 beatas la Ávila, cel din 1567 – 12 la Trujillo, iar cel din 1587 – cinci la Palencia".

11. Scrisoare ciltată de Miguel de la Pinta Llorente. Aspectuos historicos del sentimento religioso en Esparia, Madrid, C.S.I.C., 1961.

12. Julio care Baroja. Les sorcières et leur monde, trad. fr., Gallimard, 1974.

13. Henry Kamen. Histoire de l'Inquisition…

14. Bernardo Barreiro de W. Brujos y Astrologos de la Inquisición de Galicia… Madrid, 1973, Ed. Akal. Coli. „Arealonga".

CAPITOLUL VII

MODELUL RELIGIOS: DISCIPLINELE LIMBAJULUI ŞI ACŢIUNII

Sfântul Oficiu a fost, deci, în mare măsură, un instrument de asimilare a unor minorităţi de noi creştini. Dar acesta nu este decât un aspect al activităţii lui. El s-a ocupat foarte mult şi de masa celor care se autodefineau ca „vechi creştini credincioşi în Dumnezeu tare ca fierul (…) şi în tot ce crede şi susţine Sfânta noastră Mamă Biserica de la Roma". În secolul al XVI-lea, tribunalele le-au consacrat acestora cea mai mare parte a eforturilor lor. În mod destul de ciudat, istoricii au uitat timp îndelungat acest aspect al lucrurilor. Chiar şi Lea, cel atât de conştiincios, nu a consacrat decât puţine pagini acestei probleme, şi fără convingere. Dar, prin intermediul etnologiei istorice, de câţiva ani încoace am putut redescoperi această faţetă tainică a Inchiziţiei. Ei îi vom consacra următoarele capitole.

În cel de faţă ne vom referi la imensa masă a micilor delicte, mai curând cuvinte nefericite decât adevărate erezii, pe care le poate pronunţa un ignorant şi care au dat atât de mult de furcă Oficiului după 1525. Vom aboi-da apoi problema protestantismului, examinând nu numai represiunea, ceea ce au făcut alţii în mod strălucit înaintea noastră, ci, mai ales, publicitatea care s-a făcut în jurul ei, repercusiunile pe care le-a avut asupra castilienilor, şi aceasta prin exemplul toledan.

Amploarea Reformei, ideologie concurentă şi ameninţătoare, a făcut ca în deceniile al şaselea şi al şaptelea ale secolului al XVI-lea să se înregistreze o cotitură în istoria tribunalului. Dar aceasta a fost şi perioada Conciliului din Trent, eveniment, se pare, deosebit de important. La Trent au fost elaborate, între 1543 şi 1563, o serie de decizii de ordin doctrinar şi decrete disciplinare care au marcat profund întreaga istorie ulterioară a Europei. S-au degajat două direcţii principale: o mai mare precizare a dogmelor

INCHIZIŢIA DIN TOLEDO – Procese de blasfemie şi proiecte pe perioade cincinale

220
180
— 140 120
20
cu şi o
CD
— 3
cu şi (
O
05

	Blasfemie
	Proiecte

K l A / A!”	1 /
A” /. ”. 1 1 1 r 1 1 1 1	— t — «\ \ v A

m O	În M	În C	În ro	În	m În O	În «	În
În	În T ;	În —	În v 1	Io	În	În	m
O	O	O	O	O	O	1	I

şi o mai mare grijă pastorală, grijă faţă de credinţa poporului, faţă de educaţia lui religioasă. De asemenea, voinţa de control. Acest val a depăşit eu mult câmpul inchizitorial, dar şi-a găsit reflectarea în activitatea acestei instituţii. Nu revoluţie, nici schimbări bruşte, ci un nou prestigiu al Oficiului care s-a transformat în cheia de boltă a recuceririi catolice din interior a Spaniei. Câteva elemente noi în activitatea lui: o întărire considerabilă a controlului asupra fluxului ideologic prin cărţi, gânditori şi prin acest mare educator al poporului care a fost clerul. Şi prin veritabile campanii de educaţie a poporului pe teme precise, bunăoară, căsătoria creştină, căreia îi consacrăm un capitol. Dar, să începem l.

BLASFEMIA

Atitudinea inchizitorilor faţă de blasfemie a fost un paradox. Oficial – dispreţul. „Unele blasfemii şi cuvinte nefericite, neplăcute la auz, de la persoane josnice şi abjecte” scria cu dispreţ un inchizitor din Toledo. „Până în prezent nu s-a întâmplat nimic important pentru a înştiinţa înălţimea Voastră”. „Totul pare o bună creştinătate”, întărea unul dintre colegii săi în timp ce judeca mai multe zeci de blasfematori în fiecare lună. Şi, totuşi, 594. de oazuri în arhivele Inchiziţiei din Toledo. Mai mult decât categoria moriscos, bigamii sau vrăjitorii 2. Un caz singular? Dar atunci când, în 1539, inchizitorul Olivas a vizitat districtul Biscaya, el s-a întors cu 69 de procese de blasfemie în bagajul său: cel mai bine reprezentat dintre t „ale delictele... Blasfemia a furnizat singură o pătrime din cauzele judecate de Inchiziţia din Calahorra între 1546 şi 1550, cu mult înainte de conversos, moriscos sau de superstiţioşii care, cu toţii, reprezintă abia 10% din total. Cu toate că judecătorii dispreţuiau blasfemia, trebuie spus că în rapoartele lor au arătat că reprimarea ei reprezintă cea mai mare parte a activităţii lor.

Într-adevăr, această importanţă este circumstanţială. Noi nu putem cita decât exemplul Toledo, dar îl considerăm reprezentativ3.

Aproape toţi blasfematorii pe care i-a judecat tribunalul au fost înregistraţi între 1530 şi 1555. Către 1560, s-a produs o ruptură brutală, o scădere considerabilă a numărului acuzaţilor. Tocmai în momentul în care delictul foarte asemănător „Proiecte” atingea cota maximă. Este greu să nu stabileşti o legătură între aceşti doi factori: totul s-a petrecut de parcă unul ar fi crescut pe seama celuilalt. Totul s-a întâmplat de parcă urmărirea blasfematorilor ar fi fost o ultimă soluţie în momentele în care nu mai exista altceva de făcut, ca şi cum creşterea

numărului de sarcini mai urgente ar fi împins blasfemia pe locul al doilea. O dovedeşte şi rărirea vizitelor în district, care începe atunci. Căci în cursul vizitelor se judecau majoritatea cazurilor de blasfemie.

La 17 iunie 1552 inchizitorul Valtonado se afla la Agudo. La el se prezintă un anume Diego de Arevalo, 25 de ani, muncitor la piua lui Marcos Hernandez. Diego este din Segovia, fiul lui Martin de Arevalo, dărăcitor, dar lucrează la Agudo. „El vrea să declare că, în urmă cu aproximativ trei săptămâni, aflându-se la piuă, era acolo Luis dărăcitorul şi un bătrân din Agudo, al cărui nume nu-l cunoaşte, care venise să-i fie apretată o frânghie. Diego a înjurat apoi «Spurca-s-ar Dumnezeu pe mine»-.1 Este ceea ce vine să mărturisească". Judecătorul e uluit. Unde a învăţat el această înjurătură?

— În Catalonia sau Valencia. Numai aşa se înjură. Nu, nu o mai rostise altă dată.

— Este foarte rău, ar putea fi condamnat la pedepse severe prevăzute de legile civile. Totuşi, ţinând cont de faptul că e celibatar, ţinând seama şi de faptul că s-a denunţat singur şi că nu există nicio mărturie împotriva lui, să asculte cu smerenie o liturghie, să rostească o rugăciune. Şi să nu mai facă aşa ceva 4.

La Tokdo, Maria Díaz, nevasta unui pielar, se prezintă în faţa judecătorilor. Ea locuia la Corral de San Juan de los Caballeros. Prezintă o hârtie, un denunţ îngrijit caligrafiat de un copist public. „Maria Díaz, nevasta lui Juan Becerril, domiciliată în acest oraş, afirm că a doua zi de Rusalii intenţionam să mă plâng justiţiei de Juan Aranda care locuieşte la San Juan de los Caballeros. Unii mi-au cerut să-mi retrag plângerea. Iar eu, din cauza furiei pe care mi-au trezit-o înjurăturile pe care mi le-a adresat Juan Aranda, am răspuns: «Să nu-mi vorbiţi. Chiar dacă mi-ar porunci Dumnezeu, n-aş face-o», fără să-mi dau seama de ce

spuneam. Şi dacă am greşit îi cer Domnului Inchizitor să-mi aplice o pedeapsă salutară. De aceea, mă prezint în faţa lui”. Un scurt interogatoriu de identificare: avea 32 de ani, era fiica lui Damian Montero şi a Anei, soţia lui, ambii din Madrid – Veche creştină?

— Da. Sigur?

— Sigur.

— Să-şi facă rugăciunile!

— Ea le face.

— Nu are obiceiul să hulească, mânia e o scuză, pleda ea. Cere iertare. Notarul scrie sentinţa, după cum urmează chiar pe foaia prezentată de acuzată: va asculta cu smerenie o mesă, va recita trei Pater şi trei Ave în onoarea Sfintei Treimi. În viitor să se controleze 5.

Iată, deci, cum erau expediaţi în câteva minute blasfematorii înainte de 1560. Desigur, au existat şi cazuri a căror examinare a durat mai mult, zile, sau câteodată, luni, cu martori numeroşi şi care au format dosare voluminoase ce-i ungeau la inimă pe scribi. Dar, cu câteva excepţii, acestea au fost cazuri simple, de scurtă durată, în care acuzatul nu a prea avut de suferit. Cazurile de închisoare preventivă au fost rare, ca şi convocarea acuzaţilor la Toledo. Cel mai frecvent se aştepta ca ei să se autodenunţe, iar dacă existau martori împotriva lor, ei erau convocaţi de primul inchizitor care trecea prin oraş. Foarte rar pedeapsa depăşea ceea ce am văzut: o penitenţă spirituală, adesea însoţită de o amendă, niciodată foarte mare, în funcţie de starea materială a individului.

Au existat şi excepţii, dar numai în cazuri grave. De pildă, cel al lui Esteban Gomez, locuitor din Iglezuela, o mică localitate din nordul Talaverei. Am reuşit să-l cunoaştem bine deoarece din 1537 până în 1554 a acumulat denunţuri şi procese. Zilier şi cârpaci în 1537, el s-a ridicat prin munca numeroasei lui familii. În 1547, s-a

declarat „zilier şi agricultor”. Aceasta însemna că poseda ceva pământ, dar nu suficient pentru a putea trăi de pe urma lui. Amenda de 40 de ducaţi pe care i-a dat-o Inchiziţia în acel an mai-mai să-l ruineze; a plătit, totuşi, amenda fără să se atingă de bunurile de bază, dar şi graţie unei reduceri a amenzii cu 6 ducaţi. Şapte ani mai târziu, el era un agricultor înstărit, folosea mână de lucru străină şi era ajutat de cei doi fii ai săi care erau spaima satului. Frumoasă ascensiune prin forţa pumnului! Dar cu ce preţ. Personalitatea puternică a lui Esteban a îndepărtat simpatia concetăţenilor. Cu cine nu s-a certat? Izolat, batjocorit, aproape ostracizat de sat, astfel ne apare în ultimele mărturii. Cu cât era mai respins, cu atât hulea mai mult. Repertoriul lui era impresionant: avem de la eh 57 de formule, şi dintre cele mai dure: „Îl reneg pe Dumnezeu”. „Mai sus, drăguţă!”, se adresa el sfintei ostii arătate poporului…

Prima oară a fost arestat de primar în 1546. Dar el mai fusese denunţat Sfântului Oficiu în cursul unei vizite din 1537. Se prezentase, chiar, în faţa inchizitorului, însă din lipsă de timp cazul lui nu a putut fi judecat. A cerut să fie deferit Inchiziţiei. A ieşit la autodafeul din 13 martie 1547, apoi, în cămaşă şi cu căluş în gură, la marea mesă din sat, „pentru ca ceilalţi să ia aminte şi să nu hulească pe Domnul şi Sfânta Credinţă Catolică”. În 1554, corregidorul din La Adrada, oraşul de care depindea Iglezuela, l-a arestat din nou. Şi din nou a fost deferit Sfântului Oficiu. Judecătorii au considerat cazul lui disperat şi l-au obligat să facă penitenţă la autodafeul din 22 noiembrie 6.

De altfel, după 1560, sentinţele devin mai severe. Apar sentinţe ca cele împotriva lui Asiani din Oliţe, provincia Navarra, pe care Inchiziţia din Logroño l-a condamnat în 1573 la abjurare de vehemenţi, la o amendă de 50 de ducaţi şi cinci ani de galere. Este adevărat, el era

un recidivist, iar cazul lui – deosebit de grav. Nu a spus el: „Îmi vând sufletul diavolului şi-l reneg pe Dumnezeu”? Nu l-a insultat pe inchizitor, comparându-l cu duşmanii credinţei? Nu a comparat el mănăstirile cu casele de toleranţă? Nici Martínez nu fusese mai puţin vinovat. Cazul lui nu a fost unic. Dar de ce o asemenea înăsprire a pedepselor? în ce priveşte condamnarea la galere, un anumit rol a jucat, fără îndoială, dorinţa lui Filip al II-lea de a găsi vâslaşi. Faptul că jumătate din cei 13 blasfematori condamnaţi la Sevilla din 1606 până în 1612 au abjurat de levi, lucru rar întâlnit înainte de 1560, pare, de asemenea, să indice că inchizitorii au luat acest delict mult mai în serios7. În sfârşit, trebuie să avem în vedere că numai cazurile cele mai grave ajungeau în faţa tribunalului. Totuşi, să nu dramatizăm: sentinţele severe au fost rare.

În orice caz, există o disproporţie între pedepsele” dictate de Sfântul Oficiu şi gravitatea teologică a blasfemiei, care era o injurie adusă divinităţii. Să-l ascultăm pe călugărul Luis de Granada care scria în al său Gura de Pecadores: „Dintre păcatele de moarte, cel mai grav este blasfemia, foarte aproape de cele trei păcate mai grave din lume: infidelitatea, deznădejdea şi ura faţă de Dumnezeu, în mod absolut cel mai grav dintre toate”. Sfântul Toma d’Aquino merge şi mai departe, considerând blasfemia o infidelitate, agravată de consimţământul voinţei şi exprimarea în cuvinte.

Există, de asemenea, o deosebire faţă de pedepsele grele prevăzuta de legislaţia civilă: smulgerea limbii, biciuirea şi exilarea (1462, confirmată în 1492); închisoarea şi biciuirea pentru „nu cred în Dumnezeu”, străpungerea limbii la prima recidivă (1502), galere începând cu 1566. O lună de închisoare la prima blasfemie „şi aceasta dacă aveai noroc.

Aşadar, inchizitorii par să fi înţeles adevărata natură a blasfemiei care, cu rare excepţii, nu contesta realmente credinţa. Ştiau că e rituală, stereotipă, bazată pe o jumătate de duzină de formule-tip care, în cel mai rău caz, permiteau câteva permutări. Stocul principal varia în funcţie de regiune. În întreaga Castilie, sfera blasfemiei pare să fi cuprins, în ordinea creşeândă a gravităţii: „jur pe Dumnezeu", limită extremă a limbajului licit; „pe viaţa lui Dumnezeu"; comparaţiile între om şi Dumnezeu („ceea ce spun este la fel de adevărat ca şi cuvântul lui Dumnezeu"); renegarea supunerii („chiar dacă-mi porunceşte Dumnezeu, tot n-o fac"); negarea puterii divine („Nici Dumnezeu n-o poate face"); „nu cred în Du-nnezeu" (cu un sens diferit de cel pe care îl atribuim astăzi acestei expresii); „îl reneg pe Dumnezeu"; şi, în fine, „să mă ia dracu'". În zona mediteraneană repertoriul era diferit: am văzut uimirea licenţiatului Valtodamo la auzul unei blasfemii catalane.

Blasfemia era rituală şi prin modul cum era folosită. Ea putea indica apartenenţa la un grup. Nu este o întâmplare că un număr relativ mare de nobili apar printre blasfematorii obişnuiţi. Nu este o întâmplare că tocmai pentru blasfemie a fost judecat personajul cu cel mai înalt rang, pe care l-am întâlnit în arhivele inchiziţiei din Toledo, contele Saldaña, moştenitorul casei ducale Infantazgo, condamnat în 1538 Ia o amendă de 12 ducaţi pentru prostulobicei de a spune: „nu cred în Dumnezeu" şi „îl reneg pe Dumnezeu". Nu este o întâmplare nici faptul că la jocuri se debitau cele mai multe blasfemii, astfel încât ele apăreau ca un condiment indispensabil pentru jocul pe bani. În sfârşit, blasfemia era un ritual şi ca simbol al furiei sau al deznădejdii, ca în cazul lui Francisco Gomez, sclavul lui Joan Suárez de Niebla, care îl renega pe Dumnezeu în timp ce stăpânul lui îl biciuia.8

Dar să nu ne grăbim să conchidem că ea 2 total inofensivă, chiar dacă blasfemia à la Don Juan, blasfemia de dragul blasfemiei, la rece, pentru a-l insulta conştient pe

Dumnezeu, era foarte rară 9. Blasfemia era foarte frecventă, iar mecanismele de asociaţii mentale pe care le declanşa erau foarte complexe. Metaforic, blasfematorul demola un întreg sistem al lumii, plasându-se alături de cei mai crânceni duşmani ai credinţei, ceea ce a justificat intervenţia Inchiziţiei…

Ea a trebuit să dobândească printr-o luptă grea jurisdicţia asupra acestui delict. Tradiţia venea de la Inchiziţia medievală, care, după Eymerich, îi judeca pe blasfematori. Dar atunci când noua Inchiziţie a încercat să preia ştafeta, protestele n-au mai contenit: Sfântul Oficiu să se limiteze la propriile domenii – evreii iudaizanţi şi ereticii declaraţi, şi să nu se amestece în problemele de care se ocupă tribunalele obişnuite. Instrucţiuni limitative ale regelui în 1500, plângeri ale Cortesurilor din Monzón (1510), noi instrucţiuni limitative (1514) – iată situaţia din Aragón. Instrucţiuni limitative în 1514 şi 1534 – în Castilia. Totuşi, s-a ajuns destul de repede la un modus vivendi: Inchiziţia se ocupa de blesfemiile „eretice”, iar de restul justiţia ecleziastică sau rep „la. Ceea ce nu cludea confuziile, căci ce însemna bit… omia eretică? Oi Sfântul Oficiu nu s-a jenat, cel puţin în prima jumătate a secolului XVI-lea, să judece ceea ce a dorit10.

Blasfemia nu se afla, deci, în centrul preocupărilor Inchiziţiei; ea apare mai curând ca o activitate suplimentară atunci când tribunalul nu a avut alte cazuri pe rol. Totuşi, ea a jucat un rol important: prin intermediul ei mulţi au intrat în contact direct cu Cficiul. Nu cu sumbra maşină anonimă, cum ne-a fost prezentată adesea, ci cu o justiţie rapidă, familiară, liniştitoare chiar: mai mult o

confesiune decât un proces. Acesta a fost un remarcabil mijloc de a face cunoscută Inchiziţia maselor de vechi creştini care, până în 1530, avuseseră foarte puţine contacte cu ea.

Francisco Becerro avea neplăceri cu preotul lui. „Vru ţie Doamne!, a spus el într-o zi; îmi cereţi să consimt ca măgarii popii să vină să ragă pe pământul meu şi tot eu să apar ca hoţ? Tăceţi!”. Şi, trăgându-se de barbă, a căzut în genunchi şi a spus: „Vai ţie Doamne, te rene –, nu mai cred în tine, oriunde ai fi”. Apoi, dându-şi seama ce a făcut, a căzut din nou în genunchi şi a spus: „Doamne iartă-mă, că nu ştiu ce spun”. Şi, prosternându-se, a sărutat pământul. Pentru a-şi calma scrupulele, a încercat totul; după ce a fost condamnat de primar la o lună de închisoare, s-a denunţat singur vizitatorului episcopal, iar apoi a fost absolvit de preot în virtutea bulei pe care o cumpărase. Dar a rămas acel: „Îl reneg pe Dumnezeu” care nu putea fi trecut cu vederea. Singură Inchiziţia... Şi primarul îl deferă tribunalului din Toledo în 1548”.

SACRILEGIUL

Sacrilegiul, înţeles ca profanare a obiectelor sfinte, a dat destul de furcă Sfântului Oficiu. În ceea ce priveşte gravitatea şi sentinţele dictate, cazurile au fost foarte variate. În vara anului 1538, vreo 15 tineri secerători, toţi vechi creştini originari din împrejurimile Guadalajarei, uş Or băuţi, se întorceau în grup, la capătul unei zile de lucru, în satul lor ce se afla la o mică distanţă de locul unde lucrau. Pe marginea drumului, o cruce ca multe altele. Ea a fost smulsă şi s-a organizat o procesiune de amuzament. Câteva păturii ţineau loc de steaguri. S-au debitat obscenităţi pe melodia unui imn religios. Procesiunea s-a desfăşurat de-a lungul mai multor kilometri fără să producă altceva, se pare, decât amuzament. La primul han s-a procedat la o parodie de înmormântare. Cel de-al

doilea era închis. În mijlocul râsetelor, cel care ducea crucea a bătut cu ea în uşă, în timp ce ceilalţi au intonat „Attolite, portaie, capita vestra…”, care se cântă în Duminica Floriilor 12. Hangiul, băiat bun, le-a deschis şi totul s-a terminat în pivniţă între butoaie destupate. Dar, vai, inchizitorul Vaquer se afla atunci la Guadalajara şi un suflet milostiv i-a povestit istoria. Au fost convocaţi cu toţii, secerătorii şi hangii. Totuşi, tribunalul nu a „luat lucrurile în tragic: erau toţi vechi creştini şi nu aveau intenţia să ridiculizeze Biserica. Ei vor parcurge împreună, desculţi „şi în cămaşă, drumul ceremoniei-sacrilegiu, de la Guadalajara la Valdegrudas, purtând o cruce pe care o vor pune în locul celei pe care au smuls-o. Cei mai vinovaţi vor plăti 6 ducaţi – costul ridicării monumentului 13.

Dar, când a fost vorba de un morisco, Juan Carrillo, acuzat de a fi lovit cu pumnul statuia Sfintei Fecioare, cazul a căpătat o altă dimensiune. Acuzatul a negat şi a fost torturat. El a rezistat şi dosarul a fost clasat. Dar era suficient pentru a demonstra că Inchiziţia e vigilentă.

Astfel, atunci când a fost arestat Benito Ferrer, maşina implacabilă a intrat în acţiune. Ferrer era un individ bizar. Originar din Camprodon, Catalonia, el a vrut să devină carmelit, apoi franciscan, şi de ambele dăţi a fost alungat di: mănăstire înainte de a-şi încheia noviciatul. După numeroase peripeţii, a ajuns la Madrid, la Curte, ca mulţi alţi aventurieri. Trăia trecând drept preot, deşi nu făcea parte din niciun ordin. Judecătorul episcopal îl arestează. Într-o zi, în timp ce asista la liturghie, cel arestat s-a precipitat spre altar, a smuls ostia din mâinile preotului, a călcat-o în picioare numind-o „demon”. S-a iscat un scandal enorm: Ferrer l-a călcat în picioare pe Dumnezeu însuşi. A fost transferat la Sfântul Oficiu. Inchizitorul general în persoană a urmărit cazul. Acuzatul s-a încăpăţânat şi a refuzat să retracteze. Un consult a

stabilit că era responsabil. Sentinţa a răsunat ca un tunet: focul.

El ar fi trebuit să fie ars pe rug la Toledo, căci acolo a fost judecat; la Madrid nu exista încă un tribunal inchizitorial. „Întrucât, însă, sacrilegiul a fost comis de Benito Ferrer public şi atât de atroce (...) şi pentru că s-a întâmplat la această Curte, s-a găsit de cuviinţă ca pedepsirea să aibă loc aici, cu solemnitate, pentru ca să se afle pretutindeni”. Hotărârea îi aparţine Inchizitorului general în persoană. S-a organizat un autodafe în Piaza Mayor pentru acest singur condamnat, fapt cu totul excepţional, „pentru a se face şi mai multă publicitate pedepsirii lui”.

Sâmbătă 20 ianuarie 1624, în ajunul execuţiei, Sfântul Oficiu a ieşit în procesiune, având în frunte o flamură cu o cruce verde şi escortat de trupă, pentru a anunţa ceremonia. A doua zi, toată dimineaţa, s-au oficiat slujbe lângă eşafod „pentru convertirea acuzatului, extirparea ereziei şi slăvirea Sfintei noastre Credinţe catolice”. Peste 40.000 de persoane au îngenuncheat în clipa înălţării Sfintelor Daruri, „ceea ce a pricinuit o adâncă evlavie”. După-amiază, condamnatul, care a refuzat să se convertească, a fost scos în procesiune. Nimeni nu a vrut să se necinstească, ducând de căpăstru măgarul pe care era legat. După o lungă predică şi după un tot atât de lung extras din proces, el a fost dus la rug în mijlocul unei mulţimi în delir, care striga: „Să trăiască Sfânta noastră Credinţă catolică, să moară erezia”, ceea ce „a constituit o mare consolare” pentru funcţionarul Sfântului Oficiu care a redactat relatarea anonimă pe care am folosit-o. Ferrer a sfârşit pertinax.

Deşi Inchiziţia a crezut că va trage maximum de foloase de pe urma acestei crime pentru slăvirea credinţei şi a ei proprii, ea a fost foarte curând dezamăgită, căci a

izbucnit o adevărată epidemie de „ferrerism”. Un francez, pe nume Antoine Maurin, sacagiu, declara a doua zi că Ferrer a murit creştin şi că, în ceea ce-l priveşte, a luat în timpul nopţii ca relicvă o bucată de os din cenuşă. Juan de Larra, fost condamnat la galere, a aruncat cu pietre în statuetele ce împodobeau poarta spitalului Anton Martin şi a urinat pe statuia Sfintei Fecioare de la intrarea bisericii San Sebastián, declarându-se rudă cu Ferrer. Duminică 4 iulie 1624, Renault de Peralta, tot francez, şi Gabriel de Guevara, care se pare că erau înţeleşi, au pătruns, unul în biserica mănăstirii Santa Fé, celălalt în aceea a mănăstirii Santa Barbara, au smuls din mâinile preotului ostia şi au călcat-o în picioare. Ei au’fost arestaţi pe loc. A doua zi, Inchizitorul general a creat o comisie specială care să judece procesul lor.

Nu ştim ce s-a întâmplat cu ei. Dar se pare că Inchiziţia – şi-a schimbat atitudinea în ceea ce priveşte publicitatea făcută acestor cazuri. Maurin a negat şi i s-a făcut concesia de a fi crezut: procesul a fost clasat. Larra s-a declarat nebun. El au; e deja unele tulburări. Explicaţia a fost găsită satisfăcătoare… – explicaţie pe care, în zadar, o invocase şi Ferrer 14.

Ce dorea, deci, Sfântul Oficiu? Să reprime sacrilegiul? Cu siguranţă. Dar a rămas întotdeauna la bunul plac al unui exaltat. Cât despre tradiţia parodiilor abile, ca cele descrise mai sus, se pare că ea nu s-a pierdut, judecând după ceea ce s-a întâmplat la Teruel în 1750, la anumite reuniuni ale notabilităţilor pe care ni le prezintăBartolomé Bermassar. În afară de simpla reprimare, era vorba de o operă de educaţie. Inchiziţia ştia că, oricât de dură ar fi reprimarea, singură, nu se soldează cu niciun rezultat trainic. Ei; a mai curând vorba de a profita de delict pentru a-l îndrepta pe delincvent printr-o penitenţă dozată cu grijă în funcţie de gravitatea faptei şi,

în primul rând, pentru a-l îndrepta pe delincvent printr-o penitenţă dozată public al pedepsirii blasfemiei. Am remarcat punerea în scenă a execuţiei lui Ferrer, calculată pentru a înfierbânta publicul în faţa monstruozităţii crimei şi pentru succesul unei operaţiuni bine gândite: 40.000 de oameni exprimându-şi zgomotos entuziasmul şi ura lor faţă de erezie. Până în secolul al XX-lea, rar s-a făcut mai bine un asemenea lucru. Cu toate dificultăţile ce le presupune un dozaj exact şi şocurile totdeauna posibile.

„CÂTEVA CUVINTE NECUVIINCIOASE DIN PARTEA UNOR

PERSOANE JOSNICE ŞI GROSOLANE”.

Fişele pe baza cărora a fost întocmit raportul de activitate trimis în 1553 de Inchiziţia din Calahorra Supremei nu sunt un model de precizie. 13 dintre ele se referă la cazuri care intră în categoria celor studiate de noi în prezent, adică ceva mai puţin de jumătate din total. În şapte cazuri nu sunt prezentate detalii: un simplu cuvânt ne informează despre natura delictului. În alte şase cazuri există precizări: Juan de Aguinaga a spus că corpul lui Iisus Christos a rămas în mormânt şi sufletul lui a urcat în cer; că în ziua Judecăţii de apoi îşi va recăpăta corpul şi-i va judeca pe cei vii şi pe cei morţi; că Dumnezeu este mort de fapt, nu de drept. Juan Saenz susţinea că după moartea lui Christos mergem cu toţii în cer; că nu există infern. Juan de Guadalajara: maurii se salvează prin credinţa lor, ca şi creştinii. Cât despre Juan de la Rioja, din – Quintanilla del Monte, un mic sat din nordul Castiliei, l-am fi plasat în altă categorie dacă vina lui nu ar fi fost atât de gravă: „La biserica din satul lui el s-a îmbrăcat în preot, cu toate odăjdiile necesare oficierii mesei. A convocat o mare parte dintre locuitori, a urcat în altar şi a oficiat, spunând Dominus bobisco (sic) şi alte cuvinte deşi era laic. Femeile i-au adus ofrande şi el a trecut printre morminte stropindu-

le cu apă de isop sfinţită”. O făcea la modul serios într-un sat unde nu exista preot? Sau era o glumă în stilul sărbătorii nebunilor? El a făcut penitenţă chiar în biserica respectivă.

Două femei completează lista: Beatriz de Carranza pentru că a spus că în cer nu vom fi cu toţii egali şi Maria de – Izaguerri care a pretins că Sfânta Fecioară nu a rămas virgină după naşterea lui Christos, deoarece era măritată cu Sfântul Iosif cu care a avut legături trupeşti15.

1580, inchiziţia din Logroño. Pedro Avia, preot şi pe deasupra converse, a fost condamnat întrucât a spus că oricine se călăuzeşte după legea naturii este mântuit, chiar dacă nu este botezat. Esteban Ortiz, agricultor şi hidalgo – deoarece a afirmat că nu este păcat să furi mâncare, că dacă i-ar lipsi lemnele de foc i-ar arde pe sfinţi, că nu va lua o bulă, dar va mânca lapte şi ouă sâmbăta şi în zilele de ajun. Maria Mar cos era moartă deja când Inchiziţia a încercat s-o aresteze; era urmărită pentru că spusese altor femei că nu există purgatoriu, că sufletele morţilor îşi ispăşesc greşelile în jgheaburile streşinilor şi sub linţoliul care acoperă cadavrele. Fişa următoare se referă la fiica şi ginerele ei – acelaşi delict. Ei s-au apărat cu strălucire, spunând că au auzit acestea de la un preot pe care l-au rugat să facă o slujbă pentru morţi. Purgatoriu există, le-a spus vicarul.

— Atunci de ce se stropesc mormintele cu apă sfinţită?

— Deoarece corpurile se purifică în lumea aceasta, în timp ce sufletele – în cealaltă. Maria de Guiniz era nevastă de marinar. Unul din cumnaţii ei, catolic, a murit pe mare, ucis de piraţi hughenoţi atunci când, marinar pe un vas francez, ducea arme maurilor din Berbera. Cazul a făcut vâlvă, în special printre femei: el a murit excomunicat – nu erau oare anatemizaţi în Joia sfântă cei care furnizau arme

musulmanilor? Maria a pledat pro domo: nu este un păcat să vinzi arme maurilor, trebuie să trăim cu toţii; iar dacă papa a interzis acest lucru nu este obligatoriu să te supui. De altfel, maurii le respectă Cartea şi valorează mai mult decât numeroşi creştini răi. Pentru toţi pedepsele au fost uşoare: abjurare de levi în sala tribunalului, amenzi, mai multe încetări de urmărire 1C.

Nicolas de Selve era făurar. În 1608 el avea 24 de ani şi locuia la Sevilla. A urmat cursuri de retorică, scria sonete de proslăvire a crucii. Dar critica a fost nefavorabilă. El folosise expresii nelalocul lor, pretinzând că San Jerónimo ar fi scris într-o scrisoare că Dumnezeu nu are un fiu, că Christos nu a fost creat. În timpul audierii a mărturisit, dar a declarat că a crezut întotdeauna că Iisus Christos s-a născut din pântecul virginal al Mariei şi că este fiul lui Dumnezeu. Când a afirmat contrariul, a făcut-o deoarece diavolul şi-a bătut joc de el. El a abjurat de levi în sala tribunalului şi a fost exilat din Sevilla pentru şase luni 17.

Deci, o varietate extrem de mare. În majoritatea timpului bagatele, greşeli minore, rezultatul furiei sau al unei crase necunoaşteri a dogmei. Câteodată proverbe, cum ar fi „totul îmi reuşeşte în această lume, totul o să-mi reuşească în cealaltă”, care au constituit zeci de cazuri în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Inchizitorilor le venea greu să facă ordine în acest conglomerat. Numeroase comisii de calificatori nu făceau decât să dezbată dacă cutare cuvânt nefericit este doar greşit sau eretic, dacă merită calificativul de „proiect”. Dar Inchiziţia era întotdeauna prezentă, triind, filtrând tot ceea ce părea erezie, eliminând multe lucruri ca inofensive, retrăgând din circulaţie moneda ideologică dubioasă.

S-o urmărim la lucru într-un caz deosebit. La 10 august 1570, un anume Francisco Hernandez Mesurado,

preot şi capelan al Reyes Nuevos se prezintă la primarul din Camarena, 30 kilometri nord de Toledo. „Tocmai a văzut la Camarena un om pe care nu-l cunoaşte, dar l-ar recunoaşte. Acesta spunea o rugăciune care conţinea cuvintele «Jesus-Christ frâne et un». Martorul i-a zis să nu o facă fără să obţină mai întâi o licenţă, căci este rea. Omul i-a răspuns că o va spune în faţa oricui. Martorul i-a cerut s-o repete şi omul a recitat un Ave glosat în care se spunea: «Jesus-Christ frâne et un». Vă daţi seama că acest lucru nu se poate spune deoarece Iisus Christos nu este decât una dintre persoanele Treimii şi două naturi. Omul i-a replicat că în Iisus Christos sunt trei persoane. Fapt pentru care martorul a venit să ceară primarului, despre care ştie că este familiar al Inchiziţiei, să-l aresteze pe acest individ”. Odată cu el depun mărturie doi locuitori din Camarena, care confirmă versiunea şi afirmă că şi el l-au admonestat pe acuzat18.

Urmează mărturia primarului. El a auzit un cerşetor spunând aceste cuvinte şi i s-a părut grav. Dar nu a trimis să-l aresteze decât după denunţul lui Mesurado. Vizitându-l în închisoare, a încercat să-i explice doctrina catolică, dar celălalt nu a vrut deloc să-l asculte. În aceeaşi zi, l-a deferit inchiziţiei din Toledo.

Două săptămâni s-au scurs până ce au început să se ocupe de el. În sfârşit, la 29 august s-a procedat la primul interogatoriu. Vinovatul se numea Gabriel Lopez; avea 31 de ani, era din Galindos, în apropiere de Ávila, fără domiciliu stabil. Era vechi creştin. Totdeauna pe drumuri, împletitor de coşuri sau argat, se întreţinea mai ales din cerşetorie şi rugăciuni. Era botezat şi confirmat. Se spovedea cu regularitate – a prezentat ultimele două certificate din postul Paştilor din 1569 şi 1570. Ştia să spună Pater, Ave, şi Credo în latină şi castiliană. Sărea câteva pasaje din Credo. Cunoştea prea puţine Salve, dar

ştia paragrafele Simbolului credinţei 19. Nu ştie de ce a fost reţinut.

La primele audieri s-a încăpăţânat să nege. La sfârşitul lui septembrie i s-a citit acuzaţia: pentru fiscal el era un eretic. Neagă. Merită să urmărim în detaliu lanţul de întrebări şi răspunsuri, căci el ilustrează perfect metodele Sfântului Oficiu:

„Să spună Simbolul credinţei.

— El face aşa.

— Crede în Sfânta Treime?

— Da.

— Din ce se compune ea.

— Din trei feţe şi un singur dumnezeu adevărat.

— Care sunt aceste trei feţe?

— Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh.

— Este vreo deosebire între aceste trei feţe?

— Nu, există un singur Dumnezeu adevărat.

— Christos este triplu şi unul?

— Da, este ceea ce cred şi susţin.

— Care dintre feţele Treimii este Christos?

— Răspunde că nu există decât un singur Dumnezeu triplu şi unul.

— Ce s-a întâmplat de fapt înainte de a fi arestat?

— Nu îşi aminteşte.

— Christos este triplu şi unul?

— Ezită înainte de a răspunde: Cred că există un singur Dumnezeu adevărat.

— Triplu şi unul?

— Triplu şi unul”. Urmează mai multe pagini de întrebări şi răspunsuri în care inchizitorul încearcă să-l convingă pe Lopez de greşeala lui sprijinindu-se pe rând pe autoritatea Bisericii, pe Crez şi pe paragrafele Simbolului credinţei. Vizibil tulburat, la sfârşit acuzatul zice: „Dacă am spus-o, îi cer iertare lui Dumnezeu”.

Interogatoriul se reia atunci asupra realităţii materiale a delictului: a spus-o sau nu? În cele din urmă, Lopez prezintă versiunea lui.

„Domnule, Sfinţia Voastră" să ştie că în ziua Sfântului Laurenţiu (10 august) eram la Camarena. A venit la mine un preot pe care nu-l cunosc şi care era din Toledo. În ce mă priveşte spuneam o rrciune de Adormirea Sfintei Fecioare, la hanul din Camarena, din piaţă.

— Spune-mi-o.

— În înaltul cerului
Este cea care a născut fără teamă
Pe acest rege al bunăt-ăţii
Cine s-o zărească acolo sus
Mai presus de toţi înconjurată de îngeri?
Pentru ca ea să ne lumineze, să spunem:
AVE, limpede lumină.
MARIA, sfântă virgină.
GRATIA, aşa a fost trimisă.
PLENA, de blândeţe.
DOMINUS, fără prihană.
TECUM, cu dragoste covârşitoare
BENEDICTA, în bucurie.
ÎN MULIERIBUS, floarea.
FRUCTUS şi Cuvânt atât de dumnezeiesc.
Cu adevărat sfânt triplu
Şi unul Christos preaslăvit.
SANCTA MARIA, ai fost creată.
MATER IDEI, pentru binele nostru.
ORA PRO NOBIS, perfectă.
Căci ai zămislit.
PECC ATORIB TJS.
AMEN.

„Preotul a spus că această rugăciune este rea, eu că este bună. Apoi el a plecat, şi toţi martorii mi-au reproşat

că am spus-o.

— Crezi ce spune oraţia aceasta?

— Da, dacă am greşit cer iertare.

— Recunoşti greşeala pe care ai comis-o spunând Christos e triplu şi unul?

— Da, domnule, cred tot ceea ce cred catolicii creştini şi Sfânta Maică Biserica.

— Tăgăduirile tale repetate lasă să se creadă că persişti în greşeală.

— Acuzatul invocă ignoranţa sa.

— De ce ai negat?

— Credeam că voi scăpa mai uşor negând.

— Crezi cu adevărat şi profund ceea ce spui. Tăgăduielile. dumitale o probează.

— El invocă ignoranţa”.

Audierile care au urmat au fost pur formale. I s-au citit vinovatului mărturiile, şi acesta a recunoscut. La 11 octombrie, la două luni după ce intrase în închisoarea inchizitorială, a fost eliberat, cu domiciliul obligatoriu la Toledo. La 4 iunie 1571 el a abjurat de levi în piaţa Zocodover, în cursul unui autodafe. I s-a interzis categoric să mai spună public rugăciuni neaprobate de Biserică 20.

Un proces tipic. Pe banca acuzaţilor un eretic fără ştirea lui, care adera deplin la credinţă fără s-o cunoască foarte bine. În centrul atenţiei, desigur, preocuparea pentru mărturisire, dar şi aceea de a convinge. O argumentare rigidă care încerca să-l pună pe acuzat în dezacord cu sine însuşi, să-l facă să creadă că formulările credinţei pe care le cunoaşte pe de rost şi la care aderă mecanic contravin propriilor lui cuvinte. Şi aceasta sub o puternică presiune: închisoare, cuvântul „eretic” pe care inchizitorul nu-l foloseşte, dar pe care procurorul l-a introdus în acuzaţia lui şi care domină întreaga scenă. Frica, groaza de a se vedea incriminat, negarea chiar a

modului în care acuzatul se vedea pe sine. Prestigiul judecătorului, garantul suprem al credinţei, evidenta lui superioritate intelectuală, poate acestea se amestecă în mintea vinovatului care în final „cedează” şi admite tot ce doresc ceilalţi.

Operă de convingere, operă de „educaţie. Pentru Lopez – un tratament intensiv. Prin el, pentru cei prezenţi la autodafe o punere în gardă solemnă şi clarificarea unui element doctrinar: o foarte spectaculoasă şedinţă de catehism, cu o montare ce urmărea s-o facă deosebit de eficace. Se poate paria că Lopez nu a mai vorbit niciodată de „Christos triplu şi unul” şi că majoritatea spectatorilor au devenit imuni la această eroare.

A controla, a corecta, a instrui: aceste trei cuvinte rezumă totul.

ORDINEA SOCIALA: PROCESUL EUGENIEI LA BOURGUIGNONNE

Foarte frecvent activitatea Sfântului Oficiu a îmbrăcat forma apărării ordinii sociale, în 1534, o femeie din Toledo a denunţat-o Inchiziţiei pe alta. „De două sau trei luni cunosc o străină care poartă haine de pelerin. Nu ştiu de unde este, dar pare să fie franceză. Am auzit că a trăit într-o mănăstire de unde a fost eliminată pentru că nu avea zestre. Locuieşte la hanul din la zar de la Solanilla, la poarta Cambron. Ea predă în case particulare. şi îşi petrece restul timpului la San Juan de Los Reyes. Am auzit că le învaţă să citească pe nepoatele lui Francisco Núñez, reconciliatul (…) Se numeşte Eugenie (…) Vorbind despre bule, a spus: «Despre sfinţii Petru şi Grigore pot vorbi. Dar nu despre aceşti papi care nu sunt decât oameni, nici despre bulele lor, nici despre jubileele lor. Toate acestea sunt o glumă pentru a. vă stoarce banii»…”

Suspecta a fost arestată. Cazul ei a fost însă repede clasat. Reieşea că ar fi spus doar că Sfântul Părinte

semnează multe lucruri fără să ştie exact ce se face în numele său. De altfel, în 1534 experienţa directă a luteranismului nu pusese încă în stare de alarmă Inchiziţia faţă de astfel de afirmaţii. Eugenie a fost condamnată să facă penitenţă în catedrală, legată la gură. Cuvintele ei nu au fost considerate cu adevărat eretice: doar scandaloase, dar s-a pus. totuşi, problema plecării ei definitive. din Toledo.

Cu ţbate acestea, a rămas. Autorizaţia a primit-o din partea Inchizitorului general în persoană, spre nemulţumirea judecătorilor locali. Iar atunci când a cerut, printre altele, permisiunea de a preda, a întrecut orice măsură. Licenţiatul Vaquer s-a adresat superiorilor lui: „Ni s-a părut periculos ca această femeie să meargă din casă în casă cu ideile ei eronate şi, în plus, îmbrăcată aşa cum este, cu toiag de pelerin şi cu tigvă, ceea ce-i deschide cu uşurinţă uşile. A fost avertizată verbal că poate să rămână în oraş cu condiţia să se îmbrace obişnuit şi să nu înveţe pe nimeni să citească. Faptul că e călugăriţă şi că, în acelaşi timp, refuză să se îmbrace altfel după 14 ani de şedere aici (...) cred că a făcut ca să devină suspectă. Şi această libertate de a umbla astfel mi se pare foarte rea, fiind femeie 21. Insistenţa ei pentru a obţine dreptul de a preda mi se pare şi mai rea. Dacă vrea să predea să se îmbrace normal. Dacă nu, n-are decât să continue să cerşească cu toiagul şi cu tigva ei, aşa cum face acum, dat fiindcă trăieşte la Toledo de 14 ani, căci sub acest veşmânt se ascunde foarte mult rău. Dacă refuză, răutatea ei va fi şi mai clară în ochii dumneavoastră. Dacă îşi schimbă îmbrăcămintea, nu o să mai am nimic de obiectat la decizia Senioriei Voastre, oricare ar fi ea”.

Personajul avea, într-adevăr, de ce să neliniştească pe un om al ordinii. Căci în cursul procesului s-a conturat profilul unei femei deosebit de „eliberată”. S-a născut la

Châtillon-sur-Seine, la sfârşitul secolului al XV-lea. A intrat la mănăstirea Sfânta Clara din Besançon, din care a fost eliminată pentru că nu avea zestre. Atunci s-a dus la Roma, singură, pentru a cere o dispensă de la consiliul general al ordinului ei. Dispensa i-a fost acordată. La întoarcere a fost prădată şi a pierdut preţiosul document. A renunţat la mănăstire şi, după ce şi-a luat rămas bun de la mama ei, a plecat în pelerinaj la Santiago. Apoi la Guadalupe şi în cele din urmă la Toledo. Oraşul i-a plăcut şi s-a stabilit aici.

De atunci a început să predea citirea. Dimineaţa – lecţii plătite la domiciliu, după-masa – gratuite, în mănăstirea San Juan de Los Reyes, la băieţi şi fete împreună. Nu fără dificultăţi, căci franciscanii îi puneau piedici mari: o femeie, o franţuzoaică, care predă citirea după o carte de rugăciuni, care nu este nici măcar în spaniolă… Ea a expus toate aceste piedici într-un lung memoriu olograf pe care l-a remis inchizitorilor. Puţin profetică, puţin mistică, nu înceta să reproşeze vecinilor ei sporovăiala în biserică. Avea momente de extaz, într-atât încât Suprema o autorizase să pună lângă ea, atunci când se ruga în public, un înscris al Sfântului Oficiu prin care se interzicea să fie deranjată. Energică, plină de iniţiativă, a rezistat timp de mai mulţi ani persecuţiilor călugărilor; s-a adresat lui Carol Qu intui atunci când Inchiziţia a voit să-i interzică să predea… Era periculoasă. Din cauza ideilor ei, dar în mod deosebit din cauza felului ei de a fi, a cărui expresie era îmbrăcămintea. Şi pentru că era femeie. Călugării de la San Juan de los Reyes şi. Vaquer erau de acord în această privinţă: se comporta altfel decât îi impunea condiţia socială…

În aceeaşi epocă, acelaşi tribunal l-a urmărit pe un mic prelat din Al ea! a care preda şi se îmbrăca şi el într-un fel ciudat. Era Ignaţiu de Loyola.

ŞI, MAI ALES, FAR A SCANDAL?

Aceste cuvinte rezumă în bună parte filosofia Sfântului Oficiu. Există lucruri care, chiar dacă sunt adevărate, nu trebuie spuse, căci există riscul de a-i tulbura pe oamenii simpli. Să dăm un exemplu pentru a o dovedi.

Alonso del Moral el Viejo era unul dintre acei „agricultori bogaţi" în care Noel Salomon vedea pe bună dreptate coloana vertebrală a societăţii timpului. Om independent, relativ învăţat, ştia să citească şi să scrie, bun creştin, se împărtăşea de Paşti şi de Crăciun, cunoştea rugăciunile într-o perioadă în – care acest lucru nu era chiar obişnuit, gândea în credinţa lui şi nu ezita să exprime opinii personale. În tinereţe, în perioada corramidadului, avusese de-a face cu justiţia pentru că, în timpul unei sărbători, îi distrase pe concetăţenii lui cu un autodafe fictiv cu rug şi victime... Dar nu aceasta l-a adus* în faţa Sfântului tribunal în 1546, ci denunţurile câtorva femei din satul său, Hontanar, lângă Guadalajara. Ele aveau obiceiul ca, aşa cum se făcea întotdeauna, să pună odată pe an pe mormintele morţilor lor pâine, vin şi prăjituri de ceară. În acest timp, acuzatul li s-a adre Note:

* întemeietorul ordinului iezuiţilor, sub numele de Societas Jesu, aprobat de Vatican în 1540. (V.K.)

sat: „Aşteaptă puţin cumătră. La ce crezi că servesc ofrandele pe care le aduci aici? Ar fi mai bine să arzi această ceară pe altarul sfintei cuminecături decât să încălzeşti picioarele morţilor tăi" 23. Întâmplarea a fost comentată de toate femeile. De altfel, acest del Moral îi scandaliza pe mulţi. De nouă ani nu mai pusese nici pâine, nici ceară pe mormântul s-o: – u lui şi se mulţumea să-l stropească cu apă sfinţită d intra la biserică... Eroul nostru şi-a explicat poziţia inchizitorilor fără să se codească: „Cred că ceara care arde pe morminte îi place lui Dumnezeu mai mult când aide pe marele altar pentru a

lumina sfânta cuminecătură în timpul slujbei”. Şi că este mai bine cât eşti în viaţă să dai de pomană săracilor decât să laşi moştenitori, de care niciodată nu eşti sigur, să aduci ofrande Bisericii. De altfel, el îndeplinea toate ritualurile prevăzute de Biserică: stropea eu apă sfinţită mormintele soţiei şi copiilor lui de fiecare dată când intra în sanctuar şi făcea o rugăciune; punea să se facă slujbe religioase pentru ei. În primul an, a pus pâine şi ceară pe mormintele lor. Dar i s-a părut că era mai bine să se pună ceară pe marele altar. Mai ales că pâinea era revândută de preoţi în propriul lor folos…

În fond, nimic care să nu fie lăudabil, deşi aceste practici populare miroseau a superstiţie. Inchizitorii sunt foarte încurcaţi: ei au ezitat să-l convoace pe inculpat; este semnificativ că audierile s-au făcut rapid, că niciodată nu s-a pătruns în miezul problemei teologice. Şi totuşi, del Morala fost condamnat la o amendă de 6 ducaţi. De ce? El s-a amestecat în lucruri care nu-l priveau, a provocat scandal. Triumful conservatismului, al apatiei? Da şi nu – deoarece vom vedea că Inchiziţia nu a rămas cu braţele încrucişate în faţa ideilor religioase ale poporului pe care a vrut să-l transforme profund. Dar această transformare trebuia să vină de sus, întotdeauna controlată de Inchiziţie, nu de la bază.

NOTE

1. Să precizăm raportul dintre ceea ce am afirmat şi studiul statistic al cauzelor de credinţă de la Toledo pe care le citam la p. 19. Ne referim la categoria „Cuvinte scandaloase” din studiul respectiv, potrivit următorului tablou:

Cuvinte scandaloase
Blasfemii Proiecte Cârti interzise
(Păcate trupeşti simple
Diverse

Controlul fluxului ideologic se traduce prin procese de „Diverse-Proiecte” şi „Cărţi interzise”. Controlul asupra clerului relevă şi cazuri de „Solicitări” care constituie o categorie aparte în studiul statistic. Campania privind căsătoriile creştine provoacă o amplificare a categoriilor „Păcate trupeşti simple” şi „Bigamie”, între altele. Steria „Bigamie” apare separat în grafic. îl rugăm pe cititor să ne scuze pentru complexitatea acestor corespondenţe.

2. Care furnizau material pentru 559, 309 şi 373 cazuri. Vezi Jean-Pierre Dedieu. „Les causes de foi de l’inquisition de Tolede, essai statistique”, în „Melanges de la Casa de Velásquez”, 1978, vol. XIV.

3. Avem motive să credem că şi în alte părţi evoluţia a fost aceeaşi. La Sevilla între 1606 şi 1612, la Valladolid între 1622 şi 1626, la Llerena între 1589 şi 1592, blasfemiile. reprezentau aproximativ o treime din „Cuvintele scandaloase”. Vezi Michel Hugonnet; L’activite du tribunal de l’inquisition de Valladolid de 1622 a 1626”, lucrare de diplomă, Universitatea din Toulouse-Le Mirail, 1977, şi Marie-José Marc: Comportements et mentalites en Extremadure (1589 – 1592), lucrare de diplomă, Universitatea din Toulouse-Le Mijrail, f.a., precum şi „Relatări de cauze” ale inchiziţiei din Sevilla din 1606 până în 1612.

4. A.H.N. Iriq., leg. 31, exp. 42.

5: A.H.N. Inq” leg. 34, exp. 8.

6. A.H.N. Inq., leg. 39, exp. 21.

7. A.H.N. Inq., cartea 833, F° 15IV.° Aflăm din notele marginale de pe rapoartele de activitate că în a doua „jumătate a secolului, al. XVI-lea Suprema încuraja tribunalele să condamne un mare număr de persoane la galere (vezi capitolul XI). Se ştie, de asemenea, că Filip al II-lea a revizuit sistematic în acest sens ceea ce astăzi numim Cod penal şi a trimis instrucţiuni similare

tribunalelor civile.

8. „Relatările de cauze din Sevilla”, 1609, A.H.N. Inq., leg. 46, exp. 42. Este posibil ca şi în America blasfemia sclavului să fi fost un mijloc de apărare, o încercare de şantajare a stăpânului, care risca să-l piardă ca mână de lucru pe timpul cât acesta era prizonier al Inchiziţiei.

9. Am întâlnit, totuşi, un caz în care un om încerca să-l convingă pe un altul să-l renege pe Dumnezeu promiţându-i bani, la fel ca şi Don Juan-ul lui Molière.

10. Henry Charles Lea. A history of the Inquisition of Spain. vol. IV, p…328 – 335, caren dezvoltă pe larg această idee. Să reproducem o mostră de asemenea confuzie: în 1562 inchiziţia din Toledo o condamnă pe Ines de la Parra pentru că a spus: „Reneg Sfântul Untdelemn”. Or, doctorul Salazar, venit în inspecţie la tribunal din ordinul Supremei declară că „pe vremea sa” (el a fost procuror şi inchizitor la Granada) Inchiziţia nu judeca această blasfemie. În faţa confuziei care se iscă, se cere o preciizare din partea Consiliului; A.H.N. Inq., leg. 3068, exp. 40.

11. A.H.N., Inq., leg. 35, exp. 21.

12. „Ridicaţi, căpetenii, porţile voastre şi vă ridicaţi porţile cele veşnice şi va intra împăratul slavei”, Psalmul 23.

13. A.H.N. Inq., leg. 225, exp. 8.

14. Am folosit „Relatarea cauzei” lui] Benito Ferrer, A.H.N., Inq., leg. 2106, exp. 24 şi o relatare anonimă a execuţiei lui extrasă din arhivele Inchiziţiei şi publicată de F. Romero de Castilia.

În Revista de archivos, Bibliotecas y Museos, 1871, p. 170 – 173. „Relatările cauzelor” lui Maurin şi Larra, A.H.N., Inq., leg. 2106, exo. 24 şi 28 reciproc. Date în legătură cu cazul Peralta-Guevara: A.H.N., Inq., cartea 592 F° 423 R° – 425 V°.

15. A.H.N., Inq., cartea 833. F° 61 R° – 64 V°.

16. A.H.N., Inq., cartea 833, F° 442R° – 481 V°.

17. „Relatări de cauze”, Sevilla, 1608.

18. Ar trebui făcut un studiu sistematic al denunţurilor; ne propunem să ne ocupăm cât de curând. de cele din Toledo. Numai o mică parte din ele au generat procese. Vezi A.H.N. Inq., leg., 497, exp. 3 – 5 şi 8.

19. Să reamintim cititorilor care nu sunt cunoscători ai teologiei că în doctrina catolică Dumnezeu, este Treimea, adică trei persoane (Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh) într-un singur Dumnezeu. Dumnezeu este, deci, triplu şi unul. Iisus Christos este cea de-a doua persoană a Treimiii, Fiul. Este, deci, o erezie să-l consideri pe acesta întreaga Treime. Christos, în acelaşi timp Dumnezeu şi om, are două naturi. În sfârşit, în postul Paştilor confesiunea este obligatorie, iar contravenienţii erau predaţi autorităţilor laice. Drept dovadă, confesorii înmânau penitenţilor lor „certificate de confesiune”. Pater, Ave, Credo şi Salve constituiau bagajul minim pe care trebuia să-l posede aproape orice spaniol. În a doua jumătate a secoluluil al XVI-lea. Paragrafele Simbolului credinţei sunt; un rezumat-al esenţei doctrinei creştine.

20. A.H.N., Inq., leg. 205, exp. 24. Nu vom mai insista asupra imensului interes pe care-l prezintă aceste documente. îi vom urmări aici pe inchizitori în mecanismul intim al conştiinţei lor.

21. Sublinierea ne aparţine.

22. A.H.N., Inq., leg. 200, exp. 9.

23. A.H.N. Inq., leg. 42, exp., 6. Aceste practici au fost curente în numeroase regiuni ale Spaniei. Prăjituri de ceară de genul celor din textul citat se pot vedea, în orice muzeu etnologic.

CAPITOLUL VIII

MODELUL RELIGIOS: RESPINGEREA REFORMEI ŞI

CONTROLUL GÂNDIRII

LUTHER: CREAŢIA PRIN CONTRAST

Înainte de 1558: un personaj de departe. Legăturile politice dintre Spania şi Europa de Nord prin persoana lui Carol Quintul au jucat un rol important în istoria protestantismului spaniol. În 1520, numeroşi spanioli au urmat Curtea în Ţările de Jos şi au fost prezenţi la Dieta din Worms, când reformatorul a proclamat deschis ruptura, afirmând că rămâne fidel ideilor sale împotriva papei şi conciliilor. Mulţi oameni de la Curtea Spaniei şi-au manifestat curiozitatea şi au adus în ţară cărţi şi amintiri. În felul acesta, otrava intra în Spania. Ea a fost primită fără duşmănie.

Maranii din An vers au constituit, poate, a doua reţea. Ei urau Inchiziţia. Pentru, ei, Luther era duşmanul Sfântului Oficiu. În orice caz, a circulat zvonul că ei se pregăteau să inunde Peninsula cu cărţile acestuia: prima manifestare a unui mit a cărui viaţă va fi extrem, de dură. Chiar Sfântul S; cum s-a alarmat. La 7 aprilie 1.521, cardinalul Adriaan care conducea ţara în absenţa împăratului a publicat primul edict inchizitorial împotriva ereticului: se interzicea citirea cărţilor lui în orice limbă ar fi fost scrise, iar toate exemplarele lucrărilor lui Luther trebuiau să fie predate autorităţilor. Rigoare ce explică foarte bine scrisoarea pe care guvernatorii au adresat-o la 12 aprilie suveranului lor: „Acest seducător nu se mulţumeşte cu pervertirea şi înşelarea Germaniei, ci încearcă prin şiretlicurile lui diabolice să (...) contamineze regatul spaniol. În acest scop, folosindu-se de oameni care încearcă aici să saboteze şi să răstoarne Sfântul Oficiu (...), pune să i se traducă în castiliană ereziile (...) pentru a le împrăştia şi publica în rândurile naţiuni noastre catolice. O mică scânteie poate să provoace un mare incendiu (...). Maiestatea Voastră să remedieze acest lucru, mai ales că,

ţinând seama de proasta stare a unor oraşe din aceste regate, s-ar putea isca un mare scandal şi un incendiu ce ar fi greu de înăbuşit”. Nici nu se poate mai clar. Comunidades fac ravagii. Nici vorbă, deci, de proiecte de suprimare a Inchiziţiei care, se pare, au existat într-un anumit moment. S-a descoperit din nou că ordinea religioasă este ameninţată, că ea alcătuieşte un tot cu ordinea politică. Dintr-odată, schema care va domina istoria raporturilor dintre protestantism şi Inchiziţie e pusă pe tapet. Pe de o parte, statul. Pe de altă parte, duşmanii statului şi ai credinţei.

Interdicţia din 1521 nu era suficientă. Marcel Bataillon ne-a explicat cât de favorabil ideilor hol era terenul în Spania anilor ’20. Grupuri relativ importante încercau să profeseze un creştinism mai interiorizat, mai personal, mai gândit, departe de cărările bătătorite ale ritualurilor şi devoţiunii mecanice. La Curte, în universităţi, în anumite mănăstiri, chiar printre meşteşugari, bărbaţi şi femei, fie intelectuali străluciţi, fie semianalfabeţi, dar toţi relativ educaţi, şi-au plecat urechea la noutăţile venite din Nord. Ca şi Erasm, Luther a stârnit curiozitatea. Fără entuziasm pentru Erasm, deoarece în cele din urmă el a fost declarat eretic. Dar cu interes. Augustin Redondo a arătat că exista o cerere de literatură luterană în 1522 – 1523, iluminaţii.

— Isabel de la Cruz şi Alcaraz – au fost influenţaţi de ideile lui Luther despre liberul arbitru. În 1523, corsari basci au capturat o corabie franceză. Printre altele, la bordul ei s-au găsit cărţi ale lui Luther. Ele au fost difuzate, iar inchizitorii au trebuit să cutreiere întreaga Ţară a Bascilor pentru a pune mâna pe ele. În 1525, erau căutate cărţi eretice trimise la Universitatea din Alcalá. În 1531, un comis-voiajor din Salamanca a oferit o lucrare a lui Luther unui călugăr augustin din Toulouse în trecere

prin Spania, în 1535, a fost descoperită şi anihilată o reţea întreagă: francezii aduceau cărţile lui Luther la Barcelona şi, de acolo, ele se răspândeau până în Galicia.

Cartea, dar şi cuvântul. E cunoscută istoria călugărului Bernardo. „Am intrat la un bărbier. Erau acolo trei sau patru bărbaţi, declara el Sfântului Oficiu. Când au văzut că sunt străin m-au întrebat Ce ştiu despre Luther. Le-am răspuns că el predică învăţătura că nu există decât numai unul Dumnezeu, că nu sunt nici sfinţi, nici sfinte în cer, că nu se cuvine să fie preot ori călugăr, preoţii şi călugării trebuind să se căsătorească cu călugăriţe; nu se cade să te spovedeşti preotului, ci numai lui Dumnezeu unul, cu faţa la un perete; la liturghie nu trebuie să se citească Evanghelia; în biserică nu se cuvine să fie statui de sfinţi, ci numai singură crucea”…

Din studiul lui Augustin Redondo reiese că pentru Inchiziţie luteranismul continua să fie o preocupare întrucâtva periferică, de altfel, pe măsura influenţei lui în ţară. Ea a reacţionat la lovitură cu lovitură, fără un plan general, de pe poziţii defensive. La alerta din 1523 din Ţara Bascilor, Suprema s-a adresat Inchiziţiei din Navarra pentru a o determina să viziteze regiunea. Ea a trebuit să insiste pentru ca judecătorii să pornească la drum. În acelaşi an, la Mallorca, Gonzalvo el Pintor a fost ars pe rug pentru luteranism. Era el realmente un discipol al lui Luther sau pur şi simplu îşi neglijase îndatoririle religioase? Are, fără îndoială, dreptate Lea când înclină spre cea de-a doua supoziţie: a fost etichetat luteran pentru că nu se ducea la liturghie.2

Perioada 1527 – 1535 pare să marcheze un moment foarte dur în măsurile represive. Cel mai vechi proces păstrat în arhivele Inchiziţiei din Toledo în care figurează numele lui Luther datează din 1527: Gonzalo Mexia, o notabilitate din Esquivias, a fost condamnat la o amendă

de 100.000 de maravedís pentru că l-a apărat şi s-a ridicat împotriva dijmei. Dar să nu facem din el un martir al Reformei: îl lăuda şi pe Marele Turc şi explica cu plăcere şi fără perdea că era normal ca concubina sa să trăiasca sub acelaşi acoperiş cu soţia legitimă, căci femeile există tocmai ca să te culci cu ele. Despre Luther nu ştia mare lucru, dar numele lui constituia pentru el simbolul unei antimorale, o justificare pe ocolite 3.

Tot atunci era persecutat şi iluminismul. Iluminismul nu era luteranism, ci dejamiento în care voinţa umană se abandona voinţei divine până la dispariţie, putându-se compara cu doctrina luterană a iertării. Inchizitorii au înţeles. În 1532, Diego Hernandez a fost reconciliat pentru iluminism şi luteranism. În 1535, i-a venit rândul lui Juan de Vergara, canonic din Toledo, unul dintre cei mai celebri partizani spanioli ai lui Erasm: abjurare de vehementţi la autodafe, un an de recluziune într-o mănăstire şi o amendă de 1.500 ducaţi pentru că şi-a bătut joc de Inchiziţie – a declarat că Erasm ar fi spus că dacă ar

Note: „Renunţare, abandonare.

— Nota trad avea ceva mai bun de făcut ar abandona rugăciunile, s-a arătat potrivnic oraţiei verbale… şi l-a aprobat pe Luther, eu excepţia capitolului despre confesiune, a deţinut cărţi ale acestuia. Este pentru prima oară, după opinia noastră, că preocuparea inchizitorilor faţă de ereticul din Wittemberg era suficient de mare pentru ca ea să se extindă sistematic asupra unui alt delict. Tot atunci au apărut la Toledo primii eretici străini. Jean de Chalons, francez, 36 de ani, de meserie ceasornicar. Seminomad ca şi mulţi alţi meşteşugari cu înaltă calificare, el a fost arestat la Escalona. Era incontestabil că opiniile lui aveau o puternică tentă luterană: îi critica pe cei ce se rugau la sfinţi şi nu la Dumnezeu, pe călugări, care nu mai duceau viaţa austeră a

primilor prelaţi; critica indulgenţele, bula cruciadelor care nu exista decât în Spania, se îndoia că acuzaţii vor merge în infern 4.

Măsurile represive s-au succedat încurajate de Sfântul Scaun care-i sfătuia pe inchizitori să fie mai energici şi le conferea, chiar în 1531, o jurisdicţie, în acest domeniu, asupra episcopilor, fără a le permite, însă, să-i aresteze, în 1540, a avut loc executarea primului martir spaniol autentic, Francisco de San Roman, un tânăr negustor convertit la Bremen, care, la rândul său, a încercat să-l convingă pe împărat, la Ratisbonne. Carol Quintul a ordonat arestarea lui şi l-a trimis din Flandra Inchiziţiei spaniole. Francisco a refuzat să retracteze şi a murit pe rug5. Tot în acel an a fost pus la punct un sistem special pentru controlul librarilor. La Salamanca au fost numiţi doi comisari: călugărul Francisco de Castillo şi celebrul Domingo de Soto. Puterile lor au fost extinse: urmau să viziteze toate librăriile şi bibliotecile, după ce vor fi aplicat sigiliul „prin surprindere”; să confişte cărţile interzise de pe listele date de Consiliu; să se informeze de la librari despre numele clienţilor acestora; să confişte lucrările neinterzise ce li se par suspecte şi să le studieze. Ei comunicau direct cu Suprema fără a trece prin tribunalul din Valladolid de care ţinea Universitatea din Tormes. Numele lui Luther nu era rostit nicăieri, dar figura sa transpare pretutindeni. În 1546, a fost numit şi la Alcalá, un alt mare centru universitar spaniol, un comisar cu împuterniciri similare. De data aceasta, Consiliul preciza că acest lucru era dictat de pericolul luteran

La sfârşitul deceniului al cincilea şi în deceniul al şaselea, a avut loc o nouă înăsprire a situaţiei. În 1549, pentru prima oară, au fost anulate toate autorizaţiile de citire a cărţilor interzise. Anul 1551 a marcat debutul marii cenzurări a Bibliilor din Salamanca şi Alcalá, sarcină

importantă care timp de mai mulţi ani va da de furcă inchizitorilor. Paralel, au fost publicate primele indexuri elaborate la Louvain, cu un apendice spaniol. Numărul scrisorilor privind cărţile a crescut permanent în corespondenţa Sfântului Oficiu. „Acest lucru devine o obsesie" spunea Virgilio Pinto Crespo 7.

Tot la acea dată, luteranul devenea un protagonist obişnuit al activităţii inchizitoriale. 30 de acuzaţi la Logroño între 1546 şi 1550, 10% din totalul persoanelor judecate la sediul tribunalului. 12 şi 3, 5% în decursul lustrului următor. Majoritatea – străini. Dar şi mulţi spanioli (între o treime şi o jumătate), adesea preoţi sau negustori. Pedepse uşoare, nicio condamnare la moarte, nici măcar în contumacie, nicio execuţie. O singură excepţie cunoscută: în timpul unei vizite pe coasta bască, un inchizitor a arestat şapte suspecţi: doi spanioli care au scăpat plătind amenzi mari, cinci englezi. Patru au retractat, al cincilea s-a încăpăţânat şi a plătit cu viaţa 8.

Cazul Logroño-ului, localitate situată într-o zonă de intense legături cu Europa de nord, este special: acesta a fost, fără îndoială, tribunalul care a avut cel mai devreme şi cel mai mult de-a face cu luteranii. La Zaragoza, însă, la frontiera cu Gasconia, procentajul nu a depăşit 2 – 3. Nicio execuţie. Cu atât mai puţin în interiorul ţării. După 1547, găsim permanent luterani în hârtiile Inchiziţiei din Toledo – 16 până în 1558. Chiar dacă ţinem seama de lacunele documentaţiei, mai puţin de 2% dintre acuzaţi, ffin două treimi, erau (străini: francezi şi flamanzi. Spaniolii s-au convertit în străinătate, ca, de pildă, arămarul Rodrigo Luengo, „mare luteran" şi fervent propagandist dacă e să dăm crezare judecătorilor lui; el, care s-a lăsat convins de tovarăşii lui de captivitate flamanzi atunci când a fost sclavul maurilor în Africa de Nord. Represiunea a fost, se pare, mai severă decât la Logroño: o eliberare în persoană,

trei reconcilieri, o abjurare de vehementţi cu trei ani la galere, numai în anii 1554 – 1555.

În 1555, Luther era un personaj bine cunoscut în cercurile intelectuale, dar nu numai de ele. Importanţa acordată cărţilor în represiunea inchizitorială nu ne înşală. În Spania trăiau câţiva luterani – meseriaşi şi negustori, în majoritate străini; câţiva spanioli, care aproape toţi călătoriseră în străinătate sau avuseseră contacte cu curentele gândirii europene, profesau idei asemănătoare. Alţii, mai numeroşi, în special notabilităţi, cunoşteau vag aceste doctrine şi se declarau luterani atunci când se încingea o dispută. Se pare, însă, că protestantismul nu era o preocupare cotidiană a maselor. Tocmai Inchiziţia este cea care îl va face cunoscut.

Din punct de vedere juridic, ea se afla pe o poziţie de forţă. Era singura care judeca delictul de luteranism, drept necontestat de nimeni. Papa însuşi i-a confirmat monopolul absolut. Puterea publică, care nu s-a dezis niciodată de alianţa încheiată în 1521, a sprijinit-o. Până la un moment dat acţiunea Inchiziţiei a fost mai ales defensivă, răspunzând unor presiuni exterioare.

Tot din afară a venit şi suflul care a aţâţat rugurile în 1559. De data aceasta, însă, acţiunea Sfântului Oficiu a dobândit o amploare şi o originalitate care făceau imposibilă calificarea ei drept reflex a ceea ce se întâmpla în altă parte.

Lovitura de trăsnet din 1558 – 1559.1558. Este momentul în care cele două mari puteri suverane din Europa au hotărât să pună capăt protestantismului în statele lor. Astfel se încheiau decenii de speranţă, de îndoieli, de încercări de conciliere a creştinilor de diverse religii. Pacea de la Château-Cambrésis a fost consecinţa epuizării financiare a regilor Franţei şi Spaniei şi, totodată, a dorinţei lor de a reface prin forţă unitatea religioasă.

Tocmai în această perspectivă se plasează eradicarea Iuteranismului în Spania, şi nu se poate spune că aceasta a fost o consecinţă directă, ci, mai curând, o coincidenţă. Spania a reacţionat de o manieră autonomă într-un context european care a facilitat mişcarea.

Către 1555 era încă linişte. La sfârşitul anului 1553, expunând Consiliului liniile directoare ale acţiunilor lor, inchizitorii din Toledo îi menţionau pe evreii iudaizanţi, moriscos. blasfematori, iluminaţi, dar nu spuneau niciun cuvânt despre Luther şi adepţii lui9. În 1555, Inchiziţia din Sevilla l-a eliberat pe doctorul Juan Gil Egidio, care ispăşise o pedeapsă relativ uşoară impusă eu doi ani în urmă pentru predicile şi scrierile lui influenţate mult de ideile venite din nord. În cercurile înalte s-a discutat chiar dacă putea fi făcut episcop... Dar cinci ani mai târziu, atunci când niciun element nou nu era de natură să-i agraveze situaţia, Egidio a fost eliberat în efigie ca un luteran periculos.

În 1557 – 1558 totul s-a schimbat; fuseseră descoperite câteva centre „protestante" chiar în interiorul ţării. Cu acest prilej, maşina inchizitorială a făcut dovada eficacităţii şi înaltei perfecţiuni pe care o atinsese.

Egidio şi Constantino, succesorul lui la funcţia de canonic superior al Sevillei, adunaseră în jurul lor un grup important de discipoli. Majoritatea erau oameni cu greutate, cărora li se alăturaseră câteva persoane de condiţie mai modestă: un număr impresionant de hieronymiţi, franciscani, beneficiari influenţi, don Juan Ponce de Leon. rudă a ducilor de Arcos, aproximativ 120 de persoane. Este greu de spus exact în ce credeau ei şi ce influenţe s-au exercitat asupra lor. Sigur este, însă, că primeau cărţi interzise. Într-o zi, tot în 1557, furnizorul lor a comis greşeala fatală de a da o Imagine a lui Anticrist unui catolic convins care s-a grăbit să trimită pachetul

compromiţător Sfântului Oficiu. Acesta a acţionat încet, pas cu pas, în ciuda nerăbdării bătrânului împărat care agoniza la Yuste. Sfântul Oficiu a reuşit să descopere întreaga filieră. Toţi au ajuns în închisoare.

Grupul „luteran" din regiunea Valladolid s-a constituit în jurul unui nobil italian, don Carlos de Sesso. Prin componenţă era asemănător cu cel din Sevilla, poate chiar mai strălucit: un tânăr nobil cu studii teologice, Antonio de Herrezuelo, fiica marchizei de Alcanizes, doctorul Augustin Cazalla, predicatorul împăratului, una dintre cele mai celebre personalităţi din vremea sa, don Luis de Rojas, moştenitorul marchizului de Poza, aproximativ 60 de persoane. Timp de doi-trei ani, micul grup răspândit de la Pamplona la Zamora a făcut o propagandă discretă, dar eficace. În ciuda imprudenţelor comise de unii membri – grupul a fost ignorat până la Paştii din 1558, când un locuitor din Zamora s-a hotărât să-i denunţe. Inchiziţia a reacţionat viguros. Numai Luis de Rojas a reuşit să fugă la Pamplona, dar aici a fost arestat de agenţii Sfântului Oficiu trimişi pe urmele lui. La întoarcere a trebuit să fie protejat pentru ca populaţia să nu-l linşeze.

Aceste evenimente i-au alarmat foarte mult pe suverani. O dovedeşte atitudinea lor faţă de Inchizitorul general. Valdés era în foarte proaste relaţii cu ei pentru că refuzase să contribuie la un împrumut forţat impus clerului. În iunie 1558, Filip al II-lea, care se afla în Ţările de Jos, greşit informat asupra ultimelor evoluţii ale situaţiei din Peninsulă, i-a ordonat fără menajamente lui Valdés să se retragă la Sevilla. Dar din Yuste Carol Quintul, îngrijorat, scria regentei şi fiului ei să sprijine ferm Inchiziţia şi să n-o scape din mâini. Foarte repede Filip a revenit asupra hotărârii şi i-a cerut lui Valdés să rămână la Curte. La 6 septembrie i-a scris cu mâna lui: „Vă

mulţumesc mult pentru grija cu care aţi tratat această problemă, descoperirea centrelor protestante. Evenimentele justifică pe de-a-ntregul prezenţa dumneavoastră în Capitală. Dacă v-aţi fi aflat la Sevilla, gravitatea problemei v-ar fi determinat, desigur, să reveniţi". Despre împrumutul forţat şi dizgraţie, niciun cuvânt10.

Acuzaţii erau realmente luterani? Ţinând seama de stadiul impreciziei în care se aflau la acea dată teologia şi disciplina ecleziastică, este greu de lămurit această problemă. Pentru ceea ce ne interesează pe noi, răspunsul are o valoare secundară. Important este că Valdés, regele, împăratul şi masa spaniolilor au văzut sau au crezut că în spatele lui Egidio şi Cazalla se află Luther11.

Maşina inchizitorială de represiune şi propagandă s-a pus în mişcare. Ea a procedat cu grijă. Ţara, în ansamblul ei, era sănătoasă. Încă de la primele arestări, afacerea de la Valladolid a fost comentată de toată lumea. Diego Soria era negustor de cai la Velada, 15 km de Talavera de la Reina. Juan Martin, vecinul lui, a relatat scena: „Vorbeam despre luteranii care erau atunci arestaţi la Valladolid: oameni bogaţi, notabilităţi ale Castiliei, savanţi. Diego Soria îmi spune că ceea ce ei apără este legea cea bună". Era în vara anului 1558.

La 21 mai 1559 a avut loc primul mare autodafe în capitala Castiliei Vechi. 30 de condamnaţi, 15 arşi. Doctorul Cazalla, bacalaureatul Herrezuelo, Juan de Ulloa, comandor al ordinului de Santiago... Prinţul don Carlos, în numele tatălui său, jură să apere Sfântul Oficiu. Melchor Cano ţine predici asistenţei. În drum spre rug, Cazalla îşi spune ultima rugăciune, cerând mulţimii prezente să urmeze exemplul lui, al unui om redus la ultima treaptă după ce le-a predicat şi i-a învăţat pe regi, să fugă de erezie şi să se supună întru totul Bisericii romane.

Evenimentul a avut un ecou puternic. Purtată de călători, difuzată prin multe relatări scrise, ştirea s-a răspândit rapid. La câteva zile după autodafe, Diego Soria s-a dus pentru afaceri la Sevilla. Toată lumea vorbea despre eveniment. Soria a avut norocul să întâlnească un martor ocular, Sebastián, un văcar din Arenas. L-a chestionat cu avidit-îte. „Da, a fost acolo, dar nu a putut să vadă nimic. Era auia lume încât nu te puteai apropia. Se spune că erau mulţi caballeros deţinuţi, mulţi letrados, multă lume bună". Mereu acelaşi accent pus în relatările populare pe rangul social al victimelor. Reîntors la Velada, Soria a difuzat ştirea.

Două luni mai târziu, autodafeul din Valladolid devenise ceva mistic în Castilia Nouă, actul antiluteran prin antonomază: Miguel Sierra, Juan Clavijo susţineau că condamnaţii nu erau vinovaţi, că ei ar dori să fie acolo unde se afla Cazalla. Acesta era de pe acum un personaj de legendă: nu mai departe decât în 1570 inchiziţia din Logroño a condamnat un individ pentru că a declarat că Cazalla s-a salvat prin secta pentru care a predicat VJ.

În FIOde 21 august s-a produs a doua lovitură de trăsnet. lă, atul Oficiu l-a arestat pe Bartolomé de Carranza y Miranda, primatul Spaniei, episcopul cel mai bogat după papă, fost predicator al regelui, favoritul lui, cel care l-a reprezentat la Trent, cel care a predicat în Anglia împotriva ereticilor. El a publicat la Anvers un Comentariu asupra catehismului în limba vorbită de popor, o lucrare voluminoasă destul de indigestă, din care anumite pasaje asupra justificării tind să atenueze preţul faptelor săvârşite în avantajul gratuităţii graţiei divine. Redactarea lor era imprecisă, din care cauză puteau fi interpretate greşit. La apariţia cărţii ele au fost considerate imprecizii regretabile i la sfârşitul anului 1557 nu se declanşase încă frenezia antiluterană. Dar foarte

repede Valdés, căruia Carranza nu-i era simpatic, a dat semne de neliniște. În lumina evenimentelor de la Sevilla şi Valladolid, Catehismul a căpătat o tentă, periculoasă: în acele vremuri grele pentru credinţă, formulări, admisibile în trecutul apropiat, deveniseră inacceptabile. Informat în ultimul moment de intenţiile lui Valdés, regele aprobă din vârful buzelor, ţinând seama de situaţia generală. Ceea ce a urmat nu este decât întâmplare.

Arhiepiscopul de Toledo a fost arestat de Inchiziţie. Iată ce reţine poporul. Prestigiul ei nu va atinge niciodată culmi mai înalte. Ea era supremul garant, singura stavilă în calea ereziei, mai presus de oamenii de cultură, de episcopii care s-au înşelat. „Nimeni nu îndrăzneşte ceva împotriva ei, până şi regele se teme de ea” constata melancolic El Alguazil Mayor din Talavera la Reina. Colegul lui, Augustin Perez, îl completează: „Ce să mai spui, dacă arhiepiscopul a fost arestat în mijlocul vasalilor lui şi niciunul nu a îndrăznit să-l apere”.

Acest prestigiu explică istoria lui Juan de Montoya. El era fierar la Pedrezuela, în apropiere de Torrelaguna. Inchiziţia l-a recrutat pentru a ajuta la arestarea lui Carranza. Din acel moment el s-a considerat familiar. Nu avea niciun titlu şi în satul său se ştia că era pe jumătate morisco. Dar, pentru că participase la un eveniment atât de senzaţional, toată lumea îl credea, inclusiv autenticul familiar, care-l trata ca pe un coleg. El însuşi a trădat secretul, refuzând să urmărească un evadat din închisoarea Sfântului Oficiu 13.

Represiune şi propagandă. Ceea ce urmează nu face decât să confirme un început atât de spectaculos. La 8 octombrie 1559, în faţa unei mulţimi impresionante, 26 de „luterani” au apărut la cel de-al doilea autodafe de la Valladolid. Printre ei, preotul Domingo de Rojas. Regele a fost prezent, confirmând astfel că întreaga putere a

statului este alături de Inchiziţie. La 22 decembrie, 41 de noi victime făceau penitenţă la Sevilla. 14 au fost arse pe rug, alte trei au fost eliberate în efigie. Printre ele şi doctorii Gil Egidio şi Constantino.

În întreaga Spanie Inchiziţia îi „curăţa" pe suspecţi. Să reconstituim curba represiunii.

Mai întâi se constată o diferenţă de nivel între tribunalele din zona de frontieră şi cele din interior: prezenţa protestantă este periferică. Peste tot unde am putut avansa mai mult în cercetări am constatat că anul 1560 a marcat o cotitură. Pretutindeni curbele au înregistrat o creştere. Şi la Cuenca, la o scară mai mică. Unde nu am avut date anterioare, găsim, totuşi, o curbă la cel mai înalt nivel: Acest lucru ne demonstrează că între 1560 şi 1565, toate inchiziţiile din Spania au urmat exemplul celor din Valladolid şi Sevilla. Ponderea „luteranilor" în totalul condamnaţilor a atins un nivel foarte ridicat: 28% din sentinţe la Zaragoza, 36% la Barcelona, o treime la Logroño, 15% la Toledo, 9% la Cuenca: protestantismul trecea pe primul loc în preocupările Inchiziţiei. Sentinţele au fost grele:

120-I-IO100 – 90 – 80 – 70 – 60-I 50 – 40 – 30 – 20 – 10 – 1

luterani judecaţi de inchiziţie:

situaţia la tribunale din zona de frontieră pe perioade cincinale

Logroño – Zaragoza Barcelona

luterani judecaţi de inchiziţie Tribunalele din interior pe perioade cincinale

Toledo Cuenca Murcia

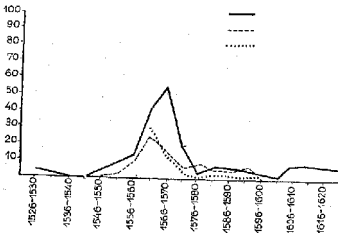

O treime de eliberaţi la Barcelona, majoritatea în persoană; între o pătrime şi o cincime la Toledo, aproape toţi în persoană. Ele au fost publice: toţi au ieşit la autodafe la Toledo, în fără de cei declaraţi nevinovaţi. Acelaşi lucru se va întâmpla şi în alte părţi şi va continua la fel până la sfârşitul secolului: luteranul era un personaj de care se făcea caz şi asupra căruia se insista. Se încerca crearea unei imagini.

Între 1560 şi 1565, printre cei condamnaţi apare şi un procentaj ridicat de spanioli. Mai mult de o pătrime la Murcia; o pătrime la Toledo; între 5 şi 10% la tribunalele din zona de graniţă. Apoi ponderea lor scade mult. După 1570, practic. nu mai găsim niciunul. De altfel, după perioada de vârf din 1560, curbele scad vertiginos, în afară de cele din zona de graniţă care mai înregistrează încă puseuri. Încetul cu încetul, la sfârşitul secolului problema luteranismului dispare. Nu putem decât să repetăm concluzia lui Ems Schäfer: practic, nu au existat protestanţi spanioli, ţara a rămas aproape integral catolică. În zece ani, Inchiziţia a reuşit să lichideze cuiburile izolate care se creaseră în acest mediu ostil, având, totodată, grijă să accentueze ostilitatea

Cazul toledan.

— Repercusiunile acestei afaceri au fost imense şi ţara a rămas marcată pentru secole. În august 1559, după autodafeurile din Sevilla şi Valladolid, „luteranii” nu păreau să-i fi neliniştit prea mult pe inchizitorii din Toledo. Amândoi se aflau în vizită prin district, unul la Alcalá şi

celălalt la Talavera. Desigur, aceste vizite erau legate de situaţia generală: Alcalá şi Talavera făceau ambele parte din arhiepiscopatul toledan şi prezenţa inchizitorilor era fără îndoială de dorit în momentul arestării lui Carranza. În plus, unul din scopurile principale ale vizitei la Alcalá era publicarea la Universitate a edictului lui Valdés din 1559 referitor la cărţi, o consecinţă directă a atitudinii antiprotestante. Dar nimic nu lăsa impresia unei situaţii de alertă. La sediul tribunalului rămăseseră un substitut şi procurorul. Pentru puţin timp, însă.

Căci, la 20 septembrie, don Diego Ramirez trimite un bileţel sibilinic Inchizitorului general: „Mi s-a scris din Toledo că au fost lipite pe anumite case afişe nocive. Mă întorc de grabă. De acolo am s-o informez pe înălţimea Voastră, deoarece acum nu dispun de alte date”.

La 26, o nouă scrisoare către Consiliul Supremei: „Când mă aflam la Alcalá, mi s-a scris din Toledo că pe anumite case au fost lipite afişe în favoarea luteranilor, ceea ce a provocat o mare agitaţie. În consecinţă, am plecat din Alcalá şi am ajuns aici vineri 22 (a călătorit în goana cailor: în două zile a parcurs peste 90 km); am încercat să aflu despre ce este vorba. De fapt, am făcut toate diligentele posibile pentru a afla de unde provin aceste hârtii. Toate au fost scrise de aceeaşi mână. Trimit un exemplar înălţimii Voastre pentru ca ea să dispună identificarea scrisului. Trimit câteva exemplare şi celorlalţi inchizitori”. Suprema ordonă găsirea cu orice preţ a vinovaţilor. La 18 octombrie, Ramirez scria foarte preocupat: „Trebuie s-o informez pe înălţimea Voastră de un fapt nou. Săptămâna trecută, sâmbătă 14, au fost găsite în cinci capele ale catedralei din Toledo cinci afişe asemănătoare cu cel pe care vi-l trimit împreună cu această scrisoare; nu se ştie cine le-a pus acolo (...). În noaptea aceea a plouat foarte mult; duminică dimineaţa au

fost găsite la uşile a numeroase locuinţe 30 de manifeste, toate scrise de aceeaşi mână şi pe aceeaşi temă. Se depun toate eforturile, dar până în prezent nu s-a găsit nicio urmă. Au fost chemaţi toţi învăţătorii (…) şi au fost întrebaţi sub jurământ dacă cunosc acest scris. Li s-au arătat primele trei rânduri din text, acoperind titlul pentru a nu afla despre ce este vorba. Au fost inspectate toate hanurile din Toledo pentru a afla: cine a locuit acolo în ultimele două luni, de ce s-a aflat acolo, de unde venea şi ce hârtii avea cu el. Au fost căutaţi toţi vânzătorii de coplas. S-a apelat la toţi copiştii pentru a recunoaşte scrisul. Prin toate mijloacele s-a încercat să se găsească o pistă şi aceasta în cel mai mare secret, deoarece publicitatea este tocmai ceea ce doreşte vinovatul (…). Impresia mea este că autorul trebuie să fie un răspopit”.

Alăturat scrisorii, a fost trimis un afiş, patru pagini de manuscris cu un scris fin şi clar: „Biserica romană a papistaşilor este adunarea oamenilor de rău, partizani ai lucrurilor rele, ipocriţi, mincinoşi, înşelători, chiţibuşari, leneşi (sic), gurmanzi, fanfaroni, falsificatori, trădători, judecători cruzi, prefăcuţi, prigonitori, denunţători, asasini (…). Biserica romană a papistaşilor nu este Biserica lui Iisus Christos, ci Biserica diavolului şi a fiului său, Anticrist. Biserica papei Anticrist, papistaş şi nimicitor al neamului omenesc, şi astfel sunt anticriştii papistaşi, Biserica lor…”

Note: „Versuri populare.

— Nota trad.

După această introducere dură, urmează 60 de catrene care dezvoltă tema: „Trezeşte-te creştine, nu rămâne inert, căci Anticristul a fost descoperit. Omul trebuie să vegheze, să nu doarmă, Anticristul este aici” etc.

Investigaţiile de la Toledo n-au dat rezultate.

Sebastián Martínez, autorul, a fost arestat la Sevilla, în anul următor, după ce a răspândit scrierile sale, în acelaşi fel, la Ávila şi în capitala Guadalquivirului. El era un cleric născut la Alcalá, de meserie tipograf. Textul pamfletului lui dovedeşte că execuţiile de la Valladolid şi Sevilla îl marcaseră profund. A fost ars pe rug 10.

Deci, pamfletul lui Sebastián Martínez este cel care a declanşat la Toledo vânătoarea protestanţilor. Acest eveniment a fost un şoc nu numai pentru inchizitori, ci şi pentru populaţie. La 25 octombrie, Francisco de Sonseca, ajutat de mai mulţi zileri, îşi lucra pământul în apropiere de Madridejos. Un individ ciudat, îmbrăcat în pelerin, trecea pe drum., L-au chemat. I-au dat să bea şi să mănânce. Numele lui? Pedro Lopez Zorito. Era păstor. Venea de la Guadalupe unde şi-a îndeplinit o promisiune. S-a întors prin Baeza. Veşti noi? Bineînţeles, luteranii. Se afla la Toledo în ziua în care au fost închise uşile catedralei atunci când s-au găsit afişele. „Se afla chiar în catedrală în acel moment şi a văzut cum inchizitorii au examinat cărţile de rugăciuni ale canonicilor. Ei au arestat trei”. De altfel, şi el era un familiar al Inchiziţiei. Da, deghizat. Inchizitorii din Toledo trimiseseră mai mulţi ca să vadă dacă există şi alţi. luterani în ţinut. „Căci aceşti blestemaţi nu se supun legii lui Iisus Christos”. Dacă-i întâlniţi, reţineţi-i. Predaţi-i justiţiei laice, nu celei ecleziastice, căci aceasta e prea îngăduitoare. El a improvizat o scurtă rugăciune, presărată cu o latină de bucătărie, din care reieşea că „atunci când Domnul Nostru Iisus Christos şi-a deschis braţele pe cruce ne-a salvat pe toţi şi, oricât de păcătos ai fi, Christos te iartă dacă te căieşti când eşti pe moarte 4. Cât despre luteranii arşi la Sevilla şi Valladolid, ei erau descendenţi ai evreilor. Sonseca a spus: „Continuaţi-vă drumul, aici suntem cu toţi vechi creştini care cred în Dumnezeu tare ca fierul şi credem şi susţinem tot ceea ce crede şi susţine

Sfânta noastră Mamă Biserica Catolică de la Roma”. Cu o seară înainte, Lopez Zorito povestise acelaşi lucru la doi hidalgos din Madridejos în piaţa mare din

Idealitate. Au aflat familiares. S-au dus la primar şi i-au cerut un mandat de arestare: cu siguranţă, nu era un familiar adevărat. Să facă scandal pretinzând că există luterani la noi!... Au obţinut mandatul fără dificultate. Lopez a fost prins la Manzanares, 60 de kilometri mai la sud, în ziua de 26. Ţinea, într-adevăr, la drum. La 3 noiembrie, inchizitorii din Toledo l-au interogat pe suspect şi acesta a recunoscut. De fapt, nici nu trecuse prin Toledo. Cunoştea istoria cu pamfletele de la doi flamanzi pe care i-a întâlnit pe drum, la 19 octombrie, şi de la un călugăr italian, care se aflaseră la Toledo şi fuseseră interogaţi de Sfântul Oficiu. A spus că era familiar, deoarece intenţiona ca, dacă se va întâlni – „cu una dintre acele persoane rele”, s-o aresteze. Nu, el nu era luteran. Ceea ce a spus despre Christos pe cruce nu ştia de ce a spus. Era puţin ameţit. Tribunalul a crezut un moment că a pus mâna pe autorul pamfletelor. El trebuia să cedeze repede. Lopez a fost condamnat la autodafeul din 25 februarie 1560 pentru că s-a dat drept familiar i7.

Cazul lui este interesant, deoarece revelează distonionarea, reinterpretarea populară a întregii activităţi a Inchiziţiei. Relatarea pe care o face despre afişe combină, într-adevăr, elemente diferite. Descoperirea afişelor, închiderea porţilor catedralei, despre care nu am găsit niciun element în documentele cercetate, dar care pare logică pentru a se evita un scandal, închidere impresionantă în sine, deoarece constituie şi ea un semn al interdicţiei; controlul cărţilor canonicilor care, fără îndoială, nu era decât transpunerea, într-un registru diferit, a publicării edictului din 1559 asupra cărţilor. În ce priveşte arestarea canonicilor, este greu de crezut că, dacă

ea ar fi avut loc, Ramirez nu ar fi menţionat-o în scrisoarea lui din 18. Reală era tensiunea care exista pe atunci în relaţiile dintre canonici şi inchizitori. Valdés tocmai obţinuse de la papă o brevă prin care se atribuiau Sfântului Oficiu veniturile primului canonicat vacant din fiecare consiliu canonic din Spania. Or, tocmai murise un canonic toledan şi colegii lui s-au opus acestei măsuri. De aici, tot felul de somaţii, citaţii, dispoziţii foarte comentate în oraş. Şi permanent ideea că Inchiziţia îi pedepseşte pe cei puternici…

Vedem cum se propagă zvonul, curiozitatea avidă a tuturor păturilor populaţiei de a afla noutăţi, ura generală împotriva protestantului, asimilat noului creştin, fenomenul crâncen de respingere a protestantismului, negare a principalului simbol de apartenenţă la grupul spaniol şi prestigiul imens ai Inchiziţiei, legat de cel al justiţiei regale, faţă de Biserica coruptă şi tolerantă. Era momentul în care Luther devenise un personaj familiar care ocupa un loc alături de evrei în mintea ţăranilor din Castilia Nouă. Un Luther despre a cărui doctrină nu se ştia nimic: nici Lopez, nici martorii nu-şi dădeau seama că cuvintele lor despre îndreptare trăgeau spre luteranism. Deci, un cadru gol, dar cu o imensă încărcătură negativă: inversul a ceea ce îi definea pe aceşti oameni, „vechi creştini care cred în Dumnezeu tare ca fierul şi cred şi susţin tot ceea ce crede şi susţine Sfânta noastră Mamă Biserica de la Roma”.

Este tocmai momentul în care a intrat în joc formidabilul rezonator al autodafeurilor. În ianuarie 1560, adolescenţi toledani au dovedit o uimitoare cunoaştere a punctelor sensibile ale credinţei, un fler excepţional pentru a decela erorile „luterane” ale unui camarad flamand. Fără îndoială, influenţa Curţii care tocmai sosise la Toledo aducând amănunte despre afacerea de la Valladolid ls.

La 25 februarie 1560, are loc în piaţa Zocodover o ceremonie solemnă: nouă luterani, dintre care unul eliberat în persoană, au constituit punctul de atracţie al spectacolului. La 9 martie şi 31 august 1561, la 19 septembrie 1563, în sfârşit, la 17 iunie 1565, când un grup întreg de meşteşugari francezi care se întruneau pentru a cânta psalmii lui Marot a fost protagonistul spectacolului, Inchiziţia a prezentat ostentativ tot „luterani”.

Or, autodafeul era un instrument pedagogic. Tocmai aici, prin citirea sentinţelor, care, toate, cuprindeau un rezumat mai mult sau mai puţin amplu al delictelor vinovatului, Sfântul Oficiu impunea imaginea luteranului confecţionată de el. În aproximativ 32 de sentinţe şi relatări de cauze din anii 1559 – 1565 am descoperit elementele relevate de tribunal. Rezumăm rezultatele noastre în graficul de la p. 238

Rezultă că luteranul se caracteriza prin: l. elogiile aduse lui Luther şi ideilor acestuia; 2. atacurile directe sau indirecte contra clerului, refuzându-i dreptul de a da cuminecătura sau negându-i privilegiile cultuale. Indulgenţele, sacramentele, cultul sfinţilor şi ritualurile veneau mult în urma acestor două elemente fundamentale. Îndreptarea prin credinţă, expresie evidentă a posibilităţii creşti-Note:

DEFINIŢIA LUTERANULUI – TEMELE
CAZURI ÎN EDICTUL CREDINŢEI DIN 1629
CAZURI ÎN PROCESELE DIN – 1559 – 1565
LEGENDA
1. Proslăvirea luteranilor.
2. Atacuri directe sau indiracte împotriva Clefului
3. Atacuri împotriva papei.
A. Atacuri împotriva bulelor şi indulgenţelor.
5. Îndreptare prin credinţa.
6. Atacuri împotriva confesiunii verbale.

7. Atacuri împotriva eucharistiei. Atacuri împotriva postului din ajun de sârb & tori eic.

9. Atacuri împotriva icoanelor. – 10. Rugăciuni şi ritualuri protestantesconvertife. 11 Demnitatea statutului de căsătorit ca superioară sau egală cu aceea de celibatar.

12. Interpretare personală a Sfintei scripturi.

13. Negarea purgatoriului.

14 Atacuri împotriva sfinţilor şi Sfintei Fecioare.

nilor de a interpreta Scriptura ghidaţi de Sfântul Duh, nu ocupa decât o poziţie minoră. Deci, problemele de dogmă nu erau evocate decât discret. Nu putem să nu evidenţiem caracterul „educativ" al unei asemenea prezentări. Inchiziţia folosea cadrul protestantismului pentru a marca negativ anumite comportări şi opinii, pentru a întări coeziunea societăţii spaniole în jurul unei ideologii inspirate de ea. De altfel, aici nu lipseşte nici naţionalismul: se scoate în evidenţă puternica prezenţă străină printre cei vinovaţi. S-a profilat, astfel, o geografie populară a Reformei: „Obiceiurile noi vin din Franţa la Valladolid şi de la Valladolid la Toledo"; „o să vedem în curând lucruri mari în Germania, în Anglia şi într-o mare parte a Franţei şi Flandrei. În curând se vor uni cu toţii pentru a declara război regelui Spaniei", ar fi spus ya flamand 20. În spatele credinţei intuieşti politica.

De altfel, nu este nevoie de complicaţii inutile. Până la sfârşitul secolului al XVI-lea, iar apoi cu discreţie, poate mai ales pentru uz intern, Inchiziţia nu a făcut o deosebire între, sectele protestante. Numai prin 1580 a apărut, timid, menţiunea de hughenoţi, de anglicani. Secta lui Luther, sau Legea lui Luther era aceea care a efectuat global o permutaţie cu Legea lui Moise sau cu secta lui Mahomed şi s-a opus termenului de „creştin" pe care l-a înlocuit cu expresia „cel ce crede şi susţine Sfânta noastră Mamă Biserică Catolică de la Roma", după următoarea

schemă 21:

Legea lui Luther / Legea lui Moise Secta lui Mahomed / Secta lui Luther

Creştin / „Cel ce crede şi susţine Sfânta noastră Mamă Biserica de la Roma”.

Odată cu declanşarea acestei campanii s-a dezlănţuit o adevărată isterie. Să-l ascultăm pe un martor care a depus la 14 mai 1560: „Acum o jumătate de oră mă aflam la Carvajal, cantorul catedralei, în curtea casei căruia există o tavernă (...). Acolo era un străin care cred că era din Burgundia şi, cu toate că nu vorbea bine castiliana, se înţelegea clar ce spunea. Omul acesta zicea că la el în ţaţă pământul e foarte bun, mănos, şi totul este ieftin. Eu şi alţii care se aflau acolo i-am spus că la el toţi sunt luterani şi că tocmai din acest motiv ţara sa i se părea mai bună. Omul a răspuns că luteranii cred în Dumnezeu ca şi oamenii de aici, căci ei cred într-unul Dumnezeu şi în nici unul

altul; el a afirmat în două sau trei rânduri că învăţaţii luterani sunt mai învăţaţi decât cei de aici şi că la Toledo există peste o sută de luterani. I-am spus că, dacă ar şti, inchizitorii i-ar arde pe rug. El a răspuns că inchizitorii ardeau oamenii pentru banii lor. I-am spus că trebuie să-l denunţ Sfântului Oficiu. Doi prieteni ai lui m-au invitat să beau, dar am refuzat (...). M-am dus imediat la Castilia şi Villaescusa, familiares, şi, în timp ce le spuneam să-l aresteze, l-am văzut ieşind. «Iată-l!», am spus. Şi omul a luat-o la fugă spre biserica San Isidro. La strigătul meu: «luteranul», mulţimea a început să-l urmărească, şi eu am cerut: «Să fie predat Sfântului Oficiu»... Am aflat de la preotul de la San Isidro că acuzatul s-a refugiat în clopotniţă şi i-a aruncat cheia. Când i-am spus că acesta este luteran, preotul l-a predat”.

„Luteranul” în cauză era un tânăr lacheu al contelui de Horn. Două zile mai târziu, Inchiziţia l-a pus în

libertate: se pare că ar fi afirmat doar că, dacă există luterani în Franţa, ei există şi în Spania, de pildă Cazalla 22.

Isterie. Isterie religioasă şi xenofobie. Unde era religia, unde era politica? Ele se completau reciproc atât de bine încât alcătuiau un tot. Toledo era în fierbere, mişcarea cuprindea şi satele. Când, într-o seară din aprilie 1561, un anume Martin de Gamboa s-a prezentat la autorităţile municipale din Puertollano, în la Mancha, şi a cerut ca un alguacil să-l însoţească pentru a inspecta tavernele şi hanurile în căutarea unor luterani pe care îi urmărea, primarului nu i-a trecut prin minte că aceasta ar putea fi o uzurpare de funcţie. El l-a ajutat să trezească în plină noapte o jumătate din oraş pentru a satisface, de fapt, obsesia unui mitoman. De-abia a doua zi a început să aibă îndoieli2:!

Relaxarea la sfârşit de secol. După 1570, spectaculoasele autodafeuri împotriva reformaţilor s-au rărit în Spania. Protestanţii au dispărut din preocupările anumitor tribunale, primul loc fiind luat deadepţii mahomedanismului. Dar şocul avusese loc. Poporul spaniol era vaccinat; în următoarele decenii nu au mai existat cazuri asemănătoare celor descrise, când cea mai mică urmă de deviere pseudoluterană – mai ales din partea unui străin sau a unui spaniol care a călătorit peste hotare – provoca reacţii de respingere violente. Predica, confesiunea, întreaga pastorală cotidiană a Bisericii nu făceau altceva decât să consolideze rezultatele obţinute. Ca şi prezentarea cu regularitate a edictelor credinţei în care luteranismul ocupa un loc important, imediat după iudaism şi mahomedanism.

La sfârşitul secolului, acest sistem mental era atât de bine asigurat încât s-a putut manifesta o anumită toleranţă faţă de protestanţii străini, fapt favorizat şi de situaţia

politică. În 1597, comercianţilor hanseatici li s-a permis să intre în porturile spaniole. Inchiziţia nu-i hărţuia dacă nu provocau scandal. Se preciza că nu erau obligaţi să intre în biserici, precauţie necesară pentru a se evita incidentele cu populaţia. În 1605, le-a venit rândul englezilor să fie admişi, în aceleaşi condiţii. În 1612 – celor din Ţările de Jos. Autorizaţiile s-au succedat în ritmul tratatelor de pace. În 1626, odată cu reluarea ostilităţilor, dispoziţiile referitoare la englezi au fost anulate: în 1631 ele au fost restabilite.

Dincolo de aceste măsuri, dictate de convenienţele diplomatice şi economice, toleranţa a fost mai largă şi mai puţin formală. În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea trăiau în Spania sute de protestanţi, francezi sau germani, veniţi pe cont propriu sau în serviciul regelui, soldaţi din regimentele străine sau aventurieri. Şi aceasta datorită unui minimum de discreţie, faptului că nimeni nu se ocupa de opiniile lor. Dacă doreau să se convertească, Inchiziţia, care pusese la punct un sistem special pentru asemenea cazuri, îi primea cu braţele deschise şi nu sufla niciun cuvânt despre situaţia lor ilegală. Nimeni nu se mai temea cu adevărat de contaminare. Prezenţa reală a protestanţilor neliniştea prea puţin. Ceea ce conta era mitul, acest formidabil instrument de integrare politică şi socială, acest puternic instrument în mâinile Bisericii şi statului, graţie căruia s-a turnat într-un singur tot diversitatea maselor spaniole

CĂRŢILE

Cartea. Acest „eretic mut”, acest „purtător de erezie”… Inchiziţia a întârziat mult să se ocupe de ea. În 1490, Sfântul Oficiu a ars un mare număr de biblii ebraice. Puţin mai târziu, la Salamanca – peste 600 de cărţi de vrăjitorie şi iudaism. Cisneros a organizat la Granada un autodafe de manuscrise arabe. Dar încă nimic sistematic.

Reeditarea valenciană a Repertorium inquisitorum pravâtatis hereticae în 1494 a fost mai mult decât discretă în această problemă, iar prima lege spaniolă privind executarea şi difuzarea tipăriturilor (1502) nu făcea nicio referire la Sfântul Oficiu. Singurii competenţi erau judecătorii de la Cancelaria regală, arhiepiscopii şi episcopii, în practică, Inchiziţia trata problema ca secundară, ca un subprodus al reprimării formei particulare de erezie ce o îngrijora în acel moment. Am văzut ce măsuri a adoptat după 1521 împotriva cărţilor luterane şi pătrunderii lor în Spania. Dar am constatat şi faptul că până în 1540 aceste măsuri au rămas limitate.

Cu toate acestea, se pare că tocmai pericolul luteran a conferit cărţii locul prioritar pe care l-a ocupat în preocupările tribunalului. împotriva luteranilor au fost instituite primele sisteme specifice de control al producţiei scrise din universităţi, împotriva lor au fost întocmite, în 1540, primele liste de cărţi interzise, pentru uzul exclusiv al tribunalului. Când a început lupta împotriva lor (1550 – 1560), cartea a devenit o preocupare de prim ordin. Să punctăm principalele etape. În 1550, pentru" prima oară, un index, cel din Louvain, tradus în spaniolă, a fost difuzat publicului. Caristadt, prietenul lui Luther, deschide lista, iar Zwingli o încheie. În anexă – un catalog al cărţilor anterior respinse de Sfântul Oficiu, pur spaniol şi destul de confuz, în care Luther stătea alături de „toate Coranurile în arabă sau în oricare altă limbă, care conţin erorile lui Mahomed", de toate „Bibliile în grai popular" şi un Gămăliei fără numele autorului, „carte tipărită în romandă în care se interzice să se dea altuia sfatul să se căsătorească, să se facă preot, sau să îmbrăţişeze o religie, pentru ca fiecare să-şi urmeze propria vocaţie". Germania predomină, în 1559 apare Catalogul cărţilor interzise întccmit de Reverendissimul D.D. Fernando de Valdés,

Inchizitor general al Spaniei, lucrare superficială, produsul unui moment de panică, cu o interpretare dificilă chiar şi pentru contemporani, aşa cum o dovedesc numeroasele scrisori în care tribunalele provinciale solicită precizări. În acelaşi an, în virtutea unei bule papale, Sfântul Oficiu a obţinut jurisdicţia exclusivă asupra posesorilor de cărţi interzise. Cu puţin înainte, el publicase o cenzură generală a bibliilor, rodul examinării sistematice a acestor cărţi timp de doi ani. „Perioadă de tatonări", spunea Virgilio Pinto Crespo. Dar s-au creat precedente care au înăsprit jurisdicţia Oficiului în privinţa tipăriturilor.

Căci şi Statul şi-a înăsprit poziţia. În 1554, Filip al II-lea şi Carol Quintul au hotărât ca, în viitor, numai Consiliul regal să elibereze licenţe de tipărire; decizia e redactată în termeni ce denotă clar dorinţa lor de a reduce producţia: „Suntem informaţi că licenţele de tipărire se acordă cu uşurinţă şi că se tipăresc multe cărţi inutile, lipsite de interes şi pline de necuviinţe..." în 1553 s-a promulgat o ordonanţă imperială extrem de dură: „Oricine va tipări sau va face să i se tipărească o carte (...) fără autorizaţia noastră (...) este pasibil de pedeapsa cu moartea şi pierderea tuturor bunurilor, iar cartea respectivă va fi arsă în public". Şi aceasta chiar în momentul în care la „Valladolid era distrusă o comunitate „luterană". În anii care au urmat, sistemul inchizitorial a fost pus în mişcare. îl vom descrie aşa cum apare către sfârşitul secolului al XVI-lea.

Inchiziţia nu se amesteca în cenzura prealabilă; de acest lucru se ocupa statul, care dispunea de instrumente corespunzătoare. Desigur, au existat ezitări, ca în 1527 când Sfântul Oficiu, a acordat o licenţă pentru tipărirea operelor Sfântului Bernardo şi ca în 1536 când Supremă a revendicat această prerogativă. Dar, din 1550, o Carta Acordada a interzis această practică şi nu au mai existat

decât cazuri izolate, fără valoare legală. Controlul ei s-a exercitat a posteriori 25.

Virgilio Pinto Crespo26 ne-a descris „procesul unei cărţi”. La început – denunţarea cărţii la Consiliu sau la unul din tribunalele provinciale. Denunţ încurajat de Oficiu; catalogul Valdés se încheie cu cuvintele: „Aşadar, ordonăm, sub ameninţarea pedepsei cu excomunicarea, tuturor persoanelor de orice condiţie şi stare, care ar avea cunoştinţă că într-o carte în latină, în limba vulgară sau în orice altă limbă există doctrine false, periculoase sau suspecte, să-i anunţe imediat pe inchizitori şi pe comisâri pentru ca aceştia să ia măsurile necesare”. Tribunalul care primea denunţul califica lucrarea prin propriii lui calificatori, apoi înainta dosarul Supremei, singura care putea hotărî 27. În timpul acestei proceduri, exemplarele nevândute erau retrase şi difuzarea cărţii oprită. Din acest moment existau trei posibilităţi: decizia era favorabilă, şi în acest caz toate măsurile de precauţie erau anulate, iar difuzarea cărţii = – liberă; cartea era condamnată, în care caz toate exemplarele erau retrase şi. arse, cu excepţia unuia singur care rămânea în arhiva tribunalului; numai anumite pasaje erau considerate periculoase. De cenzurarea lor se ocupau comisarii sau, câteodată, chiar calificatorii. Vânzarea exemplarelor corectate era liberă.

Se constată două lucruri: pe de o parte, eforturile făcute pentru a se obţine o cenzură cât se poate de imparţială, pentru a se evita excesele de personalism: concentrarea puterii de decizie în mâinile Consiliului, multiplicarea calificărilor, întotdeauna solicitate de la mai multe persoane, câteodată de la un întreg colegiu superior sau de la o universitate. În cel priveşte pe autor, el nu avea dreptul să-şi expună punctul de vedere, ceea ce în optica Inchiziţiei însemna: atunci când cititorul va avea cartea în mână autorul nu va fi acolo pentru a-i explica pasajele

delicate. Pe de altă parte, observăm rolul esenţial al calificatorilor: Suprema ia decizii numai pe baza rapoartelor lor. Cine sunt ei? Aproape întotdeauna călugări, toţi cu titluri universitare strălucite, unii remarcabili: Mariana –, Soto, Mig-uei de Medina, Melchor Cano, Carranza, printre alţii. Ei lucrau benevol, fără altă recompensă decât prestigiul care se adăuga statutului lor. Fiecare tribunal dispunea de un grup, iar Consiliul de altul, mai important. Exista o preocupare pentru menţinerea unui echilibru între ordinele religioase, care, toate, trebuiau să fie reprezentate. Dar dominicanii dominau net grupurile, îndeosebi dacă ţinem seama de cei care lucrau efectiv, căci foarte mulţi erau onorifici. Urmează apoi augustinii, franciscanii, iezuiţii care nu lăsau celorlalte familii decât o porţie mică. Deci, cenzura inchizitorială se baza pe elita intelectuală monastică şi pe colaborarea cu păturile populaţiei care ştiau să citească.

Prin cenzură şi interdicţii Sfântul Oficiu stabilea pentru aceste pături aria ortodoxiei. Hotărârile lui erau aduse la cunoştinţa publicului prin edicte de interzicere sau de eliminări de text, pe care Consiliul le trimitea unul câte unul, toate scrise, tribunalelor locale, care, la rândul lor, le transmiteau comisarilor. Într-o anume zi, ele erau citite solemn la slujbă, sub formă de edicte ale credinţei. Remarcabila organizare teritorială a Inchiziţiei i-a permis să difuzeze rapid în întreaga ţară hotărârile organului central.

Edictele de interdicţie puteau fi comparate cu oarmată dibace care urmărea zi de zi înaintările şi i-etragerile ereziei. Din când în când, un catalog voluminos, un index veneau să ocupe terenul constituind o bază de plecare pentru viitor. Primul index spaniol veritabil a fost cel publicat de Inchizitorul general Quiroga în 1533 – 1584. Căci un index nu era doar o culegere de edicte

anterioare, în afară de includerea unor lucrări noi, indexul constituia un tot organizat, ierarhizat, care definea sistematic şi clar ortodoxia, erezia, principiile ce stăteau la baza recunoaşterii lor. Era un instrument care trebuia să elimine anumite lucrări; totodată, el ghida activitatea de cercetare desfăşurată de intelectuali. Era un instrument de îndrumare ideologică care încerca să definească conţinutul global a ceea ce puteau citi spaniolii.

Catalogul lui Quiroga era de o supleţe extraordinară în ciuda celor două mari volume care-l alcătuiau. Primul volum (1583), cu lista tuturor lucrărilor interzise, conţinea 14 „reguli generale" care au stat la baza întocmirii lui şi de care trebuia să se ţină cont în interpretarea lui. Este remarcabil faptul că nimic nu era interzis în mod absolut: dacă nu exista o precizare contrară, operele interzise erau inaccesibile numai în limba poporului (regula 14); lectura celor în limba latină era permisă unei mici elite căreia Sfântul Oficiu îi acorda o licenţă specială. Se stabileau, deci, trei niveluri de lectură: comun, intelectual şi elitist. Cel de-al doilea volum cuprindea lista eliminărilor de text din numeroase cărţi, lucru pe care foarte puţine alte indexuri s-au încumetat să-l facă, dar care permitea difuzarea a numeroase lucrări interesante pe care o metodă mai rigidă le-ar fi suprimat.

Să revenim la cele 14 reguli. Ele îl ajutau pe cititor să elimine lacunele indexului şi să trieze cărţile publicate ulterior. Astfel, erau considerate deosebit de periculoase lucrările publicate după 1515 (regula 1), erau interzise cărţile de vrăjitorie şi magie (regula 9), toate publicaţiile, cântecele, poemele care tratau lucruri sfinte într-o manieră prea lumească (regula 10), toate cărţile de rugăciuni în limba poporului, deoarece conţineau rugăciuni superstiţioase, ca cele a căror rostire garanta contra unui tip sau altul de moarte... Sfera nu se limita

numai la cărţi, ci cuprindea toate mijloacele de comunicare grafică: se interziceau „toate imaginile, portretele, statuile, monedele, imprimatele, măştile, reprezentările şi medaliile, de orice fel, pictate, desenate, lucrate, ţesute sau altfel făcute, care jignesc sau iau în derâdere sfinţii, statuile lor, relicvele şi miracolele (…) sau care sunt contrare respectului datorat Sfântului Scaun (…), cardinalilor şi episcopilor” (regula 12).

Indexul era o lucrare minuţios elaborată. Începută prin 1570, pregătirea lui a durat 14 ani. Au fost incluse cărţi în limba germană, deşi aproape nimeni nu cunoştea această limbă în Spania. S-au cerut Inchiziţiei din Portugalia titlurile lucrărilor incluse în propriul ei index şi care nu se găseau în Spania… Era o operă colectivă la care au colaborat toţi cei consideraţi intelectualicea mai mare parte a lucrării a fost făcută de Universitatea din Salamanca; a colaborat şi Universitatea din Alcalá. Niciodată Inchiziţia nu a fost mai puţin izolată, niciodată nu a comunicat mai mult cu elita regatului. În sfârşit, era o operă originală. Ca şi cele ce i-au urmat, indexul lui Quiroga era independent de cataloagele romane a căror serie a debutat prin publicarea Index tridentin în 1564: cărţile condamnate de unul nu erau obligatoriu condamnate şi de altul; cu toate că cele 14 reguli generale se inspiră din cele de la Trent, divergenţele sunt notabile: includerea în regulile spaniole a interzicerii lucrărilor evreieşti şi musulmane în ebraică sau arabă (regula 4); o mai mare severitate faţă de superstiţiile populare, ceea ce dovedeşte clar că, deşi în Spania elitele şi-au însuşit mai mult ca în alte zone ale lumii catolice forme de pietate populară, aceasta nu s-a făcut fără o riguroasă epurare a lor; absenţa referirii la caracterul moral al lucrărilor judecate: ceea ce interesa la data aceea era lupta împotriva ereziei stricto sensu. Mai târziu, situaţia se va

schimba. Începând din 1640, cenzura inchizitorială urmărea din ce în ce mai mult aceste aspecte. Catalogul a fost publicat sub forma unui edict, un exemplar fiind pus la dispoziţia publicului în toate librăriile.

A informa este bine, a controla – şi mai bine. În afară de indexuri, Inchiziţia dispunea şi de alte instrumente care-i permiteau să supravegheze piaţa cărţii. Ieşirile, înainte de toate, exporturile, în special la Sevilla unde se controla tot ce pleca în America. Dar nu acesta era lucrul cel mai important. Supravegherea se concentra în special asupra importului. Această preocupare era veche şi, după cum am văzut, era legată de pericolul protestant. S-au păstrat o serie de Cartas Acordadas din cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, toate pe aceeaşi temă: ereticii pregătesc tiraje imense în castiliană pentru a inunda ţara – trebuie dublată vigilenţa. Cifrele citate sunt atât, de mari, formulele atât de stereotipe încât nu e greu de văzut în aceasta un mit lansat pentru a suprasolicita şi întări vigilenţa în legătură cu cărţile şi pentru a-i menţine în stare de alarmă pe agenţii Sfântului Oficiu. Atunci a fost instituită principala modalitate de control: vizitarea navelor. În porturile principale, comisarii Inchiziţiei urcau primii la bordul vaselor pentru a verifica dacă acestea transportau cărţi interzise. Probleme erau destule: rivalitatea cu vameşii, protestele negustorilor furioşi pentru o inspecţie suplimentară, şiretenia fraudulo şilor (Şimon Ruiz, celebru negustor din Medina del Campo, trecea cărţi împachetate în baloturile de lână), neglijenţa şi venalitatea comisarilor. Cu toate acestea, sistemul a funcţionat până la sfârşitul secolului al XVII-lea. În ce priveşte cărţile importate legal, s-a renunţat foarte curând la sistemul de a fi aduse în Capitală pentru a fi controlate de Consiliu. Ele erau verificate de comisari chiar în porturi.

Controlului efectuat la punctele de intrare îi corespundea controlul făcut la punctele de vânzare, sarcină principală a comisarilor obişnuiţi şi, bineînţeles, a celor speciali de la Alcalá şi Salamanca, al căror rol l-am văzut. Prin inspectarea librăriilor, ei trebuiau să se asigure de ortodoxia cărţilor vândute. Uneori se organizau operaţiuni de mare anvergură. La 25 octombrie 1566, Sevilla s-a trezit literalmente inundată de familiares care ocupaseră toate librăriile din oraş. Comisarii au pus sigiliile. S-a trecut la examinarea fiecărei cărţi în parte. De. altfel, începând din 1605, toţi librarii vor trebui să ţină la zi lista cărţilor aflate în stoc şi lista cumpărătorilor.

Iată şi ultima verigă a lanţului, cititorul. Şi el era supravegheat. Începând din 1549, el era obligat să declare cărţile interzise pe care le poseda, căci altminteri, prin ordinul din 1559 al Inchizitorului general, putea fi excomunicat. Edictele credinţei asimilau nerespectarea deciziilor inchizitoriale în această problemă cu erezia. Bibliotecile particulare erau, teoretic, supuse aceluiaşi regim de vizite ca şi librăriile. Procesele judiciare au fost rare, în schimb presiunile, autocontrolul – la tot pasul.

Deci, un sistem remarcabil care permitea supravegherea întregii reţele de producţie, comercializare şi consum de carte, în strânsă colaborare cu autorităţile civile. Inchiziţia era singurul organism din Spania, dacă nu chiar din Europa, care putea să facă acest lucru, singurul care domina în aşa măsură teritoriul ţării, încât putea difuza, impune peste tot şi uniform interdicţiile hotărâte în Capitală.

Nu dispunem încă de date pentru a evalua consecinţele acestor măsuri. Desigur, ele au stânjenit comerţul cu cartea; au constituit în mare măsură cauza declinului activităţii editoriale în Spania: pericolul permanent al unei sechestrări, al unei cărţi pierdute, al

unor mari cheltuieli şi, în cel mai bun caz, al unei întârzieri. Ele nu au făcut decât să favorizeze conservatismul extrem al autorilor, obligaţi la o prudenţă maximă. Înainte de toate, ele au constituit pentru carte o formidabilă contrapropagandă. Timp de 200 de ani, spaniolilor li s-a repetat: cărţile sunt un produs periculos, dinamită ce trebuie manevrată cu prudenţă, mai ales cele străine. Şi este, posibil ca spaniolii să fi fost convinşi. Acesta este aspectul cel mai grav.

Dar trebuie să evităm orice exagerare. Inchiziţia nu a condamnat toate cărţile: Catalogul din 1583 – 1584, am constatat noi, era destul de liberal în privinţa cărţilor de divertisment. Este surprinzător cum puteau circula fără restricţii scrieri comice sau erotice cu destul de multe insulte la adresa clerului... Deşi remarcabilă, reţeaua de control a Sfântului Oficiu a avut şi insuccese. A supraveghea totul era imposibil, în special frontierele terestre... întreaga Ţară a bascilor era din punct de vedere vamal în afara Spaniei, iar agenţii vămii din Adreda erau în majoritate noi creştini de origine portugheză! Cită ardoare puteau ei pune în colaborarea cu Inchiziţia28? Să citeşti în detaliu o carte de mari dimensiuni nu era uşor, şi chiar calificatorului celui mai vigilent îi puteau scăpa multelucruri; fără a mai vorbi de intervenţiile mai mult sau mai puţin discrete ale unui personaj sus-pus...

Trebuie să facem o distincţie, mai ales în ce priveşte epocile. Controlul inchizitorial a fost cel mai eficace la sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea. La publicarea Indexului lui Quiroga, un altul se afla în lucru, apărând în 1612 (Indexul lui Sandoval y Rojas, după numele Inchizitorului general din acea vreme). Altele au apărut în 1G32 (Zapata) şi în 1640 (Sotomayor). Apoi, un gol de 67 de ani. Indexul Vidal-Marin (1707) a fost o lucrare serioasă, originală, rodul unei munci susţinute „Nu

se poate spune acelaşi lucru despre cel din

3 747 (Prado şi Cuesta), de a cărui redactare s-au ocupat doi iezuiţi ce s-au lăsat într-o oarecare măsură antrenaţi de patimi personale: de unde condamnarea, adesea nejustificată, a unor adversari ai ordinului lor, etichetaţi drept jansenişti. Este rezultatul unui proces de închidere în sine a cenzurii inchizitoriale, înainte larg deschisă întregii lumi intelectuale. Prestigiul Indexului slăbea. Regele a autorizat publicarea de pamflete îndreptate împotriva lui... De altfel, sub Carol al III-lea relaţiile dintre cele două puteri, stat şi Inchiziţie, traversează o perioadă de criză. Trec 14 ani înainte de publicarea ultimului catalog, în 1790. De dimensiuni mai reduse decât cele precedente (un singur volum), el nu a avut nici pe departe precizia acestora şi nu mai prevedea eliminarea unor texte. Marcelin Defourneaux vorbeşte despre proasta calitate a activităţii inchizitoriale a Oficiului în secolul al XVIII-lea, despre sporirea numărului de condamnări în bloc, fără expunerea de motive, despre delăsare, întârziere. De exemplu, An essay concerning human underztanding de Locke, tiadus în franceză în 1723, a fost supus discuţiei calificatorilor în 1736; ei l-au interzis, în... 1804. Sistemul controlului se prăbuşeşte. Anchete întreprinse în secolul al XVIII-lea relevau faptul că vizitarea navelor nu se mai practica de decenii. De altfel, cum ar fi putut s-o facă o instituţie care în 1750 dispunea în Catalonia doar de vreo zece agenţi? Se ştie cât de uşor pătrundeau cărţile franţuzeşti în Spania secolului al XVIII-lea. Se mai poate vorbi cel mult de o înăsprire către sfârşitul secolului, când Revoluţia a constituit un pericol real pentru Vechiul Regim. Dar acest ultim puseu – de altfel, mai mult politic decât religios-a scos şi mai mult în evidenţă decadenţa tribunalului.

GÂNDITORI ŞI INTELECTUALI

Controlul difuzării cărţilor era însoţit de un control asupra scriitorilor, gânditorilor, în special din universităţi, asupra creatorilor de scheme ideologice. Nu vom insista asupra acestei probleme, deoarece ea a fost şi continuă să fie studiată de specialişti mai competenţi decât noi. Începând de prin 1520 acest aspect al activităţii inchizitoriale începe să ia proporţii, într-o primă perioadă a vinci drept scop supravegherea erasmienilor. În 1534, Juan Luis Vives îi scria înţeleptului din Rotterdam: „Trecem prin momente dificile, în care nici nu putem să tăcem, nici să vorbim în siguranţă”. Dar, în pofida proceselor ce i-au lovit pe cei mai reprezentativi dintre ei, acţiunile Inchiziţiei au rămas limitate: crasmismul a continuat să fie puternic până în cea de-a doua jumătate a secolului şi nimic nu ne face să credem că Inchiziţia ar fi stânjenit dezvoltarea altor curente, cu excepţia luteranismului şi iluminismului.

Încă o dată, începând din anii ’50, totul s-a clătinat, şi foarte brutal, în faţa pericolului protestant, politica faţă de intelectuali s-a înăsprit. Dar să ne ferim să facem din Sfântul Oficiu acus ex machinci care ar fi distrus o cultură spaniolă în plină înflorire: responsabilitatea este larg împărţită. De stat, care în 1559 interzicea cetăţenilor să predea sau să urmeze cursurile universităţilor străine, exceptându-le pe cele din Bologna, Roma, Neapole şi Coimbra, Chiar de intelectuali, pe care i-am văzut colaborând strâns cu Inchiziţia, inclusiv cei care mai târziu vor avea mari necazuri eu ea: Mariana, Miguel de Medina, Carranza… în sfârşit, cel puţin până la începutul secolului al XVII-lea, activitatea tribunalului a fost selectivă, lăsând o mare marjă de manevră creaţiei şi cercetării.

Nu este mai puţin adevărat că, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, era periculos să vorbeşti cu voce tare despre anumite lucruri. Călugărul Luis de Leon, unul dintre cei mai mari teologi spanioli, a fost aruncat în

închisoare sub acuzaţia de a se fi îndoit de redarea fidelă a textului Vulgatei în ebraică. El a ispăşit cinci ani, până în 1576, retractând unele proiecte minore. La Salamanca se poate vedea şi astăzi sala unde, ireântorcându-se la catedră, el ar fi pronunţat, după o absenţă atât de îndelungată, celebrele cuvinte: „Como deciamos ayer…” (Cum spuneam ieri…). A fost din nou arestat în 1582, dar prietenia lui cu Inchizitorul general Quiroga a făcut ca afacerea să se stingă fără consecinţe majore. Alţii au avut mai puţin noroc, ca, de pildă, Gaspar de Grajal, colegul şi prietenul lui, care, arestat în acelaşi timp cu el, a murit înainte de a-şi redobândi libertatea; sau călugărul Miguel de Medina, una din gloriile ordinului sfântului Francisc, care a avut aceeaşi soartă, Inchiziţia din Toledo trebuind să recunoască post mortem nevinovăţia lui29. Părintele José Sigüenza, profesor la Escorial, acuzat de a fi susţinut că trebuie să fie predicată Evanghelia şi numai ea, de a fi atacat teologia scolastică pe care o considera inutilă, de a fi lăudat peste măsură pe Arias Montano, a fost absolvit după şase luni de detenţie la Sista. În ceea ce-l priveşte pe iezuitul Mariana, acesta a fost persecutat pentru al său Tractatus Septem care conţinea atacuri la adresa manipulaţiilor monetare. După doi ani de închisoare destul de confortabilă într-o mănăstire din Madrid, el a abjurat de levi şi a retractat în sala tribunalului30. Multe din aceste procese au fost provocate de ranchiune personale: de pildă, cel al părintelui Sigüenza invidiat de colegii lui, în mod deosebit de stareţul Diego de Yepez, şi de confesorul regelui, García de Loaisa31. Grupul din Salamanca a suferit din cauza ranchiunei unui vechi profesor, de altfel, savant onorabil, care nu ştia să facă distincţie între rivalitate ştiinţifică şi antipatie personală. Şi alţii au făcut cunoştinţă cu închisoarea. Numărul lor e destul de mic, iar sentinţele nu au fost dure. Dar mulţi care nu au fost

niciodată arestaţi s-au raliat în cele din urmă punctului de vedere al lui Martin de Cantalapiedra, care, la încheierea procesului său, spunea: „Este mai bine să înaintezi cu prudenţă şi să te menţii în limite înţelepte”. Sau cum suspina sfânta Teresa: „Timpurile sunt dure”. Forţa exemplului...

În secolul al XVII-lea supravegherea intelectualilor rf-a scăzut. Din contră. Cea mai nevinovată susţinere a unei teze era un prilej pentru comisarul local al Sfântului Oficiu de a controla ortodoxia concluziilor. Uneori întregul juriu ajungea pe banca acuzaţilor, aşa cum s-a întâmplat cu iezuiţii din Alcalá judecaţi în 1604 la Toledo pentru a-l fi aprobat pe un viitor doctor care voia să susţină că „credinţa nu prevede ca o anumită persoană să fie papă legitim” 32. Încă la sfârşitul secolului al XVIII-lea, Inchiziţia i-a reproşat unui candidat că a susţinut teoria lui Copernic. A fost autorizat s-o prezinte ca o ipoteză, şi nu ca o teză33. În ceea ce-l priveşte pe călugărul Manuel Santos de San Juan, el a plătit cu zece ani de detenţie într-o mănăstire şi o abjurare de vehemenţi îndrăzneala de care a dat dovadă scriind un Ensayo del teatro de Roma la jumătatea secolului al XVIII-lea34.

CLERUL

Pentru a stabili locul clerului printre acuzaţi am efectuat o serie de sondaje în relatările de cauze existente la Inchiziţia din Toledo 35 ea» <b>:

1535 – 1561 – 1601 – 1646 – 1696 – 1741

1539 (a> 1565 1605 1650 1700 1750W

Total li) 20 22 18 5 8

% din acuzaţi 5, 15 6, 97 14 11, 76.13, 51 33

Constatăm o anumită regularitate în cifre absolute până în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Dar nu acest lucru este important. Mai interesant deremarcat e că locul clericilor în activitatea inchizitorială a fost din ce

în ce mai important, ea şi cum Sfântul Oficiu şi-ar fi concentrat supravegherea asupra lor. Surprinzător este faptul că delictele pentru care erau judecaţi se schimbă. Din 1535 până în 1539, găsim patru alumbrados, doi „luterani", doi blasfematori, doi martori mincinoşi, doi care au insultat Sfântul Oficiu, un inhabil, un tămăduitor, un necalificat, doi preoţi căsătoriţi şi unul care a spus lucruri prea puţin ortodoxe predicatorului. Din 1601 până în 1605 tabloul se schimbă complet: „un martor mincinos, un blasfemator, dar şi şase membri ai unui juriu pentru teze, acuzaţi de a fi susţinut un proiect eretic, opt clerici acuzaţi de a fi depăşit limitele ortodoxe în timp ce predicau sau predau, şase suplicanţi. Se trece, deci, de la delicte „comune", pe care oricine poate să le comită, la delicte tipic clericale, mai (precis) specifice elementelor care constituiau în optica Conciliului din Trent esenţialul funcţiei clerului: pastorala, educaţia religioasă a poporului, transmiterea unei ideologii prin confesiune şi practică.

Pe atunci, predicii i se acorda o importanţă foarte mare. „În acea epocă, ea dobândise o importanţă extraordinară: era aproape singura formă de instruire religioasă, singurul mod de a accede la textele sacre" 31. A predica era o sarcină ce nu putea fi încredinţată oricui. Predica, ţinută uneori în afara bisericilor, era un discurs de câteva ore, ceva asemănător cu actualele conferinţe din postul Paştilor. Ea putea fi ţinută numai de elita clerului spaniol, de preoţi cărora episcopul le-a dat licenţă şi le-a acordat mult râvnitul titlu de predicator. Preoţii obişnuiţi se mulţumeau cu o omilie, un scurt comentariu la zi al Evangheliei pe care o rosteau la mesă, limitându-se la memoratoarele pe care statutele sinodale îi obligau să le cumpere. A predica era o sarcină grea: trebuia să traduci, să transpui teologia şcolară în limbaj şi scheme concrete accesibile tuturor. Mulţi comiteau erori".

— Bunăoară, acel benedictin din Ona, care, în 1750. pentru a sublinia cât este de important să nu lucrezi în zilele de sărbătoare, spunea: „Respectaţi sărbătorile, de nu, voi lua crucea, o voi ridica şi voi trece de partea lui Mahomed strigând: «Mahomed, Mahomed»”. Sau licenţiatul Cotoria care, explicându-le credincioşilor din Cornango decretele conciliului asupra căsătoriei, s-a avântat prea mult: cum să le spună că se declară nulă căsătoria clandestină, când abia ieri ea era valabilă? Şi cum să faci distincţia: în ce-l priveşte pe Dumnezeu, căsătoria clandestină este valabilă; Biserica o anulează atunci când ea este o manifestare a acestei lumi: „Omul să nu despartă ceea ce Dumnezeu a unit”.

Cultul sfinţilor pare să fi ridicat probleme deosebite. Sfântul zilei trebuie lăudat şi slăvit mai mult decât ceilalţi, dar fără a depăşi măsura. Era prea mult să se spună că sfântul Ioan Evanghelistul este cel mai mare dintre toţi, căci dacă sfântul Ioan Botezătorul este cel mai important întru penitenţă, sfântul Paul întru predică, sfântul Petru întru credinţă, Evanghelistul este întru caritate. Or, caritatea este cea mai importantă dintre virtuţile cardinale. Deci Evanghelistul este cel mai mare dintre sfinţi. Proiect inacceptabil: oricine ştie că mai mare decât toţi sfinţii e Sfânta Fecioară…

Să se facă înţeles, aceasta era problema preotului din San Martin de Valdeiglesias. În predica de Crăciun (1540) el s-a referit la virginitatea Mariei, la virginitatea fizică, însăşi alegerea subiectului era revelatoare. Şi mai interesantă era maniera. Unele minţi rigide refuzau să creadă că ea a rămas virgină „înainte, în timpul şi după naştere”. Această opoziţie trebuia distrusă cu un argument definitiv: atunci când Sfânta Fecioară l-a adus pe Dumnezeu pe lume se aflau acolo două femei înţelepte; văzând că ea nu sângerează, ele au sondat-o. Himenul era

intact…

Inchiziţia nu era severă. Ea ştia bine că acestea erau excese de limbaj care nu aduceau prejudicii heterodoxiei autorilor lor. Pericolul îl constituia publicitatea făcută în jurul lor, agravat de rolul de educatori. Deci, sentinţa viza repararea greşelii şi era aproape întotdeauna aceeaşi: mustrarea vinovatului, niciodată în public, cel mult în faţă. câtorva colegi pentru ca aceştia să înveţe; retractarea în public, mai mult sau mai puţin deghizată, în faţa aceluiaşi auditoriu şi în acelaşi loc unde s-a comis delictul; interdicţia de a predica un timp şi câteva interdicţii de şedere în anumite localităţi ca pedeapsă suplimentară.

Ea a fost mult mai severă cu suplicanţii. Trebuie să reamintim importanţa confesiunii în Biserica post-tridentină care nu se mulţumea să reînnoiască obligativitatea confesiunii anuale, instrument de prim ordin pentru pastorală, ci glorifica lucrurile sacre în toate manierele posibile. Ceea ce a trezit interesul Inchiziţiei. Pentru confesor solicitarea însemna să propună unui penitent sau unei penitente o relaţie sexuală în cursul confesiunii sau să se folosească de legăturile astfel create. Cazul contrar, când iniţiativa aparţinea penitentului, era foarte rar. Era un risc psihologic cunoscut de multă vreme, care decurgea firesc din apropierea fizică şi morală dintre cele două persoane, dar care îi neliniştea din ce în ce mai mult pe contemporani. Tocmai pentru a-l combate a devenit obligatorie în acea epocă folosirea confesionalului, spaţiu special amenajat pentru a-i izola fizic pe parteneri, împiedicându-i chiar să se vadă.

Gravitatea atribuită delictului l-a determinat pe papa Paul IV în 1561 să ridice în Spania dreptul de judecată al tribunalelor episcopilor, instanţe disciplinare obişnuite ale clerului, pentru a-l atribui Inchiziţiei37. La puţină vreme, apar primele cazuri la Toledo, iar fluxul s-a menţinut, dar

niciodată de o mare anvergură, până la abolirea Sfântului Oficiu. Şocul relativ puternic de la început este normal, urmând unei perioade de relaxare.

Cât despre sentinţe, ele au fost severe: abjurare de levi, deoarece delictul a fost asimilat cu cel de erezie; interdicţie definitivă de a confesa; între cinci şi zece ani de recluziune într-o mănăstire; penitenţa spirituală (post, ultimul rang la ceremonii, disciplină). A-i pune la curent pe laici eu asemenea turpitudini ar fi însemnat să mergi împotriva scopului propus (care rămânea apărarea prestigiului clerului şi al lucrurilor sacre). „Să nu depunem prea mult zel în condamnarea prelaţilor, comenta Pena, căci procesul unui preot poate fi întotdeauna interpretat ca procesul întregului cler”. La un moment dat au ezitat să menţioneze solicitarea în edictele credinţei pentru a evita scandalul… Pedepsirea avea întotdeauna loc în sala tribunalului, în faţa unui grup selecţionat de colegi-confesori ai vinovatului.

De-a lungul timpului se constată nuanţe noi: înăsprirea, dacă era posibil, a sentinţelor şi o mai mare preocupare pentru eliminarea definitivă a confesorilor care nu prezentau siguranţă. Dacă la început li se permitea să continue să confeseze bărbaţi, treptat li s-a interzis să confeseze atât bărbaţi cât şi femei. Remarcabilă şi tendinţa de a asimila molinismul solicitării, atunci când a apărut această şcoală, ceea ce explică, poate, curba toledană relativ înaltă în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Acuzaţii erau, desigur, cu toţii preoţi, iar repartizarea lor între diversele familii corespundea în mare importanţei fiecăreia în administrarea penitenţei. Să reluăm statisticile întocmite de Lea pentru secolul al XVIII-lea. Un număr redus de preoţi, 931, faţă de 2 794 de preoţimonahi. Printre aceştia din urmă, franciscanii domină copios: 1058.

Urmează carmeliţii (355 de cazuri), dominicanii, augustinii şi trinitarienii. împreună reprezintă patru cincimi din preoţii-monahi38.

Să subliniem, în sfârşit, că pentru Inchiziţie. solicitarea a fost o „preocupare serioasă şi permanentă; s-au întocmit registre speciale pentru toate aceste. cazuri. Suprema cerea permanent rapoarte, toate procesele în curs erau prezentate Consiliului… Există dovezi că Oficiul a luat în serios rolul de garant al sacramentului de penitenţă.

Nu dorim ca cele afirmate mai sus să creeze impresia că Inchiziţia a promovat o politică represivă faţă de cler. Ea îl apăra, îl lăuda în multe privinţe, reprimind mai ales manifestările antielericale, cum era, bunăoară, opinia, adânc înrădăcinată în Castilia, că starea de căsătorie este superioară său egală cu aceea de celibat… Primele cazuri au. apărut la puţină vreme după Conciliul din Trent şi au devenit atât de numeroase, încât în clasificarea inchizitorială delictul de „stare” constituia o categorie distinctă… Dar, pe de altă parte, acesta nu era decât un aspect al unei campanii mult mai vaste întreprinse de Oficiu, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în legătură cu problema căsătoriei creştine.

NOTE

1. Augustin Redondo. „Luther et l’Espagne de 1520 a 1536”, Melanges de la Casa de Valasquez, 1965, t. I, p. 109 – 165, pe care le-am citat pentru esenţa acestui paragraf, completat de noi.

2. Henry Charles Lea. A History of the Inquisition of Spain, OP. cit., t. III, p. 413.

3. A.H.N. Inq., leg. 221, exp. 19.

4. A.H.N. Inq., leg. 204, exp. 43.

5. Henry Charles Lea. Op. cit.

6. A.H.N., Inq., libro 574, F° 18V° – 21V° şi F°141 V°.

7. Virgilio Pinto Crespo. Cenzura inquisitorial en la segunda mitad del siglo XVI... teză de licenţă, Universitatea autonomă din Madrid, 1977, exemplar dactilografiat, p. 61.

8. A.H.N. Inq., libro 833, F° 1-10.

9. A.H.N. Inq., leg. 3067, exp., 82 şi 84.

10. José Luis Novalin. El inquisidor general Fernando de Valdés... Oviedo, 1968, p. 182 – 184.

11. José Luis Novalin. 1 bici. Pentru a şti dacă erau luterani sau nu, vezi contribuţia lui Marcel Bataillon: Erasmus et l'Espagne, trad. fr., ed a doua, Mexic, 1966, p. 515 sq. Ni se pare că autorul a mers puţin prea departe în apărarea unei teze în esenţă corecte.

12. Vezi Ernst Schäfer. Geschichte des spanischen Protestantismus und der Inquisition im sechzehnten Jahrhundert, 3 vot. Gutersloh, 1902, care rămâne, în ciuda anului de apariţie, o sursă inepuizabilă de date folosite pe larg de noi în tot acest capitol. A.H.N. Inq., leg. 210, exp. 18; leg. 2072, exp. 30; libro 833, F° 115 V°.

13. A.H.N. Inq., leg. 126, exp. 9; leg. 78, exp. 3.

14. Surse: pentru Toledo, Jean-Pierre Dediieu. „Les causes de foi de l'inquisition de Tolede, essai statistique", în Melanges de la Casa de Velásquez, t. XIV, 1978. Pentru Cuenca: Sebastián Cirac Estopafian. Registros de documentos del Santo Oficio de Cuenca y Sigüenza, Cuenca 1965. Pentru restul, Ernst Schäfer; Op cât.

15. Ernst Schäfer. Op. cit., t. II, p. 271 – 342.

16. A.H.N. Inq., leg. 3067, exp. 131, 132, 133; Ernst Schäfer. Op. cit., vol. II, p. 312 şi p. 107 în care înserează textul integral al pamfletului lui Sebastián Martínez.

17. A.H.N. Inq., leg. 77, exp. 6.

18. A.H.N. Inq., leg. 200, exp. 8.

19. Acest grafic nu constituie decât o simplă indicaţie. Coloana din stânga sugerează elementele

profilului luteranului aşa cum au fost definite de edictul credinţei pe baza unui edict din 1929.

20. A.H.N. Inq., leg. 2072, exp. 30.

21. Unii se mitră că spaniolii fac distincţie între creştini şi luterani, ca şi cum luteranii nu ar fi creştini, şi consideră acest lucru o dovadă de incultură religioasă. Nu putem fi de acord cu acest raţionament. Înşişi inchizitoriji urmează această schemă a cărei analiză ar prezenta un mare interes.

22. A.H.N. Inq., leg. 205. exp. 2. Persoanele persecutate de Sfântul Oficiu nu se bucurau de dreptul de azil în biserici.

23. A.H.N. Inq., leg. 76, exp. 10.

24. A.H.N. Inq… libro 1233, F° 297 R°, 301, R°, 308 V°, 312 R°. Despre protestanţii din Spania în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea vezi: A.H.N. Inq., libro 1150, care este un registru de convertiri la catolicism ţinut de Şiintul Oficiu.

25. Henry Charles Lea. Op. cit., t. III, p. 482 – 483. Lea emite ipoteza că Inchiziţia ar fi dorit să evite condamnarea lucrărilor pe care le aprobase anterior, pe măsură ce rigoarea devenea tot moi! mare. Se poate adăuga că o cenzură prealabilă serioasă a tuturor lucrărilor tipărite ar fi necesitat un aparat pe care mijloacele financiare limitate ale Sfântului Oficiu nu i-ar fi permis să-l creeze.

26. Literatura despre controlul cărţilor exercitat de Inchiziţie – 6 ste vastă, dar de valoare inegală. Un grup de cercetători de la Universitatea autonomă din Madrid s-a ocupat de această problemă. Primul rezultat al muncii lor a fost excelenta lucrare de licenţă a lui Virgilio Pinto Crespo. Op. cit., al cărei: – conţinut constituie baza acestui subcapitol şi a tot ceea ce am relatat pe această temă. Am folosit şi: Antonio Sierra Corella. La cenzura en España.

Indices y catalogos de libros prohibidos, Madrid, 1947; H. Reusch: Die indices Ubrorum prohibitorum des sec. hszehnten Jahrhunderis, Tfibingen, 1886; Marcelin Defourneaux: L'inquisition et les livres français au XVIII-eme siècle, Paris, 1963.

27. Consiliul făcea uneori reclasificarea lucrărilor cu propriii lui clasificatori sau cu cei ai tribunalului de origine, ori lua imediat o hotărâre.

28. Datorăm această informaţie lui MA Santamaria care pregăteşte o lucrare despre Inchiziţia din Logroño.

29. A.H.N. Inq., leg. 2105, exp. 52.

30. El a abjurat de levi contrar afirmaţiei întâlnite uneori, potrivit căreia ar fi fost declarat nevinovat. A.H.N. Inq., leg. 2106, exp. 10.

31. Gregorio de Andrés. Proceso inquisitorial del Padre Sigüenza, Madrid, 1975, p. 24 – 25.

32. A.H.N. Inq., leg. 2106, exp. 2.

33. A.H.N. Inq., leg. 3182, al câvui conţinut este prezentat de-a valma. Această vigilenţă explică de ce găsim împrăştiate prin corespondenţa tribunalelor numeroase afişe anunţând susţineri de teze împreună cu lista punctelor pe care candidatul îşi propunea a le prezinte.

34. A.H.N. Inq., leg., 1 exp., F° leg. 497, exp. 2; leg. 3175; leg. 3180 care, în afara unui important pachet de scrisori care-l privesc, conţine un mesaj pe care el a încercat să-l trimită din închisoare, brodat cu aţă pe o bucată de pânză.

35. aI Cifră absolut incompletă; b/ am luat o perioadă decenală, dat fiind numărul mic de acuzaţi în secolul al XVIII-lea.

36. Diccionario de Historia eclesiastica de España, ntr. „Predica".

37 Henry Charles Lea. Op. cit., vot IV, p. 99 – 100. De

altfel, Conciltul din Trent pusese explicit problema solicitării. A atribui Inchiiiţiei judecarea acestui delict a fost o politică constantă a papalităţii: inchizitorii romani şi portughezi au primlit jurisdicţia asupra lui la începutul secolului al XVII-lea. Să notăm că, în afară de acest caz, Sfântul Oficiu nu s-a interesat deloc de viaţa sexuală a clericilor. Nu aspectul sexual îl interesa (deşi pentru a stabili delictul întâmplarea era descrisă cu lux de amănunte), ci faptul că acest lucru se petrecea în timpul confesiunii.

38. Henry Charles Lea. Op. cit., t. IV. p. 136, notă. Procesele suplicanţilor constituie un izvor nesecat pentru istoria confesiunii.

CAPITOLUL IX

MODELUL SEXUAL: APĂRAREA CĂSĂTORIEI CREŞTINE

CĂSĂTORIE ŞI VIAŢA SEXUALĂ: DOCTRINA

De multă vreme Occidentul era monogam şi căsătoria – un fenomen stabil: în aceasta constă una dintre importantele lui elemente originale, una dintre temele constante ale civilizaţiei lui. Dar exista o anumită supleţe, deoarece, de-a lungul secolelor, în anumite condiţii, s-a putut divorţa; mult mai greu decât în ţările musulmane, dar s-a putut. Nici sexualitatea nu pare să fi fost închisă în limitele stricte ale cuplului legal, cu toate că acestuia i se acorda o importanţă mai mare decât în alte societăţi. De facto (câteodată şi de jure) poligamia era posibilă. Mai ales că aceasta era o problemă civilă de care Biserica nu se prea interesa. De-abia în secolul al XI-lea ea a intervenit, urmărind să controleze ceea ce până atunci era considerat exterjor sferei ei de acţiune.

Aceasta nu s-a petrecut fără dificultăţi. Căci, dacă ea reafirma principii eterne, totodată, le şi înăsprea: căsătoria este indisolubilă, iar creştinul monogam; nu poţi fi

căsătorit cu mai multe persoane în acelaşi timp; numai moartea unuia dintre soţi îl eliberează pe celălalt; orice relaţie sexuală extraconjugală este ilicită. Acestui nucleu central se adaugă reguli secundare de diverse origini: starea de castitate este superioară aceleia de căsătorie în demnitate şi perfecţiune, ceea ce însemna că preotul trebuie să fie celibatar şi cast; definirea sferei incestului, foarte larg. extinsă, până la cel de-al patrulea grad canonic de legătură de sânge, până la cel de-al patrulea grad de rudenie, până la cel de-al doilea grad de rudenie spirituală… Chiar şi clericii înşişi s-au convins greu că aceasta e o regulă strictă. Nu s-au văzut sinoade aprobând divorţuri? în ceea ce-i priveşte pe credincioşi… chiar la sfârşitul secolului al

XV-lea rămăsese încă mult de făcut. Era momentul în care, cel puţin în Spania, anumiţi pastori au încercat să transforme teoria în practică

La 10 iunie 1480, Don Alfonso Carrillo, arhiepiscop de Toledo, a întrunit la Alcalá de Henares un sinod unde, contrar obişnuinţei, problema căsătoriei a ocupat un loc important. Două motive au determinat acţiunea lui. Pe de o parte, lupta împotriva poligamiei: „Niciun bărbat sau femeie să nu îndrăznească să se însoare sau să se mărite în secret, cu două persoane în viaţă (…). Ordonăm ca cel care se va căsători de două ori cu două femei în viaţă sau o femeie cu doi bărbaţi în viaţă, sau care se va căsători prin angajamente verbale, chiar dacă nu s-a stabilit un cuplu carnal (…), să primească, în afară de pedepsele prevăzute de lege, pedeapsa de două mărci de argint, clacă este vasalul nostru (…) şi de o marcă clacă nu este” (Canon 34). El insista asupra interzicerii divorţului: „Căsătoria (…) este veşnică şi indisolubilă (…) şi Adevărul evanghelic (…) ne-a ordonat ca sub niciun motiv bărbaţii să nu-şi abandoneze femeile, nici femeile bărbaţii. În pofida acestui lucru, mulţi

prezintă notarului sau judecătorului cereri de repudiere, după care abandonează coabitarea matrimonială sau, mai rău, se căsătoresc cu alţii (...), considerându-se liberi s-o facă după ce au depus cererile respective (...). Pentru a stârpi acest abuz [sunt declaraţi scoşi din funcţie preoţii şi judecătorii care acoperă astfel de operaţii prin autoritatea lor]" (Canon 35). În sfârşit, el veghea asupra aplicării principiilor: „În absenţa bărbaţilor lor, multe femei căsătorite îi dau dispăruţi pentru a se putea mărita cu alţii, fac să circule acest zvon şi pun şi alte persoane să-l colporteze, cu toate că acest lucru este fals şi nici ele nu sunt sigure. Apoi, când bărbatul se întoarce, izbucneşte un scandal, apar alte neajunsuri şi inconveniente. Ordonăm ca astfel de femei să nu îndrăznească să se căsătorească cu alţii în absenţa soţilor lor, dacă nu ştiu şi nu sunt sigure de moartea lor pe baza unor informaţii autentice, pe care le vor face cunoscute vicarilor noştri, iar o autorizaţie din partea acestora va fi necesară pentru celebrarea căsătoriei (...), sub ameninţarea unei pedepse cu excomunicarea şi o marcă de argint" (Canon 36).

Pe de altă parte, evitarea căsătoriilor clandestine. Să reamintim că potrivit doctrinei tradiţionale logodnicii înşişi îşi dădeau binecuvântarea: prezenţa unui preot şi a martorilor nu era esenţială pentru validarea căsătoriei şi nimic nu-i împiedica pe doi tineri să devină soţ şi soţie în modul cel mai normal fără ca cineva să ştie. De aici, o problemă socială, căci, datorită repercusiunilor căsătoriei, familiile trebuiau controlate. De aici, şi mai ales, o problemă religioasă: cum poţi fi sigur că un individ este căsătorit sau celibatar, cum se poate asigura respectarea interdicţiilor ecleziastice? Carrillo reaminteşte obligaţia stabilită de Conciliul Latran IV (1215) de a publica anterior anunţurile ele căsătorie pentru a se putea cunoaşte eventualele obstacole. Şi, totodată: „Ordonăm ca în viitor

niciun cleric, preot sau laic să nu asiste la căsătorii clandestine sau secrete, să nu prindă mâinile celor ce vor să se căsătorească în taină fără să fie prezenţi cel puţin mama sau tatăl contractanţilor (...) şi martoii la care ne vom referi mai jos, sau fratele, tutorele, sau cel în grija căruia se află aceştia (...), sau, dacă nu există, atunci rudele cele mai apropiate, sau locuitorii din acel loc...". Preotul care asistă trebuie să fie parohul sau un alt preot care să dispună de licenţă (Canon 33).

Conciliul din Trent generalizează toate acestea ia nivelul creştinătăţii şi le completează. Şi aici problema pare să fie importantă, cu atât mai mult cu cât numeroase critici ale protestanţilor vizau căsătoria. De altfel, preocuparea pentru implicaţiile sociale ale căsătoriei clandestine era unanimă în Europa acelei vremi. Încă în 1556, regele Franţei a adoptat măsuri foarte severe împotriva tinerilor din familiile înstărite care se căsătoreau fără asentimentul părinţilor. Preoţii au consacrat acestei probleme o bună parte din 1562 şi întreg anul 1563. Ei au reafirmat şi precizat doctrina: ierarhia stărilor, indisolubilitate, interdicţii... Pentru prima oară ei au definit clar căsătoria ca un sacrament şi au proclamat cu putere dreptul Bisericii de a-i fixa regulile: „Dacă cineva afirmă că Biserica nu are puterea de a stabili interdicţii de căsătorie sau că ea a greşit inst. ituindu-le, să fie excomunicat (...). Dacă cineva afirmă că procesele matrimoniale nu sunt de competenţa judecătorilor ecleziaşti, să fie excomunicat". Acesta era rezultatul clericalizării începute prin anul 1.000. Controlul ecleziastic devenea omniprezent, atât pe planul principiilor, cât şi pe cel al desfăşurării concrete a ceremoniei.

Căci s-au stabilit forme care au făcut posibil un control social eficace. Pentru ca o căsătorie să fie validată, era obligatorie-o triplă strigare a anunţului de căsătorie în

timpul liturghiei, prezenţa preotului local sau a unui preot împuternicit de el, precum şi a doi sau trei martori. Căsătoria era trecută într-un registru în care figura data şi numele martorilor; registrul era ţinut de preot. Tinerii erau sfătuiţi să nu locuiască împreună după logodnă, înainte de binecuvântarea ecleziastică. Au fost luate măsuri speciale faţă de străini şi persoane fără domiciliu stabil: preotul trebuia să facă o anchetă pe care o prezenta episcopului înainte de oficierea căsătoriei. În caz de răpire, răpitorii şi complicii erau excomunicaţi ipso facto. Pe scurt – asigurarea aplicării principiilor impuse de Biserică, a unui anumit control asupra societăţii şi familiilor, transformarea căsătoriei într-un fapt religios. Tocmai în acest context se înscrie acţiunea Inchiziţiei pe care, spre marele nostru regret, din lipsă de spaţiu, nu o vom putea studia decât sub două aspecte, desigur, esenţiale, dar care nu epuizează subiectul.: problema poligamiei şi cea a relaţiilor heterosexuale extraconjugale 3.

POLIGAMI ŞI POLIANDRE

În Evul mediu poligamia nu constituia un delict pentru Inchiziţie. Cel puţin în Manuel des inquisiteurs al lui Eymerich nu-l aflăm. Şi dacă în 1486 tribunalul din Zaragoza l-a ars pe rug din acest motiv pe Denis Guinot, aceasta s-a datorat faptului că bigamia era un aspect al iudaismului, în 1488, Zaragoza ne furnizează, totuşi, primul proces de bigamie pură judecat de Inchiziţia spaniolă. Din acest moment, tribunalele intră în horă unul după altul, cele din Aragón înaintea celor din Castilia; la Cuenca primul caz apare de-abia în 1524, iar la Toledo – în 1530

Această intervenţie a Sfântului Oficiu într-un domeniu nou a ridicat probleme şi, ca şi în cazul blasfemiei, rezistenţa a fost considerabilă. Căci justiţia laică îi urmărea deja pe bigami, pe care instanţele

partidas, de exemplu, îi condamnau la cinci ani de exil „pe o insulă” sau la confiscarea bunurilor. Şi aici se ajunge la o formulă de compromis: bigamii vor fi judecaţi de episcopi sau de tribunalele regale, „cu excepţia cazurilor care implică îndoieli în legătură cu taina căsătoriei sau suspiciuni privind credinţa”. Compromis ce şchioapătă, ca şi în cazul blasfemiei. Sfera legală, de fapt, este neutră. Inchiziţia era ca un acrobat, în echilibru. Circumstanţele exterioare i-au acordat sau refuzat jurisdicţia asupra poligamiei. Prin aceasta se înţelege puterea regală.

Începând din deceniul al patrulea al secolului al XVI-lea, acest gen de procese devine curent în arhivele tribunalului. Am grupat în următorul tabel, pentru a cărui ariditate, necesară, ne cerem scuze, datele de care dispunem 5.

Procese de bigamie

Data Cuenca (a)
Toledo (b)
Logroño (c)
1521 – 1526 – 1531 – 1536 – 1541 – 1546 – 1551 – 1536 – 1561 – 1568 – 1571 – 1576 – 1581 – 1586 – 1591 – 1596 – 1601 – 1606 – 1611 – 1616 – 1621 – 1626 – 1631 – 1636 – 1641 – 1646 – 1525 – 1530 – 1535 – 1540 – 1545 – 155 – 1555 – 1580
— 1565 – 1570 – 1575 – 1580 – 1585 – 1590 – 1595 – 1600 – 1605 – 1610 – 1615 – 16.20 – 1625 – 1630 – 1635 – 1340 – 1645 – 1650

Suntem conştienţi de caracterul eterogen al acestor serii. Oricare ar fi rezervele pe care le-am putea avea în legătură cu ele, o concluzie e clară: înainte de 1545 Inchiziţia nu s-a interesat decât sporadic de bigamie. Din 1545

până în 1575, tocmai în epoca conciliului, numărul

delincvenţilor judecaţi a sporii considerabil, pentru a scădea aproape tot atât de repede, înainte de a înregistra valori infime în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Variaţiile regionale ale valorilor sunt importante: modeste la Cuenca (desigur, reale, în pofida caracterului parţial al datelor de care dispunem); un nivel foarte ridicat la Logroño. fără îndoială, singurul tribunal unde aceste cazuri constituie o parte importantă a activităţii lui, fapt ce se explică prin caracterul special al familiei şi al vieţii sexuale basce; continuitate relativă la Toledo în epoca decadenţei din cauza prezenţei Curţii, în timp ce. la apogeu, cifrele înregistrate la acest tribunal rămân modeste, poate şi datorită faptului că ordonanţele arhiepiscopului Carrillo nu au rămas fără efect. Pe scurt, ritmul activităţii inchizitoriale corespunde celui specific activităţii pastorale a Bisericii, aşa acum l-am definit mat sus.

El corespunde şi preocupărilor statului care, în perioada în care Inchiziţia îi urmărea în modul cel mai viguros pe vinovaţi, sporea şi el pedepsele împotriva lor. În 1532, reluând o lege a lui Henric al III-lea, Carol Quintul îi declara pe bigami vinovaţi de alevosia şi îi condamna la pierderea a jumătate din avere. Ot, alevosia este cea mai gravă dintre circumstanţele agravante, aceea care înseamnă a comite un delict „mergând împotriva încrederii pe care victima o are în vinovat”, asociat în mintea contemporanilor cu ideea de trădare şi de lezmajestate în 1548, doña Juana, „având în vedere gravitatea delictului şi frecvenţa lui, ca urmare a pedepsei de care e pasibil vinovatul”, ordonă: „Justiţia noastră să acorde o grijă specială pedepsirii vinovaţilor şi să le impună riguros (…) pedepsele stabilite prin legile regatului”. Ea transformă cei cinci ani de exil prevăzuţi ele parlklas în cinci ani de galere şi menţine pedepsele suplimentare. Filip al II-lea confirmă

obsesia sa pentru problemele mării, înăsprind şi mai mult legea: bigamii vor fi puşi în viitor la stâlpul infamiei şi vor petrece 10 ani la galere (1566) 7. Acestea erau legile pe care le va aplica şi Sfântul Oficiu.

De ce el? Niciunul din documentele examinate nu ne permite să stabilim cu exactitate motivul. Facem două ipoteze: delictul părea foarte grav şi se asocia în mintea oamenilor cu cel de erezie, dobândind o tentă religioasă din ce în ce mai accentuată datorită propagandei Bisericii şi atacurilor protestante împotriva căsătoriei catolice; Inchiziţia era singura instituţie spaniolă care deţinea un control suficient asupra spaţiului peninsular şi care şutea fi eficace într-un domeniu în care delincvenţii migrau destul de frecvent. Acţiunea Sfântului Oficiu era legată de atitudinile anterioare faţă de poligamie.

Lucia Fernandez s-a căsătorit în 1515 cu un păstor din Burujonro zi de mers la vest de Toledo de-a lungi 1 râului Tajo. Câţiva ani mai târziu soţul ei pleacă. Revine, apoi pleacă din nou. Este luat în armată. Se crede că a murit în cursul unei expediţii împotriva lui Barbarosa. În 1525, sătulă de aşteptare, Lucia s-a recăsătorit la Masearaque, 50 km de Burujon. Soţul ei dispăruse de cinci sau şase ani. Nimeni nu a protestat. Dar, în 1528, fratele primului soţ primeşte o sci isoare de la acesta: trăieşte, locuieşte la Torrija şi-şi reclamă copiii. Al doilea cuplu fuge la Toledo. O indiscreţie a unuia dintre ei, care povesteşte întreaga istorie unei vecine, îi aduce în faţa Inchiziţiei, în pofida eforturilor celui de-al doilea soţ care face totul pentru ca martorii să tacă: promisiuni, ameninţări... Au fost condamnaţi la abjurare de levi.

În 1534, Francisca de Cobarrubias s-a autodenunţat Sfântului Oficiu: „Sărut mâinile voastre de Preacucernici Părinţi şi mărturisesc că sunt (...) căsătorită legitim în faţa Sfintei Mame Biserici cu Cristobal Kuiz (...) cu care am dus

o viaţă. mati imonială ca bărbat şi soţie, deşi pentru puţin timp. El este paralizat şi nu se deplasează decât în cârje. El a intrat să lucreze într-o mănăstire de călugăriţe denumită San Salvador, lângă Burgos, unde i se dă de mâncare pentru munca ce o face. Când l-am văzut aşa, incapabil să mă întreţină (...), l-am părăsit, cu consimţământul lui. Astfel, deşi soţul meu trăieşte, fiind liberă, m-am căsătorit prin angajament verbal cu Diego Suárez aici de faţă în urmă cu aproape patru ani (...). Şi duc cu el o viaţă conjugală. (...). Fiind informată că am comis o crimă de erezie şi că Preacucernieiile voastre Părinteşti sunt în drept să-mi dea o pedeapsă (!) vă implor să mă primiţi...". Inchiziţia nici măcar nu a deschis o anchetă. Vinovata a abjurat de levi.

Primul bărbat al Franciscăi Hernandez a dispărut la puţin timp după căsătorie. Se credea că a murit. Ea s-a recăsătorit la Toledo, unde toată lumea o cunoştea şi ştia că fusese căsătorită. 15 zile mai târziu, a fost denunţată Sfântului Oficiu, nu de martorii la ceremonie, nici de preotul de la San Andrés care a oficiat, deşi cunoştea faptul că colegul lui de la San Antolin, două străzi mai încolo, a oficiat prima căsătorie, ci de rudele celui de-al doilea soţ, care nici nu voiau să audă de o asemenea unire. Întors din Italia, primul soţ a reapărut în timpul procesului şi a declarat că vrea să-şi recapete soţia. A primit-o, după ce ea a fost obligată să abjure de levi şi să suporte 100 de lovituri de bici.

Acum, un bărbat. Săracul n-a avut noroc. S-a certat cu prima soţie pentru bani şi vicarul episcopal i-a despărţit. S-a recăsătorit. După trei ani, cea de-a doua soţie, care până atunci nu ştia nimic, a fost pusă la curent. Menţiunea că a fost vorba de o despărţire îi atenuează scrupulele. Acuzatul ştia foarte bine că această despărţire nu-i dădea dreptul să se recăsătorească. S-a spovedit şi,

după cât se pare, preotul l-a dezlegat fără prea multă greutate. Nu fără temei, bărbatul a avut anumite îndoieli asupra validităţii acestei confesiuni şi în 1531 s-a autodenunţat Sfântului Oficiu care l-a condamnat la o abjurare de levi şi la 100 de lovituri de bici 8.

Se pare, deci, că în deceniul al patrulea al secolului al XVI-lea a fi bigam nu era o dramă. Când erau cunoscute, exigenţele Bisericii erau tratate cu destulă dezinvoltură. Dar aceasta nu însemna să nu fii bun creştin şi să nu-ţi faci scrupule. Chiar dacă un preot oficia căsătoria (este cazul general din arhiepiscopatul Toledo), ea nu era considerată o chestiune a Bisericii. Inchiziţia s-a resemnat şi ea. În 1537, informând despre o vizită făcută la Toledo, doctorul Giron de Loaysa semnala un număr mare de cazuri de bigamie şi cerea măsuri speciale; dar, el însuşi nu a făcut mare lucru pentru activizarea căutării vinovaţilor. De altfel, când au fost arestaţi, ei nu au fost condamnaţi la pedeapsa maximă prevăzută de lege...

În deceniul 1550 – 1560 lucrurile se schimbă. Totuşi, în 1559, inchizitorii din Calahorra s-au limitat să-i condamne pe vinovaţi doar la o amendă (adesea ridicată) şi la abjurare de levi. În 1565, când regăsim aceste cazuri după un hiatus în documentarea noastră, pedeapsa cu galerele era sistematic aplicată bărbaţilor apţi din punct de vedere fizic, iar exilul – femeilor şi reformaţilor 9. Aceeaşi tendinţă şi la Toledo, unde urmărim evoluţia cu mai multă precizie. Prin 1555 – 1557, la şapte ani după ordonanţa lui doña Juana, apar primele sentinţe de condamnare la galere, dar numai după 1561 ele au devenit sistematice. În sfârşit, în 1565, Suprema trimite o circulară tuturor tribunalelor pentru a le reaminti necesitatea de a-i pedepsi pe poligami cu întreaga rigoare a legilor regatului. Înăsprirea de la jumătatea secolului al XVI-lea se confirmă. Dacă au existat mai multe condamnări, aceasta nu s-a

datorat faptului că au existat mai mulţi vinovaţi. Se intenţiona eradicarea unei vechi maladii. De altfel, pedepsele au căpătat un caracter publicitar nou: sistematic – autodafeul. Este evidentă dorinţa de a face din aceste cazuri exemple, precum şi publicitate.

Sociologia delincventului evoluează. Îngrădit de legi mai severe, de o Inchiziţie mai activă, o Biserică mai vigilentă care, în Spania, pune imediat în mişcare mecanismele de securitate prevăzute de conciliu, jenat fără îndoială şi de o mai mică toleranţă din partea populaţiei, viaţa lui a devenit mai grea. Delictul s-a masculinizat – doi bărbaţi la o femeie printre vinovaţii judecaţi la Toledo înainte de 1555, o proporţie asemănătoare la Calahorra până în 1560. Apoi, foarte curând, prezenţa feminină a devenit rară, cel puţin în aceste regiuni. Acest lucru s-a datorat faptului că delincventul stabil, cel cape contractează două căsătorii în acelaşi loc, bigamul de bună credinţă, destul de bine reprezentat anterior, tinde să dispară. De acum înainte, este vorba aproape întotdeauna de un migrator, adesea un soldat, uneori un aventurier. Posibilităţile materiale, însuşirea în mai mică măsură a disciplinei tridentine, l-au făcut pe acesta să cedeze mai uşor tentaţiei.

Martin Díaz era un tânăr de 26 de ani din Galicia. Ca şi mulţi alţii, a emigrat la 15 ani şi după ce a servit la foarte mulţi stăpâni a ajuns la Madrid prin 1570. Ştiind să citească şi să scrie, s-a angajat ca funcţionar în biroul avocatului de la Vega, unde cunoaşte o servitoare foarte drăguţă. Iată şi cuvântul lui consemnat: „Deşi nu lucra decât de două-trei zile în birou, a fost trimis la etajul de sus, unde se afla doña Ana, sora avocatului şi Isabel de Morales, o vecină. Era acolo şi un preot, al cărui nume nu-l cunoaşte, şi o tânără care servea în casă pe nume Ana Hernandez. Preotul a luat mâna acuzatului şi a Anei; nu-şi

aduce aminte ce cuvinte s-au rostit. Întrebat dacă au fost cuvinte legate de căsătorie, el a răspuns că este foarte posibil, dar că, după jurământul făcut, nu-şi aduce aminte. Şi, cu toate că a avut legături sexuale cu numita Ana Hernandez înainte de căsătorie, el nu a contractat-o până la urmă…". Într-un cuvânt, stăpânii lui l-au căsătorit cu o tovarăşă de muncă pe care o deflorase. În faţa inchizitorului, iertată să ne fie expresia, a făcut pe prostul. Ştia perfect de ce a fost arestat, căci cuvintele reproduse de noi au fost spuse de el judecătorului încă la începutul anchetei, atunci când nu avea încă niciun indiciu pentru a ghici de ce e acuzat: nu se poate spune că nu avea cunoştinţă că bigamia era o crimă, el se ştia vinovat. Vinovat de a-şi fi părăsit foarte repede soţia, de a fi i ugit la Toledo şi de a se fi căsătorit cu o anume Maria de Torres, servitoare şi ea. „Întrebat cum a făcut proba că e celibatar pentru a se căsători la Toledo (…), ştiut fiind că era deja căsătorit la Madrid, spune că a considerat că prima sa căsătorie era nulă, deoarece i-au zis că conciliul interzicea oficierea căsătoriilor în case particulare [conciliul considera obligatorie celebrarea căsătoriei la biserică, a spus el, ceea ce era inexact] şi pentru că a auzit că prima lui soţie murise". Explicaţii contradictorii: continua să facă pe prostul. De altfel, a spus că s-a consultat cu un preot care l-a autorizat să se recăsătorească pentru că era. sigur de moartea primei soţii. Martorii, însă, nu au fost de aceeaşi părere. Isabel de Morales este cea care a descoperit totul şi a susţinut sus şi tare că, dacă s-ar fi aflat acolo, ar fi împiedicat sacrilegiul. Scandalizată, o informează pe Ana Hernandez care înştiinţează Sfântul Oficiu… Deci, foarte multe lucruri s-au schimbat în câţiva ani. Un acuzat vinovat, evident de rea credinţă, formalităţi care fac dificile ceremonia, o mai bună cunoaştere a ceea ce cere Biserica, martori mai puţin

binevoitori, o sentinţă mai dură: abjurarea de levi, 100 de lovituri de bici, cinci ani la galere…

Francisco Flores sau Sanchez – nu se ştie exact, deoarece îşi schimba numele după împrejurări – era şi el un aventurier. S-a născut în la Mancha, dar a parcurs o bună parte din Spania orientală prestând diferite meserii: ziler, grădinar, soldat, căruţaş… în cele din urmă a ajuns la Curte, această mare obsesie, unde se adunau, ca şi la Sevilla, toţi aventurierii din ţară. La trecerea prin Toledo s-a căsătorit cu o femeie cu 10 ani mai mare ca el. Nu din dragoste: încercase astfel să facă rost de bani pentru a achita o ucenicie; nu cunoştea nici măcar numele socrului lui. Când a înţeles că familia soţiei refuză să-l întreţină a fugit la Madrid, abandonându-şi nevasta şi soacra. A fost rugat să revină. În zadar. Cu atât mai mult cu cât în Capitală s-a recăsătorit. Sentinţa a fost similară cu cea a lui Martin Díaz”.

Şi înainte de 1550 întâlnim asemenea aventurieri. Oameni de bună credinţă puteai găsi şi după aceea. deoarece pe atunci mecanismele de securitate tridenlină nu erau infailibile, iar starea civilă nu exista. Anton Cuevas s-a născut la Penafiel, în Castilia Veche, lângă Valladolid. La o ani, a emigrat împreună cu tatăl său. S-au instalat ia Ciempozuelos, în împrejurimile Madridului, unde băiatul a lucrat la o fermă. Proaspăt căsătorit, el a fost rechiziţionat pentru a servi regelui în Aragón cu un catir şi o căruţă. La întoarcere, nevasta lui dispăruse. Se spunea că a murit la spitalul Anton Martin d.in Madrid. Cuevas obţine un certificat de deces din partea preotului care ar fi înmormântat-o şi se recăsătoreşte imediat. Or, iată că se prezintă o persoană care pretinde că este prima sa soţie, Scandal. Preotul din Ciempozuelos îi ordonă să pună capăt vieţii în comun cu cealaltă femeie, aicadele vrea să-i aresteze, iar el fuge la Baeza. În acest context, pretinsa lui

primă soţie dispare fără să i se fi putut verifica identitatea; văduv de cea de-a doua soţie, Cuevas se reîntoarce în sat unde mai multe persoane îl denunţă Inchiziţiei care îl achită

Deci, acţiunea Sfântului Oficiu se îmbina cu aceea a justiţiei laice şi a celei ecleziastice şi se integra într-o campanie de propagandă care se desfăşuia însă şi pe alte planuri despre care avem. de altfel, indicii: explicarea deciziilor conciliului, predici, sfaturi date la confesional sau din gură în gură.

Ar fi interesant ca toate acestea să fie dezvoltate. Cel puţin din exemplele pe care le-am citat ne-am putut da. seama de rezultatele unui efort care a fost, fără îndoială, rodnic.

Începând clin 1573, Suprema putea să invite tribunalele să-şi tempereze zelul: bigamii nu mai sunt arestaţi clacă prima căsătorie este dovedită formal. Numărul acuzaţilor scade, delictul devine marginal, iar conferirea dreptului de urmărire Sfântului Oficiu devine din ce în ce mai puţin necesară. Cu atât mai mult cu cât administrarea justiţiei linele să se laicizeze. Astfel, în secolul al XVIII-lea monopolul Inchiziţiei este anulat de acelaşi stat care-i permisese să se impună. În deceniul al optulea al secolului al XVI-lea, restricţiile sporesc: Inchiziţia nu mai poate prelua de la tribunalele civile cazurile în anchetă; ea trebuie să se limiteze strict la carurile de erezie. Instalarea lui Carol al

III-lea, face situaţia şi mai dificilă; pentru a mulţumi pe toată lumea, bigamia este împărţită în trei: daunele aduse partenerului înşelat şi copiilor erau judecate de tribunalele civile, validitatea căsătoriei – de tribunalele ecleziastice, eventuala erezie – de Sfântul Oficiu. Sistem, evident, impracticabil. Către 1770 – 1780, jurisdicţia inchizitorială era puternic ameninţată. Şi cu toate că ea

pare să se fi restabilit la sfârşitul secolului, autoritatea tribunalului nu mai era aceea de altă dată11.

PĂCATUL TRUPESC SIMPLU

Păcatul trupesc simplu se definea ca „o copulaţie în afara căsătoriei, de comun acord între două persoane libere de orice angajament”. El era opus păcatului trupesc calificat, ca de pildă: incestul, adulterul, desfrâul, răpirea, violul, raporturile tainice şi cele de homosexualitate. Concubinajul era o formă a păcatului trupesc simplu 12. Să nu ne imaginăm, însă, că Inchiziţia şi-a asumat enorma sarcină de a reprima aceste delicte. Ea le-a lăsat în seama altor tribunale laice şi ecleziastice, cum ar fi curţile episcopale care-i pedepseau pe concubini. Ceea ce a pedepsit Sfântul Oficiu a fost credinţa că păcatul trupesc simplu sau, mai curând, păcatul trupesc în sensul larg al cuvântului – simplu ori calificat, căci judecătorii nu prea făceau respectiva distincţie – nu era un păcat de moarte. În cele ce urmează, termenul de „păcat trupesc simplu” se referă, deci, la această credinţă.

Inchiziţia medievală nu s-a ocupat de acest aspect. Directorium-ul lui Eymerich nu spune nimic despre aceasta. De altfel, Biserica nu părea să considere această opinie ca realmente eretică: cel mult un păcat de moarte… Până pe la 1560 Inchiziţia spaniolă nu s-a amestecat nici ea. De-abia în 1559 Lea depistează primul caz la Sevilla. El subliniază apoi locul important pe care aveau să-l ocupe aceste cazuri în activitatea tribunalului din Toledo în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea 13. Până în 1560, la Toledo – numai câteva cazuri izolate: unul în 1532, câte unul în 1535, 1546, 1556 şi 1560; când, din întâmplare, era găsit un vinovat, el era judecat, dar delictul nu era sancţionat cu adevărat. O situaţie asemănătoare exista şi la Calahorra: patru cazuri din 1551 în 1555, aproape 1 % din procesele fişate. Dar şi aici totul se schimbă începând

din 1560: peste tot întâlnim această cotitură care se dovedeşte ferm a fi una dintre cele mai importante pe care-l’c-a înregistrat instituţia inchizitorială. Iată cifrele 14 ea) – <b)

	Toledo		Logroño		Sevilla	
1561 – 1535	17 (a)	5, 9%				
1566 – 1570	77	21, 2%				
1571 – 1575	45	15, 1%	16	6, 6%		
1576 – 1580	61	36, 1%	17	4, 3%		
1581 – 1585	66	33%	54	16, 4%		
1586 – 1590	54	34%	55	21, 6%		
1591 – 1595	17	9, 7%				
1596 – 1600	9	6, 1%				
1601 – 1305	40	24, 7%.				
1803 – 1610	17	9, 7%			16	16% (M
1611 – 1615	28					
1616 – 1620	6	4, 3%				
1621 – 1625	6	4, 3%				
1626 –		3,				

8 – 1630 163 1 – 1635 163 6 – 1340	4 O	5% 2, 8%				

Pentru restul secolului al XVII-lt şsso cazuri Js Toledo; niciunul în secolul al XVIII-lea. Ne aflăm, se pare, în faţa unei campanii centralizate, planificate, extinsă la întreaga Spanie. Diversele tribunale se angajează unul după altul, la diferite date; Toledo la început, Logroño mai târziu. În deceniul al optulea al secolului al XVI-lea, Supremă a luat afacerea pe cont propriu şi a generalizat operaţiunea. Prin intermediul Cartas Acordadas din 20 noiembrie 1573 şi 20 noiembrie 1574, ea a ordonat condamnarea păcatului trupesc simplu conform procedurii aplicate în cazul ereziei şi includerea lui printre delictele enumerate în edictul credinţei, semn indubitabil că o voinţă conştientă susţine acţiunea inchizitorială.

Explicaţia acestui fapt ni se pare clară: este o consecinţă a conciliului. Că delictul a avut, cel puţin la început, o anumită – tentă protestantă, nu ne poate induce în eroare, în 1582, de exemplu, tribunalul din Logroño a calificat drept luterane cuvintele lui Pedro Carneno care susţinea că „a face dragoste cu o prostituată este un păcat uşor şi nu unul de moarte”. De altfel, cunoaştem cazuri în care păcatul trupesc simplu a intrat în categoria de protestantism, cum este cel al lui Diego de Cabanas, acuzat în 1561 că a folosit cuvinte necuviincioase la adresa papei şi a bulelor, dar şi pentru că a spus că păcatul trupesc nu este foarte grav. Încă în 1570, Miguel de Assiayn afirma că la luterani fratele se culcă cu sora, fiica cu tatăl, prietenul cu prietena, vecinii între ei, rudele între ele, că întreţin cu toţii relaţii trupeşti, că este foarte bine

astfel şi că este păcat că nu se poate face acelaşi lucru şi în Spania. „Nu mi-ar păsa dacă nevasta mea ar face dragoste cu altul, a adăugat el; luteranii din Franţa o fac, este un lucru bun şi o lege bună”, 5. Asociaţie de idei pe care Sfântul Oficiu se fereşte să o dezmintă, dar care rămâne secundară faţă de influenţa tridentină. Vom aprofunda exemplul Toledo-ului.

O analiză sociologică a delincvenţilor, făcută pe baza proceselor conservate, ne permite să urmărim mai îndeaproape desfăşurarea campaniei. Ea se referă la vârstă, sex, domiciliu, stare matrimonială a vinovaţilor, plus trei indicatori privind integrarea lor în mediul în care trăiau: naţionalitatea, deplasările făcute în cursul vieţii şi profesia, excluzându-le pe cele de soldat şi servitor, prea puţin revelatoare în ce priveşte gradul de integrare. Prezentăm ca anexă un tabel statistic corespunzător (Anexa 1, p. 279).

O primă constatare: păcatul trupesc simplu era masiv masculin, ceea ce pare să confirme faptul că în acest sens, cel puţin în public, iniţiativa aparţinea bărbaţilor. O altă constatare, delincvenţii erau tineri: aproape o cincime – sub 20 de ani (cel mai tânăr avea 15 ani), două treimi – aproximativ 30 de ani. Ceea ce corespundea locului disproporţionat al celibatarilor care se menţineau cu o ciudată regularitate în jurul a 40%. Acuzatul tipic aparţinea, deci, acestei mase de tineri maturi sexual, dar care nu dispuneau încă de un partener legal. Constatare deloc surprinzătoare, asupra căreia vom reveni pentru a o adânci şi nuanţa.

Variaţiile în timp ale diverşilor indicatori sunt instructive. La începutul campaniei, vinovaţii erau în bună parte indivizi marginali: o treime străini, trei pătrimi migratori… în ce priveşte domiciliul, se constată o concentrare la oraşe, absolut clară dacă ţinem seama că,

practic, toate satele din care proveneau ruralii erau situate pe o rază ele 30 de km în jurul oraşului Toledo: propaganda Sfântului Oficiu nu afectase încă satele. Aceasta s-a petrecut către 1575. După aceea au fost aproape toţi spanioli; procentul persoanelor căsătorite şi stabile a crescut şi – coincidenţa merită să fie semnalată – aceasta tocmai în momentul în care Supremă a luat măsuri pentru a intensifica campania, care a atins apogeul în 1585 şi 1590. Întreaga ţară era profund marcată. La începutul secolului al XVII-lea, delictul tinde din nou să se marginalizeze: sporeşte iarăşi numărul străinilor, al migratorilor şi indivizilor cu profesii instabile. Dar, spre deosebire de ceea ce se întâmplase cu 50 de ani în urmă, aceasta nu pare să se fi datorat faptului că o parte a populaţiei, scăpase de supravegherea Inchiziţiei: patru cincimi din acuzaţi continuă să provină din sate şi târguri. Nu putem să nu subliniem următoarele: campania a fost eficace, castilienii au înţeles efectiv că păcatul trupesc simplu constituie un păcat şi, dacă nu au fost pe deplin convinşi (ceea ce rămâne de demonstrat), ei au devenit suficient de prudenţi pentru a nu-l mai nega total. Opinie confirmată de faptul că majoritatea delincvenţilor pe care-i considerăm., stabili” în cursul ultimei perioade nu au apărat acest proiect câecât sub o formă foarte atenuată. O analiză mai detaliată a câtorva cazuri de acest gen ne întăreşte convingerea, televând, totodată, numeroasele reţele care prelungeau acţiunea inchizitorială până în cele mai mici sate.

Ce se află însă în spatele cuvintelor „păcat trupeşe simplu”? Despre ce relaţii sexuale extraccnjugale este vorba? Cu siguranţă nu despre ceea ce noi numim astăzi libertate sexuală. Este unic, cel puţin la Todelo, cazul unui zilier care declara: „Nu este păcat să faci dragoste cu o femeie, fie ea necăsătorită, virgină sau căsătorită, fără sări

dai bani, fără s-o minţi, fără să-i promiţi ceva, eu condiţia ca ea să fie de acord. Căci femeia nu posedă nimic altceva decât corpul ei; dar de el ea poate dispune liber". Imaginea care se desprinde din compararea sistematică a 406 formule extrase din relatările de cauze de la Toledo este cu totul diferită. În 186 de cazuri este vorba, fără nicio îndoială, de justificarea frecventării caselor de toleranţă:

„Nu este un păcat să frecventezi «cocote», «prostituate» sau «femei de la bordeluri» (toate sunt expresii echivalente), cu condiţia să plăteşti". Ideea plăţii este fundamentală şi câteodată e exprimată cu o deosebită forţă: „Nu este un păcat, cu condiţia să le plăteşti munca, aşa cum sunt plătiţi muncitorii care sapă viţa de vie". Prostituata era considerată un soi de comerciant, poate special, dar un comerciant, iar relaţiile cu ea – o prestare de servicii câtuşi de puţin blamabilă. Frecventarea ei putea fi considerată cel mult un păcat uşor „care se spală cu puţină agheazmă"; nu putem fi siguri dacă nu cumva această ultimă interpretare nu era chiar un produs al propagandei inchizitoriale. Aşa cum spunea un acuzat, „este mai bine să faci dragoste cu o asemenea femeie liberă, care trăieşte din vânzarea corpului ei, decât s-o forţezi pe alta să apuce această cale". „Dumnezeu a vrut să existe asemenea femei pentru a evita rele şi mai mari". „Regele a autorizat casele de toleranţă. Or, cine respectă legea regelui, respectă legea lui Dumnezeu". Sexualitatea, în special a tinerilor celibatari maturi din acest punct de vedere, era periculoasă pentru fetele de familie şi femeile căsătorite. Prostituţia era un derivativ, o supapă de siguranţă, care permitea menţinerea ordinii sociale. Echivalenţa prostituţie – căsătorie exprimată de un tânăr meşteşugar: „Nu am de gând să mă căsătoresc, deoarece sunt la Toledo femei care îmi oferă ceea ce-mi doresc

pentru patru cuartos”. Este vechiul argument de care s-au servit teologii pentru a iustifica casele de toleranţă. Şi în întreaga Europă din acea enocă acestea erau instituţii ale municipalităţilor, reglementate şi pe de-a-ntregul oficiale.

În 66 de cazuri era vorba de apeluri la o libertate sexuală mai mare: „Blestemat să fie bărbatul care nu ia ce îi dă femeia: el nu trebuie să se spovedească dacă o face”. Care, în nouă cazuri, s-a transformat într-o justificare a incestului în sens ecleziastic, dar, totodată, în sens comun. În aproximativ 20 de cazuri totul se reducea la limite mult mai precise: apărarea concubinajului şi a relaţiilor, prematrimoniale între logodnici, provocată şi îndreptată împotriva noii rigidităţi a Bisericii în această problemă: „Nu este rău să ai o amantă”. E opinia susţinută de majoritatea delincvenţilor. „Este bine să trăieşti în concubinaj şi să nu treci de la un bărbat la altul”. „Nu este un păcat pentru logodnici să facă dragoste înainte de căsătorie dacă sunt siguri că se vor căsători”.

În sfârşit, în 164 de cazuri este greu de stabilit, numai pe baza relatărilor de cauze, dacă era vorba despre prostituţie sau despre altceva. Dar, judecând după formulări, putem să presupunem că tocmai despre aceasta era vorba.

Înţelegem, deci, de ce s-a izbit şi ce a atacat Sfântul Oficiu. În primul rând, de un consens asupra inocuităţii morale a frecventării prostituatelor, cel puţin pentru cei necăsătoriţi şi în anumite condiţii, deoarece, după cum vom vedea, complexitatea teoriilor răspândite în popor era considerabilă. Tocmai acest lucru va fi considerat de Inchiziţie un delict. Atitudinile îngăduite sunt mult mai puţine şi ne rezervăm dreptul de a le analiza în continuare pentru a evalua ponderea şi implicaţiile lor exacte, dar care, în general, au limitat destul de mult alegerea partenerului, impunând anumite condiţii: „Este mai bine

pentru o femeie să facă dragoste cu un celibatar decât cu un bărbat căsătorit". Trebuie să menţionăm şi opoziţia faţă de noua rigiditate a Bisericii în legătură cu relaţiile stabile. Dar rar, pentru a nu spune niciodată, a fost apărată ideea dragostei cu adevărat libere. Inchiziţia lupta împotriva unui sau unor sisteme normative, complexe, deosebite de cele ale Bisericii post-tridentine. Cu siguranţă, nu împotriva lipsei de norme.

Pedepsele erau aplicate, cel puţin la Toledo, aproape totdeauna în public. În nouă cazuri din zece acuzatul apărea la un autodafe sau făcea penitenţă în satul lui, în timpul marii mese. Adesea, publicitatea era întărită printr-o pedeapsă infamantă sau de flagelare. Sentinţele executate în sala de audieri sau în particular erau rezervate vinovaţilor mai tineri sau formelor mai atenuate ale păcatului trupesc simplu. Din 1650 abjurarea de levi a devenit sistematică (90% din cazuri): păcatul trupesc simplu era asimilat ereziei. Acest caracter public juca un rol esenţial în tactica inchizitorială. Vom vedea de ce.

Francisco Montero povesteşte: „În preajma sărbătorii Sfintei Fecioare din septembrie (1565) mă aflam în piaţa Chozas cu Sebastián Lopez, Juan Luengo şi Cristobal Alonso (...). Comentam faptul că Sfântul Oficiu biciuise un bărbat la Toledo pentru că spusese că a te culca cu prostituatele, a face dragoste cu ele nu este un păcat. Cristobal Alonso susţinea că nu este un păcat. Noi îl certam (...) iar el insista: «păcat, păcat, o fi un păcat, dar nu de moarte». Cu cât îl dojeneam mai mult cu atât se încăpăţâna mai tare. spunând că nu avem decât să întrebăm pe oricine şi să ne lămurim..."

Sau: „În ajun de Sfântul Barnaba (1566) treieram la Senilla. lângă Alcázar, cu Pedro de Consuegra (...) şi alţii, povesteşte Pedro Vela. Tatăl meu a spus că a asistat la un autodafe la Toledo în care au fost arse pe rug câteva

persoane, iar altele biciuite pentru a fi spus că a te culca cu femeile din casa de toleranţă nu este un păcat”. „Dar nu este un păcat”, a exclamat atunci Juan de Villena. Tatăl meu i-a răspuns că spune prostii, dar el a insistat: „Aşa e. nu e un păcat de moarte (…). I-am spus să tacă şi mi-a răspuns că nu vrea”.

Se poate observa surpriza pe care au încercat-o mulţi bărbaţi din Castilia Nouă la începutul campaniei inchizitoriale şi reticenţa de a accepta o idee atât de stranie. Cel mult, erau dispuşi să recunoască că este un păcat uşor. O bagatelă… Totodată, se observă forţa propagandei reprezentate de autodafeuri şi multiplicarea mesajului lor de către autorităţile locale neoficiale, ca, de pildă, tatăl lui Vela.

Clerul avea şi el rolul său. În primăvara anului 1567, şapte tineri săteni discutau în faţa bisericii din Mascaraque. Discuţia ajunge la femei şi fiecare povesteşte aventurile lui amoroase. Cu puţin înainte, ei lăudaseră o prostituată cu care avuseseră de-a face. „Mare lucru, spune Andrés Díaz, un croitor, singurul meşteşugar din grup. Ar fi fost mai bine să i-i făcut altceva.

— Dar nu e un păcat, dacă le plăteşti”. Andrés îi lămureşte: „Ba da, este un păcat, un păcat de moarte, un păcat trupesc simplu”. Hotărî! lucru, meşteşugarii au constituit întotdeauna fermentul intelectual la ţară. Ei încep să se certe. Andrés propune să ceară părerea preotului, „aşa mă veţi crede”. Fireşte, preotul confirmă că este un păcat, şi toţi se supun autorităţii lui. Croitorul a povestit totul inchizitorilor. Nu i-a denunţat imediat, deoarece credea că nu este necesar; a stat apoi de vorbă cu doctorul Alarcón care i-a trimis pe toţi la judecătorul ecleziastic, care, la rândul lui, i-a predat Sfântului Oficiu, II.

Nu toată lumea se supunea atât de uşor

argumentelor autorităţilor. Unii refuzau cu îndărătnicie să considere păcat un comportament ce li se părea normal, căutând pretutindeni justificări. Am vă-ut câteva. Dar argumentul suprem era adus din Geneză: Dumnezeu a poruncit să ne înmulţim. Legat de aceasta exista o poveste pe care am găsit-o în cel puţin 12 versiuni printre hârtiile Inchiziţiei din Toledo şi care a funcţionat ca un mit justificator. „Când Dumnezeu umbla prin lume cu discipolii săi, într-o zi, sfântul Petru s-a oprit la un han. Christos ştia unde se află. A coborât în pivniţă, unde, în spatele butoaielor, sfântul Petru şi servitoarea hanului se hârjoneau. «Petru, ce faci acolo?

— Doamne, mă înmulţesc.

— Bine! Termină. şi vino după noi». Deci, vedeţi bine că nu e un-păc-l. Chiar Christos aprobă". Evident, simplul fapt de a debita această poveste constituia un delict pentru Sfântul Oficiu.

Dar, încetul cu încetul, aceste presiuni şi-au făcut efectul. Interzicerea păcatului trupesc simplu nu a fost niciodată unanimă. Ea a pierdut teren, mai ales atunci când o puternică presiune socială a început să se exercite asupra persoanelor bine situate în cadrul comunităţii. Să-l ascultăm pe Juan Montero, cârciumarul din Moralzarzal". Acum două zile, Duminică de sfântul Lazăr, mergeam cu căruţa împreună cu Andrés Benito spre Năvălearnero, când am întâlnit două femei". Două femei necunoscute, singure pe drum. Nu era nevoie să le întrebi ce meserie au. Pe scurt, el a făcut dragoste cu ele. „La întoarcere, Felipe de Salamanca ne-a depăşit, a ajuns în sat înaintea noastră şi i-a spus nevestei mele să-mi pregătească o masă bună, căci aveam nevoie de ea deoarece făcusem dragoste cu o femeie pe drum. Când am sosit, vreo 20 de oameni, clienţi ai cârciumii, au început să-mi strige: «Cum, cu o nevastă ca a ta, te duci la altele?»". Iată, deci, că există

norme de comportament sexual pe care comunitatea are grijă să le facă respectate… Am răspuns, că dacă am făcut-o, am făcut bine, deoarece am plătit un real, şi când plăteşti nu e un păcat. Felipe de Salamanca mi-a zis atunci: «Fii atent, spui lucruri nepermise»". Întâmplarea a făcut înconjurul satului. S-a răspândit şi în localităţile învecinate. Martorii au raportat cele auzite preotului. Iată ce spune preotul: „Am aflat de cele întâmplate de la Felipe de Salamanca, care m-a informat ca pastor ce sunt pentru ca să intervin. M-a întrebat dacă este obligat să denunţe faptul Sfântului Oficiu". Deci, în 1585, la poalele Sierrei de Guadarama se cunoştea perfect că Inchiziţia condamna păcatul trupesc simplu. „I-am răspuns că dacă delincventul se duce singur la Sfântul Oficiu nu este necesar, deoarece scopul Inchiziţiei este de a-i pedepsi pe cei vinovaţi, şi astfel el va fi pedepsit. Dar, dacă nu se duce sau întârzie s-o facă, sus-numitul Salamanca va fi nevoit să-l denunţe, altfel va fi pasibil de pedeapsa cu excomunicare majoră". Salamanca i-a spus toate acestea lui Montero, care, după ce s-a lăsat rugat, a plecat la Toledo să se autodenunţe; tot satul era curios să vadă ce se întâmplă; Montero ducea cu sine o scrisoare de la preotul lui care relata oazul judecătorilor şi depunea mărturie pentru viaţa cinstită şi moravurile sănătoase ale vinovatului. Greu de crezut că, după un asemenea caz răsunător, satul nu s-a lăsat convins… 17.

Care au fost rezultatele acestei campanii? Există indicii care ne permit să credem că ea a fost încununată de un anumit succes. Dar s-a obţinut cu adevărat claustrarea sexualităţii în cadrul strict al căsătoriei? în 1623, Filip al IV-lea a închis toate casele de toleranţă. Măsura a rămas pur teoretică, dar poate că fără pregătirea care a constituit-o propaganda inchizitorială el nu ar fi adoptat această măsură.

Bigamie, păcat trupesc simplu… Acţiunea Sfântului Oficiu în materie de sexualitate. Dar, întotdeauna, ea s-a menţinut pe planul principiilor. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Inchiziţia a persecutat fără încetare tot ce se opunea doctrinei catolice, reprecizată, în ceea ce priveşte căsătoria creştină, provocând o revenire fermă la principiile pe care Biserica nu le-a creat, dar pe care le aplica într-o manieră nouă. Care au fost repercusi unde asupra comportamentului, în general, şi psihologiei indivizilor? încă nu le cunoaştem.

Anexa I

PĂCATUL TRUPESC SIMPLU INCHIZIŢIA DIN TOLEDO – DELINCVENŢI

1561 – 1565

Bărbaţi 88% Femei 12%

O-20 de ani 12% 21 – 30 de ani 33% 31 – 50 de ani 40% + 50 de ani 12%

1571 – 1575

Bărbaţi 92% Femei 8%

O-20 de ani 24% 21 – 30 de ani 36% 31 – 50 de ani 40% Stabili 52% + 50 de ani 0%

9 cazuri Străini 33% Spanioli 67% Orăşeni 66% Săteni 33% Migratori 75% Semimigratori 0% Stabili 25%

25 de cazuri Străini 4% Spanioli 96% Orăşeni 32% Săteni 68% Migratori 20% Semimigratori 24%

1585 – 1590

Bărbaţi 93% Femei 7%

28 cazuri Străini 3% Spanioli 94% Orăşeni 18% Săteni 82», % Migratori 29% Semimigratori 11% Stabili 54%

20 de cazuri

Celibatari 60% Căsătoriţi-văduvi 40%

Servitori şi soldaţi 33%

Celibatari 40% Căsătoriţi-văduvi 60%

Servitori şi soldaţi 52%

O-20. de ani 18% 21 – 30 de ani 39% 31 – 50 de ani 29% + 50 de ani 11%

1600 – 1615

Bărbaţi 90% Străini 20%

emei 10% Spanioli 80%

Orăşeni 20% Săteni 80%. O-20 de ani 15% Migratori 45% 21 – 30 de ani 55% Semimigratori 15% 31 – 50 de ani 20% Stabili 35% + 50 de ani 10%

Celibatari 39% Căsătoriţi-văduvi 54%

Servitori şi soldaţi 22%

Celibatari 40% Căsătoriţi-văduvi 50%

Servitori şi soldaţi 52%

Sursh; A. Hr. N. luq. leg. 89 – 75; procese de credinţă la Inchiziţia din Toledo. Păcatul trupesc simplu.

N.B. Denumim „stabile” persoanele care şi-au petrecut toată viaţa în acoagi localitate sau în localităţi învecinate. „Semiroigratori” – pe cei care nu au locuit acolo unde s-au născut, dar nu au efectuat o migraţie îndepărtată. „Migratorii” corespund acelora care în zilele noastre sunt denumiţi muncitori imigranţi. Chiar clacă mulţi erau spanioli, ei veneau din regiuni îndepărtate (mai ales Calicia) şi etv» u: omplet rupţi de mediul lor originar, cu toate consecinţele psihologice pe care acest lucru îl implică. Mulţi îşi schimbau aproape fără încetare domiciliul.

NOTE

1. Vezi articolele „Mariage”, „Affinite”. „Empeehement. „Divoi ce” „Honnetete publique” din Dictionnaire de Théologie ca* iholique, fără a lua în considerare tendinţa ce se manifestă în această lucrare de a se eluda variaţiile doctrinei.

2. Documente publicate de José Sanchez Nevrero: Concilios provinciales toledanos de los sigios XIV y XV, La

Laguna, 1976, p. 301 – 327. În Castilia. În – ecolul al XVI-lea, ceremonia căsătoriei comporta două faze. Desposorio, pe care noi l-am tradus prin logodnă, şi velación. Aceasta era o binecuvântare solemnă dală celor căsătoriţi puţin după ceremonia logodnei şi nu era esenţială pentru taina căsătoriei, Desposorio se împarte în desposorio prin angajament verbal de viitor, prin care soţii se promit unul celuilalt, un fel de logodnă care a fost considerqlă timp îndelungat ca adevărata căsătorie, şi desposorio prin angajament prezent, prin care cei doi căsătoriţi se dau într-adevăr unul celuilalt, singura ceremonie valabilă pentru Biserică.

3. Sesiunea XXIV, „Canons du saint-sacrement de mariaje”, publicate de Charles-Joseph Hefele, în Histoire de conciles, vol. X (1), p. 5011 sq...

4. Henry Charles Lea. Op. cit.» reed. 1966, vol. IV, p. 316.

5. a) – Sursa: Procesele păstrate după Sebastián Cirac Estopafum. Registros de tos ci «ciment os del Santo Oficia de Cuenca y Sigüenza. t. I, Cuenca, 1965, b) Sursa: Jean-Pierre Dedieu: „Les proces de foi ele rinciuisition de Tolecle”. În Melanges de la Casa de Velasyuez, 1978. vol. XIV. e) Sursa: Relatări de cauze, A.H.N... Inq., libro 831.882, 833. d) date incomplete, e) Date foarte incomplete, f) Datele ce urmează sunt complete pentru Toledo.

6. Francisco Tom as y Valiente: El derecho penal de la mo* nan/un absoluta. Madrid, 1969, p, 346 – 350.

7. Nov inima Recopilation, vol. XII, Ut. XXVIII. Precizăm că monopolul Inchiziţiei asupra cauzei oi de bigamie nu a fost niciodată total. În arhivele ei se pot găsi aluzii la procese începute şi uneori judecate de alle instanţe; sentinţele inchizitoriale predau sistematic delincventul altor curţi ecleziastice pentru a stabili care

dintre căsătorii era valabilă.

8. A.H.N. Inq... leg. 24. exp. 2, 4, 21.25.

9. A.H.N. „Relatări de cauze", A.H.N., Inc" libro 831 şi 833.

10. A.H.N. Inq., leg. 24, exp. 10, 15 şi 27.

11. Henry Charles I-ea. Op. cit., vol. IV, p. 323 – 327.

12. Despre toate acestea, vezi „Dictionnaire de Théologie catholique", art... Simple fomication".

13. Henry Charles Lea. Op. cit., vol. III, p. 552 şi vol. IV, p. 146...

14. Surse: Toledo: Jean-Pierre Dedieu: Art. cât. Logroño: „Relatări de cauze", A.H.N. Inq., libro 832 şi 833. Sevilla: „Relatări de cauze" 1006 – 1610. Pentru fiecare tribunal, prima coloană reprezintă cifrele absolute ale proceselor pentru păcatul trupesc simplu, iar cea de-a doua – procentul cazurilor de acest fel în totalul cauzelor de credinţa judecate „în perioada considerată,(a) Poate incomplet; (b) Evaluare.

15. A.H.N. Inq., libro 833, F° 113 V°.

16. A.H.N. Inq... leg. 69, exp. 5; leg. 70. exp. 4). leg. 75, exp. 33.

17. A.H.N. Inq., leg. 73. exp. 13.

CAPITOLUL X

MODELUL SEXUAL: INCHIZIŢIA DIN ARAGÓN ŞI REPRIMAREA PĂCATELOR „ABOMINABILE".

Se ştie deja că, datorită unei interpretări foarte largi a rolului ei, graţie excelentei ei organizări, caracterului tentacular al activităţii ei, Inchiziţia s-a ocupat de cau?. e care iniţial nu-i fuseseră destinate. Astfel, ea a devenit şi a rămas timp de cel puţin două secole apărătoarea cea mai eficace a unei ordini morale care îşi avea propriile justificări, independente de ordinea politică şi socială, dar a cărei apărare contribuia implicit la prezervarea ordinii stabilite.

PĂCATELE ABOMINABILE: JUDECATA LUI DUMNEZEU ŞI JUDECATA OAMENILOR

Sodomia şi bestialitatea constituiau păcate care nu puteau să scape vigilenţei Inchiziţiei şi să nu provoace din partea acesteia o încercare de a le include în câmpul ei jurisdicţional. Ambele erau „acte omeneşti depravate”, calificate de sfântul Augustin drept păcate. Desigur, ele figurau printre păcatele capitale, în categoria păcatelor carnale calificate de sfântul Grigore şi erau considerate formele cele mai abominabile ale păcatului de luxură. Circumstanţă agravantă, sodomia era, în acelaşi timp, un păcat împotriva lui Dumnezeu, împotriva ta însuţi şi împotriva aproapelui tău; bestialitatea era, în acelaşi timp, un păcat împotriva lui Dumnezeu şi împotriva ta însuţi. Cu alte cuvinte, sodomia şi bestialitatea constituiau, în acelaşi timp, atentate la credinţă şi la morală; păcate de senzualitate şi de raţiune, ele erau păcate ale erorii şi puteau fi comportamente eretice.

Ceea ce făcea ca sodomia şi bestialitatea să fie considerate abominabile în Occidentul creştin era convingerea că ele sunt acte contra naturii. De altfel, păcatul de luxură era împărţit în două categorii: păcatele naturale – păcatul trupesc simplu şi păcatul trupesc calificat (nu numai adulterul şi sacrilegiul trupesc, ci şi incestul); păcatele contra naturii, printre care poluţia (în special masturbarea) şi onanismul, ale căror forme cele mai grave erau sodomia şi, mai rău, bestialitatea. Ele devin păcate al căror nume nici măcar nu putea fi rostit (ca în pragmatica Regilor Catolici din 1497) şi care erau desemnate prin expresia pecado nefando: adică păcat abominabil, execrabil.

Natura şi legile naturii erau opera lui Dumnezeu. A contraveni ordinii naturii însemna a-l sfida pe Dumnezeu, a te revolta împotriva lui. Şi ce se putea spune despre

bărbatul sau femeia creaţi după chipul lui Dumnezeu care deformau acest chip până la a-l face dezgustător prin împreunarea cu animalele!

Tocmai ca acte contra naturii, toate formele de sodomie sau bestialitate erau tratate cu aceeaşi severitate: sodomia, era considerată totală atunci când se referea la relaţiile între două persoane de acelaşi sex şi parţială când era vorba de două persoane de sex diferit care se împreunau contra naturii. Ea putea comporta sau nu orgasmul; tot astfel se punea problema şi în cazul bestialităţii, considerată la fel de gravă, oricare ar fi fost animalul sau genul de relaţii.

Rigoarea legilor religioase sau laice în ce priveşte sodomia şi bestialitatea nu a diminuat niciodată în Occident. Osândele necruţătoare din Vechiul Testament au inspirat dreptul medieval al Occidentului creştin. Geneza semnala osânda rezervată sodomiţilor. Versetul 13 din capitolul al XIII-lea al Genezei arată că „oamenii Sodomei erau răi şi tare păcătoşi înaintea Domnului”, dar nu precizează păcatul lor. În capitolul al XVIII-lea, versetul 20, acest păcat este calificat drept „cumplit de greu”. Capitolul al XIX-lea nu lasă nicio îndoială asupra păcatului comis de toţi bărbaţii din popor, „de la tânăr până la bătrân”. Nu merg ei până acolo încât vor „să-i cunoască” pe cei doi îngeri trimişi de Dumnezeu pentru a-i pedepsi şi care locuiesc în casa lui Lot, singurul om cinstit din oraş? Pedeapsa este moartea, ploaia de pucioasă şi foc peste Sodoma şi Gomora (Geneza, XIX, 24,). Dreptul penal european îşi va aminti de foc.

Pe de altă parte, condamnarea la moarte a fost reluată în Leviticul (XX, 13): „De se va culca cineva cu bărbat ca eu femeie, amândoi au făcut nelegiuire şi să se omoare, că sângele lor asupra lor este”.

Leviticul (XX, 1.5 şi 16) condamnă la moarte pe

vinovaţii de bestialitate: „Cel ce se va amesteca cu dobitoc să se omoare şi să ucideţi şi dobitocul. Dacă femeia se va duce la vreun dobitoc, ca să se unească cu el, să ucizi femeia şi dobitocul să se omoare, că sângele lor este asupra lor”. Exodul (XXII, 19) proclamă, de asemenea: „Tot cel ce se împreună cu dobitoc să fie omorât”.

Evul mediu spaniol, influenţat de dreptul tradiţional germanic, i-a pedepsit pe vinovaţi prin ablaţiunea membrului în cauză! Astfel, el a consfinţit juridic practica populară, realitatea trăită. Cel de-al VI-lea Conciliu din Toledo (693), de exemplu, îi pedepsea pe sodomiţi cu castrarea, apoi cu exilul, eventual cu degradarea (în cazul clericilor), dar le cruţa viaţa. Fuero Real din secolul al XIII-lea, care reunea diverse fueros teritoriale, rezerva vinovaţilor de sodomie şi bestialitate pedeapsa capitală, acordându-i o publicitate atroce: condamnatul era castrat în public, după care era spânzurat de picioare, până ce survenea moartea. Dar partidas ale lui Alfonso al X-lea au rupt-o cu practica populară şi, inspirându-se din dreptul roman, au instituit obligativitatea probei. Totuşi, ele menţineau pedeaosa capitală. În partida a 7-a, titlu] 21, legea I şi II se arăta: „ŞI clacă acest lucru este dovedit, trebuie să moară atât cel care a făcut-o, cât şi cel care a consimţit”. Dar partidas îi cruţă pe cei sodomizaţi cu forţa şi pe minorii sub 14 ani. Partida a 7-a, titlul 22, legea a II-a îi pedepseşte cu moartea. şi pe bărbaţii bestiali şi autorizează populaţia să facă dreptate.

Pragmaticile Regilor Catolici din august 1497. promulgate la Medina del Campo, reintroduc focul. Pragmatica din 22 august prevedea: „Orice persoană, indiferent de starea, condiţia, privilegiul sau demnitatea ei, care va comite păcatul abominabil contra naturam şi care va fi acuzată de probele care, potrivit dreptului, sunt suficiente pentru a dovedi delictele de erezie sau de

lezmajestate, să fie arsă ele vie în flăcările focului la locul delictului”. Pedeapsa era însoţită de confiscarea bunurilor. Procedura putea fi declanşată din iniţiativa oricărei persoane şi a judecătorilor. Dar lista martorilor şi o copie a declaraţiilor lor trebuia să fie arătate acuzatului, pentru ca acesta să poată să-şi exercite dreptul.

Pragmatica din 27 august rezerva aceeaşi pedeapsă condamnaţilor pentru bestialitate; cenuşa lor trebuia să fie împrăştiată. Tentativele se pedepseau la fel ca actele comise. În practică, însă, se pare că suprimarea cu garoul a înlocuit adesea arderea pe rug.

Pragmaticii e lui Filip al II-lea din 1598 au amplificat severitatea legii, au acceptat probe mai uşoare, ţinând seama de dificultatea de a dovedi sodomia. Erau suficienţi trei martori majori, audiaţi separat, (patru, ţinând seama de declaraţiile partenerului), pentru ca greşeala să fie stabilită. Era obligatoriu, însă, ca niciunul dintre martori să nu poată fi considerat „duşman de moarte” al acuzatului.

Rigoarea legii răspundea astfel indignării opiniei publice faţă de aceste practici sexuale, aşa cum o dovedesc reacţiile spaniolilor care au descoperit în America că sodomia era foarte răspândită printre indieni. Nu numai călugării ca, bunăoară, franciscanii evanghelizatori în Mexic, Toribio de Benavente Motolinio şi Andrés de Olmos, au fost indignaţi şi au văzut în extinderea acestui obicei, în special datorită caracterului lui ritual, dovada faptului că indienii erau posedaţi de diavol. Dar şi civili, ca, de exemplu, marii cronicari Bernal Díaz del Castillo în Mexic sau Pedro Creza de Leon în Perú. Majoritatea indienilor practicau sodomia, în special în ţările calde şi pe coaste unde „tineri umblau îmbrăcaţi în femei şi îşi câştigau existenţa din această diabolică şi abominabilă meserie” (Díaz del Castillo). Şi: „Aş spune un mare act demonic,

pentru că în câteva regiuni din Perú, adică în satele învecinate cu Puerto Viejo şi insula Pună ei comit păcatul abominabil” (Creza de Leon).

Începuturile intervenţiei inchizitoriale

Intervenţia Inchiziţiei în această problemă se situează în climatul pragmaticilor regale din 1497. Ea a preluat o tradiţie penală şi o judecată de opinie necruţătoare faţă de sodomie şi bestialitate. Se pare că Regii Catolici au facilitat, voit sau nu, această intervenţie, făcând referiri la erezie în însuşi textul pragmaticii. Cu toate acestea, încă la 18 octombrie 1509, un decret al Consiliului Supremei ordona tribunalelor Sfântului Oficiu să nu se mai ocupe de cazurile de sodomie, cu excepţia celor care coincideau cu cazuri de erezie specifică. Din păcate, nu cunoaştem circumstanţele în care a fost adoptat acest decret, fără îndoială consecinţa unor evenimente precise. Dar în 1524 o brevă a lui Clement al VII-lea permitea tribunalelor Sfântului Oficiu din regatul Aragón să preia cazurile de sodomie şi bestialitate. Începând din acest moment şi până la desfiinţarea instituţiei au existat două practici diferite: tribunalele inchizitoriale din Barcelona, Zaragoza şi Valencia (nu şi cel din Mayorca) îi vânau pe sodomiţi şi pe cei vinovaţi de acte bestiale, în timp ce tribunalele din Castilia lăsau reprimarea acestor delicte pe seama justiţiei civile şi ecleziastiae. În Aragón delictul era supus unei jurisdicţii mixte. Judecătorii ecleziastici obişnuiţi sau cei civili au continuat să judece procese de sodomie şi bestialitate, iar suspecţii puteau cădea sub incidenţa unui tribunal sau a altuia. Vom vedea că există un mare avantaj să fii judecat de Inchiziţie: era una din rarele şanse de a-ţi salva pielea.

Breva lui Clement a VII-lea nu răspundea, totuşi, unei practici devenite curente. Ricardo García Cârcel, care a publicat în anexă la interesanta sa carte despre

începuturile Inchiziţiei la Valencia lista completă a celor 2 354 persoane urmărite de aceasta între 1484 şi 1530, nu a găsit în toată perioada respectivă un singur caz de delict de acest gen. Singurul om care a mărturisit păcatul de sodomie a fost condamnat pentru iudaism. Nu avem cărţi comparabile cu aceea al lui García Cârcel despre începuturile Inchiziţiei la Barcelona şi Zaragoza, dar avem motive să credem că reprimarea sodomiei era un lucru rar în acea epocă. Un examen exhaustiv al relatărilor de cauze din Zaragoza atestă că reprimarea sodomiei şi bestialităţii de către Inchiziţie nu a luat amploare decât începând de la autodafeul din 1546. Printre condamnaţii la autodafeul din 1540 nu s-a aflat niciunul vinovat de aceste delicte, iar autodafeul din 1541 nu a sancţionat decât un singur homosexual, condamnat la ardere pe rug pentru „sodomie calificată”, Mossen Salvador Vidal, preot din Maella.

Discreţia reprimării de către Inchiziţie a acestor păcate, considerate totuşi abominabile, se explică foarte simplu. În acea perioadă, altele erau preocupările majore ale Sfântului Oficiu. Acest fapt este cu atât mai valabil pentru tribunalele din Aragón din cauza conjuncturii istorice proprii acestui regat.

Urmărirea kabbaliştilor a mobilizat multă vreme toate forţele Sfântului Oficiu, care, după cum ştim, a întâmpinat dificultăţi pentru a se instala în Aragón. În ceea ce priveşte Valencia, trebuie să o repetăm: 91, 6% din cele 2 354 persoane recenzate de García Cârcel în anii 1484 – 1530 au fost persecutate ca evrei iudaizanţi.

Dar apariţia germanias şi edictele lui Carol Quintul care-i obligau pe mudejares 1 din regatul Aragón să se convertească au însemnat apariţia unui nou adversar. Deveniţi moriscos vechii musulmani au fost de la început suspectaţi de nostalgie islamică şi de practici clandestine. Până la expulzarea din 1809 – 1614, moriscos au constituit

ţinta principală a inchizitorilor din Aragón. Numai Catalonia nu a fost confruntată cu această situaţie.

Pe de altă parte, debutul Reformei şi succesul ei în sudul Franţei au făcut din Catalonia şi Aragón, provincii de graniţă, regiuni deosebit de expuse difuzării ereziei. Progresul protestantismului în Bearn a făcut deosebit de delicată situaţia din Aragón. Astfel încât bearnezii, suspecţi prin definiţie, vor deveni clienţii preferaţi ai tribunalului din Zaragoza. Dacă printre sodomiţii judecaţi şi condamnaţi de acest tribunal bearnezii au fost numeroşi, acest lucru nu se explică prin aceea că ei au constituit subiectul unei vigilenţe speciale din alte motive?

Solicitată de adevăraţii ei adversari, purtătorii ereziei, răspânditorii erorii – evreii iudaizanţi, maurii convertiţi, luteranii – inchiziţia din Aragón nu a putut întreprinde alte acţiuni punitive decât după 20 de ani de la breva lui Clement al VII-lea şi chiar mai târziu. Ea a lăsat reprimarea necinstei, vrăjitoriei, bigamiei şi a bestialităţii pe seama justiţiei civile sau ecleziastice obişnuite. Dar. În deceniul 1541 – 1550, situaţia s-a modificat şi tribunalele din regatul

Numărul persoanelor urmărite de tribunalul din Zaragoza pentru acte de sodomie şi bestialitate

	Sodomie	Bestialitate	Total.
1541 – 50	16	O	* 16
1551 -S01	7	2	9
1561 – 702	33	5	38
1570 – 80	44	48	92

	100	55	155

1. Seria XSwt-1560 este, fără îndoială, incompletă, lipsesc câteva pagini în microfilmul care ne-a fost trimis.

2. Scria 1551 – 1580 merge până la autodafeul din 17 mai 1560, inclusiv. Seria 1560 – 1570 începe după acest autodafe şi merge până în alunul autodafe-ului din 6 tulte 1570, care este inclus în seria 1570 – 1580. Aceasta din urmă se opreşte de fapt la autodafeul din 16 noiembrie 1579.

Aragón au început să-i judece, mai întâi episodic, iar apoi cu regularitate, pe acuzaţii de „păcate abominabile”.

Calculul persoanelor judecate de triunalul din Zaragoza pentru acte de sodomie sau bestialitate se referă la perioada 1540 – 1580. El este rezumat în tabelul de mai sus.

Chiar dacă nu ţinem cont de seria 1551 – 1560, concluziile ce se desprind din acest tabel sunt clare. Ele pot îi rezumate astfel:

1. Inchiziţia din Zaragoza a exercitat în deceniul 1541 – 1550 o represiune moderată împotriva sodomiei. Vânătoarea sodomiţilor a devenit foarte activă numai după 1560.

2. Înainte de 1550 bestialitatea a scăpat vigilenţei Inchiziţiei. Ea a fost reprimată intens doar după 1570.

Nimic din ceea ce cunoaştem despre evoluţia moravurilor, despre climatul intelectual sau despre atitudinea faţă de sexualitate nu ne permite să credem că sodomia s-ar fi amplificat din 1540 până în 1580 sau că o epidemie de bestialitate s-ar fi declanşat brusc după 1570. Creşterea importantă a numărului proceselor, sporirea rapidă a cazurilor de bestialitate se explică, evident, prin noile orientări ale instituţiei, subliniate într-unul din capitolele precedente. Inchiziţia a devenit mai activă în

acest domeniu după succesele înregistrate în reprimarea evreilor iudaizanţi şi luteranilor. De altfel, ori de câte ori a fost solicitată de alte obiective, prioritare, rigoarea ei împotriva „păcatului abominabil" a diminuat. Astfel, după intensele represiuni din anii 1570 – 1577, un nou puseu al agitaţiei maurilor convertiţi va îndepărta inchiziţia aragóneză de delictele sexuale: autodafeurile din 1578 şi 1579 au – fost aproape în întregime consacrate maurilor. Niciun act „contra naturii" nu figurează la autodafeul din 21 aprilie 1578, iar la cel de la 16 noiembrie 1579 au fost condamnaţi numai şase indivizi, toţi cu pedeapsa maximă pentru bestialitate.

Pe de altă parte, cotitura din deceniul 1561 – 1570 corespunde, evident, sfârşitului Conciliului din Trent. Am văzut, împreună cu Jean-Pierre Dedieu, că atitudinea dură a conciliului faţă de delictele sexuale, condamnată vehement de societăţile adepte ale Reformei, a determinat Inchiziţia să ia poziţie în apărarea căsătoriei creştine în Aragón, paleta reprimării anomaliilor sexuale a fost mult mai bogată, deoarece includea sodomia şi bestialitatea; era vorba, însă, de aceeaşi bătălie. La Zaragoza ca şi la Toledo, anii 1560 – 1590 au reprezentat perioada celor mai severe acţiuni ale Sfântului Oficiu în apărarea unor relaţii sexuale normale.

Dar cine erau acuzaţii? Care era natura exactă a delictelor? Cum aprecia Inchiziţia gravitatea lor? Care erau pedepsele? Câte victime? Documentele furnizate de tribunalul din Zaragoza pentru perioada 1540 – 1580, la care am adăugat autodafeul de la 1 decembrie 1593 şi circa 3Q de procese din Valencia judecate între 1572 şi 1817, ne permit să dăm la aceste întrebări răspunsuri, nu definitive, dar destul de fondate3.

sociologia abominabilului în această galerie de decăzuţi, repudiaţi s-a aflat o singură femeie. Nu ştim

aproape nimic despre ea. Informaţia este seacă, imprecisă. Ea apare la autodafeul din 7 iunie 1549 cu următoarea indicaţie: „Juana de Martínez; mor isca, pentru tentativă de sodomie, expulzată pentru totdeauna din Zaragoza”. Era vorba, cu siguranţă, de lesbianism, deoarece sodomia „parţială” era, în general, denunţată ca atare, dar nu avem niciun fel de certitudine.

Deci, blestemaţii erau aproape toţi bărbaţi. Am fi tentaţi să precizăm; bărbaţi tineri.

Din păcate, vârstă acuzaţilor nu prea a fost indicată. Noi am studiat autodafeurile din 3 decembrie 1 576 şi

I decembrie 1593 şi au rezultat 23 de persoane din 168 la Zaragoza: un eşantion destul de mic pentru a putea face generalizări. Cu toate acestea, câteva constatări se impun: 13 din aceste 23 de persoane aveau sub 30 de ani, cel mult 27. Opt – mai puţin de 20 de ani, adică 19, 18, 16, 14 şi chiar 11 ani, cum era cazul lui Juan Navarro, originar din împrejurimile Pamplonei, „perechea” lui Francisco de Sevilla, cerşetor andaluz de 32 de ani”, întrucât şi alţi trei nu aveau decât 30 de ani, tinereţea acuzaţilor se confirmă. Numai doi bărbaţi erau mai în vârstă: un cerşetor de 64 de ani şi un morisco de 50 de ani, care, de altfel, a dovedit falsitatea acuzaţiei de bestialitate pentru care fusese reţinut.

Procesele din Valencia confirmă această impresie: în cazurile de sodomie, vârstă delincvenţilor a fost, uneori, indicată. Din 17 persoane a căror vârstă o cunoaştem.

Îl aveau mai puţin de 20 de ani, iar în unul din cazuri sunt implicaţi un adolescent şi un copil (16 şi, respectiv, 9 ani). Vârsta bărbaţilor acuzaţi de bestialitate nu este specificată.

Se întâmplă chiar ca iniţiatorii să fie tineri. Corupătorul copiilor avea 16 ani. Pedro Antonio Santandreu, tânăr marinar din Palma de Mayorca, iniţiat la

16 ani de un francez, devine la rândul lui iniţiatorul lui Antonio Moro. Totuşi, mulţi dintre cei care au încercat să soaomizeze băieţi erau mult mai în vârstă, ca în cazul lui don Jesualdo de Felices, nobil valencian de 48 de ani, care, contra unor monede de argint, a iniţiat numeroşi adolescenţi.

Aceste rezultate parţiale nu sunt surprinzătoare. Majoritatea bărbaţilor în cauză erau tineri care nu-şi puteau stăpâni impulsurile sexuale şi nu aveau altă posibilitate de a le satisface. Fireşte, acesta nu este cazul lui Jesualdo de Felices şi al altor câţiva homosexuali inveteraţi, dar este, foarte probabil, cazul multor tineri prinşi în flagrant delict de bestialitate.

Am putea risca o clasificare socio-profesională, deşi informaţiile noastre sunt incomplete: cunoaştem profesia sau statutul a 70 din 105 sodomiţi şi a 36 din 63 acuzaţi de bestialitate, adică proporţii comparabile. Astfel, compoziţia socială a bestialităţii pare simplă: 20 de ţărani, cinci ciobani, doi muncitori agricoli – iată o amplă majoritate. Mulţi dintre ei locuiau în sate mici la poalele munţilor aragónezi. Găsim, de asemenea, un grăidar, un fecior (mozo), un adolescent, cinci meşteşugari şi un student. Concluzia: bestialitatea era o problemă a oamenilor săraci, a celor foarte singuri. Ea nu avea nimic de-a face cu jocurile variate pe care homosexualii le reinventau sau repetau.

Păcatul între bărbaţi se practica într-o societate mult mai plină de contraste. Ţăranii, ciobanii şi zilierii alcătuiau trei sferturi din cazurile de bestialitate (27 din 36). Ei reprezentau un procent mult mai mic în cazul sodomiei (13 din 70 recenzaţi). Meseriaşii erau ceva mai numeroşi, 16. Aproape întotdeauna mici meşteşugari: ţesători de pânză sau de barchet, dărăcitori, plăpumari, preparatori de pergament sau potcovari. Câţiva servitori: un bucătar sau

ajutor de bucătar, un valet. Dar, mai ales, 20 de bărbaţi cu mult mai bine situaţi în ierarhia socială: un medic, un profesor de gramatică care căuta să-şi satisfacă plăcerile cu elevii lui, un om al legii bun orator care „s-a apărat bine şi a făcut praf acuzaţia”, paracliserul de la Sfântul Petru din Zaragoza şi un cantor; mai mult, patru gentilomi dintre care unul italian, Julio Picolomini cavaler din Siena, mort în închisoare la 13 decembrie 1571 după ce a fost condamnat la patru ani de galere. Se ştie foarte puţin despre ceilalţi trei caballeros: Don Pedro de Zuniga, din Zaragoza; Don Juan de Granada y de la Cer da, din Calatayud; în sfârşit, Don Luis de Guzman, originar din Écija.

Clerul era o prezenţă remarcabilă în galeria homosexualilor: 10 din 107 homosexuali recenzaţi 4 erau ecleziaşti, şapte preoţi şi trei călugări din care unul răspopit, dominicanul francez Bernat Alaguedez, care practica meseria de pălărier şi a fost condamnat la moarte ca şi preotul din Maella, Salvador Vidal. E drept, există îndoieli în legătură cu trei din cele 10 cazuri analizate, remarcându-se în mod special cazul unui canonic din Huesca şi al unui cistercian, între mai mulţi preoţi de parohie.

La celălalt capăt al scării – câţiva nomazi marginali: doi cerşetori, un pelerin, un soldat, un negustor ambulant. Şi câţiva tineri necăsătoriţi sau adolescenţi (mozos, mancebos, muchachos) despre care nu se spune nimic.

Procesele valenciene confirmă, dar cu câteva nuanţe. Din 10 bărbaţi anchetaţi pentru bestialitate, trei sunt de la ţară: un cioban, un ţăran şi un pădurar. Dar Valencia este port la mare şi societatea valenciană a avut multă vreme numeroşi sclavi: un marinar francez şi trei sclavi figurează printre acuzaţi. Logic!

Dar, tot la Valencia, sodomiţii au format o confrerie

infinit mai contrastantă: întâlnim, bineînţeles, sclavi şi marinari şi chiar un soldat napolitan în termen, dar şi un mare senior, don Luis Perez Garceran de Borja, fiul legitim al ducelui „de Gândia, al cărui proces a avut loc în 1575; un nobil, Don Jesualdo de Felices, despre care am mai vorbit. Şi, în mod deosebit, numeroşi ecleziaşti: un preot care se distra cu un copil de 12 – 13 ani, un călugăr trinitarian din Alcida care practica sodomia cu cei pe care-i invita la el în celulă şi care erau cu toţii clerici, şi mai ales numeroşi mercedari de la mănăstirea Merced din Valencia, devenită un centru de sodomiţi sub influenţa călugărului Manuel Sanchez de Castellar, strălucit doctor în teologie şi dialectician subtil, care a reuşit să se salveze în ciuda grelelor acuzaţii formulate împotriva lui.

În schimb, observăm imediat că tribunalul din Zaragoza a reuşit să prindă puţini moriscos în năvodul lui. Numai vreo zece convertiţi au fost acuzaţi de păcatul abominabil şi, dintre ei, doi au reuşit să se justifice! Această cifră vădeşte o proporţie de două ori inferioară: mult inferioară ponderii musulmanilor convertiţi în populaţia Aragónului şi, în al doilea rând, numărului mare de moriscos. judecaţi de Inchiziţie pentru alte motive şi a căror situaţie s-ar fi putut complica printr-o acuzaţie suplimentară. Un fapt absolut evident: marea majoritate a criminalilor „execrabili” erau vechi creştini. Printre ei, niciun converse. Remarcăm că la Valencia unde, cel puţin înainte de 1609 moriscos erau şi mai numeroşi, situaţia este comparabilă: cu excepţia sclavilor, un singur morisco apare în modestul nostru repertoriu.

E adevărat, aceşti vechi creştini erau adesea oameni puţin stabili, dezrădăcinaţi, trăiau departe de regiunea natală. În regatul Valencia, dacă-i excludem pe călugări, majoritatea acuzaţilor erau oameni fără cămin sau paria: sclavi, soldaţi, marinari, vagabonzi, originari din Catalonia,

Castilia, Navarra sau din Franţa. În faţa tribunalului din Zaragoza au compărut mulţi dintre aragónezii noştri: 55 de acuzaţi, adică jumătate din cei a căror origine o cunoaştem, veneau din alte părţi şi adesea de dincolo de munţi, deoarece printve ei erau 25 de francezi, număr fără îndoială inferior realităţii, căci un anume Arnau Gascon nu figurează ca francez! Dintre ei, şapte sunt consideraţi bearnezi, clar numărul real al acestora a fost, fără îndoială, superior acestei cifre, pentru că un tânăr originar din Arzacq nu este considerat bearnez. deşi această localitate se află în Beam. Numeroşi bărbaţi sunt consideraţi francezi, fără alte precizări: sau locul menţionat e astfel ortografiat încât este imposibil de identificat.

Dar, atunci când locul de origine este clar. este vorba întotdeauna de un oraş sau de un sat din sud-vestul Franţei: Bayonne, Rabastens-des-Bigorre, Au eh, Agen, Monclar-d'Agenais, Beaumont-de-Lomagne... Deci, pentru inchizitorii din Zaragoza toţi francezii erau bearnezi sau gaseoni!

Ceilalţi străini? Doi italieni (un sicilian şi un sienez). şase basco-navarezi, trei catalani şi trei valoncieni, nouă castilieni (din care unul montahes), patru andaluzi, unul din Murcia, unul din Extremadura, un „turc" din Tetuan! Extrema mobilitate a populaţiilor din Europa occidentală în secolul al XVI-lea se confirmă o dată în plus.

Anumiţi acuzaţi se aflau într-o situaţie de dependenţă unii faţă de ceilalţi. Dependenţă de ordin profesional: în 1566 Juan de la Rosa. morisco, a fost anchetat docomiterea păcatului abominabil cu servitorul lui, Juan de Mediana, dar cei doi presupuşi parteneri au negaf cu obstinaţie şi, întrucât îndoiala se menţinea, Inchiziţia, s-a mulţumit cu hotărârea de a-i despărţi. Aceeaşi acuzaţie împotriva lui Bernard ele Zuba, pregătitor de pergament, şi servitorului

lui, Miguel Barbaran, în 1 571; cei doi bărbaţi au negat şi ei cu obstinaţie şi, în cele din urmă, au fost puşi în libertate.

Relaţii conjugale: Antonio Prat, care nu avea încă 20 de ani, a fost acuzat de nevasta lui că a comis împreună cu ea păcatul sodomiei parţiale. Mult mai târziu, îţi 1817, un cizmar din Segorbe, Vicente Perez, şi soţia lui, Pascuala GIJ, mărturiseau la spovedanie aceeaşi perversiune: la început reticentă, Pascuala a acceptat apoi de bunăvoie pentru ca, pretindea ea, să facă plăcere soţului ei, dacă nu cumva era vorba de o metodă anticoncepţională.

În sfârşit, relaţie ierarhică: cazul profesorului de gramatică, Antonio Nicolas Creixans, cu tinerii lui elevi, în 1593; sau cel al îndrumătorului de studii de la Merced din Valencia, călugărul Manuel de Arbustante, care a practicat sodomia cu cel puţin opt novici incapabili să reziste atracţiei lui; şi cel al superiorului mai multor mănăstiri valenciene din ordinul Merced care obişnuia să se lege de corişti şi care a practicat sodomia cu cel puţin patru călugări, Jaime Vicens, Josef Burguete, Fernando Berneu şi Isidoro Montaner, fără a mai vorbi de copilul de 13 – 14 ani care împărţea aceeaşi celulă cu el. Aceste procese au avut loc în 1685 şi 1687, ceea ce înseamnă că mănăstirea Merced din Valencia devenise un templu al homosexualităţii.

Cum să ignorăm faptul că circumstanţele favorizau adesea practicarea sodomiei! Cazul vieţii de mănăstire este cunoscut. Dar José Extravagante, agricultor, a comis acest păcat în puşcărie cu ţesătorul Bartolomé X. Vagabonzii îi sodomizau pe copii pe străzi. În afară de acestea, în mediul sărăcimii era un fapt obişnuit ca două, trei sau patru persoane să doarmă într-un pat. Şi tocmai în aceste situaţii au avut loc numeroase apropieri homosexuale: croitorul Joachim Ximeno dormea ca un copil

pe care încearcă de mai multe ori să-l posede; Joan Bastan, preotân parohia de la Torre del Condé doarme şi el cu un tânăr partener care se plânge de asemenea acte; Martin de Araguer dormea în compania mai multor bărbaţi, ca şi Iiernando Lopez, un bătrân cerşetor, care îşi împărţea locul de dormit cu doi băieţi, dintre care unul nu avea decât 14 ani. Antonio Nicolas dormea cu alţi doi bărbaţi, iar Joan Rodríguez, un bărbat de 42 de ani, dormea în acelaşi pat cu doi copii pe care voia să-i facă să-l posede. Mostre de asemenea promiscuitate incitantă sunt fără număr. Ce să mai spunem despre ciobanii sau ţăranii de la munte, izolaţi de lume, care nu vedeau zilnic alte fiinţe decât animalele!

EXPLORAREA ABOMINABILULUI

Problema era mult prea gravă, iar pedeapsa posibilă – iremediabilă, pentru ca Inchiziţia să nu fi procedat cu o extrem de mare prudenţă. Ea dorea să cunoască toate circumstanţele, natura exactă a crimei, gradul ei de înfăptuire. Ea dorea mai ales să cunoască destinaţia seminţei virile care are menirea, în plan divin, să perpetueze specia prin corpul femeii. Întrucât adevărul trebuia aflat cu orice preţ, bănuiala de sodomie sau bestialitate era cea care conducea cel mai frecvent la sala de tortură. Pentru a stabili efectele, în special asupra copiilor sodomizaţi, Inchiziţia convoca medici şi le solicita expertize.

De altfel, ştim multe lucruri! Gata cu uşile închise, cu secretele de alcov. Dacă „relatările de cauze” nu sunt decât rezumate, câteodată reduse la două rânduri, al căror conţinut s-a îmbogăţit, însă, cu timpul (vezi prezentarea autodafeului din 1593 de la Efârşitul acestui capitol), procedurile valenciene abundă în detalii: apropieri, seduceri, ameninţări, contacte, apărări, reacţii pline de indignare şi justificări, gesticulări, tentative nereuşite şi

reuşite, înjurături obscene. Insolenţă, cinism şi remuşcări. Timpul şi locul. Parteneri, de bunăvoie sau forţaţi. Efectele actului. Recidivele... Natura animalului.

O primă certitudine. Între bărbaţi era adesea vorba de viol sau de încercare de viol, mai ales atunci când relaţia se efectua între un adult şi un copil. Şi animalul era câteodată violat...

Se întâmpla frecvent ca un adult să încerce să-l forţeze pe un copil sau pe un adolescent (muchacho), chiar pe un alt adult. Dar tentativa eşua adesea din cauza rezistenţei opuse de partenerul dorit. Jerónimo de Aysa din Jaca, care încercase zadarnic de patru ori să posede adolescenţi, recunoştea că actul s-ar fi consumat dacă băieţii ar fi consimţit. Antonio Nicolas mărturisea şi el că nu şi-a atin =

scopul din cauza rezistenţei opuse de doi dintre amicii săi de la han.

În ziua judecăţii, această rezistenţă îi va salva pe atentatori, deoarece Inchiziţia nu pedepsea niciodată cu moartea pe cei care nu consumau actul, indiferent de intenţia lor. Căci ea urmărea nu numai pedepsirea vinovaţilor, ci, mai ales, sancţionarea de o manjeră spectaculoasă a actelor execrabile care batjocoreau planul providenţial.

Dar copiii au fost adesea nevoiţi să se supună. Câteodată, adulţii îi seduceau pe adolescenţi cu ajutorul banilor: Hassan Danadolia, sclav de 40 de ani, oferea numeroşilor săi parteneri valencieni bani şi băutură; un nobil din Valencia, don Jesualdo de Felices, căruia îi plăceau mult băieţii tineri, îi dădea fiecăruia un real de argint (ne aflăm în anii ’80 ai secolului al XVII-lea, după marea deflaţie din 1680, când un real de argint valora foarte mult): el recruta astfel numeroşi parteneri între 11 şi 16 ani, odată chiar un copil de şapte-opt ani, total

inocent. Soldatul napolitan Nicolas Mont, care făcea propuneri copiilor în latrinele publice, oferea şi el bani, dar refuza să plătească atunci când se considera frustrat, înjurând groaznic. Tot pentru bani, tânărul de 18 ani, José Vicente Martin, a. acceptat în 1651 să fie partenerul altui individ.

Indiferent de genul relaţiilor, Inchiziţia voia, să ştie rolul exact al fiecărui homosexual – activ, pasiv, sau cu rol dublu. Ea voia să ştie ce spunea lumea şi dacă perver –,siunile trupului corespundeau celor ale spiritului. Pentru cantorul toledan Alonso de Ribera a fost foarte grav faptul că a afirmat că relaţiile sexuale între bărbaţi nu constituie un păcat contra naturii. Desigur, călugărul Manuel Arbustante, sodomit de lux, îşi permitea în sacristie, ca simplu preludiu, gesturi lascive cu novicii, după care se ducea să rostească slujba spunându-i unui tânăr: „Taci, frumosule! Nu este un păcat”. Dar sistemul de apărare al călugărului Manuel nu are egal.

Aşadar, inchizitorii manifestau multă grijă în stabilirea gravităţii păcatului, a locului pe care-l ocupă pe scara abominabilului. Putea fi vorba numai de mângâieri, precise, desigur, dar fără urmări: asemenea practici nu erau calificate drept sodomie, ci, mai modest, ca „slăbiciune cu tendinţă de sodomie”. Mai grave erau „poluţiile” voluntare care implicau participarea altei persoane, ca, de pildă, cazul profesorului de gramatică Creixans sau cel al soldatului Mont care se lăsau masturbaţi de copii: acest2

acte erau considerate Contra naturii şi aproape de sodomie (propincuos à la sodomia). Şi. În sfârşit, exista sodomia calificată. Sodomia calificată era considerată foarte gravă atunci când actul era consumat, iar sămânţa virilă trimisă în corpul altui bărbat. Trebuie subliniat că mulţi acuzaţi foloseau în apărarea lor argumentul că

împreunarea nu s-a produs, iar, mai rar, pretindeau chiar că păcatul nu a existat pentru că actul nu fusese consumat.

Bestialitatea presupunea mai puţine întrebări. Inchiziţiei nu-i mai rămânea decât să stabilească dacă acuzai/a era întemeiată sau falsă şi, dacă actul bestial era dovedit, să descopere dacă a fost consumat. De obicei, Sfântul Oficiu considera acest fapt esenţial. Şi în acest caz, caracterul abominabil al actului era mai important decât intenţia.

Imensa majoritate a animalelor erau femele. De obicei măgăriţe (asna sau burra) şi catârce care, singure, reprezentau mai mult de jumătate din partenerii cunoscuţi (43 clin 67). În afară de 28 de măgăriţe şi 15 catârce recenzate, figurează şase iepe, şase căţele, trei scroafe, două oi, două vaci, o capră. Trebuie semnalată şi existenţa a doi masculi – un cal şi un măgar tânăr; nu ne putem pronunţa asupra sexului unei mârţoage. Aceste animale-parleneri erau. realmente, cele care-i însoţeau pe majoritatea acuzaţilor în viaţa lor de toate zilele: ţărani, ciobani, căruţaşi, grăjdari, fie la câmp. fie pe păşuni, pe drumuri sau în întunecimea grajdurilor.

După cum am văzut, justiţia civilă a epocii trebuia să pedepsească actele de sodomie şi bestialitate cu moartea. În cazul sodomiei, pragmatica din 1497 conţinea, totuşi, un echivoc: pedeapsa cu moartea trebuia să fie aplicată oricui comite un act de sodomie”. Interpretarea cea mai favorabilă acuzaţilor era că pedeapsa se aplică în cazul comiterii unor acte realmente consumate. În schimb, pragmatica era necruţătoare cu actele de bestialitate, deoarece preciza că încercarea trebuia să fie pedepsită la fel ca un act consumat.

Dar extrema grijă a procedurii inchizitoriale, dirijată cu o rigoare aproape ştiinţifică, pune în lumină marea varietate a cazurilor. Ceea ce poate să explice varietatea

neaşteptată a pedepselor şi extrema lor inegalitate: de la mustrare până la moarte administrată de justiţia civilă căreia îi era încredinţat în prealabil acuzatul.

Singura rezervă importantă pe care o avem faţă de caracterul ştiinţific al metodelor Inchiziţiei se referă la locul acordat torturii şi la comportamentul acuzaţilor torturaţi. În relatările de cauze de la Zaragoza se fac referiri, de cel puţin 20 de ori între 1540 şi 1579, la reacţiile acuzaţilor torturaţi, dar este aproape sigur că numărul acestora a fost mult mai mare. În cazurile de sodomie şi bestialitate se foloseau frecvent potro sau loca. Dar, aşa cum am arătat şi cum au observat. Înaintea noastră alţi autori ca Lea, Kamen, Tomas v Valiente, Inchiziţia folosea tortura cu multă prudenţă, iar în cazurile analizate de noi nu a mers niciodată până la capătul rezistenţei fizice a nefericiţilor ei clienţi.

Inchizitorii erau impresionaţi de cei care învingeau suferinţa fizică. Într-adevăr, în majoritatea cazurilor în care este pomenită tortura, acuzatul „a învins” supliciul. Aproape loţi cei 14 acuzaţi absolviţi (11 anchetaţi pentru sodomie şi trei pentru bestialitate) au fost bărbaţi care „au învins”. Alţii care, de asemenea, au rezistat, dar nu au reuşit să îndepărteze toate suspiciunile, au scăpat de pedepsele cele mai grave: au fost condamnaţi, doar la penitenţe spirituale, un an de închisoare (cazul unui student); în cel mai rău caz – surghiunul pentru un an sau doi, Aproximativ 20 de acuzaţi s-au aflat în această situaţie. Celelalte cazuri semnalate sunt de genul: acuzatul mărturiseşte sub tortură, apoi neagă în momentul în care i se cere s-o facă în public: mărturiseşte din nou sub tortură, neagă încă o dată etc.; acuzatul mărturiseşte, un delict în public fără să fie torturat, apoi supus torturii cu potro neagă ferm alte delicte. În acest caz, Inchiziţia nu a ţinut seama decât de crima mărturisită.

Pe de altă parte, judecătorii examinau cu multă atenţie mărturiile. Convingerea lor se întemeia pe baza mai multor mărturii ce concordau. Dacă nu exista decât un martor, iar acuzatul putea să dovedească că este vorba de un „duşman de moarte”, Sfântul Oficiu nu. lua cazul în considerare: clacă martorul părea cinstit, acuzatul era supus torturii şi dacă o învingea bănuiala rămânea, dar pedeapsa era uşoară. Se întâmpla, de asemenea, ca acuzatul sau acuraţii să dovedească netemeinicia pretinselor dovezi adunate împotriva lor. Astfel, în relatările de cauze am găsit asemenea sinteze: „Pedro Vezeiyil, agricultor din Burbaguera, pentru un act de sodomie cu o măgăriţă (sic). Un martor. A fost supus torturii şi «a învins». Absolvit”.

„Juan Aparicio, agricultor din Guarmocha (Catalonia). Acuzat de acte de sodomie de un martor pe care l-a respins ca «duşman de moarte». Cauza a fost suspendată şi acuzatul eliberat”.

„Miguel de Colas, agricultor din Sabada, a fost acuzat de martori că a comis un act de sodomie cu un fecior (mozo). A negat, a fost torturat şi «a învins». A fost absolvit şi eliberat”.

„Juan de Aynas, student, originar şi locuitor din Larues a fost acuzat de comiterea unui act de sodomie cu o iapă (şic). A negat, a fost torturat şi «a învins». Bănuiala a rămas şi el a fost condamnat la un an de recluziune la universitatea din Huesca cu penitenţe spirituale”.

„Bernardo de Zuba, preparator de pergament din Zaragoza, a fost acuzat de un martor că a comis un act de sodomie cu servitorul lui, Miguel Barbaran. Ei au negat, s-au apărat bine şi l-au recuzat pe martor. Au fost absolviţi şi eliberaţi”.

În acest ultim caz, Inchiziţia nu a considerat necesar să folosească tortura deoarece a putut confrunta

declaraţiile celor doi acuzaţi, interogaţi separat şi în secret, după cum se obişnuia.

Ar fi inutil să mai dăm exemple. În toate cazurile comparabile, acuzaţii s-au ales cu câteva zile sau săptămâni de arest, frică, câteva clipe de suferinţă şi, în cel mai rău caz, cu un an de surghiun sau de detenţie.

Pe de altă parte, existau două categorii de delincvenţi faţă de care Inchiziţia a manifestat o relativă indulgenţă, în primul rând cei care, conform relatărilor întocmite chiar de tribunale, mărturiseau spontan fără să fie deschis un proces împotriva lor şi, fireşte, fără să fi fost convocaţi. Ei nu au fost numeroşi, nu am descoperit decât cinci cazuri din 155 judecate la Zaragoza, cărora li se adaugă cuplul de sodomiţi „parţiali" care au venit să se autodenunţe la Valencia în 1817. În astfel de situaţii, se întâmpla ca Inchiziţia să păstreze secretul, iar numele celor două persoane în cauză să nu fie făcute publice.

Cu rare excepţii, aceste persoane erau condamnate doar la penitenţe spirituale şi materiale, chiar atunci când se acuzau de greşeli foarte grave, ca acest anonim care-a comis patru acte de bestialitate şi nu a fost decât admonestat. Excepţia surprinde puţin, având în vedere infoi

maţiile pe care ni le-au furnizat „relatările". Pedro Esteban a venit să mărturisească acte obscene şi un păcat abominabil comis cu un adolescent (muchacho). Acesta din urmă i-a reproşat mai multe. Dar, Pedro a negat", a învins tortura şi a anulat indiciile". Cu toate acestea, a fost pedepsit aspru cu patru ani la galere, iar judecătorii au adăugat: „Nu i-am dat o pedeapsă mai gravă pentru că a mărturisit spontan şi este minor".

O a doua categorie o constituiau băieţii tineri sau foarte tineri. Tribunalul şi-a asumat o misiune educativă, vrând să îndrepte erorile şi să salveze, dacă era posibil,

sufletul păcătoşilor. Or, după cum se ştie, un mare număr de delincvenţi erau tineri, chiar dacă nu cunoaştem vârstă lor exactă: mulţi aveau sub 25 de ani şi chiar şi-b 20 de ani. Deci, erau minori. Dacă nu greşim, între 1540 şi 1580 şi în 1593 Sfântul Oficiu din Zaragoza nu a condamnat la moarte niciun tânăr sub 25 de ani. Numai de două ori a fost pe punctul de a o face; cu voturi „contradictorii", Supremă a comutat pedeapsa în galere pe viaţă: totuşi, Juan Taberner, agricultor din Nonaspe, nu avea decât 12 ani când a comis actul bestial! Uimeşte extrema severitate a Sfântului Oficiu în acest caz, având în vedere numărul mare de muchachos implicaţi în cazurile de sodomie sau bestialitate care s-au ales doar cu 100 sau 200 lovituri de bici şi cu un surghiun de un an sau doi.

Juan Navarro, tânăr navarrez care nu avea decât 11 ani când a devenit partenerul lui Francisco de Sevilla, cerşetor din Cadiz, a fost, desigur, surghiunit pentru totdeauna din district, dar tocmai pentru că era din Navarra. Este posibil ca Inchiziţia să fi dispus biciuirea în secret a acestor tineri înainte de a-i surghiuni pentru a le salva reputaţia şi a preîntâmpina un scandal public: aşa se pare că s-a întâmplat cu Belchite Joseph de Vines, morisco, „foarte tânăr când a comis delictul", care a fost ameninţat cu galerele în cazul unei recidive; cu un alt morisco, Adam Salcedo, al lui Pedro de Vitoria, negustor, care comisese un act bestial cu o mârţoagă, exilat pentru 10 ani, dar bătut în secret; cu Guillen Cuellero, mozo, agricultor „din Alcañiz, vinovat de acelaşi delict cu o catârcă.

Unii dintre aceşti tineri au primit, totuşi, pedepse foarte aspre: astfel, la autodafeul din 159.3, trei băieţi în „îrstă de 18, 16 şi 14 ani au fost condamnaţi la 5, primul, şi 3 ani de galere, ceilalţi doi 5. Dar pentru acelaşi delict, tot la acest autodafe, doi ciobani în vârstă de 25 de ani nu fost trimişi la rug. Antonio Prat, un tânăr francez, care avea

peste 20 de ani, dar mai puţin de 25, condamnat simultan pentru sodomie „parţială” şi pentru trei sau patru acte de bestialitate – mărturisite, e drept, sub tortură – a scăpat numai cu şase ani de galere. Ca şi alţii, Prat a dat dovadă de multă imaginaţie în a se apăra.

Aceasta nu înseamnă, însă, că sodomia, şi bestialitatea nu s-au numărat pl între delictele pedepsite de Inchiziţie cu cea mai mare asprime. Sfântul Oficiu din Zaragoza a manifestat multă înţelegere şi blindets faţă de vrăjitoare, dar el i-a pedepsit foarte aspru pe bărbaţii vinovaţi de acte abominabile; cu toate acestea, el s-a dovedit mai puţin sever decât tribunalele civile. Tribunalul din Valencia pare să fi acţionat la fel. Din cele 132 de cazuri de sodomie şi 64 de cazuri de bestialitate pe care le-am examinat, numai 16 sancţiuni ne sunt necunoscute – 10 referitoare la cazuri de sodomie şi 6 la cele de bestialitate. În total, 130 de sentinţe cunoscute.

33 condamnaţi la moarte, adică 21, 1% din acuzaţi. 63 condamnaţi la galere pe viaţă sau pentru o perioadă, adică 35%, Astfel, peste jumătate din acuzaţi au primit pedepse foarte grele: moartea imediată sau, adesea, moartea lentă la galere sau în război.

De fapt, tribunalul din Zaragoza condamnase încă nouă persoane la moarte pe rug în intervalul 1572 – 1574. Pedeapsa lor a fost comutată în galere pe viaţă de Suprema, căci aceasta, trăgând cu urechea la rege şi la consiliile de guvernare, ştia că flota Majestăţii Sale Catolice avea mare nevoie de vâslaşi. Iată de ce cei nouă tineri şi-au salvat viaţa, cel puţin provizoriu.

Să facem, însă, o analiză mai aprofundată. Constatăm imediat că tratamentul aplicaf sodomiţilor a fost cu mult mai puţin sever decât cel rezervat vinovaţilor de crime de bestialitate. 15 sodomiţi (din 122 cazuri cunoscute) au fost trimişi la rug, adică 12, 29% din acuzaţi. În timp ce pentru

bestialitate au fost condamnate la moarte 23 de persoane (din 58 sentinţe cunoscute), adică 41, 07%. Şi proporţia celor condamnaţi la galere pentru bestialitate este mai mare decât aceea a sodomiţilor: 43, 1% faţă de 31, 14% (25 şi 38 condamnări). Constatăm, deci, că peste 80% din bărbaţii vinovaţi de acte de bestialitate (84, 17%>) au fost condamnaţi la cele două pedepse severe). În timp ce proporţia scade la 43, 43% în cazul sodomiţilor. Mulţi dintre ei – absolviţi sau cu cauze suspendate (12 contra patru), condamnaţi numai la penitenţă spirituală (cinci contra unu); aceştia clin urmă s-au salvat frecvent primind doar o pedeapsă cu biciuirea însoţită de surghiun: aşa s-a întâmplat cu 31, 96% dintre ei, faţă de numai 8, 6% în cazurile de bestialitate.

Pedepse dale pentru sodomie şi bestialitate

Cazuri examinate Sentin te n ecunoscute Absolviţi sau cauze suspendate.

Numai penitenţă spirituală şi pecuniară* Recluziune (clerici) * închisoare pe viaţă* Biciuire şi surghiun* Fortăreaţa din Oran* Galere pe termen limitat sau pe viaţă* Pedeapsa cap i t a 1 a *

Sodomie

Cifre absolute

IM 2 10

7 7 1 39

3

38 15

100 7, 57

12 9, 83

5, 74 5, 71 O.81 31.98 2, 15

31.14 12, 29

Bestialitate

Cifre i o absolute;

64 100

9, 37
25 23
5, 17 3, 45
8.62
43.10 41, 07

Eşantionul nostru – r 40 de ani ele activitate a unui tribunal important, analizată exhaustiv şi asociată cu autodafeul din 1593 şi cu aproximativ 30 de procedu. i valenciene care cuprind aproximativ trei secole – ni se pare că are o valoare statistică suficient de mare pentru a atesta natura pedepselor pe care le rezumăm în tabelul de mai sus.

Fireşte, şi în pofida corectivului adus tabelului prin includerea cauzelor din Valencia. acesta reflectă în special secolul al XVI-lea. Avem motive întemeiata să credem că aici, ca şi în alte părţi, severitatea Inchiziţiei a scăzut începând din cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Având în vedere gravitatea acuzaţiilor care planau asupra lor. cu un secol sau un secol şi jumătate în urmă mulţi condamnaţi valencieni ar fi foit trimişi la moarte: cu siguranţă

* m. (: eutfi. i Ic1! Un în ap1… a – u…;,! cnnoK. uic.

Francisco Marţi Moyano, Jesualdo de Felices sau Joseph Guisot. Ei au avut şansa ca procesele lor să fie judecate în 1736, 1748 sau 1775.

Dar cine erau condamnaţii la moarte? Se pare că originea socială sau statutul lor nu i-au influenţat pe judecători în stabilirea sentinţei. Desigur, niciunul dintre cei cinei nobili pe care i-am întâlnit nu a sfârşit pe rug. Dar niciunul din ei nu a fost judecat pentru bestialitate, crima cea mai groaznică; nu cunoaştem soarta fiului ducelui de Gândia, iar procesul lui don Jesualdo de Felices a fost judecat în 1748, într-o epocă în care pedeapsa capitală pentru astfel de păcate devenise extrem de rară. În plus,

don Luis de Guzman a fost condamnat la arderea pe rug de către Sfântul Oficiu în 1574. Suprema i-a comutat pedeapsa în galere pe viaţă pentru motivul pe care îl cunoaştem. Un alt nobil, don Petro de Zuniga, a fost condamnat la cinci ani de galere, iar cavalerul de Sienna, Julio Picolomini – la patru ani de galere. Nobilii nu s-au bucurat de tratament privilegiat, ba dimpotrivă.

Cu atât mai puţin clericii, dintre care trei (din zece – o proporţie mare) au fost predaţi justiţiei laice pentru a fi arşi pe rug: Salvador Vidal, preot din Maella, „sodomit calificat", în 1541; Miguel de Morales, călugăr, trinitarian valencian, „pasiv" în numeroase ocazii, care şi-a agravat situaţia printr-o tentativă de sinucidere, în 1574; şi dominicanul francez răspopit, Bernat de Alaguedes, tot în 1574. Toţi erau recidivişti. De fapt, majoritatea celorlalţi sodomişti condamnaţi la moarte au fost bărbaţi care au comis de mai multe ori păcatul şi care au căutat noi prilejuri: Alonso de Ribera din Toledo (în 1559); aragónezul Pedro de la Siera; maestrul bucătar Luis de Herrera, venit din Granada; „turcul" din Tetuan, Antonio Navarro; Jean de Pechares, bearnez din Arzacq; Hassan Danadolia, sclav valencian… toţi aceşti oameni au mărturisit numeroase acte de sodomie – unul dintre condamnaţii din 1579, bunăoară, a mărturisit nouă. Dimpotrivă, nu cunoaştem cazuri în care un singur act de sodomie, chiar consumat, să fi fost pedepsit cu moartea.

Situaţia este diferită în cazurile de bestialitate. Numeroase victime ale Sfântului Oficiu au fost condamnata pentru un singur act de bestialitate mărturisit. Se confirmă încă o dată severitatea aproape necruţătoare a reprimării actelor bestiale.

Cu excepţia cazurilor în care a dorit să păstreze secretul, Inchiziţia a făcut o mare publicitate pedepselor pe care le-a dat. Condamnaţii erau biciuiţi public şi

mergeau la autodafeuri cu tunica infamantă şi cu o luminare în mână. Lectura sentinţelor era făcută conform tradiţiei.

Oricare ar fi fost practicile şi oricare ar fi părerea contemporanilor noştri, trebuie să admitem că Inchiziţia din Aragón nu a făcut altceva decât să se conformeze, în funcţie de circumstanţe, legilor civile şi religioase ale vremii. Ea le-a aplicat cu mult discernământ, eliminând mărturiile false, aplicând principiul beneficiului îndoielii, folosind tortura cu prudenţă (un singur caz de leşin), cruţând viaţa tinerilor. Ca şi în cazul vrăjitoriei, ea a impus o practică judiciară mai liberală şi mai puţin oarbă decât aceea a tribunalelor civile. Fără a fi necesare precizări cronologice, au existat cu siguranţă două inchiziţii: una care a reprimat erorile dogmatice şi alta care a judecat moravurile.

A ne x a II

Autodafeul de la Zaragoza din 1 decembrie 1593 şi delicte judecate în sala tribunalului de la 20 octombrie 1592 la 30 noiembrie 1593.

139 „cauze”, din care 29 au fost suspendate. Din celelalte 110, 13 sunt legate de păcatul abominabil.

— Juan de Burroz, cioban, originar din Bearn, domiciliat la Maţ sacos, 30 de ani. A comis un act de bestialitate. Un martor. Mărturiseşte actul. A recidivat „posedat de diavol”. Condamnat la moarte.

— Miguel Bueno, ciob în din Burjaces, peste 25 de ani. Trei martori. A comis un act de bestialitate. Mărturiseşte actul. Surprins de cei trei martori în flagrant, delict. Condamnat la moarte.

— Vincente Cazo, cioban din San Martin, 16 ani. Act de bestialitate. Mărturiseşte. Admonestat, 200 de lovituri de bici în public-şi surghiun.

— Antonio Prat, francez, peste 20 de ani. (Caz evocat

de câteva ori în text). 6 ani la galere.

— Juan de Arbica, agricultor, domiciliat la Perdiguera, 30 de ani. Un martor de 14 ani, cu care a comis de două ori păcatul de sodomie. Mărturiseşte că l-a ademenit „posedat de diavol”. Sub tortură, mărturiseşte că a mai comis păcatul. Şase ani de galere.

— Juan del Pozo, agricultor, locuitor din Monzo, 18 ani. Trei martori. Act bestial. Mărturiseşte, dar nu a consumat actul din cauza apariţiei martorilor. Biciuire şi cinci ani de galere.

— Juan de Viola, cioban, originar din Bearn, 16 ani. Doi martori. Act bestial. Mărturiseşte actul consumat sub ameninţarea torturii. 100 lovituri de bici şi trei ani de galere.

— Anton Lap, cioban, locuitor din Bujaraloz, 38 de ani. Un martor îl acuză de tentativă de sodomie asupra persoanei lui, 100 de lovituri ele bici şi patru ani de galere.

— Pedro Sanebez, soldat, locuitor la Plasencia, 40 de ani. 2 martori minori care îl acuză de tentativă de sodomie prin ademenire. Mărturiseşte, dar fără consumare. 100 de lovituri de bici şi cinci ani de galere.

— Antonio Nicolas Creixaus, profesor de gramatică, născut şi locuind la Solsona, 27 de ani. (Caz evocat în text.) Surghiun permanent şi privat pentru zece ani de dreptul de a preda. (Fără consumare).

— Juan Perez, morar, născut şi locuind la Monreal de Ariza. 30 de ani. Doi martori, dintre care un minor, îl acuză de a fi încercat cu ei păcatul ruşinos. I-a propus unuia dintre ei alternanţa activ-pasiv. 100 de lovituri de bilei şi cinci ani de galere.

— Pedro Xierra, spoitor de vase, francez, rezident la Caspe, 14 ani, dar părând să aibă mult mai mult. Recunoaşte, dar fără consumare. 100 de lovituri de bici şi trei anii de galere.

— Geronimo de Carranza, preot, fost călugăr franciscan, născut şi locuind la Barja”, 43 de ani. 2 martori „dintre care o femeie. A încercat să consume cu ei păcatul ruşinos. Mărturiseşte. Condamnat la trei ani de recluziune, la post (pâine şi apă) vinerea, Cu interdicţia de a oficia slujba şi de a acorda sfintele daruri timp de 6 ani.

NOTE

1. Musulman care locuia pe un teritoriu supus autorităţii unui prinţ creştin.

2. Reamintim că mudejares au devenit moriscos atunci când practica islamului! a fost interzisă în Spania şi ei au fost nevoiţi să se convertească.

3. Relatările de cauze din Zaragoza provin din A.fi. N. Inq „Zaragoza, Libros 988 şi 939. Cât despre procesele din Valencia, el a provin din acelaşi fond, Leg. 560 şi 581 pentru procesele de sodomie. Leg. 518 pentru cele de bestialitate.

4.107 deoarece la cei 100 din perioada 1541 – 1580 îi adăugăm pe cei şapte de la autodafeul din 1593.

5. Vezi. şi capitolul IV. Din cei 13 condamnaţi la autodafeul din 1593, trei au fost torturaţi. Dar această proporţie nu spune prea mult, deoarece acu/. am care mărturiseau cu uşurinţă nu erau supuşi torturii.

CAPITOLUL XI

PENTRU STAT, ÎMPOTRIVA STATULUI

De-a lungul capitolelor precedente am relatat numeroase cazuri care ilustrează perfecta şi strânsa colaborare care s-a statornicit între Inchiziţie şi puterea monarhică şi care a făcut din prima un instrument esenţial al celei de-a doua. Deşi numeroase, ar fi o gravă eroare să se acorde o atenţie prea mare conflictelor de jurisdicţie dintre justiţia regală şi Sfântul Oficiu: acestea se refereau numai la persoane şi nu aveau implicaţii politice. Acţiunile Inchiziţiei au coincis atât de mult cu obiectivele politicii

regale, încât nu putem fi de acord cu Lea atunci când afirmă că tribunalul nu s-a străduit să urmeze obiectivele Coroanei. Chiar Kamen, care se declară de acord cu Lea, susţine în această privinţă: „A planat, totuşi, o ameninţare asupra necastilienilor, ameninţare ce constituia, în acelaşi timp, o tentaţie pentru rege, datorită faptului că Inchiziţia era singurul tribunal care exercita o autoritate absolută asupra tuturor regatelor spaniole, dintre care jumătate se bucurau de libertăţi provinciale (fueros) care le sustrăgeau autorităţii regale. Coroana se vedea, deci, obligată să facă apel la Inchiziţie atunci când toate celelalte mijloace de coerciţie eşuau”: 1. Mai târziu, lucrarea lui García Cârcel a arătat cât de inspirat a fost Kamen când a scris aceste rânduri.

Este, deci, momentul de a asambla cel puţin unele din aceste exemple şi de a reproduce altele pentru a degaja întreaga lor semnificaţie. Timp de două secole şi jumătate, Inchiziţia a fost realmente, subtil, fără îndoială, în serviciul statului. Desigur, în primul rând ea a urmărit propriul scop – crearea unui popor unificat prin aceeaşi credinţă, conformă celei mai exacte ortodoxii catolice. Până la Conciliul din Trent, această misiune a fost înfăptuită de o manieră negativă prin reprimarea tuturor manifestărilor colective sau individuale inspirate de legea lui Moise, a lui Mahomed, sau de ideile lui Luther. Începând cu Conciliul din Trent, ea s-a erijat într-o valoare pozitivă, deoarece dogmele şi disciplina erau de acum clar definite. Nuf este, deci, întâmplător că Inchiziţia s-a interesat din ce în ce mai mult de vechii creştini, a căror credinţă trebuia să fie întărită şi precizată, că exigenţele morale au devenit mai riguroase, iar modelul căsătoriei creştine a fost impus cu mai multă tărie.

Influenţa politică a acestei vaste acţiuni – care a „clădit o naţiune omogenă din punct de vedere spiritual şi

ideologic (sau a încercat s-o facă) în serviciul monarhiei; catolice, faţă de o Franţă divizată de Reformă, de o Anglie1 care înclina spre erezie şi de un sultan campion al islamului – nu poate scăpa nimănui, şi apologeţii Inchiziţiei nu au încetat niciodată să elogieze această sarcină unificatoare. Deci, este inutil să insistăm asupra acestei chestiuni.

În schimb, este neapărat necesar să arătăm cum Inchiziţia a putut deveni în diverse ocazii arma politică absolută a monarhiei, cum, în alte cazuri, Sfântul Oficiu nu a ezitat să-şi întrerupă activitatea respectivă, chiar dacă ea viza eretici notorii, pentru a se conforma dorinţelor puterii regale, şi, de asemenea, să-şi modifice sentinţele pentru a furniza regelui mâna de lucru gratuită de care avea: nevoie.

INCHIZIŢIA, ARMA ABSOLUTĂ A MONARHIEI

Juan Antonio Llorente, inchizitor pocăit, a» ţinut neapărat să releve puternica opoziţie pe care instalarea Inchiziţiei a generat-o în toate regatele Spaniei, unde a introdus, o procedură complet opusă dreptului medieval. Strânsele legături dintre înalta societate castiliană sau aragóneză şi familiile de origine evreiască au întărit această opoziţie, iar Juan Antonio Llorente a insistat foarte mult, asupra rezistenţei ce s-a manifestat în regatul Aragónului: „Noii convertiţi din rândurile evreilor începuseră să se neliniştească şi chiar să se răzvrătească; dar nu numai ei, ci şi numeroşi cavaleri (caballeros) şi persoane importante care declarau că acest fel de a proceda era contrar libertăţilor regatului”. În capitolul al doilea al cărţii, noastre am acordat un spaţiu larg acestei opoziţii care s-a situat net după cum am arătat, în planul politicii. Or, politica constantă a lui Ferdinand Catolicul a foni aceea de a susţine pe deplin Inchiziţia împotriva voinţei supuşilor şi a papei. Llorente a intuit corect, iar

lucrările lui Ricardo García Cârcel vin să confirme strălucit această teză în ceea ce priveşte Valencia. Pentru Regii Catolici Inchiziţia a fost cea mai bună armă împotriva fueros, adică agentul cel mai eficace al absolutismului. Pentru mai multe detalii, vă recomandăm capitolul amintit, recenta ediţie a cărţii Inquisición y los españoles şi cartea frecvent citată a lui García Cârcel 2.

Dar poziţia lui Ferdinand Catolicul a fost perpetuată de toţi suveranii spanioli până la Carol al III-lea. Adversarii Inchiziţiei şi-au pus mari speranţe în prinţul Filip cel Frumos, soţul Juanei la Loca dar acesta a murit prematur. Moartea Regelui Catolic în 1516, venirea-la tron a lui Carol I (mai târziu Carol Quintul) şi Cortesurile din l Valladolid din 1518 au prilejuit, după cum am arătat, o manifestare foarte puternică de opoziţie a reprezentanţilor legali ai regatului faţă de Sfântul Oiiiciu; cancelarul Jean le Sauvage alcătuise chiar o pragmatică care reforma profund Inchiziţia şi în mod deosebit procedura ei, abolind secretul şi inaptitudinea, astfel încât urmaşii celor condamnaţi să nu mai fie stigmatizaţi. Textul pragmaticii obţinuse adeziunea universităţilor, marilor colegii şi experţilor consultaţi. Moartea lui Jean le Sauvage, influenţa lui Adriaan de Utrecht, preceptorul lui Carol şi Inchizitor general, l-au determinat pe tânărul rege să suspende, în 1519, publicarea pragmaticii, în ciuda presiunilor Cortesurilor din Zaragoza. Pe acest fundal a survenit răscoala coraunidacles. Regele descoperise deja utilitatea, instituţiei pentru scopurile lui politice.

Filip al II-lea şi succesorii lui nu au încetat să întărească autoritatea Sfântului Oficiu, a cărui eficacitate le-a servit. După stingerea dinastiei Habsburgilor, Filip al V-lea, venit recent din Franţa, a refuzat prima oară să asiste la un autodafe, dar a declarat că este convins de faptul că „Inchiziţia este un auxiliar mult prea necesar

supremaţiei regale pentru a nu fi ocrotită de Coroană”. Evident, luminiştii au contestat Inchiziţia, dar legătura tribunalului cu concepţia absolutistă a puterii s-a menţinut „după cum confirmă şi Valentina Fernandez Vargas: „Revenirea lui Ferdinand al VII-lea la tronul Spaniei a însemnat restabilirea

Note: „Ioanei Nebuna.

— Nota trad.

Inchiziţiei, integrată definitiv în jocul dictat de interesele lui politice, altfel încât suprimările şi. revitalizările (Inchiziţiei) vor fi direct legate de perioade instituţionale sau absolutiste”.

Iată cum stăteau lucrurile în general. Va mai trebui să arătăm, cum, după 1520, Inchiziţia a putut, într-adevăr, să servească concret absolutismul regal şi, într-o accepţie mai largă, interesele monarhiei.

Se pare că prima intervenţie importantă a Sfântului Oficiu a avut loc în 1527, odată cu epidemia de vrăjitorie care s-a declanşat în Navarra. Inchizitorii au parcurs atunci ţinuturi întregi şi au pornit vânătoarea în special împotriva vrăjitorilor care se identificau cu partida navarreză, ostilă unirii regatului cu Castilia şi Aragón, eveniment recent (1512). Această acţiune ar merita, desigur, investigaţii mai ample.

Să examinăm acum situaţia din deceniul al optulea al secolului al XVI-lea. Analiza curbelor din relatările de cauze întocmite de Contreras şi Henningsen atestă că reprimarea musulmanilor convertiţi se amplificase considerabil la Zaragoza şi Valencia, iar Dominique Peyre a făcut aceeaşi constatare pentru regatul Granada, care nu fusese curăţat de moriscos, contrar a ceea ce ne-am fi putut lesne imagina. De ce această înăsprire a represiunii? Pentru că ne aflăm în perioada de vârf a politicii mediteraneene a lui Filip al II-lea îndreptată împotriva

turcilor şi barbarilor, anii Lepanto şi post-Lepanto. Există o concertare între această politică şi activitatea Sfântului Oficiu care i-a persecutat pe moriscos pentru a evita o aliere a acestora cu musulmanii din exterior. Se ştie că pericolul unei debarcări turceşti a planat multă vreme asupra Spaniei moderne şi că raidurile barbarilor nu au constituit o ameninţare imaginară.

Fenomenul s-a repetat întocmai în anii 1609 – 1614 în momentul expulzării. Nu toţi moriscos au fost expediaţi cu uşurinţă de partea cealaltă a Mediteranei, iar. Inchiziţia a desfăşurat atunci o amplă vânătoare a lor. Am studiat special relatările de cauze din Zaragoza şi Sevilla pentru această perioadă. La Zaragoza, numeroşi moriscos persecutaţi şi-au exprimat fără ocol speranţa de revanşă, un fel de mesianism musulman de la care aşteptau restabilirea islamului în peninsulă şi înrobirea asupritorilor lor creştini. Iar Inchiziţia a pedepsit în egală măsură delictul politic de rebeliune sau dizidenţă, posesia clandestină de arme sau cai cumpăraţi de la călătorii francezi, cât-şi delictul religios de apostazie. Să reamintim că la Zaragoza procentul cauzelor de mahomedanism în curbele Contreras-Henningsen este de 56, 5% în perioada 1560 – 1614! Peste jumătate din total! Dar acest procent a fost mult depăşit între 1609 şi 1614.

La Sevilla situaţia a fost diferită, deoarece moriscos erau mai puţin numeroşi. Dar Inchiziţia a urmărit şi judecat numeroşi moriscos care reveniseră ilegal din Africa de Nord şi care erau, în general, consideraţi renegaţi: 16 în 1610, 17 în 1611, 26 în 1612. Aceştia din urmă, care s-au prezentat singuri după ce s-au întors din Berberia, au fost, de altfel, absolviţi ad cautelam, ceea ce pare să indice că era vorba de moriscos care au devenit într-adevăr creştini şi nu au putut să se adapteze vieţii din Africa de Nord.

Să evocăm episodul cel mai cunoscut din activitatea politică a Inchiziţiei: afacerea Antonio Perez. Acestui caz, Gregorio Maranon i-a consacrat în 1947 o carte voluminoasă, iar Henry Kamen i-a făcut un rezumat concis şi clar în cartea sa despre Inchiziţie. Nu vom mai povesti cazul, dar trebuie să reamintim elementele principale, în sprijinul demonstraţiei noastre.

Antonio Perez, protejatul prinţului de Eboli, Ruy Gomez – a devenit în 1571 secretar de stat, iar, după moartea protectorului său, consilierul preferat al regelui * (ip al II-lea care nu mai adopta nicio decizie importantă fără să nu-l consulte; Perez a dobândit o situaţie excepţională în monarhie şi a reuşit să acumuleze o importantă avere, devenind şi amantul prinţesei de Eboli după ce aceasta" rămăsese văduvă. îmbătat de succese, Antonio Perez a început să unelteasc㠍 urmărind, în special, să năruie creditul de care se bucurau în ochii lui Filip al II-lea fratele lui vitreg, celebrul Juan de Austria, învingătorul de la Lepanto, aflat în Flandra, şi secretarul acestuia, Juan de Escobedo. Juan de Austria a intuit pericolul şi l-a trimis pe Escobedo în Spania pentru a constata cum stau lucrurile şi a restabili adevărul. Antonio Perez i-a sugerat regelui că Escobedo este răspunzător pentru neinspiratele (după părerea lui) iniţiative ale lui don Juan în Flandra şi a reuşit să-l convingă că emisarul trebuia să dispară. Filip al II-lea i-a dat lui Antonio Perez mână liberă, iar acesta, cu ajutorul unor ucigaşi plătiţi, l-a asasinat pe Escobedo la 31 martie 1578. Opinia publică nu lăsat înşelată, iar familia victimei, sprijinită de cel de-al doilea secretar de stat, Mateo Vásquez, a cerut să se facă dreptate. Între timp, don Juan a murit în Flandra şi arhiva lui a fost trimisă în Spania. Examinând-o, Filip al II-lea a constatat că don Juan şi Escobedo îi fuseseră într-adevăr loiali şi că Perez îl înşelase. Din acest moment situaţia lui

Antonio Perez se agravează. Mateo Vásquez îşi intensifică acţiunile şi, la 28 iulie 1579, Antonio Perez şi prinţesa de Eboli sunt arestaţi.

Procesul a durat mai mulţi ani din cauza precauţiilor ce trebuiau luate faţă de Perez, deţinătorul a numeroase secrete de stat. Nu ne vom referi la detalii lipsite de interes pentru noi. Important este că Perez a reuşit să evadeze în aprilie 1590 şi să se refugieze în Aragón.

Instituţiile politice din Spania erau de aşa natură încât în Aragón Perez era protejat de fueros. La Madrid el fusese pus sub urmărire din ordinul regelui Castiliei. În Aragón el se afla sub jurisdicţia Marelui Judecător al Aragónului, magistrat independent faţă de regele Filip; în închisoarea celui dintâi, Perez s-a bucurat realmente de o atât de mare libertate, încât a putut să iniţieze o campanie menită să-i convingă pe aragónezi că el este o victimă a raţiunii de stat.

Singura soluţie ce-i mai rămânea lui Filip al II-lea era aceea de a recurge la Inchiziţie, o veritabilă armă absolută, deoarece Consiliul Supremei era, după cum ştim, singurul care avea jurisdicţie asupra tuturor regatelor spaniole. Gabriel Quiroga, Inchizitor general, prieten vechi al lui Perez, care şi-a menţinut prietenia şi după arestarea acestuia, a fost, deci, obligat să încropească cu orice preţ o acuzaţie de erezie împotriva lui Perez, şi tocmai confesorul regelui, părintele Chaves, a fost cel care a furnizat elementele necesare acuzării, descoperind în anumite propoziţii rostite de Perez blasfemii eretice. Din acest motiv, inchizitorii din Zaragoza l-au transferat pe Antonio Perez, la 24 mai 1591, de la închisoarea Marelui Judecător la aceea a Sfântului Oficiu.

Acesta este exemplul cel mai caracteristic de intervenţie politică din raţiuni de stat şi nimeni nu se putea înşela. Nici aragónezii nu s-au lăsat înşelaţi şi au

considerat intervenţia Inchiziţiei în această afacere un atentat direct la adresa fueros de care se bucurau. Sub lozinca „Libertate!”, s-a declanşat revolta populară din mai 1 591 care l-a preluat pe Perez de la Sfântul Oficiu readucându-l în închisoarea Marelui Judecai, or; revolta s-a declanşat din nou în septembrie, când Inchiziţia a încercat să recupereze deţinutul. Vice-regele Aragónului a murit în urma rănilor suferite în cursul primei revolte; pentru a pedepsi această sfidare a autorităţii sale, Filip ai 11-lea a trimis armata castiliană la Zaragoza unde tebelii au fost zdrobiţi, iar. Marele Judecător – condamnat la moarte şi executat în urma unui proces sumar. În acest timp, Perez a-reuşit să fugă în Bearn, în Franţa şi apoi în Anglia unde a devenit unul dintre creatorii faimoasei „Legende negre”.

Istoricii, şi chiar Kamen, limitează la acest episod implicarea* Inchiziţiei în afacerea Antonio Perez, Ei nu acordă nicio atenţie rolului pe care-St în tul Oficiu i-a jucat în reprimarea politică a participanţilor la revoltele clin 1591, ioptimare ce a durat câţiva ani. Curiozitatea ne-a îndemnat să citim relatările de cauze din Zaragoza din deceniul 1590 – 1600 şi iată ce arii aliat: chiar şi la 1 decembrie 1593, adică după mai mult de doi ani de la respectivele evenimente, 16 persoane erau condamnate de tribunalul din Zaragoza pentru „revoltele din trecut” în legătură cu afacerea Antonio Perez”.

Pe de altă parte. British Museum păstrează o importantă corespondenţă între Consiliul Inchiziţiei sau Inchizitorul general şi tribunalul din Zaragoza în legătură cu afacerea Antonio Perez, corespondenţă ce cuprinde ar. îi 1592 şi 1593 şi se referă la activitatea desfăşurată de Marele Judecător de Aragón, Martin Lan uza. şi de alte notabilităţi aragóneze care au susţinut cauza lui Perez, printre care un profesorele gramatică din Zaragoza, Juan Basante, câţiva nobili aragónezi ca clon Pedro Bolea, don

Cristobal Frontin, clon Juan Agustín, precum. şi Rodrigo de Mer, Manuel Donlop, etc. Această corespondenţă atestă că până la autodafeul clin decembrie 1593 instituţia din Zaragoza a consacrat o bună parte din energia ei urmăririi persoanelor implicate în această afacere, al cărei caracter exclusiv politic este evident Trebuie să mai relevăm şi faptul că diversele tribunale ale Sfântului Oficiu au primit ordinul de a căuta şi confisca cartea intitulată Aventurau de Antonio Perez.

Henry Kamen semnala, pe ele altă parte, câteva cazuri de intervenţie politică a Sfântului Oficiu: „Când în Catalonia a izbucnit revoluţia din 1640, Marele. Inchizitor însuşi a sugerat ca tribunalul său să-i pedepsească pe rebeli în aceeaşi epocă, tribunalele din Llerena şi

Valladolid se ocupau în special de conversos portughezi implicaţi în mişcarea naţională portugheză. Iar în timpul războiului de succesiune din Spania, între 1702 şi 1714, Inchiziţia i-a urmărit pe cei care nu s-au raliat lui Filip al V-lea, edictul din 1706 ordonând chiar penitenţilor să-i denunţe pe preoţii care ar Ei spus în timpul confesiunii că Filip al V-lea nu este suveran legitim. În 1747, când au survenit dificultăţi cu Roma în urma publicării Indexului inchizitorial care condamna mai multe cărţi considerate ortodoxe de Roma, Inchizitorul general reamintea că Inchiziţia spaniolă acţionează „încă de la constituire… fără niciun fel de dependenţă faţă de Inchiziţia romană” şi că dreptul Inchiziţiei spaniole de a cenzura cărţi după bunul ei plac face parte din „regulile stabilite de rege şi încorporate în legile regatului”.

Încă de la începutul secolului al XVII-lea activitatea politică a Inchiziţiei părea atât de normală spaniolilor încât oraşul Medina del Campo. principalul centru de târguri din Castilia, a propus în 1606 să se încredinţeze Sfântului Oficiu sarcina reprimării exportului clandestin de monede

şi a celor ce băteau bani falşi, iar Sanchez ele Moncada, unul dintre cei mai mari teoreticieni economişti, a propus în 1619 ca Inchiziţia să preia sub jurisdicţia ei cazurile de contrabandă cu mărfuri, deoarece el considera această contrabandă o afacere de care trebuia să se ocupe statul…

Iată acum anul 1789. Inchiziţia se afla în plină decădere şi de peste o jumătate de secol nu mai întreţinea cu puterea monarhică aceleaşi relaţii de încredere. Vom reveni. Dar izbucneşte Revoluţia franceză, ameninţând ordinea politică spaniolă. Propaganda revoluţionară a trecut graniţele. Înspăimântată, monarhia lui Carol al IV-lea redescoperă meritele Inchiziţiei. Edictul inchizitorial clin decembrie 1789 înglobează operele interzise: Trăite sur la lolerance de Voltaire, Theorie des lois criminelles de Brissot de Warwille. De l'importance des opinions religieuses de Necker, Le procès des trois rois Louis XVI de France, Char-le III d'Espagne et George III de Hanoare şi mai ales numeroase lucrări despre Statele Generale din 1789.

Ordonanţa regală din 1792 dispunea ca în toate oraşele unde exista o administraţie vamală să fie numiţi doi controlori pentru cărţi, unul funcţionar regal şi celălalt comisar al Inchiziţiei, şi până la pacea de la Base] din 1795

Inchiziţia va avea din nou un rol politic. Dar acesta a fost mult sub posibilităţile ei.

Pentru a întocmi un bilanţ definitiv al serviciilor făcute de Inchiziţie statului nu trebuie să ne limităm la mărite cazuri, ci trebuie să observăm relaţia dintre activitatea Sfântului Oficiu şi conjunctura politică.

Inchiziţia – atenta la conjunctura

Ne aflăm în 1572, după Lepanto. Monarhia consideră necesară întărirea flotei de galere şi împrospătarea mâinii ei de lucru: decide să-i transforme pe deţinuţii din toate închisorile regatului în vâslaşi la galere. Sfântul Oficiu

acţionează şi el: timp de mai mulţi ani, Suprema comută sistematic condamnările la moarte pronunţate de tribunalele de provincie pentru cazuri de erezie, sodomie sau bestialitate în galere pe viaţă; şi cazurile de poligamie sunt pedepsite regulat cu galere temporare. Navele regelui au putut dispune astfel de vâslaşii necesari.

1604: pace cu Anglia după un lung conflict şi posibilitatea unei alianţe. O carta acordada a Supremei recomandă tribunalelor provinciale să acţioneze cu prudenţă în cazul persoanelor de origine engleză urmărite pentru erezie. Am verificat în cazul Sevillei urmările acestei recomandări: cazurile în care erau implicaţi englezi au fost sistematic suspendate, acuzaţii au fost în cele din urmă absolviţi. Iată-l, de exemplu, pe Tetos Cuit, marinar de 36 de ani, ancorat la San Lucar, originar din Rochester, arestat de Sfântul Oficiu în 1605 ca urmare a unui denunţ făcut de un martor care îl acuza că a declarat în limba spaniolă că el crede numai în Dumnezeu şi că dispreţuieşte icoanele pe care scuipă, de care îşi bate joc fără să păcătuiască. În timpul interogatoriilor el s-a declarat creştin botezat, practicant, dar a mărturisit că nu s-a confesat niciodată, deoarece în Anglia oamenii nu se confesează „urmând ordinele reginei”. El admitea că în Anglia există secte luterane şi calvine şi că a ascultat predici pronunţate de bărbaţi căsătoriţi. Sancţiune: absolvit ad cautelam. În mod excepţional, Jérôme Ylard (?), originar din Exeter, va fi condamnat la abjurare de levi şi la doi ani de instruire religioasă la capela San Lucar, deoarece a dat dovadă de prozelitism şi a susţinut relaţia directă cu Dumnezeu, inutilitatea confesorilor, erorile Spaniei care făcea din papa de la Roma un Dumnezeu etc. Este uşor de comparat această indulgenţă cu asprimea cu care au fost pedepsiţi francezii care profesau aceleaşi teze. Aceeaşi toleranţă, explicit recomandată de cartas

acordadas, se va extinde şi asupra olandezilor începând de la armistiţiul de 12 ani din 1609, toleranţă ce va dispare odată cu reluarea ostilităţilor în 1621 şi va fi restabilită odată cu reinstaurarea păcii.

1605: confruntată cu grave dificultăţi financiare, monarhia lui Filip al III-lea obţine în ianuarie din partea papei o brevă care acordă judeoconversos de origine portugheză o iertare generală în schimbul vărsării sumei de 1 800.000 de ducaţi Coroanei. Aproape atotputernic la venirea pe tron a lui Filip al IV-lea, contele duce de Olivares s-a sprijinit financiar pe portughezii conversos. Aceasta a însemnat pentru ei, cu excepţia unor practici iudaizante prea evidente sau a unor provocări, un respiro de aproximativ 30 de ani. Analiza relatărilor de cauze de la tribunalele din Sevilla şi Valladolid, de resortul cărora ţineau numeroşi conversos de origine portugheză „confirmă net această graţiere. Chiar şi în cazul înmormântării doctorului Enriquez la Alba de Tormes pedeapsa capitală a fost în cele din urmă evitată pentru acuzaţii cei mai Compromişi 7.

Dar conjunctura s-a schimbat, ducele de Olivares a pierdut din putere, monarhia shimiorată a fost incapabilă să reziste tentaţiei pe care o constituiau imensele averi ale maranilor portughezi şi, astfel, a început reprimarea lor, culminând în perioada 1650 – 1680! Există registre cu bunuri confiscate, ca în cazul tribunalului din Sevilla, care nu au constituit încă obiectul unor cercetări exhaustive şi care ar permite o evaluare mai exactă a acestei gigantice spolieri.

Pe de altă parte, e sigur că Inchiziţia a jucat într-o oarecare măsură rolul de poliţie politică. Ea a asigurat controlul străinilor, poate pentru că ei erau prin definiţie suspecţi de erezie; acest lucru este valabil în mod deosebit pentru tribunalele de la graniţă sau maritime, ca de pilda

cele din Logroño, Zaragoza, Sevilla şi poate chiar Barcelona. Am semnalat deja că procentul străinilor printre persoanele judecate era deosebit de ridicat la tribunalele din Logroño şi Sevilla. Acest rol de control asupra străinilor l-au avut şi tribunalele americane din Lima, México şi Cartagena. Pe de altă parte, avem exemple de cazuri în care regele cerea de la Sfântul Oficiu'informaţii şi referinţe: de pildă, scrisoarea de la 1 ianuarie 1536 a lui Filip al II-lea adresată inchizitorilor din Zaragoza, Barcelona şi Valencia, în care le solicita informaţii secrete despre persoane-susceptibile să ocupe posturi de letrados Fiind vorba de exercitarea unor funcţii în regatul Aragón, este semnificativ că regele s-a adresat reprezentări iilor unei instituţii comune diferitelor regate, plasată sub directa sa autoritate.

În secolul al XVIII-lea situaţia s-a modificat. Începând cu domnia lui Filip al V-lea, Inchiziţia paie să nu mai fi răspuns atât de bine necesităţilor monarhiei, aşa cum o dovedeşte cazul Macanaz. Conflictul va izbucni puţin mai târziu între o nouă generaţie a oamenilor regelui şi un Şi în Oficiu a cărui justificare nu mai era evidentă.

luminismul contra inchiziţiei

Aşa cum o dovedeşte cazul Indexului din 1747, Inchiziţia nu a încetat să se considere angajată în serviciul monarhiei şi a adoptat, în diverse ocazii, încă de la începutul secolului al XVI-lea, poziţii net regaliste. Nimic surprinzător în aceasta, căci inchizitorii erau adesea oameni care făceau carieră în aparatul de stat şi ale căror interese şi destin erau legate de cele ale statului.

Dar la jumătatea secolului al XVIII-lea o nouă generaţie de letrados, ei înşişi adânq pătrunşi de principii regaliste, ajunge la putere. În acea epocă, cariera ecleziastică tindea să se diferenţieze mai clar de cea civilă, în timp ce cu un secol înainte, aşa cum sublinia teza lui

Jean-Marc Pelorson, mulţi tineri au ezitat până în ultimul moment între Biserică şi statul laic. Cu toate că în secolul al XVII-lea majoritatea letrados erau încă clerici, s-a produs incontestabil o laicizare a literelor, a carierelor administrative şi politice. Introducerea în Spania, odată cu venirea la putere a lui Filip al V-lea, a modelului administrativ francez a jucat un rol important în această evoluţie, deoarece în Franţa oamenii Bisericii nu au avut niciodată o asemenea influenţă în afacerile publice. Cei ce vor ocupa locuri de frunte în scena politică (Patifio, Carrasco, La Esehada Aranda, Campornanes etc.) nu vor mai avea legături strânse cu Biserica. Examinarea bibliotecii lui Olavide făcută de Mareelin Defourneaux a relevat cine erau noii maeştri ai gândirii: Bayle, Locke, Pope, Montesquieu, Voltaire, marchizul d'Argenson, Diderot şi mai târziu Rousseau 9. Or, pentru noii miniştri care visau la o Spanie luminată, armonios acordată la o Europă modernă, Inchiziţia devenise pe cât de inutilă, pe atât de dăunătoare.

Inutilii, deoarece raţiunea de a exista a Sfântului Oficiu părea să fi dispărut: Inchiziţia spaniolă a fost creată pentru a-i combate pe kabbalişti. Or, aceştia dispăruseră practic din peninsulă, iar după ultimul val de procese, dintre 1721 şi 1727, inchizitorii nu s-au mai ocupat decât de cazuri izolate, din ce în ce mai rare. Inchiziţia devenise instrumentul de luptă împotriva moriscos, dar, încă din perioada 1609 – 1614, dispăruseră şi aceştia. Au apărut noi erezii, cum ar fi diversele manifestări de protestantism sau quiştism. Aliată a iezuiţilor, Inchiziţia i-a combătut dur şi pe jansenişti, indexul din 1747 fiind un avatar al acestui proces. Dar la jumătatea secolului al XVIII-lea nicio ameninţare eretică nu mai părea să pună în pericol unitatea religioasă a Spaniilor.

Desigur, încă din 1560 Sfântul Oficiu s-a străduit să

impună în Spania modelul moral al Conciliului din Trent. El a reuşit în parte, iar jurisdicţiile ecleziastice obişnuite erau suficiente pentru această sarcină. Evident, mai trebuia asigurat controlul tipăriturilor. Dar foarte mulţi dintre cei ce doreau modernizarea Spaniei (inclusiv ecleziastice) nu voiau ca acest filtraj să fie prea sever.

Mai mult. Inchiziţia le părea o tară. De la difuzarea în Europa a… Legendei negre" (şi aceasta în bună parte datorită lui Antonio Perez), Inchiziţia, scrie Marcelin Defourneaux, era, „dintre toate instituţiile spaniole (…) aceea care în ochii cercurilor luminate constituia simbolul perfect al «Jurnalismului" iberic". Nu contează că această opinie e contestabilă. Ea era larg împărtăşită. Literatura luminâslă e, în acest sens, edificatoare, fie că este vorba de articolul consacrat contelui de Aranda din Dictionnaire philosophique al lui Voltaire, de articolele din L'Encyclopédie sau de cartea Nouveau Voyage en Espagne a cavalerului de Bourgoing favorabilă Spaniei, dar care califică Inchiziţia drept „monstru".

Este foarte posibil ca numeroşi miniştri din Spania luminată să fi dorit suprimarea Inchiziţiei. Contele de Aranda a declarat-o public şi a aruncat asupra unor imprudente articole ale lui Voltaire responsabilitatea eşecului său. Opera lui Campomanes atestă, de asemenea, profunda lui ostilitate faţă de tribunal, iar sentimentele nutrite de Jovellanos nu erau deloc diferite.

Afacerea Macanaz atestă că încă de la începutul secolului al XVIII-lea atacurile împotriva Sfântului Oficiu veneau de sus. Jurist pasionat, adept al întăririi monarhiei şi a puterilor ei politice, Macanaz a redactat în 1713 pentru Filip al V-lea un document extrem de ferm în care nega Romei orice drept juridic asupra Bisericii spaniole şi a Sfântului Oficiu. Deşi se declara partizan al Inchiziţiei, Macanaz afirma: „Inchiziţia spaniolă nu are decât doi

stăpâni: Dumnezeu şi regele”. El a reacţionat astfel împotriva independenţei dobândite de tribunal sub domnia lui Carol al II-lea, care manifesta tendinţa de a se transforma într-un stat în stat.

Intrigile personale şi diplomatice care au făcut să triumfe partida italiană (căreia îi aparţinea şi cardinalul Giudica, Inchizitor general) şi îndepărtarea lui Macanaz au o mică importanţă pentru probleme ce ne interesează. Oricum, în 1747, odată cu afacerea indexului, inchizitorii nu au mai avut aceeaşi atitudine şi au revenit la regalism. Or, dorinţa regelui şi a miniştrilor săi de a restrânge puterile Sfântului Oficiu putea deveni o poziţie periculoasă.

Ceea ce s-a şi întâmplat odată cu venirea la tron a lui Carol al III-lea, anterior rege al Neapolelui, unde, împreună cu ministrul său preferat, Tanucci, limitase jurisdicţia Inchiziţiei. Este semnificativ că disputa între regele „luminat” şi Inchiziţie s-a produs în legătură cu o carte, ţinta principală a Inchiziţiei pe atunci. Exposition de la doctrine chrétienne a părintelui Mesenguy, autorizată la Neapole de Carol al III-lea după eliminarea câtorva afirmaţii janseniste, a fost din nou condamnată la Roma printr-o brevă din 14 iunie 1761. Or, Inchizitorul general, Manuel Quintano Bonifaz, ordonase, fără să-l prevină pe Carol al III-lea, publicarea brevei transmisă prin nunţiul apostolic.

Carol al III-lea a reacţionat drastic, cerând Marelui Inchizitor retragerea brevei. Acesta a refuzat, declarând că Inchiziţia spaniolă, în ciuda independenţei cenzurilor ei, adoptă întotdeauna condamnările emanând direct de la autoritatea pontificală. Carol al III-lea şi-a impus, totuşi, voinţa, exilându-l pe Inchizitorul general la câteva leghe de Madrid până când acesta va face act de supunere; apoi, cu acorde! Consiliului Castiliei, a dat ordonanţa din 18

ianuarie 1762 prin care „publicarea de bule sau brève pontificale trebuia autorizată în prealabil de suveran”. În ce priveşte condamnările de cărţi pronunţate de Roma, ele nu puteau deveni efective în Spania „decât după ce opera incriminată era examinată de Inchiziţia spaniolă care, dacă va fi cazul, va decide interzicerea în virtutea propriei ei autorităţi, fără să însereze textul bulei. pontificale. Dar nici Inchiziţia nu va putea publica propriile ei edicte şi indexuri decât după ce va solicita şi va obţine permisiunea monarhului

Tutela monarhiei asupra Inchiziţiei, care crezuse că se va putea erija într-o putere independentă, era, deci, solemn reafirmată. E adevărat, ordonanţa din ianuarie 1762 a fost anulată chiar în 1763, în urma intervenţiei confesorului regelui, părintele Aleta. Dar aceste principii regaliste au continuat să domine guvernarea lui Carol al III a şi au fost chiar întărite prin ordonanţa din 1788 care definea cu precizie funcţiile cenzurii inchizitoriale. Rapoai sole procurorilor Consiliului Castiliei (printre care Campomanes) scoteau în evidenţă abuzurile de putere de care se făcuse vinovată Inchiziţia în trecut şi afirmau necesitatea de a o readuce la ceea ce fusese odată, o emanaţie a. autorităţii monarhice. Se preciza chiar că Maiestatea Sa are dreptul de „a o lumina şi dirija, de a lichida abuzurile, de a o limita şi chiar de a o desfiinţa dacă necesitatea şi utilitatea o vor cere…”

Ameninţarea era explicită. A urmat reacţia de apărare a Sfântului Oficiu, ilustrată prin procesul Olavide, ultimul mare proces al Inchiziţiei, despre care, am relatat suceint ui capitolul al II-lea, dar care a fost descris pe larg şi cu talent de Marcelin Defourneaux. Olavide a fost o ţintă ideală. Cum nu se afla chiar în vârful piramidei politice, procesul său nu-l afecta direct, pe rege. În plus, Olavide comisese o serie de imprudenţe: îşi afişase prea deschis

preferinţele în materie de filosofie, cărţi, relaţii, precum şi pelerinajul la patriarhul din Ferney. Denunţurile capucinului german Romuald împotriva lui Olavide au constituit ocazia pe care Inchiziţia a ştiut s-o speculeze. Căci, deşi Carol al III-lea era un suveran reformator, era, totuşi, un om foarte religios, scrupulos şi uşor de instigat. E surprinzător, poate, faptul că procesul lui Olavide a avut loc în perioada în care Inchizitor general era Felipe Beltrán, prelat tolerant şi moderat, de inspiraţie jansenistă, a cărui numire a fost salutată de opinia publică luminată. Dar majoritatea Consiliului Supremei l-a sprijinit în acest caz pe confesorul regelui, Eleta, el însuşi membru foarte influent al Consiliului.

Ultima lovitură de trăsnet nu poate înşela. Spiritul luminilor şi laicizarea administraţiei rgale, inutilitatea absolut evidentă a unei instituţii a cărei activitate diminuase considerabil în secolul al XVIII-lea, au făcut din Inchiziţie un muribund. Statul şi societatea spaniolă nu mai aveau nevoie de Sfântul Oficiu. Restricţiile din 1312, 1834 şi 1343 nu au constituit altceva decât ratificarea legislativă a realităţii.

NOTE

1. Henry Kamen. Op. cit., p. 243.

2. Vezi, bunăoară, ediţia prezentată de Valentina Fernandez Vargas; La Inqutsicidn, y los españoles, Ed. Ciencia Nueva, Madrid, 1967. Şi, desigur, Ricardo García Cârcel: Op. cit.

3. A.H.N., Inq., Zaragoza, Lib. 989, fol. 615 – 618.

4. British Mitseum, Ms. Eg. 1507. Vezi amănunte în catalogul publicat de Enrique Llamas: Documentación Inquisitorial. Ma* nuscritos españoles del siglo XVI existentes en el Museo britanica, Fundación Universitaria española, Madrid, 1975, p. 55 – 62; Ms, Eg. 1508 (catalog, p. 62 – 72).

5. Henry Kamen: Op. cit., p. 243.

6. Maree! în Defourneaux: L'inquisition espagnole et les 11 vres français au XVIIl-eme siècle, Paris, P.U.F., 1983, p. 58.

7. Vezi Mieiiel Hugor.net: U activ de du tribunal de l'inquisition de Valladolid de 1622 o. 1626, lucrare dedoctorat în istorie, Toulouse-Le Mirail, 1977.

8. British lvluseum, Ms. AD 28 358. Enrique Llamas: Op. cit., nota 4.

9. Marcelin Defourneaux. Pablo de Olavide el afrancesado, op. cit.

10. Marcelin Defourneaux. L'inquisition espagnole et les livrei français… op. cit., p. 59 – 60.

CONCLUZII

REGATUL CONFORMITĂŢII

Dacă Inchiziţia spaniolă ar fi fost un tribunal ca toate celelalte nu aş ezita să conchid, fără teama de a mă contrazice şi în pofida ideilor preconcepute, că ea le-a fost superioară. Fără îndoială, mult mai eficace; extinderea la aproape întregul teritoriu, reţeaua de colaboratori şi informatori au asigurat, cel puţin două secole, un control social ireproşabil, întărit şi mai mult de prestigiul instituţiei şi de teroarea sacră pe care o inspira; prestigiul şi teroarea provocau frecvent mărturisirile spontane şi denunţurile, protejate, ca peste tot, de secretul mărturiilor. Iar, în secolul al XVI-lea, sistemul vizitelor, la a căror importanţă ne-am referit, a generat o justiţie operativă, lipsită de orice formalism, în acelaşi timp paternalistă şi de temut, un fel de justiţie în stradă, la care puţinii vechi creştini par să fi aderat spontan; o spontaneitate destul de ambiguă.

Indiscutabil, mult mai eficace. Dar şi mai exactă, scrupuloasă, în pofida slăbiciunilor câtorva judecători, orgolioşi, cupizi sau imorali. O justiţie care a practicat o

examinare foarte atentă a mărturiilor, a făcut o verificare strictă a acestora, a acceptat fără restricţii ca acuzaţii că-i recuze pe martorii suspecţi (şi adesea din motive minore), o justiţie care a torturat puţin şi a respectat normele legale, spre deosebire de anumite tribunale civile, şi care, după un sfert de secol de rigoare atroce, nu a mai condamnat aproape deloc la pedeapsa capitală, iar teribilele pedepse la galere le-a administrat cu prudenţă. O justiţie dornică să educe, să explice acuzatului de ce a greşit, care a admonestat şi sfătuit, ale cărei sentinţe definitive nu au lovit decât în recidivişti.

O justiţie greu de înşelat, a cărei subtilitate dialectică a salvat vieţile acuzaţilor depreciindu-le depoziţiile:

atitudinea Inchiziţiei faţă de femei, faţă de beatas şi vrăjitoare este relevantă în acest Sens. În sfârşit, în ceea ce-i priveşte pe homosexuali, Inchiziţia a analizat în profunzime delictul, l-a descompus într-o multitudine de cazuri pe care legile civile nu le prevăzuseră şi a fost aspră cu cei „irecuperabili”.

Dar această carte nu încearcă câtuşi de puţin o reabilitare a Inchiziţiei, ci face instituţiei cel mai grav dintre procese, acuzând-o de păcat împotriva spiritului, acelaşi pe care l-a persecutat Sfântul Oficiu. Căci Inchiziţia nu poate fi considerată un tribunal ca toate celelalte.

Inchiziţia nu avea menirea, ca în cazul tribunalelor civile, să protejeze persoanele şi bunurile împotriva numeroaselor agresiuni la care puteau fi expuse. Ea a fost creată pentru a interzice o credinţă şi un cult; de-a lungul timpului, ea a persecutat şi alte credinţe şi alte culte. Ea a arestat, a nimicit, a ruinat, a dezonorat mii de bărbaţi şi femei, deoarece credinţa şi riturile acestora nu erau conforme cu singurul model recunoscut de societatea creştină a Occidentului şi căruia Conciliul din Trent, de la mijlocul secolului al XVI-lea, i-a dat o definiţie completă şi

precisă. Prin extensie, Inchiziţia a urmărit şi pedepsit comportamentele susceptibile de a pune în cauză, direct sau indirect, dogmele şi disciplina Bisericii romane, vorbe, gesturi sau comportamente sexuale care încălcau regulile celibatului ecleziastic sau ale căsătoriei creştine.

Fireşte, Inchiziţia spaniolă nu s-a născut din nimic. Ea a fost exponentul unei societăţi. Dogmele şi morala pe care le-a apărat erau revendicate şi în alte ţări ale Occidentului creştin, care, deşi nu au avut o Inchiziţie, au cunoscut persecuţii religioase violente, moartea pentru o credinţă religioasă heterodoxă, pentru delicte de vrăjitorie sau homosexualitate.

Nu este întâmplător că Inchiziţia spaniolă a condamnat la ardere pe rug câteva mii de evrei iudaizanţi şi câteva sute de musulmani. Celelalte categorii de victime au plătit un tribut mult mai mic morţii legale, deşi condamnările la moarte pentru sodomie şi bestialitate – păcate „abominabile” – dictate de cele trei tribunale din Aragón (Barcelona, Zaragoza, Valencia) au depăşit probabil suta şi poate şi condamnările pentru vrăjitorie, din cauza severităţii de la începutul secolului al XVI-lea. Dar în acest sens nu există o certitudine.

Astfel, Inchiziţia a fost mai întâi expresia ostilităţii vechilor creştini împotriva evreilor iudaizanţi şi musulmanilor pe care îi invidiau pentru bogăţia şi talentele lor. Nu este o simplă coincidenţă că familiares ctm prima generaţie au fost recrutaţi din populaţia de la oraşe unde ostilitatea antisemită era cea mai puternică. Regii Catolici au folosit această ostilitate ca o armă politică. Lucru de înţeles în cazul lui Ferdinand de Aragón, dornic să limiteze fâieros-urile, şi mai greu de înţeles pentru Isabela de Castilia, căci conversos erau foarte bine plasaţi în elita acestui regat. Isabela a fost influenţată, însă, de călugări, a căror solidaritate profundă cu vechii creştini nu poate fi

pusă la îndoială.

După ce s-a constituit şi s-a organizat, după ce i-a eliminat sau asimilat pe conversos spanioli, după ce i-a pus sub supraveghere pe maurii convertiţi, Inchiziţia şi-a îndreptat atenţia spre vechii cveştini pentru a-i modela conform idealurilor definite şi regulilor stabilite de Conciliul din Trent, şi tocmai acest lucru l-au fixat în special studiile foarte recente ale lui Jean-Pierre Dedieu. Ea a început vârătoarea împotriva cărţilor, clericilor curajoşi, studenţilor vagabonzi, pe care Europa Renaşterii i-a produs din abundenţă. În acelaşi timp, ea a pus la dispoziţia statului monarhic un popor omogen, cu o credinţă şi reflexe corespunzătoare, uşor mobilizabil împotriva ereticului ce se confunda lesne cu străinul. Ea a jucat, atunci când a fost nevoie, rolul unei abile pojiţii politice pentru sesizarea şi interpretarea frământărilor pentru detectarea spionilor.

Cu toate acestea, Inchiziţia nu a putut asigura spaniolilor unitatea spirituală, fapt evident astăzi. În schimb, prin prezenţa şi perseverenţei ei, prin teama pe care a inspirat-o, ea a făcut din Spania, şi pentru multă vreme, regatul conformităţii. Înţeleg prin aceasta, conformitate politică, conformitate intelectuală. Eliminându-i pe evreii iudaizanţi, prigonindu-i pe conversos, Inchiziţia a înăbuşit o burghezie spaniolă creatoare de idei şi de bogăţii, în care evreii erau plămada, erau medici, bancheri, oameni de ştiinţă. Ricardo García Cârcel a demonstrat-o recent pentru Valencia. Ea a tarat izvoarele vii ale cercetării şi speculaţiei teoretice, motiv pentru care teologia a avut de suferit, la fel ca şi celelalte activităţi ale spiritului, în aşa măsură încât Spania, cămin prolific de teologi în secolul al XVI-lea, nu a mai produs nimic în secolul al

XVII-lea. Ea a inspirat neîncredere în cărţi, al cărei

efect nefast va fi sesizat de luminiştii secolului al XVIII-lea şi care va fi resimţit până aproape de timpurile noastre. Ea a înlocuit reflecţia, meditaţia religioasă cu sentinţa.

Apărătorii Inchiziţiei cred că deţin un contraargument. Dacă Inchiziţia a exercitat într-adevăr această funcţie, dacă a înăbuşit. viaţa spiritului, cum se poate explica atunci Secolul de aur spaniol? Căci, într-adevăr, apogeul literaturii, teatrului, picturii şi sculpturii spaniole coincide cu apogeul Inchiziţiei. Mateo Alemán, Cervantes, Lope de Vega, Quevedo, Gongora, Calderón de la Barca, Tirso de Molina, Alonso Berruguete, Miguel Montanes, El Greco. Velásquez, Zurbarán şi alţi câţiva au fost contemporani cu epoca de glorie a tribunalului, şi, dacă nu cu Torquemada, atunci cu Fernando de Valdés sau Antonio Zapata de Mendoza.

Acest lucru nu poate fi contestat. Dar merită să ne oprim puţin asupra naturii creaţiilor Secolidui de aur spaniol. După. perioada 1560 – 1580, adică din momentul în care Inchiziţia a acordat o atenţie sporită vechilor creştini, aceste creaţii erau de natură estetică: ele vizau frumuseţea modului de exprimare, cum este cazul lui Gongora, sau frumuseţea plastică. Ele exaltau adesea idealurile Contrareformei, chiar dacă erau opera unor autori ce se trăgeau din conversos. Operele cele mai profunde, ale lui Cervantes sau Calderón, chiar dacă exprimă el sentimiento tragico de la vida (sentimentul tragic al vieţii) nu contestă, cel puţin explicit, ordinea stabilită. Dimpotrivă, deşi bine plasată în Evul mediu graţie contactelor cu orientul musulman depozitar al gândirii antice şi el însuşi creator, Spania a fost absentă, sau aproape absentă, din marea mişcare ştiinţifică şi filosofică a secolului al XVII-lea, secol al renovării structurilor gândirii, tot aşa cum va fi aproape absentă de la „aplicaţiile” secolului al XVIII-lea. A gândi devenise

periculos, şi miile de spanioli o învăţaseră din proprie experienţă.

Păcatul împotriva spiritului nu se limitează numai la această înăbuşire a reflecţiei creatoare. El are şi o natură religioasă. Biserica catolică a Renaşterii, apoi Conciliul din Trent au afirmat, împotriva lui Luther, liberul-arbitru al omului, libertatea majoră a omului, aceea de a se mântui sau de a pieri, pentru eternitate. Impunând un model de credinţă unic, supunând individul supravegherii permanente a unei opinii condiţionate, Inchiziţia a distrus posibilităţile autentice de exercitare a liberuluiarbitru, a făcut să dispară din Spania însăşi ideea de libertate religioasă.

Nu ştiu care este gândul intim al fiecăruia dintre colaboratorii mei. Nici nu am dorit să-l cunosc. Pentru mine, care nu mai am timpul să menajez persoanele sau ideile şi care vreau să cred în existenţa unui Dumnezeu personal, recunoscut în libertate, istoria Inchiziţiei spaniole este ilustrarea fascinantă a dramei care-i ameninţă pe oameni ori de câte ori se stabileşte o legătură organică între stat şi Biserică. Acesta este vechiul vis, întotdeauna ameninţător, al Leviathanului.

Note:

— Conciliul din Trent (1545 – 1563) a operat Contrareforma catolică, în replică la Reforma lutherană. Martin Luther considera că omul şi-a pierdut liberul arbitru ca urmare a păcatului originar, săvârşit de Adam şi Eva, astfel că mântuirea omenirii depind «numai de graţia dumnezeiască. (V.K.)

INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

Pentru toate lucrările publicate înainte de 1183 vă reco»

mandăm:

Emil van der Vekene. Bibliographie der Inquisition,

Hildesheim, lăfea. Această bibliografie cuprinde 1950 de titluri, dar autorul pregăteşte acum o ediţie complet revăzută care va cuprinde peste 4.000 de titluri şi – ja apărea în S.U.A.

Să reamintim, totuşi, existenţa a trei lucrări esenţiale, apărute cu mult înainte de 1963.

Juan Antonio Llorente. Histoire critique de l'inquisition d'Espagne, Paris, 1817, 2 vol. Aici îl vom regăsi pe inchizitorul pocăit condamnând Inchiziţia. Lucrarea lui Llorente, care a avut la dispoziţie o documentaţie importantă de prima mână, serveşte încă drept punct de plecare, în special pentru studiul primilor ani.

Henry Charles Lea. A history of the Inquisition of Spain, 4 vol., New York, 1905 – 1907. Lucrarea cea mai completă. Nu a fost depăşită în ceea ce priveşte organizarea şi modul de funcţionare al instituţiei. Cartea lui Lea a fost reeditată în 1966 la New York în American Scholar Publicaţionş.

Ernst Schäfer. Beiträge zur Geschichte des spanischen Protestantismus im sechzehnten Jahrhundert. Nachden Originalakten în Madrid und Simancas bearbeitet, Giiteriosch, 1902, 3 vol. Studiul cel mai important despre protestanţii spanioli şi reprimarea lor de către Inchiziţie.

După 1963 Inchiziţia nu a încetat să-i inspire pe istorici. Nu vom cita decât lucrările cele mai importante şi pentru comoditate vom adopta următoarea clasificare:

I. Lucrări în franceză sau în traducere franceză

Henry Kamen. Histoire de l'inquisition espagnole, Paris, Albin Michel, 1966. (Traducere din engleză. Ediţia engleză a apărut în 1965.) o expunere clară şi accesibilă care cuprinde toate aspectele legate de subiect, dar care nu aduce de-eit parţial elemente noi.

Nicolaii Eymerich, Francisco Pena. Le manuel des inquisiteurs, introduction, traduction et notes de Louis Sala Molms, Paris. E.P.H.S.S. et Mouton, 1973. O sursă de prim ordin la îndemâna publicului, însoţită de un comentariu pe care uneori îl contestăm, dar care este întotdeauna incitant.

Julio care Baroja. Les sorcières et leur monde, Paris, Gallimard, 1972. Traducere din spaniolă. În aşteptarea cărţii lui Gustav Henningsen despre Inchiziţie şi vrăjitorie.

Louis Cardaillac. Morisques et chrétiens, Paris, Klincksieck, 1977. Capitolul II este integrai consacrat atitudinii Inchiziţiei faţă de moriscos.

Augustin Redondo. Antonio de Guevara et l'Espagne de son temps. Genève Droz, 1976. Capitolul V este în întregime consacrat activităţilor inchizitoriale ale lui Antonio de Guevara.

II. Lucrări în limba spaniolă sau în alte limbi

Julio care Baroja. El şeilor inquisidor y otras vidas por oficio. Madrid, 1968. Alianza Editorial (p. 14 – 63). Cincizeci de pagini remarcabile despre personalitatea inchizitorilor.

IMeardo García Cârcel. Origenes de la Inquisición española. El tribunal de Valencia, 1478 – 1530, Barcelona, Ed. Peninsula, 1976. O carte de prim ordin, singura monografie cu caracter ştiinţific despre primii 50 de ani ai Inchiziţiei spaniole văzuţi prin prisma unui tribunal de provincie.

Gregorio de Andrés. pro… vso inquisitorial del padre Sigüenza, Madrid, Fundación Universitaria Espaiâola, 1975, Studiul exhaustiv asupra unui proces model.

Historia 16: La Inquisición, Număr special, decembrie 1976. Cu colaborarea lui José Antonio Escudero, Francisco Tomas y Valiente, Ante nio Domínguez Ortiz, Julio care Baroja, Marcel Bataillon, J. Ignacio

Tellechea Idigoras, Henry Kamen, Antonio Elorza, José Manuel Cuenca Toribio, Luis Alonso Tejada, Maurice Birckel, Ricordo García Cârcel. O remarcabilă confruntare de idei.

Carmen Martin Gaiţe. El proceso de Macanaz. Historia de un empapelamiento, Madrid, 1970. Unul dintre cele două mari procese politice din secolul al XVIII-lea.

S. Perez Villarino. Inquisición y constitución, Madrid, 1970. Inchiziţia este prezentată într-o manieră nouă, ca un instrument de control social.

Haâm Beinart. Records of the Spanish Inquisition in Ciudad Real, traducere engleză din efevaică, Ierusalim, 1974.

III. Articole importante

Gustav Henningsen. „El banco de datos del Santo Oficio. Las relaciones de causas de la Inquisición española (1550 – 1700)", în Boletin de la Real Academia de Historia, t. CLXXIV, 1977, p. 547 – 570. Autorul expune meritele excepţionale ale unei surse fundamentale de la care se poate aştepta mult în domeniile antropologiei şi etnoistoriei, folosind ordinatoarele.

Jean-Pierre Dedieu. „Des inquisiteurs de Tolede et la visâte du district" şi. „Les causes de toi de l'inquisition de Tolede"?. n Melanges de la Casa de Velásquez, 1077 (p. 235 – 236) şi 1978. Primul studiu profund asupra vizitelor după Leu şi o analiza statistică, cronologic diferenţiată, a proceselor toledane de pe parcursul a trei secole.

Richard Greenleaf. „The Mexican Inquisition an the Indians. Sources for the ethnohistorian" în The A.mericas, vol. XXXIV, ianuarie 1978, nr. 3. Alt exemplu, de data aceasta american, ai extraordinarei valori a surselor inchizitoriale pentru etnoislorie, cunoaşterea moravurilor (în special a sexualităţii), a religiozităţii, practicilor magice etc. Datorăm aceluiaşi autor şi o excelentă lucrare de

sinteză asupra Inchi” ziţiei mexicane din secolul al XVI-lea.

CUPRINS

Introducere, de Bartolomé Bermassar 3 Capitolul I, de Jean-Pierre Dedieu

Cele patru epoci ale Inchiziţiei. I; I; 1 11

Numărul proceselor I. Ă 12

Ţintele principale… Z» 17

Un model care poate fi generalizat?… I… 21

De la cruzime la acomodare. I: … 27

Capitolul II, de Dominique Peyre

Inchiziţia sau politica prezenţei 1 I! î 1 36

Instituirea Inchiziţiei 36

Spre o acoperire raţională a teritoriului: pretextul geografic 42

Un control social fără limite? 54

Capitelul III, de Bartolomé Bermassar

Puterea inchizitorială…! T I! „63

Inchiziţia – putere centralizatoare: supravegherea ierarhiei 64

Cine erau inchizitorii, sau natura puterii 69

Mijloacele puteriii: oameni şi resurse 7*7

Familiares – miliţie auxiliară sau grup de presiune? 80

Capitolul IV, de Bartolom6 Bermassar

Inchiziţia sau pedagogia fricii Z? T T 7 Z a I 98

Frica şi explicarea ei. 88

Explicaţii greşite: tortura I. 91

Explicaţii greşite: cumplita severitate a pedepselor I. 98

Explicaţii corecte: angrenajul secretului…; 103

Explicaţii corecte: memoria stigmatului! l; (J. 109

Explicaţii corecte: spectrul mizeriei;”; 112

Puterea exemplelor 115

Capitolul V, de Catherine Brault-Noble şi Marie-José

Marc
Unificarea religioasă şi socială. Înăbuşii ea minorităţilor. 119
Ofensiva împotriva evreilor şi kabbulişiilor… 119
Ofensiva contra maurilor convertiţi (moriscos) … 139
Capitolul Vi. de Claire Guilnem
Inchiziţia şi devalorizarea discut surilor feminine”. 163
Autoritatea cuvântului teminin 163
Beatas: nesupunere şi contestare 174
Inventarea delictului: de la iluzie la nebunie 182
Deprecierea vrăjitoriei.190
Capitolul Vil. de Jean-Pierre Dedieu
Modelul religios: disciplinele limbajului şi acţiunii.:, 200
Blasfemia 202
Sacrilegiul 208
„Câteva cuvinte necuviincioase din partea unor persoane josnice şi grosolane”… 211
Ordinea socială: procesul Eugeniei la Bourguignonne.”, 216
Şi. mai ales, fără scandal! 218
Capitolul VIU, de Jean-Pierre Dedieu
Modelul religios: respingerea reformei şi controlul ginairii. 22” 2
1. uther: creaţia prin contrast 222
Cărţile 241
Gânditori. şi intelectuali.: – i; I; 249
cierui; 252
Capitolul IX. de Jeair-Pierre Dedieu
Modelul sexual: apărarea căsătoriei creştine… I 259
Căsătorie şi viaţă sexuală: «doctrina 259
Poligami şi poliandre 262
Păcatul trupesc simplu…”… 1 270

Capitolul – X, de Bartolomé Bermassar
Modelul sexual: Inchiziţia din Aragón şi reprimarea păcatelor „abominabile”. «.
Păcatele abominabile: judecata lui Dumnezeu şi judecata oamenilor 282
Începuturile intervenţiei inchizitoriale 285
Sociologia abominabilului 289
Explorarea abominabilului 294
Pedepsirea abominabilului… 296
Capitolul XI, de Bartolomé Bermassar
Pentru stat, împotriva statului… 306
Inchiziţia, armă absolută a monarhiei 307
Inchiziţia – atentă la conjunctură 314
Luminismul contra Inchiziţiei 316
Concluzii, de Bartolomé Bermassar
Regatul conformităţii 322
Indicaţii bibliografice, „, „. 327